Bilim ve Gelecek

Aylık bilim, kültür, politika dergisi • Temmuz 2005 • 5 YTL / 5.000.000 TL (KDV Dahil)

17

Siyasette de DEVRİMCİ EINSTEIN

FBI Raporu'nda Einstein: "Sovyet casusu ve komünist"

1. Dünya Savaşı'na karşı çıktı Nazizme direndi

ABD'de beyaz ırkçılığına karşı mücadelenin öncülerinden

McCarthy'nin "kızıl avı"na karşı sosyalistleri destekledi

"Hep devrimci olarak kaldım. Hâlâ ateş saçan Vezüv'üm"

- Ucuz, temiz, tükenmez bir nükleer enerji: FÜZYON
- Mevleviler ve Ahiler neden çatışıyordu?
- Ütopyalar savaşı...
- Öğretim elemanı piyasası

Bilim ve Gelecek
SAYI: 17 / TEMMUZ 2005

7 RENK BASIM YAYIN FİLMCİLİK LTD. ŞTİ. ADINA SAHİBİ
Ender Helvacıoğlu

SORUMLU YAZIİŞLERİ MÜDÜRÜ
Ruken Kızıler

GENEL YAYIN YÖNETMENİ
Ender Helvacıoğlu

YAYIN KOORDİNATÖRÜ
Nalân Mahsereci

ADRES
Sakızağacı Cad. Nane Sok. 15/4 Beyoğlu
TEL: (0212) 244 97 95

www.bilimvegelecek.com.tr
E-posta: bilgi@bilimvegelecek.com.tr

ANKARA TEMSİLCİSİ
Ulaş Karakul
E-posta: ulas.karakul@bilimvegelecek.com.tr

ANKARA BÜRO
Tel : (0312) 417 52 88
Adres : Karanfil Sok. 17/11 Kızılay

İZMİR TEMSİLCİSİ
Levent Gedizlioğlu
Tel: (0232) 463 98 57

SAMSUN TEMSİLCİSİ
Hasan Aydın
Tel: (0505) 310 47 60
E-posta: hasanaydn@hotmail.com

TRAKYA TEMSİLCİLERİ
Cemal Bitlis
Tel: (0282) 654 05 05
E-posta: cemalbitlis@mynet.com
Ayhan Oruçoğlu
Tel: (0535) 236 16 12

KOCAELİ TEMSİLCİSİ
Bijen Peker Ersavcı
Tel: (0532) 580 30 60
E-posta: bijene@yahoo.com

BARTIN TEMSİLCİSİ
Barbaros Yaman
Tel: (0533) 420 86 01
E-posta: yamanbar2000@yahoo.com

ÇANAKKALE TEMSİLCİSİ
Engin Ulus
Tel: (0536) 425 95 52
E-posta: engin.ulus@mynet.com

ÇİVRİL TEMSİLCİSİ
Mümtaz Başkaya
Tel: (0505) 364 53 98
E-posta: mumtazbaskaya@superposta.com

AVRUPA TEMSİLCİSİ
Kağan Güner
Tel: 44 2077040965
E-posta: guner16@mynet.com

YURTİÇİ ABONE KOŞULLARI
1 yıllık: 50 YTL / 50.000.000 TL
6 aylık: 25 YTL / 25.000.000 TL
(Abonelikle ilgili bilgi almak için, 0212.244 97 95 no'lu telefonu arayınız)

YURTDIŞI ABONE KOŞULLARI
Avrupa ve Ortadoğu için 50 Euro
Amerika ve Uzakdoğu için 100 Dolar

BASILDIĞI YER
Ezgi Matbaacılık
Davutpaşa Cad. Kazım Dinçol Sitesi
No: 81 Kat 2 No: 229 Tel: (0212) 501 93 75

DAĞITIM ŞİRKETİ
Merkez Dağıtım

ISSN: 1304-6756
YAYIN TÜRÜ: Yerel - Süreli

Farklı bir Einstein dosyası

Farklı bir Einstein dosyası yapmaya çalıştık. 2005'in Dünya Fizik Yılı ve Einstein Yılı olması dolayısıyla 20. yüzyılın bu büyük bilim insanını işlemeyen dergi kalmamıştı. Ortaya attığı Özel ve Genel Görelilik Kuramları, yaşamı, birçok yönüyle gündeme getirildi. İyi de oldu. Bilim ve Gelecek ise, Einstein'ın politik yönünü gözler önüne seriyor. Bugün bütün kesimler Einstein'ı göklere çıkarıyor, onun popüleritesinden faydalanmaya çalışıyor. Fakat onun çalkantılı yaşamı boyunca, hemen her keskin dönemeçte tavizsiz bir sol ve radikal duruş sahibi olduğu, bu tutumunu ölümüne dek koruduğu göz ardı edilmeye, unutturulmaya çalışılıyor. Bugün onu "Yüzyılın İnsanı", "Tarihin En büyük Bilim Adamı" ilan eden sistem, bir zamanlar hakkında karalamalarla dolu 1800 sayfalık raporlar hazırlamıştı. Einstein, düşünceleri ve politik duruşu nedeniyle, Almanya'da Naziler'in, ABD'de ise ırkçıların, "kızıl avı" cadı kazanını kaynatan McCarthy gibilerin, FBI'ın ve Soğuk Savaş yürütücülerinin boy hedefi olmuştu. Bilim ve Gelecek, Einstein'ın politik duruşundan örnekler vererek, aynı zamanda sistemin bu ikiyüzlülüğünü de ortaya çıkarmaya çalıştı.

Albert Einstein, kendi sözleriyle "hep devrimci olarak kaldı". Yaşamının son yıllarında bir dostuna "hâlâ bir 'ateş saçan Vezüv' olduğunu" söylemişti. İlkgençliğinde İsviçre'de sürgündeki Rus devrimcilerinin ateşli tartışmalarına katıldı. 1. Dünya Savaşı'nda Avrupa halklarının emperyalist emeller için birbirine karşı kışkırtılmasına ve savaşa karşı çıkmıştı. Almanya'da Nazi iktidarına karşı mücadele verdi, bütün mallarına el kondu, hakkında ölüm kararı çıkartıldı, ülkeden ayrılmak zorunda kaldı. Sığındığı ABD'de beyaz ırkçılığına ve linç girişimlerine karşı durdu, atom bombasının yıkıcılığına karşı mücadele etti, dünya çapında barış savaşçılığı yaptı, sosyalistlere destek verdi. Albert Einstein adı, fizikte devrimin simgesidir; aynı zamanda tavizsiz bir devrimcinin ve aydın vicdanının da simgesi. Bu ikisi birbirini bütünler. Dergimiz, elinizdeki sayının kapak dosyasıyla bu gerçeği bütün boyutlarıyla ortaya çıkarmaya çalıştı. İlgi ve ibretle okuyacağınızı düşünüyoruz.

***

Geçtiğimiz ay ardı ardına üzücü haberler aldık. Ülkemiz birkaç gün arayla çok değerli bazı aydınlarını kaybetti. Yaşamını sosyalist mücadeleye adamış işçi sınıfı devrimcisi Uğur Cankoçak, Türk resminin büyük ustası Nuri İyem ve Recep Bilginer… Bir acı haber de yurtdışından geldi. Portekiz Komünist Partisi'nin lideri ve Kadife Devrim'in efsane ismi Alvaro Cunhal de 91 yaşında hayata gözlerini yumdu. Yaşamımızı, yüreğimizi ve beynimizi zenginleştiren bu büyük insanları saygıyla anıyoruz.

Son olarak, umut dolu güzel bir haber vermek istiyoruz. Dostumuz ve yazarımız Ogan Güner'in ve Tacide'nin bir oğulları dünyaya geldi. Yaşam, Sevgili Cankoçak'ın deyişiyle "inadına" devam ediyor. Yaşam devrimcidir! Hoşgeldin Deniz! Umarız sana şimdikinden çok daha güzel bir dünya devrederiz.

Dostlukla kalın…

Bilim ve Gelecek

İçindekiler

■■ **PARANTEZ**
Ender Helvacıoğlu
Ütopyalar savaşı 4

■■ **KAPAK DOSYASI**
John Simon
Albert Einstein, bir radikal... 8

Fred Jerome
Irkçılığa karşı Albert Einstein 16

Alan Whyte - Peter Daniels
FBI dosyasına göre Einstein
Anarşist, komünist ve hatta Sovyet casusu! 24

Albert Einstein
Niçin Sosyalizm? 28

Doç. Dr. İsmihan Yusubov
Doğa bilimlerinin büyük devrimcisi: Einstein 32

Prof. Dr. Mikâil Bayram
Moğol işgali, işbirliği yapanlar ve direnenler
Selçuklu Dönemi'nde Kalenderî-Ahi çatışması 36

Yrd. Doç. Dr. Hasan Aydın
Gazzâlî'ye göre Tanrı nedir? 41

Prof. Dr. Metin Sarıbaş
Canlıların adlandırılması nasıl yapılır?
Bu tilkinin adını beğenmedim! 48

Prof. Dr. Rennan Pekünlü
Geleceğin ucuz, temiz ve tükenmez
enerji kaynağı: Füzyon 52

Muammer Kaymak
Öğretim elemanı piyasası! 66

Özgen Acar
2005, 27. Uluslararası Kazı,
Araştırma ve Arkeometri Çalıştayı 70

■■ **YAYIN DÜNYASI/ Nalân Mahsereci** 73
Nalân Mahsereci
Einstein $E=mc^2$ yi anlamış mıydı? 73

■■ **HAVA DURUMU/ Ogan Güner** 78

■■ **BİLİM GÜNDEMİ/ Alper Yavuz.** 80

■■ **GO/ A. Utku Üzülmez** 82

■■ **SATRANÇ/ Selim Gürcan** 86

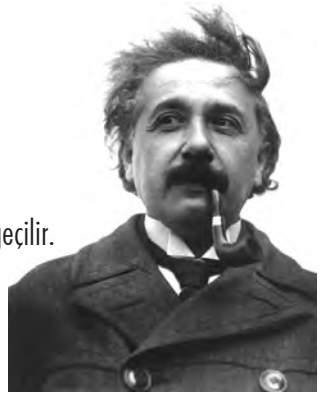
■■ **MATEMATİK SOHBETLERİ/ Ali Nesin** 88

■■ **BRİÇ/ Lütfi Erdoğan** 89

■■ **FORUM** 90
Ömer Tuncer
Batı kültürü "Uygar" mıdır? 90

■■ **BULMACA/ Hikmet Uğurlu** 96

POLİTİK EİNSTEİN
O bir radikaldi!

Albert Einstein'ın siyasal yaşamı pek bilinmez ya da genellikle es geçilir. Oysa Einstein, yaşamı boyunca sol duruşunu ve tavizsiz radikal tutumunu korumuştur.

1. Dünya Savaşı'nda savaşı, savaşan tarafların egemen sınıfları arasındaki bir kavga olarak görenlerin yanındaydı. Naziler'e karşı mücadele etti.

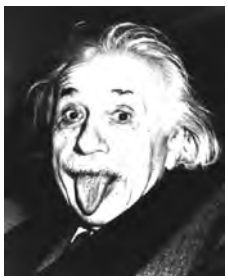

Irkçılığa karşı!

Einstein'ın az bilinen siyasi yaşamının en az bilineni ise, ırkçılık karşıtı aktif eylemleridir. McCarty'nin "kızıl avı"na da direnmiştir. Yaşamının son yılında bir dostuna, hep "devrimci" kaldığını söylüyordu..

FBI'a göre komünist ve Sovyet casusu

FBI yaşamı boyunca Einstein'ı izlemiş ve hakkında tutulan rapor 1800 sayfayı bulmuştu. FBI'a göre ünlü bilgin "anarşist", "komünist" ve hatta "Sovyet casusu"ydu!

Einstein: "Niçin sosyalizm?"

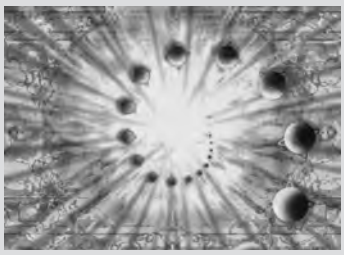
"(...) büyük kötülükleri safdışı edecek tek bir yol olduğuna inanıyorum. Bu yol, toplumsal hedeflere yöneltilmiş bir eğitim sisteminin eşlik edeceği sosyalist bir ekonominin kurulmasıdır".

Prof. Dr. Mikail Bayram yazdı:
Selçuklu Dönemi'nde Kalenderî-Ahi çatışması
36

Ahiler'in önderi Hace Nasirü'd-din'in, Şems-i Tebrizi ve Mevlânâ ile anlaşmazlığının kökeninde ne vardı? Kalenderîler kimdi? Neden işgalci Moğollar'la işbirliği yaptılar? Moğollar Ahi Teşkilatı'nı neden dağıtmak istiyorladı?..

Prof. Dr. Rennan Pekünlü yazdı:
Geleceğin ucuz, temiz ve tükenmez enerji kaynağı: Füzyon
52

Atom çekirdeklerinin parçalanması değil, birleşmesi sonucu atom enerjisini açığa çıkaran füzyon reaktörleri, enerji kaynağı olarak umut veriyor. Ancak bunun için uzun erimli enerji araştırma-geliştirme çabaları gerek. Engel, enerji pazarındaki liberal ekonomi uygulamaları; çare, kamusal projeler!..

Yrd. Doç. Dr. Hasan Aydın'ın makalesi:
Gazzâlî'ye göre Tanrı nedir?
41

Gazzalî Tanrısal öz konusunda konuşmaya başladığında, onu varlıkbilimsel açıdan neliği bilinemeyecek bir öteki olarak niteler. Ancak halka dönük söylemlerde, Tanrısal özün kavranabilirliğini ima eder gibi görünür...

Mumammer Kaynak'ın makalesi:
Öğretim elemanları piyasası!
66

Türkiye, bilimde ve teknolojide dünyanın önde gelen, saygın ülkelerinden biri olmayı mı tercih edecektir, yoksa küreselci ideolojinin peşine takılarak, dünyaya ucuz ve niteliksiz işgücüne dayalı emtia ihraç eden ve yetişmiş beyinlerini gelişmiş ülkelere kaptıran azgelişmiş bir ülke olmayı mı?

Prof. Dr. Metin Sarıbaş'ın makalesi:
Bu tilkinin adını beğenmedim!
48

Çevre ve Orman Bakanlığı yetkilileri "bölücü" amaçlar taşıdığı gerekçesiyle, bazı bitki ve hayvan isimlerini değiştirmek istediler. *Vulpes vulpes kurdistanica*, *Ovis armeniaca* gibi...
Peki bilimsel literatüre bu şekilde girmiş isimleri değiştirmek mümkün müydü?..

Özgen Acar yazdı:
27. Uluslararası Kazı, Araştırma ve Arkeometri Çalıştayı
70

Yerli ve yabancı arkeologlar, bir yıl boyunca Anadolu'da yaptıkları kazı çalışmalarının sonuçlarını sundular. Çatalhöyük, Bafa Gölü, Urla-Limantepe, Çeşme-Bağlararası, Troia, Yozgat-Kerkenes, Van-Ayanis, Van-Anzaf, Sardes, Bergama, Arykanda, Efes, Phokaia, Patara, Perge-Denizli-Hierapolis Kazıları'nın son bulguları...

Ütopyalar savaşı

21. yüzyılda ilerliyoruz. 20. yüzyılda uç veren ve çağımızda da bütün canlılığıyla devam eden iki büyük süreç var: Birincisi "bilimsel-teknolojik devrim", ikincisi ise Batı dışındaki toplumların küresel arenaya ağırlıklarını koyması. Yeni belirginleşen bu iki büyük dinamiği kapsayan bir senteze, bir damıtma işlemine ihtiyaç var. Günümüz dünyasında bu sentezin öznesi olmaya aday üç sınıf bulunuyor: Batı burjuvazisi, ezilen dünya burjuvazileri ve proletarya. Olasılıkları tartışalım.

Ender Helvacıoğlu

21. yüzyılda ilerliyoruz. 20. yüzyılda uç veren ve çağımızda da bütün canlılığıyla devam eden iki büyük süreç var: Birincisi "bilimsel-teknolojik devrim", ikincisi ise "Batı" adı altında topladığımız gelişmiş kapitalist ülkelerin dışındaki toplumların küresel arenaya ağırlıklarını koyması. Bu iki büyük süreci dikkate almadan oluşturulacak bir (felsefi, politik vb.) kuram, ölü doğmaya mahkûmdur. Tam tersine, 21. yüzyıla damgasını vurma iddiasındaki bir kuram, bu iki süreci analiz etmeye, yakın / orta / uzun vadede alabilecekleri biçimler üzerine kestirimlerde bulunmaya mecburdur.

Halklar, büyük toplumsal devrimlerle ve buna eşlik eden düşün, bilim, sanat vb. atılımlarıyla tarihe girerler. Bu "giriş"e yeni ve dinamik bir yapıcı sınıf önderlik eder; aynı zamanda bu sınıf yeni üretim ilişkilerinin de temsilcisidir. Batı Uygarlığı da dediğimiz burjuva (kapitalist) uygarlığının 500 yıllık öyküsü, bunun en güzel örneğidir. Batı burjuvazisi, yaklaşık 500 yıldır, genel anlamda insanlık ilerleyişinin motoru olmuştur. Fakat 20. yüzyılla birlikte yeni bir süreç başladı. Dünyanın kadim uygarlıklarının yeşerdiği coğrafyalarda bulunan, ama birkaç yüzyıldır deyim yerindeyse tarih dışına düşmüş olan toplumlar, 20. yüzyılda yeniden başlarını kaldırdılar. 16.-19. yüzyıllar arasında İngiliz, Fransız, Amerikan, Alman devrimlerinden söz ediliyordu; 20. yüzyılda ise Rus, Türk, Çin ve Uzakdoğu devrimlerinden.

20. yüzyılda Asya, Afrika ve Latin Amerika halkları küresel siyaset arenasına çıktılar. Bu halklar tarihsel, kültürel ve düşünsel birikimleri, geri kalmışlıkları ve devrimci potansiyelleriyle sahnede yerlerini aldılar. 20. yüzyılda başlayan ve çağımızda da bütün canlılığıyla devam eden bu süreç, küresel arenaya muazzam bir zenginlik kattı; daha doğrusu siyaset arenası bu yeni aktörlerin katılımıyla tarihte ilk kez gerçek anlamda küreselleşti. Geçmiş birkaç yüzyıldır dünyaya hâkim olan Batı Uygarlığı'ndan daha farklı birikimler ve dinamikler, ağırlıklarını koymaya başladılar. Artık evrensellik iddiasında bulunan hiçbir kuram eski yapısı ve temalarıyla durumu idare edemezdi. Dev gibi (ve çok karmaşık) yeni bir dinamik ortaya çıkmıştı ve bu dinamiği es geçen herhangi bir kuram, en hafif deyimiyle evrensellik iddiasını kaybetmek durumunda kalacaktı. 20. yüzyıl, bütün düzlemlerde olduğu gibi kuramsal düzlemde de bir karmaşa (bocalama) çağı oldu. Geleneksel kuramların parçalanmasının ve eski etkisini kaybetmesinin, yeni arayışların ve yeni sentez çabalarının ortaya çıkmasının esas nedeni budur.

Öyle anlaşılıyor ki, bu sürecin henüz başlangıç aşamasını yaşıyoruz; karmaşa ve belirsizlik buradan kaynaklanıyor. Yeni çıkan bu büyük dinamiği kapsayan bir senteze, bir damıtma işlemine ihtiyaç var. Günümüz dünyasında bu sentezin öznesi olmaya aday üç sınıf bulunuyor: 1) Batı burjuvazisi 2) Ezilen dünya burjuvazileri 3) Proletarya.

Neo-liberal ütopya

Küresel Batı burjuvazisi bu sentezi becerebilir mi? Bir olasılık şudur: Bütün dünyanın Batılılaşması. Yani Batı burjuvazisinin, ezilen dünyadaki tüm ulusal ve anti-emperyalist eğilimleri bastırarak, ezilen dünya burjuvazilerini tamamen kendisine entegre ederek bir dünya burjuva uygarlığı kurması. Tabii bu, sadece ezilen dünya burjuvazilerinin değil, halklarının da Batılılaştırılması, Batılı değerlerin ve normların tam bir hegemonyası ile olanaklıdır. Yukardan aşağıya ve dış kaynaklı emperyalist "devrim"ler döneminden geçilerek oluşabilecek bir sentez. Buna "Neo-Liberal Ütopya" da diyebiliriz.

Francis Fukuyama'nın, Berlin Duvarı'nın çöküşü ve Sovyetler Birliği'nin dağılışının verdiği sarhoşlukla ortaya attığı "Tarihin Sonu" sloganı bu ütopyanın dışavurumuydu. Fukuyama 15 yıl sonra yazdığı *Devlet İnşası* adlı kitabında, ayakları daha yere

basmış (daha doğrusu burnu sürtmüş) ve bu ütopyanın güncel/yakıcı sorunlarıyla daha fazla uğraşır görünüyor. Samuel P. Huntington *Medeniyetler Çatışması* adlı kitabında, neo-liberal ütopyanın önündeki orta/uzun vadeli sorunları ortaya dökmüş ve daha gerçekçi bir strateji önermişti. Bir diğer popüler ideolog Zbigniew Brzezinski, on yıl arayla (1988 ve 1997) yazdığı *Büyük Çöküş* ve *Büyük Satranç Tahtası* adlı kitaplarında bu ütopyanın daha taktiksel sorunlarıyla ilgiliydi. Esas olarak Avrupa kökenli sosyal demokrat ideologlar, emperyalist ütopyanın "sol" versiyonunu teorize ettiler (bu işi aslında 100 yıldır yapıyorlar). Ve son olarak Negri ve Hardt'ın ortaklaşa yazdıkları *İmparatorluk* ve *Çokluk* adlı kitaplarla, ütopyanın "radikal sol" kanadı da kapsamlı teorisine kavuştu. Biz burada ülkemizde de yayımlanan en popüler olanlarını ve politik konularla da ilgilenenlerini sayıyoruz; aslında bütün bir post-modernist külliyat, bu neo-liberal ütopyanın şu veya bu düzlemde teorisini yapmaktadır. Bütün bu eserler, sözünü ettiğimiz yeni sentez ihtiyacına, küresel Batı burjuvazisi safından yanıt verme çabasının ürünleridir.

20 yıldır ideolojik, politik, askeri vb. tüm araçlarıyla, bilişim ve iletişim teknolojilerinin tüm olanaklarıyla yürürlüğe sokulan bu süreç başarıya ulaşabilir ve neo-liberal ütopya gerçekleşebilir mi? Dünya, Batı burjuvazisi önderliğinde küreselleşebilir mi?

Böylesi bir senteze ulaşabilmesi için Batı burjuvazisinin şu sorunları çözebilmesi gerekir:

- Çeşitli burjuva odaklar arasındaki rekabet son bulmalı ve tek bir küresel sermaye oluşmalı. Şakayla karışık: "Dünyanın bütün sermayedarları birleşiniz!" şiarını teorize edebilecek bir "Burjuva Marx" çıkarmalı Batı kapitalizmi. Bu hedefe ulaşabilmenin "zor" unsurunu devreye sokmanın dışında bir yolu gözükmüyor. Çünkü rekabetin doğal yollarla son bulması, burjuvazinin burjuvazi olmaktan, kapitalizmin kapitalizm olmaktan çıkması anlamına gelir. Rekabet, kârın zeminidir ve kapitalist toplumun temel güdüsüdür. Hobbes'un dediği gibi, insan insanın, yani burjuva burjuvanın kurdudur. Dolayısıyla Batı kapitalizmi içinden çıkacak bir zor odağının (günümüzde ABD bu iddiaya, AB de bunun -Fukuyama'nın dalga geçerek belirttiği gibi- boş hayaline sahip), diğer bütün burjuva odakları (sadece Batı içindeki odakları değil, Batı dışında da sivrilen -örneğin Çin, Rusya, yani Avrasya- odakları da) bastırıp, onları birer müdürlüğe, imparatorluğun eyalet valiliklerine dönüştürmesi ve bu durumu sürdürüp giderek zor unsuru olmadan da devam edebilecek bir doğal olgu haline getirmesi gerekiyor. Kaldı ki, bir zor odağının bunu becermesi durumunda bile, kapitalizmin mantığı gereği (gerek imparatorluğun merkezinden gerekse palazlanan eyaletlerin içinden) yeni iç rekabetlerin fışkırması, yani deyim yerindeyse filmin geri sarılması kaçınılmaz gözüküyor. "Burjuva Marx"ın işi çok zor!

- Bir "Ekolojik Devrim" gerçekleştirilmeli. Bırakalım

20. yüzyılla birlikte yeni bir süreç başladı. Dünyanın kadim uygarlıklarının yeşerdiği coğrafyalarda bulunan, ama birkaç yüzyıldır deyim yerindeyse tarih dışına düşmüş olan toplumlar, 20. yüzyılda yeniden başlarını kaldırdılar. 16.-19. yüzyıllar arasında İngiliz, Fransız, Amerikan, Alman devrimlerinden söz ediliyordu; 20. yüzyılda ise Rus, Türk, Çin ve Uzak Doğu devrimlerinden. Yaşadığımız çağda da etkisini gösteren bu dev dinamiği es geçen herhangi bir kuram, en hafif deyimiyle evrensellik iddiasını kaybetmek durumunda kalır.

Batı dışındaki coğrafyaların da Batı'nın üretim ve tüketim düzeyine erişmesi halinde yaşanabilecekleri, günümüzdeki çizgiyi bile sürdürebilmenin önünde ekolojik duvarlar var. Konuyla ilgili bütün uzmanların da vurguladığı gibi, insanlık bu üretim tarzını aynı ivmeyle daha fazla sürdüremez. İnsanlık frene basmalıdır. Yeni bir sentez ve bir dünya uygarlığı yaratma iddiasındaki herhangi bir güç, ekolojik anlamda bir "frene basma projesi"ni ivedilikle uygulamaya sokmak zorundadır. Bireysel kâr ve rekabet sistemine, bu sistemi sürdürebilmek için üretim ve tüketim çılgınlığının pompalanmasına, her şeyin (doğanın) metalaştırılıp alınır satılır hale getirilmesine dayalı Batı uygarlık modelinin, böyle bir projeyi hayata geçirebilecek en son model olduğunu görmek zor değil. Kapitalist Batı uygarlığı ekolojik krizin nedenidir. Krizin nedeninin, krize çare üretebilmesi, rekabete son verilebilmesi denli zor gözüküyor.

- Dünya Batılılaşmaya ikna edilmeli. Hiçbir sistem uzun süre zor yoluyla sürdürülemez. Batı burjuvazisi, dünyanın çok farklı kültürlerini aynı potada eritebilecek bir ideolojik damıtmayı gerçekleştirebilir mi? Kendi yapısının mantığı içinde kalarak, böyle bir evrensel eksen oluşturabilir mi? Batı burjuvazisinin aristokrasiye karşı savaşımı içinde geliştirdiği "Eşitlik, Özgürlük, Kardeşlik" ilkelerinin, insan hakları ve demokrasi söyleminin, bütün insanlığı kapsayamadığı çok çabuk ortaya çıktı. Fransız Devrimi'nin bu "ulvi" sloganları, Avrupa sınırlarının dışında kölelik, yıkım ve talana dönüştü. Bunun nedeni Batı uygarlık modelinin emek-sermaye çelişkisine ve onun türevi olan merkez-çevre kutuplaşmasına dayalı olmasıdır. Sömürüye dayalı bu yapı, Batı burjuvazisinin birkaç yüzyıl önce Avrupa aristokrasisine karşı gerçekleştirdiği demokratik devrimleri bugün de dünya çapında gerçekleştirmesini, ezilen dünya aristokrasisine karşı yeni bir Aydınlanma atılımına önderlik edebilme-

sini engelliyor.

Dolayısıyla kapitalist Batı bir ideolojik devrim gerçekleştiremez, ancak "zor"a ve "afyon"a dayalı bir ideolojik hegemonya kurabilir. Bu belki yeni bir "küresel din" olabilir, belki bir "tekno-ateizm"; veya ikisinin karışımı. Post-modernizmin böyle bir ihtiyacın ürünü olduğu düşünülebilir. Fakat böyle bir ideolojik hegemonya geliştirebilmek için dünyanın bütün kadim çelişkilerinin törpülenmesi ve uyuşturulması (çözülmesi söz konusu değil), örneğin çeşitli dinsel sistemlerin uzlaştırılması gerekir. Bu, Batı uygarlığının kendi kökenindeki Bilimsel Devrimi ve Aydınlanma Devrimi'ni reddetmesi anlamına da gelir. Zaten böyle bir yola girdikleri de görülüyor. Post-modernizmin "post"unun bir cila olduğunu, bu cila kazındığı zaman altından pre-modernizmin çıktığını söyleyip durmuyor muyuz? Batı kapitalizminin dünya çapındaki ideoloji modeli, çok küçük bir azınlık (dünyanın efendileri) için "bilimsel-teknolojik devrim" destekli bir "tekno-ateizm", dünyanın geri kalan insanları için ise yeni bir "din"dir. Kısacası yeni bir Ortaçağ. Fakat insanların dinini dahi değiştirecek böylesi bir ideolojik hegemonyanın, dünya çapında dinsel temalı savaşlardan geçmeden ve Orwell'ın 1984'üne dahi rahmet okutacak kopkoyu bir faşizm tarafından desteklenmeden tesis edilmesi olanaksız görülüyor. Hiçbir güç insanlığı böyle bir sisteme ikna edemez.

- İdeolojiler karın doyurmaz. Karın doyuramayan bir sistemin ideolojisi de ikna edici olamaz. Dünyanın Batılılaşmaya ikna edilebilmesi için, kapitalist Batı modelinin, kitlelere, en azından şimdiki koşullarından daha iyi yaşayabilecekleri koşulları sağlayabilmesi gerekir. Bu da ya mevcut kaynakların eşit bir dağılımını (bu kapitalizmin mantığının dışındadır) ya da yeni bir ek kaynağın bulunmasını gerektirir. Batı kapitalizmi, kendi merkezinde, 19. yüzyılda giderek keskinleşen sınıf çelişkilerini yumuşatabildi. Bunu, ezilen dünyaya yönelik sömürüyü derinleştirerek ve o sömürüden elde ettiği kârın küçük bir bölümünü "sus payı" olarak kendi emekçilerine vererek gerçekleştirebildi (yani emperyalizm). Peki, dünya çapındaki ezen-ezilen çelişkisini de yumuşatmayı içeren bir dünya sentezi kurma iddiası, dünya halklarına vermesi gereken "sus payı"nı kimin sömürüsünden veya neyin talanından elde edecektir? Bu noktada neo-liberal ütopyanın "bilimkurgu"lara başvurmaktan başka çaresi kalmıyor!

- Yeni bir sentez, yeni bir insan modeli demektir. Dünyanın Batılılaşması, yani Batı modelinin dünyalılaşması için nasıl bir insan tipi gerekir? Birincisi, Batı burjuvazisi dünyanın geri kalan halklarına tarihlerini unutturabilmelidir; onların tarih bilinçlerini yok edebilmelidir. "Tarihin Sonu" sloganı, aslında böyle bir hedefi içeriyor. Fakat Batı burjuvazisi, bunu, en başarılı olduğu ve tarihin en büyük soykırımını gerçekleştirdiği Amerika kıtasında bile beceremedi. Güney Amerika'da yüzyıllar sonra "Kahrolsun Kolomb" sloganının yükselmesi ve Kolomb heykellerinin yıkılması son derece anlamlıdır. Nerede kaldı bunu, dünyanın en derin ve zengin uygarlık birikimine sahip Çin, Hint, Fars, Ortadoğu ve Anadolu gibi coğrafyalarda becerebilmek! Yeni bir sentez ancak tarihten güç alarak, tarihin damıtılmasıyla olanaklıdır, yoksa tarihin silinmesiyle değil. İkincisi, Batı burjuvazisi, kendi metropol halklarına da tarihsel birikimini unutturmak zorundadır. Gelinen noktada Batı uygarlık modeli, Fransız Devrimi'nin sloganlarıyla, Bilimsel Devrim'in dinsel düşünceyi darmadağın eden mirasıyla, Aydınlanma felsefesiyle, devrimci-demokratik sanatıyla sürdürülemez. Bütün bu miras, bugünün Batı kapitalizmi için yıkıcıdır; reddedilmelidir, silinmelidir. Küresel Batı burjuvazisi, kendi merkezinde bunu becerebilir mi? Üçüncüsü, insanlar, hem birbirlerine hem de kendilerine mutlak anlamda yabancılaştırılabilmelidir. Sadece kendi kol veya kafa emeğinin ürününe değil, en özel duygularına dahi yabancılaşmış bir insan türü… Sadece emeği değil, duyguları, davranışları, tüm özeli, sevgisi, acısı, dostluğu, aşkı dahi metalaştırılmış ve piyasaya düşmüş bir insan türü… Gen kadar bencil ve içgüdülerden ibaret bir insan türü… Niteliği törpülenerek nicelleştirilmiş, tektipleştirilmiş, farkını ancak ambalajıyla gösterebilen bir *Homo imagesiensis*… Bir tuşa basarak bir kenti yok edebilecek kadar gerçekten (insanlık vicdanından) kopartılmış, sanallaştırılmış bir e-varlık… Batı modelinin küreselleşmesi, ancak, insanlığın on binlerce yıllık kültürel evriminin tersine çevrilmesiyle; ancak, tarihsiz, geleceksiz, duygusuz, cansız, acımasız böyle bir insan tipinin yaratılmasıyla olanaklıdır. Yani insan olmaktan çıkmadan, olanaksız.

Buraya kadar yazdıklarımızı toparlarsak, Batı burjuvazisinin dünyalılaşması, yeni bir dünya uygarlığının sentezini yaratabilmesi, bizzat kendi yapısal iç çelişkilerinden (emek-sermaye, ezen-ezilen, merkez-çevre) dolayı olanaksızdır. Batı burjuvazisi, dünyanın yeni ortaya çıkan dinamiklerini damıtma, yeni bir sentezin öznesi olma potansiyellerinden yoksundur. Zaten söz konusu yeni dinamiklerin ortaya çıkması da, bu yoksunluğun sonucudur. Günümüzde bilimsel-teknolojik devrimin bütün olanaklarıyla yürütülmeye çalışılan ve zorlanan proje bu, ama bu neo-liberal ütopyanın gerçekleşebilme olasılığı sıfır gözüküyor. Batı burjuvazisinin iddiasının tam tersine, insanlık eğer küresel bir dünya sentezi yaratabilecekse, bu ancak Batı kapitalizmine rağmen mümkün olabilecektir.

Neo-ulusal ütopya

Peki ezilen dünyanın ulusal burjuvazilerinin böyle bir potansiyelleri var mı? Ezilen dünya burjuvazisi kendi arasında birleşerek, emekçi sınıfları da peşine takarak, Batı kapitalizmini alt edebilir ve bu arada demokratik devrimini de başararak bir dünya Aydınlanmasına önderlik edebilir mi? Kısacası dünya, bu sefer Batı dışında kalan coğrafyalarda yükselecek yeni bir burjuva demokratik devrimler çağı yaşayabilir mi?

Bu sorunun ucu açıktır, ayrıntılı olarak tartışmaya değer. 20. yüzyılın Marksist kuramcıları bu soruya olumsuz yanıt verdiler, gerçekten de bütün olgular ve yaşanan pratik onları doğruladı. Ezilen dünyada ulusal burjuvazilerin ve geleneksel kesimlerin önderliğindeki hareketler, Batı kapitalizmini öteleyerek başarıya ulaşabildikleri durumlarda bile, hatta güçlü bir sosyalist bloğun olduğu koşullarda, bir süre sonra yozlaştılar ve kendi halklarına yabancılaştılar, yeniden Batı kapitalizminin ağına düştüler. Bunun en çarpıcı örneği, ilk ve en köktenci hareket olmasına karşın Kemalist burjuvazinin kurduğu sistemin bugün ulaştığı noktadır. Bir dünya sentezine doğru yol alabilmek için, hem Batı kapitalist modelini aşacaksınız hem de yeni tür bir Aydınlanma devrimi gerçekleştirerek kendi ortaçağınızı. Bunu burjuvazi başarabilir mi? Bugüne kadarki pratiğe baktığımızda bunu başarabilmiş bir örnek yoktur. Ne Kemalist Devrim, ne Arap milliyetçiliği ne de İran Devrimi bu sentezi yaratabildi. Peki neden hâlâ ucu açık bir soru diyoruz? Çünkü yeni ortaya çıkan ve analiz edilmeyi bekleyen, daha doğrusu gideceği yönün ne olacağının ortaya çıkması için biraz zaman gereken iki büyük olgu vardır: Çin ve Latin Amerika. Bu ikisine Müslüman coğrafyadaki ve belki Hindistan'daki yeni gelişmeleri de eklemek gerekir; tabii (farklı bir geçmişi ve gelenekleri olmasına karşın) Rusya'daki bazı dinamikleri de…

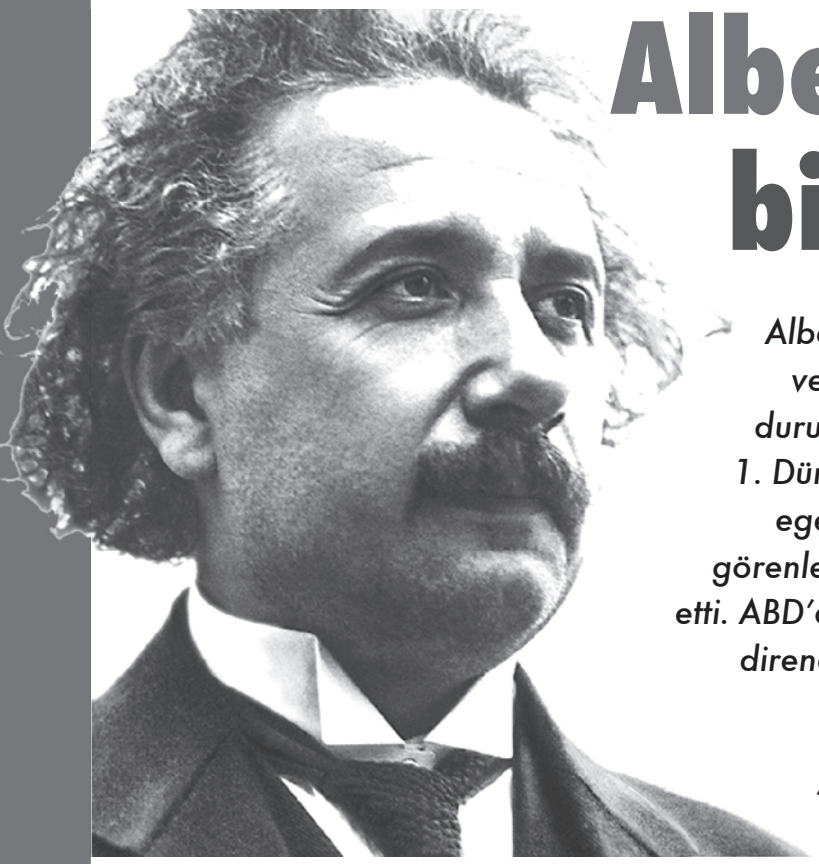
Batı burjuvazisinin dünyalılaşması, yeni bir dünya uygarlığının sentezini yaratabilmesi, bizzat kendi yapısal iç çelişkilerinden (emek-sermaye, ezen-ezilen, merkez-çevre) dolayı olanaksızdır. Batı burjuvazisi, dünyanın yeni ortaya çıkan dinamiklerini damıtma, yeni bir sentezin öznesi olma potansiyellerinden yoksundur. Zaten söz konusu yeni dinamiklerin ortaya çıkması da, bu yoksunluğun sonucudur. Günümüzde bilimsel-teknolojik devrimin bütün olanaklarıyla yürütülmeye çalışılan ve zorlanan proje bu, ama bu neo-liberal ütopyanın gerçekleşebilme olasılığı sıfır gözüküyor.

Çin Devrimi'nin lideri Mao Zedung sosyalizm dönemini, sınıf mücadelesinin devam ettiği, sosyalizmin mi kapitalizmin mi kazanacağının kesin olarak belli olmadığı bir dönem olarak tanımlamıştı. Dahası, geri dönüş tehlikesinin esas kaynağının bizzat sosyalist devlet ve parti mekanizmaları içinde palazlanacak kapitalist yolcular olduğunu, böyle bir olasılığın toplumsal tabanı bulunduğunu söylemişti. Bu tezler, hem SB hem de Çin'de birbirinden farklı yollarla kanıtlandı. Yaşanan geri dönüşler sonucunda oluşan toplumların hâkim sınıflarına bir tür ulusal burjuvazi diyebiliriz. Günümüz Rus ve Çin hâkim sınıfları Batı kapitalizmine bağımlı komprador değiller; dahası "kendileri için" küresel politikalar uygulayacak kapasiteye de sahipler. Dünyanın bu iki blok (ABD önderliğindeki Batı kapitalizmi ve Avrasya) arasındaki çelişkilerin keskinleşeceği bir süreçten geçeceği anlaşılıyor. Küresel arenadaki bütün söz sahibi güçlerin kendilerini bu çelişmeye göre konumlandırdığı görülüyor. Hatta yaşanan bölgesel çatışmalar bu büyük çelişmenin ön vuruşmaları olarak da değerlendirilebilir. Bizzat ABD'li stratejistler bunu açık açık yazıyor.

Fakat bu çelişki, sonuç olarak kapitalist odaklar arası bir çelişkidir. Dünya proletaryası ve emekçi sınıflar için olanaklar yaratabilir, ama kendi başına yeni ve daha kapsamlı bir sentez oluşturabilecek potansiyeller taşıdığını söyleyebilmek için elimizde hiçbir veri yok. Şöyle bir gelişme olanak dahilindedir: Ezilen dünyanın bazı coğrafyaları, burjuvazileri önderliğinde, Batı'nın birkaç yüzyıl önce yaptığı türden bir demokratik atılımı gerçekleştirebilirler. Tabii bunu ancak Batı kapitalizmini alt ederek veya en azından onu küresel iddialarından vazgeçmeye zorlayarak, sınırlayarak yapabilirler. Bu olasılığı, klasik teorik kalıplarımıza gönderme yaparak hemen reddetmiyoruz; çünkü özellikle Çin ve bir ölçüde de Latin Amerika bu süreçte ilerliyor; bekleyip göreceğiz. Fakat bu olasılık gerçekleşse bile ortaya bir dünya uygarlığı (sentezi) mı çıkacaktır? Batı burjuvazisinin yapamadığını, örneğin Avrasya burjuvazisi yapabilir mi? İlk adım, yani Batı burjuvazisinin ötelenmesi hedefi başarılsa bile, ortaya çıkan durumda, daha önce neo-liberal ütopya için söylediğimiz bütün çözümsüzlükler bu kez neo-ulusal ütopya diyebileceğimiz süreç için de geçerli değil mi?

Dünya daha önce de sistem içi odak kaymaları yaşadı. Kapitalist-emperyalist sistemin bir dönem başını çeken Avrupa (özellikle İngiliz emperyalizmi), yakın geçmişte bu önderliği ABD'ye kaptırdı. Japonya yeni bir küresel odak olarak ortaya çıktı. Bu tür gelişmeler, hatta daha büyük manevralarla yine yaşanabilir, önderlik Avrasya'ya (örneğin Çin'e) geçebilir (tabii bu tür değişimler büyük çaplı çatışmalar, dünya savaşları sonucunda gerçekleşebiliyor). Ama bu, sistemin aşıldığı anlamına gelmedi ve yine gelmez. Sistemin aşılması için emek-sermaye çelişkisinin ve onun türevi olan merkez-çevre (ezen-ezilen) çelişkisinin aşılması gerekir ki, herhangi bir burjuvazi, burjuvazi olmaktan çıkmadan bunu gerçekleştiremez.

O halde ortada, bir dünya uygarlığı (yeni bir sentez) yaratabilecek potansiyele sahip tek bir özne sınıf kalıyor: Proletarya. Galiba proletarya devrimleri çağı -bitmek bir yana- daha yeni başlıyor. Gelecek sayımızda, bu olasılığın kuramsal sorunlarını tartışacağız.

Albert Einstein, bir radikal...

Albert Einstein'ın siyasal yaşamı pek bilinmez veya es geçilir. Einstein yaşamı boyunca sol duruşunu ve tavizsiz radikal tutumunu korudu. 1. Dünya Savaşı'nda, savaşı, savaşan tarafların egemen sınıfları arasındaki bir kavga olarak görenlerin yanındaydı. Naziler'e karşı mücadele etti. ABD'de ırkçılığa ve McCarthy'nin "kızıl avı"na direndi. Sosyalizmi savundu. Barış savaşçısıydı. Yaşamının son yılında bir dostuna, hep "devrimci" olarak kaldığını ve hâlâ bir "ateş saçan Vezüv" olduğunu söylüyordu.

John Simon / Çev. Ulaş Başar Gezgin

2005, Albert Einstein'ın 50. ölüm yıldönümüne ve fiziğin yönünü dönüştürecek belli başlı beş bilimsel makalesinin yayımlanmasının yüzyıl dönümüne karşılık geliyor. Einstein'ın yorumları öyle devrimciydi ki, doğa bilimlerindeki yerleşik öğretiye meydan okumakla kalmadı, ortalama insanın bile dünyaya bakışını değiştirdi. 1920'lerle birlikte, çağımızda magazin gazeteleri ve kablolu haber kanallarının yükselişine dek olağan sayılmayacak ölçüde uluslararası bir üne kavuşmuştu. Anlaşılması güç bilimsel makaleleri de, boyalı basınla söyleşileri de başsayfa haberi oluyordu. Öte yandan, ölümünden sonra yazılan yaşamöykülerinde pek yer bulamayan; Einstein'ın sözünü sakınmaz bir köktenci (radikal) olarak, döneminin siyasal yaşamına katılımının düzgün biçimde yansıtılmasıydı.

Lenin, Troçki ve Kollontay ile aynı kafede

Albert Einstein, 14 Mart 1879'da, özgürlükçü, laik bir burjuva Alman Yahudi ailesinin çocuğu olarak doğdu. Genç Albert'in çocukluğu ve ilk ergenliği, sıradan bir nitelik taşıyor. 19. yüzyılın son onyıllarının birçok genç insanı gibi meraklıydı, Darwin okudu, özdeksel (maddi) yani doğal olan dünyaya ilgi duydu ve "'yasa içindeki yasa'yı analiz etmek için doğanın gizi"ni kavramayı arzuladı.

Einstein 1895'te, 16 yaşındayken, Alman yurttaşlığını kendi isteğiyle bırakarak İsviçre'ye yerleşti. Bunun temel nedeni, zorunlu askerlik yapmak istememesi ve Zürih Politeknik Kurumu'nda eğitimini tamamlama arzusuydu. Almanya ve Avusturya üniversitelerinde egemen olan Yahudi karşıtlığından görece bağımsız bir ortam sağlayan Zürih'te, sonunda doktorasını aldı. Ama Zürih'in başka ödülleri de vardı. Einstein zamanının büyük bir bölümünü, Aleksandra Kollontay, Troçki ve birkaç yıl sonra Lenin'i de içermek üzere, Rus köktencilerinin uğrak yeri olan Odeon Kafe'de geçirdi. Odeon Kafe'nin insanı kendinden geçiren siyasal tartışmalarına katılmak için okulu astığı bile oluyordu.

Akademik kadro bulamayan Einstein, 1902'de, Bern'deki İsviçre patent kurumunda çalışmaya gitti. 1905'i yani "harika yıl"ını yaşaması, Özel Görelilik Kuramı, nicem (quantum) fiziği ve Brown devinimi üstüne makalelerinin yayımlanması, bu döneme rastlar. 1914'te Berlin'den tam kadro profesörlük önerisi aldı ve kabul etti. "Einstein Dosyası"nın (1) yazarı Fred Jerome, bu iş önerisinin, büyük olasılıkla, hükümetlerinin imparatorluk hedeflerini özendirmek için, bilimsel ve teknolojik alandaki yetenekleri bulup çıkarmak amacıyla, Britanya, Fransa ve Almanya arasında yapılan ödüllü yarışmanın bir sonucu olduğunu belirtiyor. Ne yazık ki Einstein bu kadroyu, Almanya'yla düşmanları arasında 1. Paylaşım (Dünya) Savaşı çıkmadan hemen önce aldı.

Küçük Albert hülyalara dalmış (1893).

Einstein savaşa karşı çıkıyor

Einstein, daha önce yandaşı olduğu Alman sosyal demokratlarıyla anlaşmazlığa düşmek pahasına savaşa karşı çıktı ve kendini, partideki, savaşı, savaşan tarafların egemen sınıfları arasındaki bir kavga olarak gören azınlığın yanında konumlandırdı. Einstein kendini, meslektaşlarının birçoğuyla da görüş ayrılığı içerisinde buldu. O zamanlar, Einstein'la eşdeğer saygınlıktaki bir fizikçi olan Max Planck ve sayıları yüzü bulan diğer bilimciler, bir kuşak sonraki Nazi saldırgan sözlerini andıran bir dilde yazılmış; savaşı, "beyaz ırka karşı haddini aşan" "Rus güruhu"na, "Moğollar"a ve "zenciler"e karşı meşru görülebilecek bir direniş olarak ussallaştıran, Almanya'nın savaş hedeflerini savunan aşırı milliyetçi "Uygar Dünya'ya Manifesto"ya imza atıyorlardı. Yalnızca Einstein ve onun dışındaki üç bilimci, daha sonra Alman hükümetince yasaklanacak bir belgeyle bu manifestoya yanıt veriyor ve bilim insanlarının (ne yazık ki, çok sayıda yazar ve sanatçı ile de birlikte) davranışlarının utanç verici olduğunu belirtiyorlardı. Bu yanıt metnine imza koyanlardan en az bir tanesi tutuklandı. Einstein tutuklanmadı. Bu, yeni kazandığı, yalnızca kendisini korumasını değil, başkalarının konuşamadığı durumlarda sözünü sakınmamasını sağlayan ününün gücünün ilk örneğiydi.

"Ders iptal-Devrim"

Einstein, savaşın sonunda sözünü sakınmamayı sürdürdü. Çok ünlü bir olay şuydu: Kaiser Wilhelm'ın tahttan düştüğü gün -bu, yalnızca ateşkese değil, diğer yedi Avrupa monarşisinin düşüp, hepsinin yerini özgürlükçü ve toplumsalcı yönetimlerin almasına tanıklık eden bir 15 gündü-, Einstein sınıfının kapısına bir yazı astı: "**Ders iptal-Devrim**". Savaş boyunca, özgürlükçü ve köktenci öğrencilerinin ve meslektaşlarının savaşımına destek verdi ve onları savundu. Savaş sonrası, daha sonra hızla Nazizme dönüşecek, yeni yeni gelişen öç peşindeki militarizme karşı direnişte de onlarla birlikteydi.

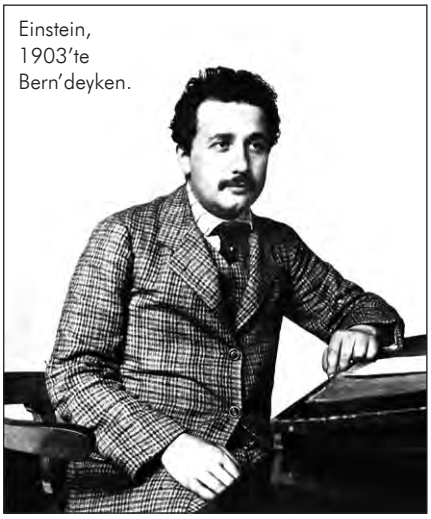
Einstein'ın ön saflarda oluşu, nefret dolu Yahudi karşıtlığının canlanmasıyla birlikte onu hedef tahtası haline getirdi. Görelilik üzerine yapıtları, yalnızca aşırı sağcı siyasetçilerce değil Alman meslektaşlarınca bile, bir "Yahudi sapkınlığı" olarak karalandı. Einstein artık, uluslararası üne sahip bir fizikçiydi. 1921'de, ışığın kuantum doğasını gösteren foto-elektrik etkisi üstüne yaptığı çalışmalarla Nobel Fizik Ödülü'nü aldı. Weimar Cumhuriyeti'nin kültürel ve toplumsal yaşamında da ön saflarda yer alıyordu. Aynı zamanda, siyasal görüşlerinde gittikçe sözünü sakınmaz bir çizgi tutturmuştu. 1920'lerde, Almanya'da tırmanışta olan ırkçı ve aşırı milliyetçi şiddete karşı Yahudiler'i korumayı amaçlayan örgütleri destekledi ve Avrupa'nın birliği için çalıştı. Eşitlikçi çizgisi dizginlenemez bir nitelikteydi. Einstein, üniversite harçlarındaki yoksul öğrencilerin karşılayamayacağı artışı protesto ederek, akşamları düzenli olarak ücretsiz fizik dersleri veriyordu. Avrupa'daki iktisadi ve siyasal bunalım keskinleştikçe, çoğu kez, bilimsel konferanslardaki platformları siyasal soruları yanıtlamak için kullandı. Jerome şöyle diyor: "Onun için, sabah bir üniversite dersinde göreliliği tartışıp, sonra aynı günün akşamı gençlerle askere gitmemeleri için konuşmak hiç sorun değildi."

Genç Einstein, Zürih'te zamanının büyük bir bölümünü Lenin, Kollontay ve Troçki gibi Rus sosyalistlerinin uğrak yeri olan Odeon Kafe'de geçiriyordu. Odeon Kafe'nin insanı kendinden geçiren siyasal tartışmalarına katılmak için okulu astığı bile oluyordu.

Einstein, Naziler'in hedef tahtasında

1930'la birlikte, Hitler'in Nasyonal Sosyalist (Nazi) Partisi Almanya'da egemen siyasal güç olmaya başladı. Sözünü yine sakınmayan Einstein, bilimsel ve siyasal çıkışlarını daha rahat yapabileceği yurtdışına daha fazla çıkmaya başladı. Britanya'da, Hollanda'da, Avrupa'nın çeşitli yerlerinde ve 1930'dan sonra Kaliforniya Teknoloji Kurumu'nda konuk öğretim üyesi olarak ders verdi. 30 Ocak 1933'te Naziler iktidarı ele geçirdi ve Einstein'ın Berlin'deki mülküne el koydular. Mayıs'ta Hitler'in propaganda bakanı Göbbels, özellikle Einstein'ın yapıtlarını içeren, kamuya açık bir kitap yakma gösterisi düzenledi; bu vahşiliğin resimleri, dünyanın dört bir yanında yayınlandı. Nazi gazetelerinde, kendisini öldürecek kişiye büyük bir para ödülü verileceğinin yazılmasından sonra Einstein, Hollanda'daki konuşma turunu korumalarla birlikte tamamlamak zorunda kaldı. O kış, Kaliforniya Teknoloji Kurumu'ndayken, kendisi ve ailesi Berlin'e dönmemeye ka-

Einstein, 1903'te Bern'deyken.

rar verdi. Onun yerine, New Jersey, Princeton'daki İleri Çalışmalar Kurumu'ndan önerilen yaşam boyu kadroyu kabul etti ve Mercer Sokağı'nda gösterişsiz bir eve yerleşti.

Einstein Princeton'da, bir yandan yeni ülkesine alışmaya çalışırken, bir yandan da kararlı bir biçimde, elektromanyetizmanın ve yerçekiminin aynı temel görüngünün iki farklı biçimi olduğunu gösterme çabası olan Birleşik Alan Kuramı üstünde çalıştı. Bu, yaşamının geriye kalan döneminde başlıca bilimsel uğraşı olacaktı. Birleşik Alan Kuramı, günümüz fiziğini ve evrenbilimini devindirmeyi sürdürmektedir.

İspanya İç Savaşı'nda Cumhuriyetçiler'in safında

1940'ta ABD yurttaşlığına alınmadan önce, Einstein'ın siyasal uğraşları, Naziler'in Yahudi karşıtlığının ve faşizmin eleştirisine odaklanmıştı. Bir kez daha ününü kullanarak, sığınmacıların ABD'ye göç etmelerine izin verilmesi için hükümete dilekçe verdi, ama geri çevrildi. Sonra, Eleanor Roosevelt'e eşini ikna etmesi için ricada bulunan diğer Avrupalı aydınlara katıldı, ama sonuç aynıydı. Bu, Einstein'ın FDR (2) yönetimiyle ilk çatışması değildi. İspanya İç Savaşı'ndaki Franko karşıtı güçleri, etkin olarak ve açıkça destekledi. Nazi Hava Güçleri İspanyol köylerini bombaladığında, Birleşik Devletler, Britanya ve Fransa'yla birlikte, Cumhuriyetçi güçlerin cephane gereksinimini hiçe sayarak, düzmece bir "yansızlık" ambargosu uyguladı. Einstein'ın da katkıda bulunduğu örgütlü gösterilere ve çağrılara karşın ambargo kaldırılmadı ve (savaş sonrası, ABD yardımıyla) İspanya'nın başına çöreklenmiş faşist düzen ayakta kaldı. Abraham Lincoln Tugayı'ndan yaklaşık 3000 Amerikalı gönüllü, Cumhuriyet'le savaşma komutuna uymayıp hükümetlerine karşı çıktılar. Einstein, başından beri onların ateşli bir destekçisiydi.

Hiroşima ve Nagasaki yıkımlarına tepki

Einstein 1939'da, Naziler'den kaçıp ABD'ye sığınan Leo Szilard'ın kendisini ikna etmesiyle, Başkan Roosevelt'e, Almanya'nın çekirdek (nükleer) araştırmalarındaki ilerlemesiyle ve Almanlar'ın bir atom silahı geliştirme olasılıklarıyla ilgili uyarıda bulunmak üzere bir mektup yazdı. Mektup, ABD'nin böyle bir bomba yapma sürecinde etkili oldu. Bu, Einstein'ın en çok anımsanan kamusal edimidir. Bununla birlikte, hükümetin Einstein'ın siyasal tutumundan (radikalizminden) duyduğu korku ve Einstein'ın kendisinin konuya ilgisizliği, onu Manhattan Projesi'nde yer almaktan alıkoydu.

Savaştan sonra, Einstein, Hiroşima ve Nagasaki'nin küle döndürülmesini protesto etti. Fred Jerome, *Londra Pazar Ekspresi* Gazetesi'ndeki 1946 tarihli bir söyleşiyi anmaktadır. Bu söyleşide Einstein, "Japonya'ya atom bombası atılmasını Truman'ın Sovyet karşıtı dış siyasetine bağlıyor" ve "FDR yaşasaydı, Hiroşima asla bombalanmazdı" diyordu. Jerome, bu söyleşinin, FBI tarafından tutulan ve kalınlaşan Einstein Dosyası'na hemen eklendiğini belirtiyor.

Savaştan sonraki ilk yıllara, hükümet ve iş çevrelerinde, ABD'nin uluslararası ve yurtiçi amaçlarını desteklemek için peydahlanmış bir anti-komünist çılgınlık damgasını vuruyordu. Mayıs 1945'te Almanya'nın yenilmesi ile Ağustos'ta Hiroşima'nın bombalanması arasındaki aylarda atom bombasının kullanılması üzerine tartışma yürüten bilim insanları, bu konuda deneyim sahibiydiler. Birçoğu, Birleşik Devletler ile Sovyetler Birliği arasındaki bir nükleer silah yarışından korkuyordu. Bu olasılığa karşı kulis yapmak için, Atom Bilimcileri Acil Durum Komitesi'ni kurdular ve Einstein genel başkanlığı kabul etti. Einstein ilk iş olarak, ABD'nin militarist genişlemesiyle ilgili görüşlerini belirtmek üzere, Dışişleri Bakanı George C. Marshall'la görüşmek istedi. İsteği geri çevrildi. Ama bir orta düzey Atom Enerjisi Kurulu yetkilisiyle görüşmesinde, Truman'ın dış siyasetinin Sovyet karşıtı bir genişlemecilik olduğunu söyledi. "Amerikan barışı"nın, ABD'nin imparatorluk tutkusu anlamına geldiğini belirtti. Atom Bilimcileri Acil Durum Komitesi'nin nükleer karşıtı iletisi ciddi bir kamusal karşılık buldu, ama bilim insanları ordunun nükleer araştırmaları bırakması ve bu tür araştırmaların uluslararası denetim altına alınması taleplerini kabul ettiremediler.

Einstein, ilk eşi Mileva ile.

Einstein, ırkçılığa karşı mücadelede

Einstein'ın 1940'lardaki bir diğer başlıca siyasal uğraşı, ABD'de ırkçılığın, ayrımcılığın, linç girişimlerinin ve beyaz üstünlüğü görüntülerinin süregelmesi üzerineydi. Savaş sırasında ülke, bir yandan savaş alanlarında, diğer yandan eşitlik vaatleriyle yurtiçi cephede, savaşı desteklemek için seferber olmuştu. Öte yandan, ırksal adaletle ilgili resmi

Albert Einstein: "Amerikalılar'ın eşitlik anlayışları beyaz derililerle sınırlı"

Einstein'ın Mayıs 1946'da Lincoln Üniversitesi'nde yaptığı konuşmadan. Lincoln Üniversitesi, 1954'te Afrika kökenli genç erkeklere yükseköğrenim veren dünyadaki ilk kurum olarak kurulmuştu.

Amerika'da, sizlerin arasında, on yıldan biraz fazla zamandır yaşayan biri olarak yazıyorum. Ciddi bir biçimde ve ikaz ederek yazıyorum. Birçok okur "Yalnızca bizi ilgilendiren ve yeni gelmiş bir kimseyi etkilemeyecek hangi konu üzerine konuşacak?" diye sorabilir.

Böyle bir bakış açısının doğru olacağını düşünmüyorum. Bir kimsenin yetiştiği çevre, verici olduğu kadar alıcıdır. Diğer taraftan, bu ülkeye gelmiş yetişkin birisi, bu ülkeye özgü ve karakteristik herşey için keskin gözlemler yapabilir. Böyle bir kimsenin, gördüklerini ve hissettiklerini açıkça söylemesi gerektiğine inanıyorum. Bu, kişinin topluma faydalı olmasını da sağlayabilir.

Bu ülkeye yeni gelmiş bir kimsenin kendini bu ülkeye adamasını sağlayan şey, insanlar arasındaki demokrasidir. Burada, bu ülkenin demokratik anayasasını kastetmiyorum. Ayrıca bu anayasa, övgüye değerdir. Burada, kastettiğim bireylerin birbirleriyle olan ilişkileri ve birbirlerine karşı gösterdikleri davranışlardır.

ABD'de herkes kendisinin birey olarak değerinden emindir. Kimse kendisini başka bir kişinin ya da sınıfın karşısında ezik hissetmez. Büyük zenginlik farkına karşın, birkaç kişinin sahip olduğu olağanüstü güç, diğer vatandaşların değerine/saygınlığına/itibarına duyulan doğal saygıya ve bu sağlıklı kendine güvene zarar vermez.

Amerikalılar'ın toplumsal görüntüsünde sorunlu bir nokta var. Eşitlik anlayışları ve insan değeri esas olarak beyaz derililerle sınırlı. Hatta bunlar arasında, benim Yahudi olmam hakkında da önyargılar var. Ancak, bunlar, "Beyazlar"ın daha koyu renkli, özellikle zenci yurttaşlarına olan tutumlarına oranla önemsiz kalıyor. Kendimi daha çok Amerikalı hissettiğimde bu durum beni daha çok üzüyor. Suç ortaklığı duygusundan yalnızca, bu konuda açıkça konuşarak kurtulabilirim.

Birçok samimi insan, "Zencilere karşı davranışlarımız, bu ülkede zencilerle yan yana yaşarken edindiğimiz kötü tecrübelerimizin bir sonucudur. Onlar, bilgi düzeyinde, sorumluluk duygusunda ve güvene layık olmada bizlerle eşdeğer değiller" şeklinde cevap verecektir.

Kuvvetle eminim ki, her kim buna inanıyorsa, o kişi kahredici bir yanlış anlayış içindedir. Atalarımız, bu siyah insanları evlerinden zorla getirdiler. Beyaz adamın sağlıklı ve rahat yaşam arayışında insafsızca sindirildiler, sömürüldüler ve köle durumuna düşürüldüler.

Zencilere karşı modern önyargılar, bu uygun olmayan koşulu sürdürme isteğinin bir sonucudur.

Antik Yunan'lılar da kölelere sahipti. Bu köleler zenci değil, savaşta esir alınmış insanlardı. Irksal farklılıklar söz konusu değildi. Büyük Yunan filozoflarından biri olan Aristoteles kölelerin, zorla boyun eğdirilmiş ve özgürlüklerinden mahrum edilmiş ikinci sınıf varlıklar olduğunu söyledi. Aristoteles'in, olağanüstü zekâsına rağmen, geleneksel önyargının ağına düştüğü ve kendisini bu ağdan kurtaramadığı açıktır.

Şeyler karşısındaki tutumlarımızın büyük bölümü, çocukluğumuzdan itibaren çevremizden farkında olmadan aldığımız fikirler ve duygularla koşullandırılmıştır. Başka bir deyişle, bizi biz yapan -miras aldığımız yeteneklerin ve özelliklerin yanında- gelenektir. Ancak, geleneğin davranışlarımız, inançlarımız ve bilinçli düşüncelerimiz üstündeki güçlü etkisini nadiren düşünürüz.

Geleneği küçümsemek akılsızlık olacaktır. Ancak, eğer insan ilişkilerinin daha iyiye gitmesini istiyorsak, olgunlaşmamızla birlikte gelişen aklımız sayesinde geleneği kontrol etmeye başlamalıyız ve geleneğe karşı kritik bir tavır almalıyız. Kabul edilmiş geleneğimizin, geleceğimize değerlerimize -ve bununla birlikte yaşam şeklimize- zarar verdiğini bilmeye çalışmalıyız.

Her kim bunu dürüstçe denerse, çok yakında, zencilere karşı geleneğin ne kadar uygunsuz ve ölümcül olduğunu kavrayacağına inanıyorum.

Bununla birlikte, iyi bir insan, bu derinlere kök salmış önyargıyla mücadele etmek için ne yapabilir? Bu kişi, sözüyle ve eylemiyle örnek olacak bir cesarete sahip olmalı ve çocuklarını ırkçı yargılardan etkilenmemesi için gözetmelidir.

Bu kolay değişmeyecek belayı çabucak düzeltecek bir yol olduğunu düşünmüyorum. Fakat bu amaca ulaşılıncaya kadar, adil ve iyi niyetli bir insan için daha iyi bir tatmin mevcut değildir.

Çev. Erdem Sönmez

Berlin'de bir seremonide.

ileti, gerçekte oldukça muğlaktı. FDR, umut vaat eden, ama işyerlerindeki ayrımcılığı kırmakta çok az etkili olabilen bir Adil İşe-Alım Uygulamaları Kurulu kurdu. Ama 11 milyon üyesiyle güçlü bir kurum olan orduda, ayrımcılık kaldırılmadı. Savaş sonunda, ekonomik yer değişimleri, vardiyalar ve ev bölüşümleri, her zaman, geleneksel Jim Crow-vari bir biçimde çözüldü: "Siyahsan, yaylan, yaylan, yaylan"! (3)

Einstein'ın yaşadığı New Jersey-Princeton Kenti (hatta üniversitesi), New York'a biraz uzak olsa da, eski güney birliğinin bir kenti sayılabilirdi. Princeton'da doğan Paul Robeson New Jersey'i, "Georgia ekim-dikim kenti" olarak adlandırıyordu. Evler, işler ve (bir zamanlar, ayrımcı Woodrow Wilson tarafından yönetilen) üniversitenin kendisi, Afrikalı Amerikalılar'a kapalıydı; protesto ve karşı çıkma, çoğu zaman polis şiddetiyle karşılanıyordu. Benzer görüntülere Almanya'da da tanık olmuş ve her durumda ırkçılık karşıtı bir kavga insanı olan Einstein, haksızlıklara karşı tepkisini koyuyordu. 1937'de, kontralto Marion Anderson, Princeton'da büyük beğeni toplayan bir dinleti verdi. Fakat ayrımcılık yapan Nassau Hanı'nda kalmasına izin verilmeyince, dinletiye katılanlardan biri olan Einstein, hemen ona kendi evinde kalmayı önermişti. Anderson öneriyi kabul etti ve ayrımcılık kalktıktan sonra bile, ne zaman New Jersey'e şarkı söylemeye gelse Einstein'ın konuğu oldu.

1946'da Paul Robeson, ülke çapındaki büyük bir linç dalgasına karşı, Einstein'ı Linçi Kaldırmak İçin Amerika Seferi'nde kendisine eşlik etmeye çağırdı. W. E. B. Du Bois ve Uygarlık Hakları Hareketi'nin diğer üyelerini de içeren grup, Einstein'ın konuşma yapacağı bir Washington yürüyüşü düzenlediler. Hastalığı buna engel oldu, ama Başkan Truman'a, linççilerin yargılanmaları, linç karşıtı bir yasanın çıkarılması ve ırkçı Mississipi Vekili Theodore G. Bilbo'nun görevinden alınması için çağrıda bulunan bir mektup yazdı. Mektup, Robeson tarafından okundu ama eylem, Truman'a yönelik

Fritz Haber ve Einstein (1914). F. Haber, sonraları Naziler'in fizik alanındaki temsilcisi olacaktır.

olarak, hükümet siyahları korumayacaksa, siyahların kendi kendilerini koruyacaklarını söylemesi üzerine, kısa kesildi. Bir uğultu yükseldi, ama Einstein mektubunda, Robeson'la aynı görüşe sahip olarak şöyle demişti: "Haklı olan bir davanın hizmetinde, katı bir istenç ne zaman işlemekteyse, yasal engelleri aşmanın bir yolu her zaman bulunur."

"Amerikan eşitliği, sadece beyaz derililer için"

Einstein, ününü toplumsal adalet için kullanmaya istekliydi, ama bu yolla elde edebileceği onurlandırmaları kararlılıkla geri çevirdi. Ancak, bir ayrıcalıklı durum vardı. Mayıs 1946'da Pennsylvania'da, tarihsel olarak siyah bir kuruluş olan Lincoln Üniversitesi'nin Rektörü Horace Mann Bond, bilimciye bir onursal derece verdi. Einstein kabul etti ve gününü lisans öğrencilerine ders anlatarak ve öğretim üyelerinin çocuklarıyla konuşarak, hatta oynayarak geçirdi. Bunlardan biri, rektörün küçük oğlu Julian Bond'du, ki ileride Uygarlık Hakları Hareketi'nin önderlerinden biri olacaktı ve bugün Renkli Derili İnsanların İlerlemesi İçin Ulusal Dernek'in başkanı (4). Basın olayı yansıtmadı, ama Einstein konuşmasında "Amerikalılar'ın toplumsal bakış açısı, eşitlik ve insan onuru anlayışları, yalnızca beyaz derililer için. Kendimi ne kadar çok Amerikalı duyumsarsam, bu durum içimi o kadar çok acıtıyor. Suç ortaklığından, ancak sözümü sakınmayarak kurtulabiliyorum" diyordu.

İlerici Parti'ye destek

Bu toplumsal sorumluluk duygusu Einstein'ı, bir yandan yurtiçinde ırk ayrımcılığına karşı mücadeleye, diğer yandan uluslararası planda Soğuk Savaş'ın beslediği nükleer silah tehlikesine karşı harekete geçmeye itiyordu. Eski dostu Thomas Mann'la ve Sacco-Vanzetti davasına ilişkin siyasal içerikli resimleriyle ün kazanmış arkadaşı ve komşusu Ben Shahn ile birlikte, yeni İlerici Parti'ye destek olmaya

başladı. Roosevelt'in eski Yeni Düzen koalisyonunun sol kanadınca oluşturulan, köktencileri, sosyalistleri ve komünistleri de içeren parti, 1948'de, önceki başkan yardımcısını başa getirmek hedefinin bir aracı olarak kurulmuştu. Einstein özellikle, partinin, Jim Crow'a karşı konumuna hayrandı ve desteğini esirgemeyerek ününden yararlanmalarını sağladı. Wallace'la ve parti destekçisi Paul Robeson'la resimleri çekildi. Güney'de kampanya yürüten bu ikili, kendilerine yönelik şiddetli saldırılara karşın, ayrımcılık yapan dinleyici kitlelerine konuşma yapmayı ve Jim Crow konukevlerinde kalmayı reddetti. Ayrıca Wallace, Einstein'ın da desteğiyle, nükleer silahların uluslararası denetimi ve yasadışı sayılmaları için çağrıda bulundu. Bununla birlikte, sonuçta, Sovyet karşıtı bir aşırı ulusalcılık ve Truman'ın Yeni Düzen türü toplumsal programı, Wallace hareketinin çökmesine neden oldu. Truman'ın şaşırtıcı olarak yeniden seçilmesi, Soğuk Savaş'ın hızlandırılmasına ve ona eşlik eden ideolojik hegemonyanın pekişmesine yol açtı.

"Niçin sosyalizm?" adlı makale

Wallace'ın destekçilerinden kimileri, İlerici Parti'nin Yeni Düzen özgürlükçülüğünü aşmakta başarısız kalmasına sinirlendi. Parti'nin, örneğin temel endüstri alanlarında kamusal mülkiyet gibi sorunlarda açıkça toplumsalcı konumlar alması gerektiğini düşünüyorlardı. Böyle düşünenlerin arasında, toplumsalcı ve Marksçı bir bakış açısıyla kapsamlı çözümleme ve yorum organı olarak *Monthly Review* dergisini kuran Leo Huberman ve Paul M. Sweezy de vardı. Einstein, *Monthly Review*'ın kurulmasını alkışlamıştı ve Huberman'ın arkadaşı Otto Nathan'ın isteği üzerine, Mayıs 1949'da çıkan ilk sayı için, "Niçin Sosyalizm?" adlı makalesini kaleme aldı. Einstein'ın ünüyle birlikte, makalenin mantıksal, ahlaksal ve siyasal anlamda toplumsalcılık

Einstein ve Leo Szillard.

davasını berrak bir biçimde anlatışı, dikkatleri bu küçük sol derginin doğumu üzerine çekti. Dönemin siyasal düşmanlık ikliminde, makale kuşkusuz, dergiye yeterince güç ve satış sağladı.

Yahudi sorunu, Siyonizm ve Einstein

Einstein, 2. Paylaşım (Dünya) Savaşı'ndan sonra, Nazi soykırımını izleyen dönemde, Avrupalı Yahudi bunalımıyla da ilgilendi. Henüz çocukken tanıştığı Yahudi düşmanlığına karşı, kendini laik bir Yahudi olarak konumlandıran Einstein, bu aşırı ulusalcı hastalığın yakından bir gözlemcisi ve kurbanıydı. Ona, diğer nefret suçlarına yaptığı gibi tepki koydu. 1921'de bile, Filistin'de Yahudi yerleşimlerinin kurulması için para toplamak için ABD'ye ilk yolculuğunu gerçekleştirdiğinde, Avrupalı Yahudi topluluğuna yaklaşmakta olan felakete karşı çözüm aradı. Orta ve Doğu Avrupa'da artmakta olan Yahudi yaşamına yönelik yasal ve yasadışı kısıtlamalara karşı çıktı, (fazla bir başarı kazanamasa da) Amerika'ya Yahudi göçünü destekledi ve Filistin'de kendisinin ve başkalarının "Yahudi ulusal yuvası" olarak adlandırdığı ülkünün yaratılmasını savundu. Böylece adı Siyonizmle bir arada anıldı. Bu, onu tam anlamıyla tanımlayan bir etiket değildi, ama bu etiketi etkin bir biçimde reddetmedi. Yine de, kendini, Vladimir Jabotinskiy ve Menachem Begin gibi aşırı ulusalcılardan ve bağnazlardan, Hayim Weizman ve David Ben Gurion gibi anadalga Siyonistler'den ayrı tuttu. 1930'da şöyle yazıyordu: "Şoven milliyetçilik dizginlenmeli… Filistin'de, ancak, kendini ülkede, evinde duyumsayan iki halkın barışçıl işbirliği temelinde bir gelecek görebiliyorum… Her şeye karşın bir araya gelmeliler". Savaştan önce de sonra da, iki-uluslu bir Yahudi-Filistin devletini savunuyordu.

Einstein 1946'da, hâlâ "yeri yurdu belirsiz" yüz binlerce Avrupa Yahudisi ve sığınmacı nüfusun azıcık bir bölümünü bile emmeye isteksiz olan galip müttefiklere, İngiliz-Amerikan Filistin İncelemesi Kurulu önünde konuşarak bir "Yahudi anayurdu" çağrısı yaptı. Siyonist kuruluş bu konuşmayı, Yahudi egemenliğine bir çağrıymış gibi, bilinçli olarak yanlış yorumladı. Bu yüzden, arkadaşı Rabbi Stephen Wise'ın yardımıyla, konumlanışını aydınlığa kavuşturdu. Şöyle dedi: "Yahudiler, Filistin'in emici ekonomik olanaklarının sınırları içerisinde, serbestçe göç edebiliyor olmalılar. Filistin de, 'bir grubun öteki üstünde egemenliğinin' olmamasını güvence altına alan bir hükümete sahip olmalı." Wise'ın daha güçlü bir açıklama istemine karşı çıkarak şöyle yanıt verdi: "Katı bir Yahudi Devleti talebi, bizim için yalnızca istenmedik sonuçlar doğurur". Köktenci gazeteci I. F. Stone onu, "etnik sınırlamalar"ın üstüne çıkabildiği için övüyordu. Einstein daha sonra, I. F. Stone'un haftalık gazetesine parasal destek sağlayacaktı.

Yine de, birçok Yahudi radikali ve sosyalisti gibi Einstein da, Siyonist projeye yönelik duygusal çift-standartlılığı aşmakta zorlanıyordu ve sonunda İsrail'in kurulmasına alkış tuttu. Kimi köktencilerin, 1967 savaşından sonra, İsrail'in Filistinliler'i boyunduruk altına almasına ilişkin tutarsız tepkisini düşünürsek, Einstein'ın ne tepki verebileceğini öngörmek zordur. Ama kesinlikle, Yahudi yerleşimlerinin yerli Filistinliler için doğuracağı sonuçlara duyarlıydı. İsrail'in Filistinliler'e

Einstein ve Oppenheimer (1945).

uyguladığı baskı karşısında dehşete düşeceğini ileri sürmek, onun görüşlerini fazla esnetmek olmaz.

"Kızıl avı"na karşı tepki

Einstein'ın son yıllarını, yüzyıl ortası "kızıl korku" aldı. Şöyle yazıyordu: "Yıllar öncesinin Alman felaketi, kendini yineliyor". Einstein 1950'lerin başlarında, Amerikalılar'ın varoşlar ve Kore Savaşı kaynaklı zenginlikleri içinde kendilerini kaybetmelerini izleyerek, "(Birleşik Devletler'deki) dürüst insanların, umutsuz bir azınlık olmaları"na yazıklanıyordu. Ama savaşımını sürdürmekte kararlı olduğundan bir form aradı. Bu formu, bir soruşturma kurulu önünde siyasal görüşlerini ve arkadaşlarının adını vermeyi reddettiği için okuldan atılmış olan bir New York devlet okulu öğretmeninden gelen 1953 tarihli bir mektuba yanıtında buldu. Einstein, önyargıların üstesinden gelmek için İngilizce sınıflarında kültürlerarası dersler hazırlayan, yenilikçi öğretmen William Frauenglass'a mektup yazdı. "Soruşturmaya çağrılan tüm aydınlar tanıklık etmeyi reddetmelidir… Bu büyük adımı yeterli sayıda insan atarsa, başarılı olurlar. Atmazlarsa, o zaman aydınlar, kendileri için biçilmiş kölelikten daha iyisini hak etmezler" diye yazıyordu. Mektup, ülke çapında ilk sayfa haberi oldu ve amacına ulaştı. Cadı avına karşı direniş hareketi güç kazandı. Einstein, *New York Times*'ta, kendisiyle aynı görüşü paylaşmayan bir başyazı yayımlandığında, ("Kendilerini İmparator'a kurban etmeyi reddeden İsacı Şehitler'i kınıyor musunuz? John Brown'ı kınıyor musunuz?"), Londra'dan yazan düşünür Bertrand Russell'ınki kadar uzak seslerle de desteklendi.

"Öğüdü, Doktor Einstein'dan aldım"

Frauenglass olayından kısa bir süre sonra, bir başka uzlaşmaz tanık Al Shadowitz, Vekil McCarthy'ye tanıklık etmeyi reddettiğini bildiriyordu: "Öğüdü, Doktor Einstein'dan aldım". McCarthy'nin tepkisi balistikti, ama sonunda salgın, bir yandan 1957'de kızıl avcılarının frenine basan Yargıtay'a (bu davalardan biri, *Monthly Review* kurucusu Paul Sweezy ile ilgiliydi), bir yandan da 1960'dan başlayarak, çoğu zaman yakıcı taşlama ve alayla kurul oturumlarında tam anlamıyla arıza çıkaran Yeni Solcu genç öğrencilere yayıldı. Einstein'ın mektubundan yalnızca on yıl sonra Martin Luther King Jr. da, çağdaş uygarlık hakları hareketini canlandırmak için "sivil itaatsizliği" devreye soktu.

1954'te, Manhattan Projesi'nin savaş boyu önderi meslektaşı J. Robert Oppenheimer'ın temiz sicilli sayılmaması ve bilimsel araştırma özgürlüğü hakkının çiğnenmesine karşılık olarak Einstein, kendine özgü mizahla, "bir kez daha genç olsaydı, bilimci ya da bilgin ya da öğretmen olmaya çalışmayacağını, onun yerine, varolan koşullardaki azıcık bağımsızlığa kavuşma umuduyla, tesisatçı ya da gezgin satıcı olmayı yeğleyeceğini" yazıyordu.

"Kızıl korku" döneminin tavizsiz direnişçisi

Einstein ayrıca, daha zor ve potansiyel olarak daha tehlikeli başka siyasal edimler de üstlendi.

Julius ve Ethel Rosenberg davasında araya girmeye çalışanlar içinde, belki de kimse onun kadar uluslararası dikkat çekmedi. Einstein 1953'te, dava yargıcı Irving Kauffman'a, duruşma kaydının davalıların suçunu "kuşkuya yer vermeyecek bir biçimde" ortaya koymadığına dikkat çeken bir mektup yazdı. Yanıt alamayınca, görüşlerini başkana yazdı. Truman da yanıt vermedi. Einstein bunun üzerine mektup metnini basına verdi ve sonra *New York Times*'ta bağışlayıcı olunmasını rica eden bir yazı yazdı. Ne yazık ki, Einstein'ın ünü de fayda et-

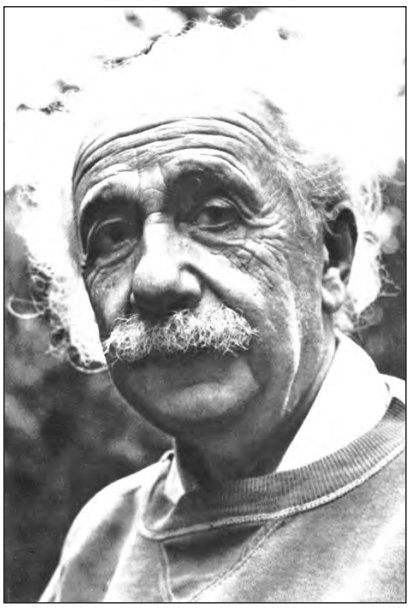
Amerikan yerlileri arasında.

medi. Rosenbergler, 19 Haziran'da Sing Sing'in elektrikli sandalyesinde can verdiler.

Einstein bundan iki yıl önce 1951'de, arkadaşı W. E. B. Du Bois "Sovyet ajanı" olduğu savıyla (gerçekte barış yanlısı etkinlikleri için) suçlandığında, Paul Robeson ve uygarlık hakları kahramanı Mary McLeod Bethune ile birlikte bir akşam yemeği düzenledi ve Du Bois'ın savunma giderlerini karşılamak için yapılan yürüyüşe katıldı. Du Bois'nın avukatı, ateşli radikal ve eski kongre üyesi Vito Marcantonio, daha dava sonuçlanmadan duruşmayı toz duman etmeyi başardı. Ama dava sürseydi, Marcantonio, ilk savunma tanığı olarak Einstein'ı çağırmayı düşünüyordu.

"Kızıl korku" döneminde belki de hiç kimse, Einstein'ın linçe karşı savaşımda yoldaşı olan Paul Robeson denli, insan içine çıkamaz duruma düşürülmemiş ve yalıtılmamıştı. Robeson, beyaz üstünlüğüne karşı mücadeleci duruşu kadar, köktenciliği ve tüm Afrika'nın bağımsızlığını savunması nedeniyle de saldırıya uğramış, kendi ülkesinde gerçek bir yok-kişi sayılmış, gelir sahibi olması, konser yeri bulması ve yolculuk hakları engellenmişti. Einstein 1952'de, Robeson'ın çevresindeki sessizlik perdesini kırmak amacıyla düzenlenen kamusal bir eylemde, onu ve eşlikçisi Lloyd Brown'ı öğle yemeğine çağırdı. Üçü, karşılıklı ilgi alanları olan bilim, müzik ve siyaset tartışmaları yürüttükleri uzun bir öğleden sonra yaşadılar.

Einstein'ın son yılları, özel ve kamusal direniş eylemleriyle geçti. Hâlâ hatırı sayılır tanıdık ağını ve etkisini kullanarak, Frauenglass ve diğerleri gibi, soruşturma kurullarıyla işbirliği yapmadığı için işinden atılmış olanlara iş bulmaya çalıştı. 1954'te, 75. yaş günü kutlamalarının, Acil Durum Uygarlık Özgürlükleri Kurulu tarafından yürütülen mücadeleye ilişkin bir konferans ortamı olmasına izin verdi. Kurul, Amerikan Uygarlık Özgürlükleri Birliği'nin sosyalistleri savunmakta ve Rosenberg davasının

Yaşamının son yılında, günün siyasal olayları ve kendi dünya bakışı üstüne düşünürken, bir dostuna, hep "devrimci" olarak kaldığını ve hâlâ bir "ateş saçan Vezüv" olduğunu söylüyordu.

ortaya çıkardığı uygarlık özgürlükleri sorunlarını üstlenmekte başarısız olmasına bir karşılık olarak oluşturulmuştu. I. F. Stone'u, gökbilimci ve eylemci Harlow Shapley'i, toplumbilimciler E. Franklin Frazier ve Henry Pratt Fairchild'ı ve siyasetbilimci H. H. Wilson'ı da içeren konuşmacılarıyla konferans, ifade özgürlüğünü, işçi haklarını ve çok çeşitli uygarlık hakları kampanyalarını savunan 46 yıllık bir izlenceyi başlattı.

"Ateş saçan Vezüv"

Einstein'ın siyasal yaşamının bu kısa ve doğal olarak eksik özetinin nasıl bitirileceğini bilmek zor. Burada yansıtılmayanlardan birkaçı, örneğin Einstein'ın barışçıllığa yaşam boyu bağlılığı ya da Marksist fizikçi Leopold Infeld'le uzun süreli yakınlığı. Einstein ayrıca, diğer sol duruşlu bilimcilerle birlikte, karanlıkçılığa ve gizemli düzmece-bilimlere karşı bir araç olarak, yaygın bilim eğitimi yapılması yanlısıydı.

Einstein ölmeden birkaç gün önce, 18 Nisan 1955'te, "Einstein-Russell Manifestosu" olarak bilinen bildiriyi imzaladı. Barışı savunma amaçlı bu metinde, düşünür-matematikçi Bertrand Russell ve Einstein belirsiz ahlak tartışmalarının ötesine geçiyorlardı. Bunun yerine, siyasal yönelimler ortaya attılar: "Önümüzde -eğer yeğlersek- mutlulukta, bilgide ve bilgelikte sürekli bir ilerleme uzanıyor. Kavgalarımızı unutamadığımızdan, bunun yerine, ölümü mü seçeceğiz? İnsanlar olarak, insanlara çağrıda bulunuyoruz: Anımsayın insanlığınızı ve unutun gerisini. Böyle yapabilirseniz, yol yeni bir cennete açılacak; yapamazsanız, önünüzde evrensel ölüm tehlikesi uzanıyor".

Einstein, öğrencilik yıllarından son soluğunu verene dek bir köktenciydi. Yaşamının son yılında, günün siyasal olayları ve kendi dünya bakışı üstüne düşünürken, bir dostuna, hep "devrimci" olarak kaldığını ve hâlâ bir "ateş saçan Vezüv" olduğunu söylüyordu.

DİPNOTLAR

1) Bu anlatı, Jerome'un kitabında bulunan araştırmalardan ve yorumlardan yoğun olarak yararlanmıştır (Tam adı: The Einstein File: J. Edgar Hoover's Secret War Against the World's Most Famous Scientist, New York: Saint Martin's Press/Griffin, 2002), bu satırların yazarı bu kitap için minnettardır.

2) ÇN: Franklin Delano Roosevelt (1882-1945): ABD'nin 32. devlet başkanı.

3) ÇN: Ya da: "Zenciysen eğer, her şey senin acına değer" ya da "Zenciysen eğer, ne iş var sana, ne yer".

4) ÇN: O zamanlarda, Afrikalı Amerikalılar için, beyaz olmadıklarını vurgulamak amacıyla, "renkli" denirdi.

ÖNERİLEN KAYNAKLAR

- Fred Jerome, The Einstein File: J. Edgar Hoover's Secret War Against the World's Most Famous Scientist, New York: Saint Martin's Press/Griffin, 2002. Ayrıca bkz. Fred Jerome, "The Hidden Half-Life of Albert Einstein: Anti-Racism," in Socialism and Democracy 18, no. 2 (http://www.sdonline.org/33/fred_jerome.htm).
- Jerome'un bu önemli yapıtı, yalnızca Hoover'ın oyunlarını açığa çıkarmak amacıyla değil, bilimcinin çoklukla saklı kalmış eylemci, köktenci ve toplumsalcı yönünü okura tanıtmanın bir aracı olarak, Einstein üzerine FBI'ın oluşturduğu dev dosyadan yararlanıyor. Temmuz'da yayımlanacak bir başka kitap da şu: Fred Jerome and Rodger Taylor, "Einstein On Race And Racism" (New Brunswick, N. J.: Rutgers University Press).
- İki işe yarar yaşamöyküsü: Jeremy Bernstein, "Einstein" (New York: Viking Press, 1973); ve Ronald W. Clark, "Einstein: The Life and Times" (New York: Avon Books, 1984), standart bir yaşamöyküsü, ama Einstein'ın siyasal görüşlerinden, Siyonizm dışında neredeyse hiç söz etmiyor.
- Einstein'ın genel okur için kitapları: "Ideas and Opinions" (New York: Three Rivers Press, 1995); "The World As I See It" (New York: Citadel Press, 1993); "Out of My Later Years" (New York: Gramercy Books, 1993) ve (Leopold Infeld'le birlikte) "The Evolution of Physics" (New York: Free Press, 1967). Bu son eser, Newtoncu bilimden çağdaş kuantum mekaniğine ve göreceliğe ilerleyişin hâlâ en erişilebilir ve en iyi betimlemesi.

Irkçılığa karşı Albert Einstein

Bir serbest çağrışım oyunu oynuyor olsaydık ve size "Einstein" diye sorsaydım, yanıtınız ne olurdu? Muhtemelen "dahi". Belki de "parlak". Hatta "dalgın profesör". Pek az kişi "sosyal aktivist" ya da "insan hakları savunucusu" diyecek, muhtemelen kimse "ırkçılık karşıtı" demeyecekti. Einstein'ın az bilinen siyasi boyutunun en az bilineni ise, "Amerika'nın en beter hastalığı" olarak adlandırdığı ırkçılığa karşı yürüttüğü aktif eylemlerdir.

Fred Jerome / Çev. Feryal Halatçı

Bir serbest çağrışım oyunu oynuyor olsaydık ve size "Einstein" diye sorsaydım, yanıtınız ne olurdu? Muhtemelen "dahi". Belki de "parlak". Hatta "dalgın profesör". Pek az kişi "sosyal aktivist" ya da "insan hakları savunucusu" diyecek, muhtemelen kimse "ırkçılık karşıtı" demeyecektir.

Einstein'ın bilim ve teknolojiye yaptığı olağanüstü katkıları herkes bilir, fakat topluma yaptığı katkılar bilinenlerin çok ötesindedir. Yaşamının son 22 yılında, 1933'ten 1955'e dek, Einstein New Jersey-Princeton'da yaşadı ve -J. Edgar Hoover ve yönettiği FBI onun aleyhine çok gizli kampanya yürütürken- aktif olarak, tutkuyla toplumsal adalet için çok sayıda mücadeleye katıldı. O zamanlar, Einstein'ın yurtdışında faşizm, yurtiçinde de McCarthyizm tarafından saldırıya uğrayanlara verdiği açık destek sık sık gazetelerin ilk sayfa haberleri arasındaydı (1). Fakat ölümünden bu yana geçen süre içinde, yarım asırdır, Einstein Amerikan güç odakları tarafından aynı zamanda hem kutsallaştırılır -1999 Aralık'ında Yüzyılın Kişisi seçildi- hem de politik açıdan iğdiş edilirken, bir zamanlar gazetelerin ön sayfalarındaki öyküleri haber değerlerini yitirdiler.

Einstein'ın Paul Robeson (sağda) ile birlikte çektirdiği ünlü fotoğraf.

Einstein'ın az bilinen siyasi boyutunun en az bilineni ise, "Amerika'nın en beter hastalığı" olarak adlandırdığı ırkçılığa karşı yürüttüğü aktif eylemlerdir.

Einstein'ın unutturulmaya çalışılan yönü

Amerika'daki ırkçılığın en önemli noktalarından biri, ırkçılık karşıtı eylemlerin bastırılması ve ırkçılık karşıtı kahramanların tarihten "silinmeleri"dir (Şili'deki "desaparecidos" gibi). (Bkz. Aptheker'in *Anti-Racism in U.S. History, The First Two Hundred Years*, ABD Tarihinde Irkçılık Karşıtlığı, İlk İki Yüzyıl, Praeger, 1993.)

Einstein'ın öyküsü ise özellikle önemlidir -ırkçılar için bastırılması önemlidir; diğerleri için, yani bizim içinse yeniden canlandırılması önemlidir; çünkü o, Einstein. Hangi listede olursa olsun, tarihin en tanınan, en hayranlık uyandıran ve sevilen kişilerinden biri ve böyle olduğu için de söyledikleri, yaptıkları ve inandıkları dünya çapında insanları etkileyecek biri.

Einstein'ın ırkçılığa karşı oluşu önemliydi, çünkü o, komünist suçlamaları yüzünden Du Bois ve Robeson gibi insanları savunmaktan -ve onların dostluğundan-, Komünist Parti taraftarı Yurttaş Hakları Birliği tarafından Willie McGee ve Trenton Altılısı'nı kurtarmak ve diğer haksız suçlamalara karşı çıkmak üzere düzenlenen kampanyaları açıkça onaylamaktan vazgeçmeyi reddetti. Yine de, yüzlerce Einstein biyografisinde Paul Robeson, W. E. B. Du Bois, Willie McGee ya da Yurttaş Hakları Birliği adlarını bulamazsınız.

Einstein'ın rolünün eşsiz önemi, sadece bir ırkçılık karşıtı, bir pro-sosyalist (Bakınız, Einstein'ın "Why Socialism? - Neden Sosyalizm?" adlı yazısı, *Monthly Review*, Sayı: 1, No. 1 Mayıs 1949) olması değil, aynı zamanda Robeson'un kırmızı ışığından hiç korkmamasıydı.

The Einstein File: J. Edgar Hoover's Secret War A-

gainst the World's Most Famous Scientist (Einstein Dosyası: J. Edgar Hoover'ın Dünyanın En Meşhur Bilim İnsanına Karşı Açtığı Gizli Savaş) adlı kitabımda, Einstein'ın ırkçılık karşıtlığının öyküsü ilk kez dile getiriliyor. Aşağıda kitaptan bazı alıntılar var (2).

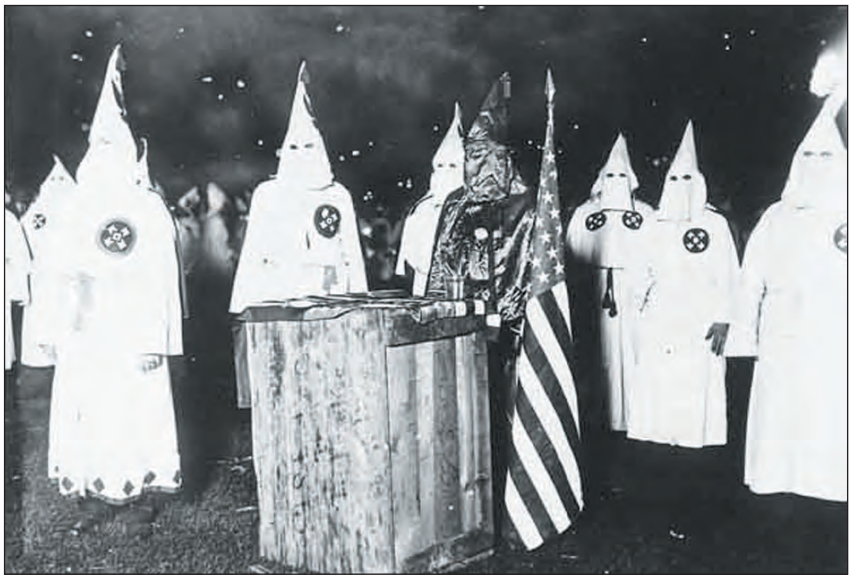
"Kara derili üniversite"de yaptığı konuşma

Einstein, ömrünün son 20 yılında üniversitelerde hemen hiç konuşma yapmadı. Sık sık davet edildiği fahri unvan törenlerini "gösteriş" olarak görürdü. Ayrıca, sonunda ölümüne neden olacak karın anevrizması gittikçe daha ağrılı oluyor ve yolculuk etmesini zorlaştırıyordu. Sürekli gelen bu üniversite davetlerine "hayır" demeyi ilke edinmişti. 1946 Mayıs'ında bu ilkeyi bozarak Pennsylvania'daki Lincoln Üniversitesi'nde konuşmayı kabul etti. Hem o yıl, hem de seçilen okul çok önemliydi.

Princeton'dan 60 mil kadar uzakta olan Lincoln Üniversitesi 1854 yılında, sekizinci rektörü Horace Mann Bond'un sözcükleriyle "dünyada Afrika kökenli genç erkeklere fen bilimleri ve sosyal bilimlerde yüksek öğrenim veren ilk kurum" olarak kuruldu. Dr. Bond 1946'da Einstein'ı Lincoln'e davet ettiğinde, toplam 265 öğrenci vardı. Dr. Bond'un dul eşi Julie Bond, "Henüz küçük bir okuldu" diye hatırlıyor; "Ama elbette Einstein'ı dinlemeye herkes geldi. Yeterince büyük bir salonumuz yoktu, onun için töreni açık havada, bahçede yaptık".

Ziyaretten birkaç gün sonra, bir öğrenci okul gazetesinde şunları yazacaktı:

"3 Mayıs Cuma günü çok yakın bir adam geldi Lincoln Üniversitesi'ne. Çöküк avurtları ve yalınlığı, *İncil*'den fırlamış bir karakter gibi görünmesine yol açıyordu. Rektör Horace Mann Bond ona unvanını verirken, yüzünde sorgulayıcı bir ifadeyle, sessizce duruyordu. Sonra, bu uzun saçlı ve derin bakışlı adam mikrofona konuşmaya başladı. İnsanlığın hastalığından (ırkçılık) söz ediyordu. Alman aksanıyla, ki ana diliydi, sessiz kalamayacağını söyledi. Ve sonra sözlerini bitirdiğinde, herkes nefesini tutmuştu. Daha sonra da Lincoln öğrencilerine görelilik kuramı dersi verdi".

Klu Klux Klan adlı ırkçı-faşist örgüt, ABD'de zencilere karşı linç girişimlerinin baş sorumlularından biriydi. Örgüt üyeleri bir törende.

O gece, Albert Einstein Princeton'a geri döndü…

Einstein bu daveti kabul ederken daha geniş bir seyirci kitlesine bir mesaj vermeye çalışıyordu. Ama o günlerde medyanın haber öncelikleri başkaydı -hâlâ başka. Einstein'ın halka yaptığı konuşmaların ve röportajların hemen hepsi medyanın büyük çoğunluğunda yer bulurdu, ama basın dünyanın en eski kara derili üniversitesinde yaptığı konuşması hiç yapılmamış gibi davrandı.

Einstein'ın Lincoln Üniversitesi'ndeki dinleyicilere "Amerikalılar'ın toplumsal bakışlarında kasvetli bir nokta var" dediği söylenir. "Amerikalılar'ın eşitlik ve insan onuru anlayışı temelde beyaz derili insanlarla sınırlıdır. Bunların arasında bile, bir Yahudi olarak benim de hisettiğim önyargılar vardır; ama bu önyargılar 'Beyazların derisi daha koyu renkli olan yurttaşlarına, özellikle de zencilere karşı davranışlarıyla karşılaştırıldığında önemsiz kalıyor. Kendimi ne kadar Amerikalı hissedersem, bu durum bana o kadar acı veriyor. Vicdan azabından kaçabilmemin tek yolu, susmamak. Kökleri çok derinlere uzanan bu kötücüllüğü çabucak iyileştirmenin bir yolu olduğunu sanmıyorum. Ama bu kötücüllük iyileşene dek, adil ve iyi niyetli bir insanı bu davaya hizmet için elinden gelenin en iyisini yaptığını bilmekten daha fazla tatmin edecek bir şey olmayacak".

761. Tabur eve döndüğünde…

Einstein'nın Lincoln'e yaptığı ziyaretin önemini tam olarak kavrayabilmek için, "Kanlı 1946 İlkbaharı"nda Amerika'daki ırk durumunu hatırlamak gerek.

Siyahi askerler 2. Dünya Savaşı'ndan eve döndüklerinde, ırkçılık gündemlerinde değildi. Ordu içinde tecrit edilmelerine, ikinci sınıf sayılmalarına karşın, özgürlük ve demokrasi için savaşmış, savaş hattında yaşamlarını hiçe saymış, kurşunlarla ve bombalarla karşı karşıya kalmış, kollarını, bacaklarını, arkadaşlarını yitirmişlerdi. Bunun bir örneği, Kara Panterler olarak bilinen 761. Tank Taburu'ydu ve General Patton tarafından Bulge Savaşı'nda son derece önemli bir rol oynamak üzere görevlendirilmişlerdi. Hepsi zenci olan tabur Avrupa'da Almanlar'a karşı tam 183 gün savaştı, 30 büyük kenti, dört uçuş pistini, cephanelikleri ve yüzlerce zırhlı aracı ve tankı ele geçirdiler ya da ortadan kaldırdılar. Tabur,

Başkanlık Ödülü (Presidential Unit Citation) aldı ama ta 1978'de ve ancak Savunma Bakanlığı'na yıllarca mektup yazıp istekte bulunduktan sonra. 761. Tabur, tıpkı 2. Dünya Savaşı'ndaki diğer siyahi birimler gibi, Avrupa'da Naziler ve yurtta ırkçılığa karşı kazandıkları zaferin gayrı resmi işareti olarak "Çifte V"yi benimsedi.

Heyhat, eve döndüklerinde savaş bitmemişti; düşman sadece üniformasını değiştirmişti ve artık çarşaflara bürünmüştü ya da şerif yıldızı -ya da her ikisini birden- taşıyordu. Hitler'in yenilgisinden sonraki ilk 15 ay boyunca, çoğunlukla Güney eyaletlerinde gerçekleşen ama başka eyaletlerde de görülen bir linç ve zenci karşıtı terör dalgasında 50'den fazla Afrikalı Amerikalı öldürüldü; savaştan yeni dönmüş gaziler en vahşi linç güruhlarının hedefi oluyordu. 25 yıl önce siyahi askerlerin 1. Dünya Savaşı'ndan dönmesinden sonra başlayan Ku Klux Klan saldırılarından beri görülmemiş olan ve yeniden canlanan zenci karşıtı terör dalgasına hem Kuzey'de hem de Güney'de silahsız sivillere ateş açan polisler de dahil oldu (3). En çok bilinen olaylardan biri de küçük bir Tennessee Kasabası olan Columbia'da gerçekleşti.

Einstein linç karşıtı Ulusal Adalet Komitesi üyesi

1946 yılının 25 Şubat günü sabahı, beyaz bir radyo tamircisi olan William Fleming, bir zenci kadını Gladys Stephenson'u "tokatladı, vurdu ya da tekmeledi". Gazete haberlerine göre, Pasifik'ten kısa bir süre önce dönmüş olan, Deniz Kuvvetleri'nin eski askeri, 19 yaşındaki oğlu James Stephenson, Fleming'i "derhal camdan dışarı fırlattı". Hem Bayan Stevenson hem de oğlu tutuklandılar. Akşamüzeri saat 6 civarında, beyazlardan oluşmuş bir linç güruhu tutukevi etrafında gösteri yaptı ve sonra en azından bazıları kentin Mink Slide adlı zenci bölgesine doğru harekete geçtiler. Eski askerler olan birkaç zenci mahallelerinde silahlı bir savunma örgütlediler. "Alkolün etkisi altındaki" (aylar sonra yapılan mahkemedeki ifadelere göre) silahlı iki beyaz adam ve dört polis o gece Mink Slide'a gittiler ve bir linç olayının başlayacağını düşünen zencilerin açtığı ateş sonucu yaralandılar. Bir habere göre, beyazlar güruhundan "dört ya da beş" kişi öldü ama "yerel yetkililer bunu reddediyorlardı".

Einstein ve Robeson'a karşı karalama kampanyasının baş aktörü, dönemin FBI Başkanı Edgar Hoover.

Afrikalı Amerikalılar'ın beyaz polislere ateş etmesi, Vali'nin makineli tüfek taşıyan 500 eyalet polisini göndermesi için yeterliydi. Bunlar Mink Slide'a saldırdılar, dört blokluk alanda zencilerin işlettiği tüm işyerlerini yok ettiler, buldukları tüm silahlara el koydular ve yüzden fazla zenci erkeği tutukladılar. Polisin "kendiliğinden çıkan bir isyan" dediği bir kargaşada tutukluların ikisi eyalet polisleri tarafından vuruldu ve öldüler. Diğerlerinin 25'i "cinayet teşebbüsü"yle suçlandı. Bu 25 kişinin savunma avukatlarının başı Thurgood Marshall adlı genç bir NAACP avukatı şunları söylerken kızgındı:

"Tennessee Eyalet polislerinin Tennessee, Columbia Kasabası'nın zenci mahallesini çevirerek gelişigüzel, keyfi ateş etmeleri, Alman SA'larına bu ülkedeki tüm polis eylemlerinden daha fazla yakındı".

Marshall'ın beyanlarının Mart ayında *New York Times* gazetesinde yayımlanmasından kısa bir süre sonra, Einstein, Eleanor Roosevelt'in başını çektiği Tennessee, Columbia'daki Ulusal Adalet Komitesi'ne katıldı. Bu komitede Mary Mcleod Bethune, Col. Roy Carlson, Marshall Field, Oscar Hamnmerstein II, Helen Hayes, Sidney Hillman, Langston Hughes, Harold Ickes, Herbert Lehman, Sinclair Lewis, Joe Louis, Hentry Luce, Adam Clayton Powell Jr., A. Phillip Randolph, Artie Shaw ve David O. Selznick gibi birçok ünlü vardı. Bu komite, belki de geniş siyasi katılımı nedeniyle, Einstein'ın, FBI'ın "Komünist Cephe" grupları listesine dahil edilmemiş birkaç politik ilişkisinden biri olmuştur.

Marshall'ın başını çektiği dört kişilik ırklararası savunma ekibi, 25 kişiden 24'ünün beraat etmesini sağladı (25. kişi olan Lloyd Kennedy ise beş yıllık mahkûmiyetinin 10 ayını tamamladıktan sonra salıverildi). Ayırımcı Tennessee mahkemelerinde düşmanca tutumlu hâkimler ve tümü beyaz olan jüri üyelerinin önünde iki sözde oturuma rağmen yasal zafer kazanıldı. İkinci oturum sonunda, Marshall'ın kendisi bile geleceğin Yargıtay Başkanını katletmeyi neredeyse başaran, linç peşindeki bir güruhtan (yerel polis dahil) zor kaçabildi.

1960'larda sivil hakları ihlal etmesi nedeniyle hakkında incelemeler başlatılacak olan FBI, bunu haber verircesine, görgü tanıklarını sözde sivil hakların ihlali konusunda sorguya çekmek üzere Columbia'ya tümü beyaz ajanlardan oluşan bir ekip gönderdi. Fakat sorgulanan Afrikalı Amerikalılar'a sorulan soruların asıl amacı hangi zencilerin silah kullandığı oldu. 2 Mart 1946 tarihli, son derece gizli "top secret" bir FBI belgesinde, Columbia'daki zenci topluluğuna yapılan polis saldırısı göz ardı ediliyor ve olaylar herhangi bir neden belirtmeksizin, kendiliğinden başlayan bir yanma tepkimesinden söz edercesine, "ırk isyanları" olarak nitelendiriliyordu. İki haftadan daha kısa süre içerisinde, FBI tek satır aralıklarıyla yazılmış, sadece beyaz tanıkları kapsayan, yerel polisi ve eyalet polislerini tamamen temize çıkaran, 197 sayfa-

Paul Robeson konuşma yaparken.

lık bir rapor hazırladı. Siyahi nüfus tehdit edici, yerel makamlar ölçülü olarak tanımlanıyor ve eyalet polisinin tamamen görev sınırları içinde hareket ettiği belirtiliyordu.

Linç olayları artıyor

Einstein ve diğer Komite üyeleri prestijlerinin linç olaylarını durduracağını düşünmekle yanılmışlardı, bunu görmek için fazla beklemeleri de gerekmedi. Başkan'ın, Başsavcı'nın ya da hükümet görevlilerinin Mink Slide saldırısının gerisindeki eyalet ve kasaba görevlilerine karşı harekete geçmedeki başarısızlığı sadece daha fazla terör getirecekti. Linç güruhları için FBI raporu tam bir yeşil ışık oldu. Çoğu kez polisin de yardımıyla, beyaz güruhlar Güney'i kapladı, başta 2. Dünya Savaşı'ndan dönen askerleri hedefleyerek bir linç dalgasına giriştiler.

1946 yılının Temmuz ve Ağustos sıcağında, cezalandırılmayan linç olayları dalgası genişlemeye başladı. İzleyen haftalarda, Afrikalı Amerikalı eski askerler olan Kuzey Carolina'da J. C. Farmer ve Georgia-Taylor Beldesinde "oy verebilecek tek zenci" olarak nitelenen Macio Snipes, beyaz çeteleri tarafından vuruldu. Farmer, annesi birkaç yard ötede dururken, sekiz arabaya doluşmuş 20-25 kişilik bir "şerif yardımcısı" grubunun kurşunlarıyla can verdi. Bundan bir saat önce otobüs beklerken bir polisle kavga etmişti. Snipes, evinin verandasında otururken 10 beyaz adam tarafından vuruldu.

Medya buna benzer birkaç olayı gözden kaçırdı ya da kaçırmak istedi (4). Fakat 27 Temmuz'da, Einstein'ın her sabah okuduğu *New York Times* gazetesindeki bir ön sayfa haberinde, bu dehşet verici olaylardan biri daha anlatılıyordu, Amerika'da linç olayları aniden -kaçınılmaz olarak- ulusal ve uluslararası haberler haline gelmişti:

"20 kişilik Georgia çetesi biri eski asker 2 zenciyle eşlerini öldürdü. Monroe, Ga., 26 Temmuz -Biri savaştan henüz dönmüş iki genç zenci ve eşleri dün gece maskeleri olmayan, yirmi kişilik bir beyaz adam çetesince tenha bir yolda sıraya dizildi ve vurularak öldürüldü".

Bu olayda Büyük Jüri 106 tanığın ifadesini aldı ve hiçbir suçlama getirmedi. İki hafta sonra, bir başka linç olayı Louisiana'daki yerel makamların suça ortaklığını gösteriyordu.

Avrupa hizmetlerinin eski bir askeri olan 28 yaşındaki John C. Jones, Dorcheat Bayou'da, Minden'e iki mil uzaklıkta ölü bulundu. Vücudu, "geniş bir deri kemer ya da kalın bir tahta benzeri düz bir cisimle" öldüresiye dövülmüş, meşaleyle kapkara olana dek yakılmıştı; gözleri yuvalarından patlamıştı ve iğdiş edilmişti. Bir satırla bilekleri kesilmişti.

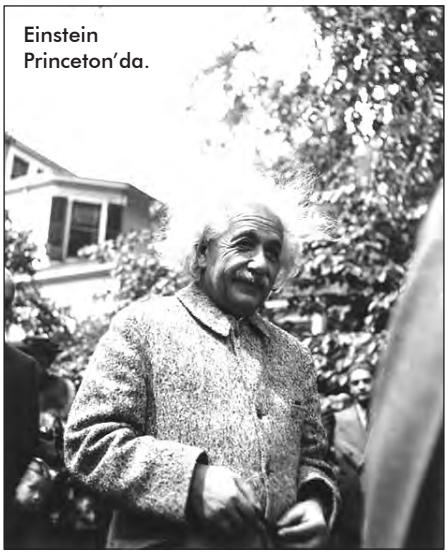
Einstein'ın bu haberlerden etkilenmemiş olması olanaksız. Eylül başlarında, Paul Robeson'dan bir telgraf aldı. Robeson, American Crusade to End Lynching (ACEL) adlı bir grup kurmayı ve 23 Eylül'de, Lincoln'ün Özgürlük Bildirgesi'ni ilan ettiği gün, bir miting yapmayı öneriyordu. Zenci eski askerlerin liderlik edeceği protestoda linççilerin cezalandırılması ve derhal federal bir linç karşıtı yasanın çıkarılması istenecekti. W. E. B. Du Bois ve beyaz ya da siyah birkaç başka saygın yurttaş ACEL'i desteklemeyi kabul etmişlerdi bile. Robeson da, Einstein'dan grubun eşbaşkanı olmasını istiyordu.

Princeton pek öyle sakin bir yer değil

13 yıl önce, Einstein Princeton'a taşındığında ırk önemli bir konu değildi. Sessiz, çalışabileceği, kemanını çalabileceği bir yer, medyadan saklanabileceği bir sığınak arıyordu. Princeton'daki ilk günlerinde, "Bu küçük üniversite kentine insanların çekişmeleri sızmıyor. Dünyanın geri kalanı mücadele eder ve acı çekerken burada böyle bir huzur içinde yaşamaktan neredeyse utanıyorum" diye yazmıştı. Sonradan bunun bir gözlemden çok bir istek olduğu ortaya çıkacaktı, ama başlarda Princeton bir "cennete sürgün" gibi gelmişti.

1931'de Amerika'ya göç etmeden kısa bir süre önce, "Scottsboro Çocukları"nı (5) kurtarma kampanyasına katılmış ve "Amerikalı zencilerin kararlı çabalarına duyduğu hayranlığı" anlatan makalesini *NAACP, Crisis*'te yayımlamıştı. Yine de, Princeton'a geldiğinde, edindiği izlenimlerden en çarpıcı olanı, Berlin'le taban tabana zıt olmasıydı, SS ajanları ve swastika kolluklarıyla sokaklarda kol gezen gençler yoktu. Princeton'a taşındığında ilk oturduğu sokağın adı bile (Library Place-Kütüphane Yolu) bir sığınak simgesiydi.

Fakat 1930'larda ve 40'larda Princeton'da yaşayan biri ırkçılığı görmezden gelemezdi. Bu sakin, küçük sığınağın pek de sakin olmadığı ortaya çıktı. Üniversite yerleşkesinde, tüm Ivy League okullarında olduğu gibi, kota sistemi sadece birkaç Yahudi öğrenciye olanak sağlıyordu. Toplam iki öğretim üyesinden biri, Einstein'ın iyi arkadaşı Otto Nat-

Einstein Princeton'da.

Dönemin ABD Başkanı Truman.

han'ın işine sadece bir yıl ekonomi okuttuktan sonra son verildi. Bu, Einstein'ın gözünde ayan beyan Yahudi karşıtlığıydı. Ve eğer zenciyseniz, ister öğrenci ister öğretim üyesi, üniversite tümüyle sınırdan çıkmıştı. Belki de, Ivy League okullarının en güneydeki olduğu için, Princeton Güney eyaletlerinden çok sayıda öğrenciye çekici gelmişti. 1942 Eylül'ünde, ABD ve müttefik güçler denizlerde ve ötesinde faşizmle savaşırken, Princeton Herald üniversiteye zenci öğrenci almanın ahlaksal açıdan doğru olmasına karşın, Güney eyaletlerinden gelen çok sayıda öğrenciye karşı bir saldırı niteliğinde olacağını "açıklıyordu" (6).

Kentin kendisi de, 2. Dünya Savaşı'nda Hitler'in yenilmesinden çok sonraya dek, beyazlarla siyahların ayrı bölümlerde oturduğu sinema salonu gibi, ırksal olarak ayrılmıştı. Kentin yaklaşık yüzde 20'sini oluşturan siyahi nüfus, beyazların dünyasının tümüyle dışında yaşıyordu. Princeton'un ana caddesinin hemen ardında tecritli bir uygarlık başlıyor, tramvay yolunun ötesine, asfaltlanmamış sokaklara, çöplüğe dek uzanıyordu. 1947 yılına dek, Princeton'daki tüm Afrikalı-Amerikalı ilkokul çocukları, Alabama'daki tüm okullar gibi renk işaretli Witherspoon Okulu'na gidiyorlardı ve Pazar günleri Witherspoon Caddesi Presbiteryen Kilisesi'nden ayrı dualar yükseliyordu. Siyahlarla hepsi beyaz olan polis kuvvetleri arasında çıkan "olay"ların söylentileri sık sık duyuluyordu. Einstein arkadaşlarına kentteki insanları "zencilere karşı konuşurken" duyduğunu anlatıyordu. Princeton'da doğmuş olan Robeson, burayı bir "Georgia plantasyon kenti" olarak tanımlıyordu.

Princetonlılar da renkli insanlara karşı bağnazlık duyduklarını saklamıyorlardı. Einstein oradaki ilk aylarında (yerel vatandaşlar kentlerinde tanınmış bir Yahudi olmasının yararlı olacağına karar vermeden önce) kendine karşı "soğuk" davranıldığını hissetmişti; bir yazarın deyimiyle "Beyaz Anglo-Sakson Protestan Krallığında" bir Yahudiydi.

Princetonlılar'ın önyargılarının bir örneği, 16 Nisan 1937'de, büyük diva Marian Anderson Princeton'un McCarter Salonu'nda bir konser vermeye geldiğinde görüldü. Günlük *Princetonian* gazetesi, "İlk Handel aryasından son zenci ilahisine dek, tümüyle sanatsal, muhteşem bir ses" diye yazdı ve ekledi: "En iyi nitelemelerini çokça kullanmadan böyle bir gösteriyi tartışmak çok zor". Yine de, Princeton'daki Nassau Inn Oteli bu Afrikalı-Amerikalı kontraltoya bir oda vermeyi reddetti. Einstein, derhal divayı kendisi ve Margot ile birlikte Mercer Sokağı'ndaki evlerinde kalmaya çağırdı. Anderson bu daveti kabul etti ve böylece başlayan dostlukları ömür boyu sürdü, Princeton'a her geldiğinde Einstein ailesinin evinde kaldı. Son ziyareti 1955 yılının Ocak ayında, Einstein'ın ölümünde iki ay önceydi. Anderson ayrılırken, Einstein "Hoşça kal" demek için güçlükle aşağı indi. Tüm dünyanın saygı duyduğu bu diva, daha sonra "onur duyduğunu ve bunun gerçek bir hoşça kal olduğunu anladığını" yazacaktı.

Einstein, Robeson'un davetini kabul ediyor

Einstein, Amerikan vatandaşı olduktan sonra ırk konularında daha da çok ses çıkardı; arkadaşlarına artık Amerika'da kendini daha az konuk gibi hissettiğini söylüyordu. 1940 Dünya Fuarı'nda, Amerika'nın "zencilerin omuzlarına yüklediği sorunlar yüzünden ödemesi gereken ağır bir borç altında olduğunu" söyledi. Savaş yıllarında, gündemdeki dünya sorunlarına karşın -ya da tam da bunlar nedeniyle- NAACP'nin Savunma Fonu'na yardım etti ve Georgia'da zimcirliyken kaçıp sığınan Sam Buckhannon'un iadesini engelleme kampanyasına katıldı.

Ancak, Amerika'da patlayan ve dünyanın yeni yendiği dehşeti yansıtan savaş sonrası ırkçı terörün ne denli büyüyebileceğini kimse öngöremedi. Almanya'da ve Japonya'da faşizmin yenilmesini izleyen bir yıl içinde, ABD'de ırkçı şiddet, çoğu savaştan dönen askerler olan 56 siyahın ölümüne neden olmuştu. Bu, sadece yerel polise ihbar edilen ve yerel polisin bildirdiği linç edilen Afrikalı-Amerikalılar'ın sayısıydı.

Einstein, Atom Bilimcileri Acil Komitesi'yle meşgul olduğu halde Robeson'un davetine ya da linç olaylarına sırtına dönemedi. Gittikçe artan karın ağrıları 23 Eylül protestosu için Washington'a gitmesini engellese de, protestonun liderleri tarafından Başkan Truman'a verilmek üzere, derhal bir anti-linç yasası çıkarılmasını isteyen bir mektup yazacaktı. Ne olursa olsun, Robeson'a yanıtı "Evet" oldu.

FBI'ın Einstein dosyasının 12 sayfası "Linçe Son Amerika Seferi" ile ilgilidir, Einstein'ın ilişkilerinin çoğundan daha fazla yer tutar. Bunun nedeni belki de Hoover ve FBI'ın anti-linç kampanyasının Amerika'nın ulusal güvenliğini tehdit ettiğini düşünmeleriydi, tıpkı daha sonra, 1960'lardaki sivil haklar hareketine bakacakları gibi.

Einstein dosyasının ACEL bölümü, Ordu istihbaratının (G-2) verdiği ve FBI'ın "tümüyle güvenilir bir kaynak" olarak tanımladığı bir raporla başlar:

"…Washington'da, delegasyon Beyaz Saray'ı ve önemli kişileri ziyaret etmeyi ve hükümeti önlem almaya çağırmayı planlamıştır. Zenci

ve beyaz eski askerlerden oluşan bir yürüyüşün Lincoln Anıtı'na giderek orada ulusal bir dini tören yapması ve linç güruhlarından kaçanların tanıtılması hazırlıkları yapılmıştır. Dr. Albert Einstein'ın da burada görünmesi planlanmıştır".

Einstein'ın siyasi etkinliklerinin çoğunda olduğu gibi, ACEL konusundaki FBI raporları da daha çok gazete haberlerine ve diğer basılı materyale dayanmaktadır.

"9/23/46 tarihli *The Philadelphia Inquirer*'ın yazdığına göre, EINSTEIN, Başkan HARRY S. TRUMAN'a linç karşıtı bir mektup yazdı. Bu mektup Başkan TRUMAN'a, PAUL ROBESON'un liderliğini yaptığı bir grup tarafından verilecek... 10/5/46 tarihli *People's Voice*'in yazdığına göre, EINSTEIN ve PAUL ROBESON birlikte ACEL'in başkanlığını yapıyor..."

Einstein'ın Başkan Truman'a mektubu

Hükümetin doruğuna 1950'lerde ulaşan (ama bu yıllarla sınırlı kalmayan) anti-komünizm politikası, komünistlerin dünyayı ele geçirmeleri tehlikesine ve bunu durduracak birinin olması gerektiğine dayalıydı; FBI da çoban köpeği ve yol göstericiydi. FBI'ın kuşkulu bir örgütlenmeyi ya da Einstein gibi kuşkulu birini değerlendirirken önem verdiği tek şey, Robeson gibi "kızıllarla" işbirliği yapıp yapmadığıydı. Demokrasinin karşısında yıkıcı bir tehdit olarak linç olayının FBI tarafından incelenmesi, Hoover'ın (ve FBI'ın) asli görevinden, komünistlerin yakalanması görevinden bir sapma olarak görülüyordu.

Hastalığı Washington'a linç karşıtı gösteriye gitmesini engelleyince, Einstein, Robeson ve diğer ACEL liderlerine Başkan'a verilmek üzere bir mektup gönderdi. Fakat Beyaz Saray'da olanlar göz önüne alındığında, bu mektubun Truman'a verilip verilmediği kuşkuludur.

3000 kadar protestocu toplayan gösteriden sonra, Robeson, Amerikan Yahudi Kongresi'nden Haham Irving Miller ve Kilise Kadınları Konseyi Başkanı Harper Sibley ve ABD Ticaret Odası eski başkanının karısının da dahil olduğu çok-ırklı bir delegasyon, Oval Büro'da Truman ile buluştu. Bu buluşmayı tanımlayacak en hafif terim, düşmanların karşı karşıya gelmesi olabilir. Çeşitli gazetelerin yazdıklarından anlaşıldığına göre şunlar oldu: Robeson, linç güruhlarını durdurmak için derhal yasal önlem alınmasını isteyen grup bildirisini okumaya başlar başlamaz, Başkan sözünü kesti. Bir linç karşıtı yasa için zamanlamanın uygun olmadığını, delegasyonun Amerika ve İngiltere'nin "dünyadaki son özgürlük sığınağı" olduğunu anlaması gerektiğini söyledi. Robeson, anlamanın da ötesinde, İngiltere'nin dünyanın "en büyük kölecisi" olduğu yanıtını verdi. Önde gelen bir zenci gazetesi olan *Chicago Defender*'ın yazdığına göre Truman, hükümetin başının dobra bir açıklama yapmasının zamanı olmadığı konusunda ısrar etti ve şunları ekledi:

Ünlü tarihçi W. E. B. Du Bois. Einstein'ın yakın dostu ve mücadele arkadaşı Du Bois "yabancı ajanı" olmakla suçlanmıştı.

"Başkan Truman, bugün, Linçe Son Amerika Seferi delegasyonuna kuşkuya yer bırakmayacak bir biçimde, Amerika'daki güruh şiddetini ve terörün yayılmasını sona erdirecek bir inisiyatif almayı reddetti: 'linç ve şiddet olayları sorunu politik ve stratejik olarak halledilmeli ve nihai çözüm için sabırlı olunmalıdır'".

Sibley, Avrupa'da Yahudiler'e karşı olanla Amerika'da zencilere karşı olan faşizm arasında bir karşılaştırma yapınca, Başkan sabırsızlanarak birden kızdı.

Robeson, savaştan dönen (zenci) askerlerin huzursuzluk işareti gösterdiklerini ve yurtdışında uğrunda savaşmış oldukları adaleti anavatanlarında da istediklerini söyledi. Bu huzursuzluğun, federal bir müdahale gerektirecek acil bir duruma yol açabileceği uyarısını yaptı. Başkan, yumruğunu sallayarak bunun bir tehdit olduğunu söyledi.

Öyle görünüyor ki, Robeson'un ima ettiği, hükümetin koruma sağlamadığı takdirde siyahların kendilerini savunacakları ultimatomu Truman'a fazla geldi ve toplantıyı bitirdi. Robeson daha sonra basına, söylediklerinin "bir tehdit değil, sadece zencilerin kızgınlıkları konusunda bir saptama" olduğunu söyledi.

ACEL delegasyonu bildirilerinin tümünü Truman'a okuyamadan ve Einstein'ın mektubunu veremeden Beyaz Saray'dan ayrıldı. Yine de, Truman ve yardımcıları mektubu biliyor olmalıydılar. Bir kopyası Beyaz Saray'a postalanmış ve bir önceki günün *New York Times* gazetesinde yayımlanmıştı:

"Delegasyon, Truman'a Dr. Albert Einstein'ın, linç olayına karşı güvenlik sağlamanın 'neslimizin en acil görevlerinden biri' olduğunu belirten bir mektup verecek: Dr. Einstein 'İnsanların büyük çoğunluğunun yasal olmayan şiddet karşısında güvenliği tercih ettiğine inanarak' şunları yazıyor: 'Böylesi bir davanın hizmetinde bükülmeyen bir kararlılık varsa, yasal engelleri yenecek bir yol her zaman bulunabilir'".

Robeson ve diğer örgütleyiciler çok daha fazla şey elde etmeyi ummuşlardı; yine de ACEL gittikçe büyüyen linç karşıtı yasa hareketine katkıda bulundu. Protesto gösterisi medyada geniş yer aldı: *New York Times* ve *Washington Post* o-

Paul Robeson ırkçılık karşıtı bir protesto gösterisinde.

lanları haber yaptılar ve Robeson'un imasını, hükümetin linç olaylarını sona erdirmesi gerektiğini yoksa "zencilerin sona erdireceği"ni manşete taşıdılar. Öte yandan, Afrikalı-Amerikalılar'ın basını Truman'ın zayıflığını vurguladı: *Chicago Defender*'ın manşeti "Truman Linç Yasası Konusunda Durakladı" ve *Baltimore Afro-American*'ın manşeti: "Robeson, Durumla Başa Çıkabileceğini Kanıtladı" oldu.

Linç karşıtı protesto ve uyandırdığı etki, NAACP'yi "Güruh Şiddeti-"ne karşı çabalarını yoğunlaştırmaya teşvik etti. NAACP, Robeson gibi kızıllarla çalışmayı redderek ACEL protestosunu boykot etmişti ama sonradan ayrı, daha kontrollü bir lobi oluşturma gayretine girerek Truman ve diğer üst düzey Washington yetkilileriyle daha resmi bir toplantı yaptı.

Tutkulu adına karşın, Linçe Son Amerika Seferi temelde tek protestoluk bir örgütlenme olarak kaldı ve Washington gösterisinden sonra etkinliklerine son verdi. Fakat Amerika'da sivil hakların aranmasında, yasal yollara tam anlamıyla güvenme yerine mücadele geleneğinin önemli bir parçası oldu. Rosa Parks ve Montgomery'nin diğer çalışan kadınları kentin ayrımcı otobüsleri konusunu ele almaları için bir 10 sene, ırkçılık karşıtı kitlesel eylemlere onbinlerce gencin katılması için de birkaç sene daha geçecekti. Ama 1946 yılında başlayan kükreme 1960'ların sivil haklar hareketine dönüşecekti.

W. E. B. Du Bois onuruna yemek

Einstein ve Robeson daha önceden karşılaştıkları halde, ACEL olayı ortak bir dalgaboyunda buluştuklarını keşfetmelerine neden oldu. İlişkileri sürekli bir yardımlaşmaya ve dostluğa dönüştü. Biyografilerini yazanlar, Einstein'ın W. E. B. Du Bois ve Paul Robeson ile kurduğu yakın ilişkiyi hep göz ardı eder.

1951 Şubat'ının başlarında, federal bir Büyük Jüri, Du Bois ile Barış Danışma Merkezi'nin dört başka görevlisini Adalet Bakanlığı'na Sovyet ajanı olarak kayıt yaptırmadıkları için suçladı (Yabancı Ajanlar Kayıt Yasası kapsamında). İki hafta sonra, tanınmış tarihçi 83 yaşına bastı. Einstein'ın FBI dosyasında doğumgünü partisinin raporları bulunmaktadır.

New York Amerikan İş Danışmanları Şti. tarafından yayımlanan haftalık bir gazete olan *Counter Attack*, 16 Şubat 1951'de suçlanan "Yabancı Ajan Du Bois"nın bir otel yemeği ile ağırlanacağını; Dr. Du Bois'nın "uzun pro-Komünist eylem listesinin yaklaşık 200 kişinin bu yemeğe katılmasını engellemediğini ve bu yemekte 83. yaşgünü için bir ziyafet verileceğini; bu yemeğin 23 Şubat'ta New York'ta Essex House'da yapılacağını yazdı. *Counter Attack* ayrıca katılanlar arasında Dr. Albert Einstein'ın ve başkalarının olduğunu da belirtiyordu.

23 Şubat yemeğinin Du Bois için doğumgünü partisi olduğu kadar, bir savunma gösterisi de olduğu açıktı ve yemeğe katılanlar açık, dobra bir politik bildiri veriyorlardı. Einstein'ın yemeğe/protestoya katılışının FBI kataloğuna "aşağılayıcı bilgi" olarak kaydedilmesine karşın, bu bilim insanı başka bir şey daha yaptı. Hoover bilseydi, bu eylemi iyice Amerikan-dışı olarak nitelerdi. Einstein, Du Bois'nın mahkemesinde ifade vermeyi planlamıştı. Du Bois savunmasının ilk tanığı Einstein olacaktı ama, savcılığın sunuşu o denli zayıftı ki, hakim davayı daha ortasındayken reddetti.

Einstein-Robeson dayanışması

Einstein ile Robeson, ilk kez Robeson'un savaş sırasında Princeton'da verdiği bir konserde tanışmışlardı. Einstein, Robeson'u kutlamak için sahne arkasına gitti ve müzik sevgileriyle faşizm nefretini paylaştıklarını keşfettiler. Sonraki yıllarda daha da güçlenecek bağlardı bunlar. 1947 Eylül'ünde, Einstein'ın Robeson'u çay içmeye davet etmesi ya da fotoğraf çektirmesi riskli bir şey değildi. Aslında Robeson'u "ürkünç kızıl" olarak karalama kampanyası başlamıştı, HUAC ve *American Legion* tarafından yüz kızartıcı olarak ilan edilmiş ve Illinois-Peoria ile New York-Albany'deki salonlara girmesi yasaklanmıştı. Ama hâlâ ülkenin en popüler kişiliklerinden biriydi ve konserleri dolu oluyordu. Peoria ve Albany yasakları gelecek fırtınanın habercisi birkaç gri bulut-tan başka bir şey değildi henüz.

Fakat 1949 yılında, yüzlerce New York eyalet polisinin bir Robeson piknik-konserinden çıkan araba ve otobüslere taş fırlatan ve ırkçı sloganlar atan güruhu gülümseyerek seyrettiği Peekskill'deki saldırıyla her şey birdenbire değişti. Peekskill sonrasında Robeson iş alamadı, sahne ve film teklifleri bitti, ticari konser salonları kapılarını kapadı, hatta

lise ve üniversiteler bile sahneye çıkmasını engelledi. 1950 yılında, Dışişleri Bakanlığı Robeson'un yurtdışına çıkmasının "Birleşik Devletler çıkarlarına aykırı" olduğuna karar verdi ve sonraki 8 yıl boyunca pasaport vermedi. Arkadaşı Lloyd Brown, Robeson'a araba sigortası vermeyi bile reddettiklerini ve ne zaman bir siyahi kilise onu davet etse papazın tehdit telefonları almaya başladığını belirtir.

Hoover'ın ajanları Robeson'un peşine düştü, telefonlarını dinlediler, mektuplarını açtılar, HUAC ve Sebato İç Güvenlik Alt-Komitesini Robeson karşıtı iddialarla beslediler. FBI'daki devasa dosyası uzun bir "yüz kızartıcı" ilişkiler listesi ve halka açık yaptığı konuşmaların muhbir raporlarını içerir. Radyo yorumcuları ve editörler sık sık Robeson'un kendisine çok şey vermiş olan Amerika'ya karşı sadakatsiz olduğunu ilan ettiler. 1950'lerin başlarına gelindiğinde, Amerika'nın herhangi bir yerinde manşetleri okusaydınız ya da radyo haberlerini dinleseydiniz, bu yıkılmaz bas baritonun 1 numaralı halk düşmanı olduğunu düşünürdünüz.

İşte bu atmosfere karşın, ya da tam da bu atmosfer nedeniyle, Einstein, Robeson'u kendini ziyaret etmeye çağırdı. Robeson'la dostluk artık Hoover'ın "Amerikan olmayanlar" listesine girmek için yeterliydi. Böylece, Einstein telefon edip Robeson'un uğramasından memnunluk duyacağını belirttiğinde, bu sadece normal bir dostluk gösterisi değildi.

Lloyd Brown "Einstein'ın daveti kesinlikle bir dayanışma eylemiydi, özellikle de Peekskill sonrasında olunca" diyor. Bir yazar ve Robeson'un kadim dostu ve çalışma arkadaşı olan Brown, 1952 Ekim'inde Einstein'ın evine yapılan ziyarete eşlik etti. Mercer Caddesi'ndeki eve öğle yemeğinden sonra vardılar ve Helen Dukas tarafından karşılandılar. Einstein yukarı katta yatıyordu ve sağlığı gittikçe kötülüyordu, ama Brown zekâsının keskin olduğunu anlatıyor. Yıllar önce Robeson'un konserlerinden büyük keyif almış olan Einstein, Robeson'un bir sonraki Princeton konserinin ne zaman olacağını bilmek istedi. Helen Dukas ile birlikte gelmek istiyorlardı.

Brown, Einstein'a FBI ajanlarının konserin kapısında duran arabaların plakalarını aldıklarını söylemek zorunda hisseti kendini. Einstein sekreterine döndü ve arabaları olmadığı için konsere gidebileceklerini, tanınmayacaklarını söyledi. Brown, "hepimiz Einstein'ın tanınmayacak biçimde gelmesi düşüncesine güldük" diyor. Ama Einstein'ın küçük şakasının ardında ciddi bir ifade vardı; kimse onu Robeson'u desteklemekten alıkoyamazdı. Birlikte geçirdikleri öğleden sonranın anlamı buydu.

Einstein'ın daveti sadece politik görüş bildirmek, sadece simgesel bir dayanışma eylemi olsaydı, bu bilim insanı bir saat kadar konuştuktan sonra konuşmayı sonlandırırdı. Bunun yerine, tüm öğleden sonrayı birlikte fikirlerini konuşarak geçirdiler. Brown "Karanlık basana kadar orada kaldık" diye hatırlıyor. Müzikten (Einstein ne yazık ki artık keman çalamıyordu) Afrika'da olup bitenlere kadar (Einstein halkların sömürgeciliğe nasıl tepki verdiklerini merak ediyordu) her şeyi ve elbette anavatanda McCarthyizme direnmeyi konuştular.

Robeson'un bu ziyaret hakkında yazdıkları, ki tek yazılı belgedir, o zamanın ve iki adamın durumlarına bir bakış sağlar bize.

"Bir kez daha bu narin dahinin ellerini sıkmak iyi gelmişti. Daha önceleri konser ve Othello için geldiğimde, Dr. Einstein bir sanatçı olarak o günlerdeki yaşamımın nasıl olduğunu sormuştu ve seyahat özgürlüğüm için verdiğim mücadele için sıcak düşüncelerini belirtmişti.

"Birçok şey hakkında çene çaldık, barıştan söz ettik, çünkü Dr. Einstein tam bir barış insanıdır. Onu son derece ilgilendiren Güney Afrika'daki özgürlük mücadelelerini konuştuk; ve anavatanda gittikçe büyüyen, düşünce ve ifade özgürlüklerini karartan gölgeleri konuştuk.

"Fiziksel olarak çok zayıf ve sağlıksız olsa da, insan onun ruhunun gücünü ve insanlığa duyduğu tutkuyu hissedebiliyor. Söylediklerinin altında, ülkemizde olup bitenler yüzünden duyduğu derin üzüntü ve kaygı vardı.

Einstein Princeton'da sakin bir hayat sürmek, bilim ve müzikle uğraşmak arzusundaydı. Ama yaşanan olaylar onu ırkçılığa karşı mücadelenin öncülerinden biri yaptı.

"O konuşurken, bütün bunların Einstein için ne anlama geldiğini, Nazi barbarları tarafından yurdundan uzaklara sürülen ve kendi insanlarının Nazilerin elinden çektiklerinin ölçülemeyecek trajedisini içinde hisseden bu bilim ve kültür devinin neler hissettiğini insan biraz da olsa anlayabiliyor..."

DİPNOTLAR

1) 1953 yılında, Einstein, McCarthy Komitesi, HUAC ve diğer Kongre "engizisyonlarının" (onlara bu adı vermişti) sorularına yanıt vermemeleri için tanıkları teşvik eder. Einstein'ın eylemleri Haziran ve Aralık aylarında New York Times'ın ön sayfalarında manşet olur ve tüm dünyada başlıca haberler arasında geçer.

2) Fred Jerome, The Einstein File © 2002. St. Martin's Press, LLC.

3) 1919 yılında, W. E. B. Du Bois şöyle yazar: "Bizlerin, demokrasi askerlerinin döndüğü ülke işte bu. Ama Allah aşkına, savaş sona erdikten sonra kendi ülkemizde cehennem güçlerine karşı daha katı, daha uzun ve daha bükülmez bir savaş için beynimizin her gramını kullanmıyorsak, biz korkağız" (The Crisis, 4/1/19).

4) Uluslararası görüşlerin Truman'ı ve Kongre'yi ırkçı terörü durdurmak üzere harekete geçireceğini uman iki örgüt, 1946'da Ulusal Zenci Kongresi ve 1947'de NAACP, Birleşmiş Milletler'e ayrı ayrı dilekçeler vererek basın tarafından bildirilmeyen linç olaylarını belgelediler. NAACP, Paul Robeson ve Ulusal Zenci Kongresi gibi solculardan uzaklaşmaya başlamıştı. İroniktir, NAACP'ın dilekçesi kısa bir süre sonra sol eğilimi ve komünistlerle çalışmaya istekli olması nedeniyle örgütten atılacak olan W. E. B. Du Bois tarafından yazılmıştı.

5) 1931 yılında, yalan yere tecavüzle suçlanan ve ölüme mahkûm edilen dokuz Afrikalı-Amerikalı genci Alabama'dan kurtarmak için başlatılan dünya çapındaki kampanya, gençler serbest bırakılana dek, tam 19 yıl sürdü. Scottsboro Olayı Einstein için gelecekteki kampanyaların habercisi, FBI içinse Einstein'ın ilk "Komünist Cephesi"ydi.

6) Princeton mütevellilerinden biri Yahudi karşıtı ve bir zamanların Franco lobicisi olan Breckenridge Long idi.

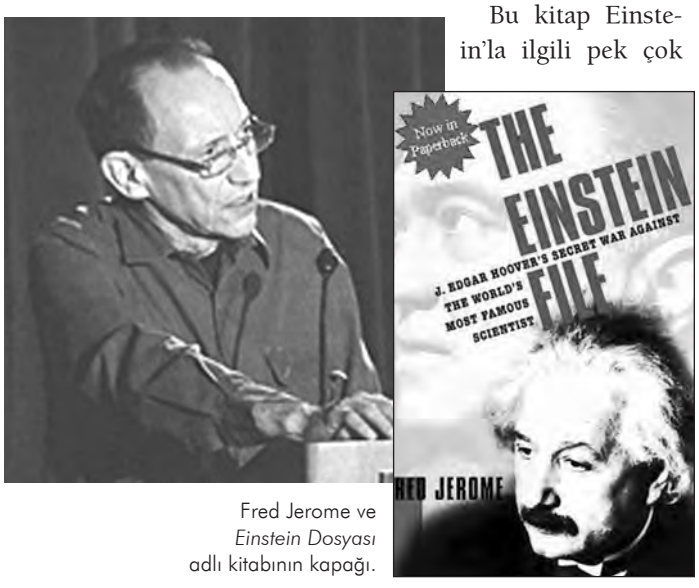
FBI dosyasına göre Einstein: Anarşist, komünist ve hatta Sovyet casusu!

FBI'ın Albert Einstein aleyhinde 22 yıl boyunca yürüttüğü karalama kampanyası, Fred Jerome'un yazdığı kitapla açığa çıkarıldı. FBI yaşamı boyu Einstein'ı izlemiş ve hakkındaki rapor 1800 sayfayı bulmuştu. FBI'a göre ünlü bilgin bir Sovyet casusu ve komünistlerin arkasındaki "büyük isim"di!

Alan Whyte / Peter Daniels
Çev. Ebru Oktay

FBI'ın Albert Einstein aleyhinde 22 yıl boyunca yürüttüğü karalama kampanyası, Fred Jerome'un yazdığı *Einstein Dosyası: J. Edgar Hoover'ın Dünyanın En Ünlü Bilginine Karşı Gizli Savaşı* (St. Martin's Press, 2002) adlı kitapla açığa çıkarıldı. FBI'ın bazı önde gelen sanatçı, müzisyen ve bilim insanlarını izlediği uzun zamandır biliniyordu. 20. yüzyılın en önemli bilim insanı diyebileceğimiz Albert Einstein ile ilgili dosya ise ilk kez, Florida Üniversitesi profesörlerinden Robert Alan Schwartz tarafından 1983'de *The Nation* dergisinde yayımlanan bir makaleyle gün ışığına çıkarıldı. Dosyanın yüzde 25'inden fazlası gizli tutulmaya çalışıldıysa da, yazar Fred Jerome tarafından haber alma özgürlüğünün kısıtlandığı gerekçesiyle açılan dava kazanıldı. Böylece gizli kalan kısımlar da ele geçirilmiş oldu. Elde edilen son bölümle, toplam 1800 sayfalık dosyanın daha detaylı incelenmesi mümkün olabildi.

Bu kitap Einstein'la ilgili pek çok bilginin ayrıntılı olarak anlaşılmasını sağlıyor. Nobel Fizik Ödülü sahibi, Özel ve Genel Görelilik Kuramı'yla dünyayı değiştiren, ismi "bilimsel dahi" ile eşanlamlı olarak anılan; bunun yanında savaş karşıtı fikirleriyle, demokratik haklar ve sivil özgürleşmeyle ilgili tavizsiz mücadelesiyle, sosyal eşitsizliğe karşı planlı sosyalist ekonomiyi destekleyici tavrıyla öne çıkan bir insanla karşı karşıyayız.

Fred Jerome ve *Einstein Dosyası* adlı kitabının kapağı.

FBI bunu hep yapıyor

Einstein'in dosyası, FBI'ın ibret belgesi olarak saklanmalıdır. Dindarlar ve hallerinden memnun liberaller sıklıkla McCarthy dönemindeki "aşırılıklara" dikkat çekerler. Einstein karşıtı kampanyanın gösterdiği gibi, aslında bu yöntemler Soğuk Savaş ve McCarthy döneminden önce başlayıp 1950'lerin başlarına doğru hız kazanmıştı.

Soğuk Savaş ve Smith Act yargılamalarından çok önce de sosyalist herhangi bir ifade ya da radikal bir görüş sahibi olmak FBI araştırmasına uğramak için yeterliydi. Einstein dosyasının hazırlanmasında da klasik yöntemler -posta iletilerinin yasadışı açılması, telefon görüşmelerinin dinlenmesi, politik aktivitelerin kaydı vb.- kullanılmıştı.

FBI'ın demokratik haklara saldırısı, McCarthy'nin düşüşünden ve hatta ölüm tarihi olan 1972'ye kadar kötü şöhretiyle korku yayan FBI Başkanı J. Edgar Hoover'in ölümünden sonra da durmadı.

Soruşturma ve izleme ABD'ye gelmeden önce başlamıştı

Einstein'a karşı resmi kampanya, henüz Hitler zulmünden kaçıp Amerika'ya mülteci olarak yerleşmesinden önce başlatılmıştı. Kaliforniya Üniversitesi'nde çalışmak üzere vize başvurusu yaptığında

Einstein dahil pek çok ABD'li aydın hakkında karalama kampanyaları yürüten FBI Başkanı J. Edgar Hoover.

aşırı sağcı bir grup (Women Patriot Corporation) onun komünist ve anarko-komünist gruplara üye olduğunu söyleyerek 16 sayfalık bir mektupla Dış İlişkiler Bölümü'nü uyarmıştı.

Dış İlişkiler, mektubu aldıktan sonra Einstein'ı Berlin'deki Amerikan Konsolosluğu'nda politik görüşleriyle ilgili sorguladı. Associated Press'e göre sorgulama sırasında Prof. Einstein'ın sabrı tükenmişti. Her zaman mutlu görünen yüz ifadesi sertleşmiş, normalde melodik olan sesi yükselmiş ve mutsuzlaşmıştı. En sonunda bağırarak şunları söyledi: "Nedir bu, sorgulama mı? Bu aptalca sorulara yanıt vermeye niyetli değilim. Amerika'ya gidebilmek için ricada bulunmuyorum. Sizin kendi insanlarınız beni davet etti, evet yalvardılar. Eğer ülkenize bir şüpheli olarak gireceksem, gitmek istemem. Eğer vize vermek istemiyorsanız, sadece söyleyin. Ben de ondan sonra ne yapacağıma karar vereceğim".

Baskı dolu birkaç saatten sonra Dışişleri ertesi gün Einstein ve eşine vize verildiğini duyurdu. 10 Aralık 1932'de deniz yoluyla başlayan yolculuk 12 Ocak 1933'de tamamlandı. Bundan iki hafta kadar sonra da Adolf Hitler Almanya'da yönetimi ele geçirecekti. Bu nedenle Einstein Amerika'da kalmaya karar verdi.

Woman Patriot Corporation'un saldırısıyla başlayan Einstein'ı izleme dosyası pek çok gözetleme ve tacizle doldurulmaya başlanmıştı. Aslında FBI 1930'dan itibaren, çeşitli gazete kupürleri ve bazı kısa notlarla dosyayı oluşturmaya başlamıştı. Örneğin Einstein'ın İspanya İç Savaşı sırasında Franco faşizmine karşı mevcut hükümeti desteklediği ve bu dönemde de bir komünizm sempatizanı olarak Nazi rejiminden uzaklaşmak için ABD'ye girmeyi planladığı gibi haberler yer alıyordu dosyada.

Manhattan Projesi

Dosyanın bir diğer önemli parçası, Manhattan Projesi'yle ilgiliydi. Proje, Naziler'den önce bir nükleer silah geliştirilebilmesi amacını taşıyordu. Einstein, yaşamı boyunca bir barışsever olmasına rağmen başkan Roosevelt'e bir mektup yazarak bu projede yer alabileceğini söyledi. Ordu haber alma bölümü, bu projede yer almadan önce Einstein hakkında detaylı bilgi almak üzere FBI'a fikrini soracaktı.

O sıralarda FBI'ın Einstein dosyası yeterince dolu olmadığından J. Edgar Hoover yalanlarla ya da yarı gerçeklerle dolu bir "kısa biyografi" hazırlayıverdi. Bu kısa özgeçmişte Einstein'ın ABD'deki komünist hareketin başı olduğu, zaten Nazi döneminden önce de (1923-1929) Berlin'deki evinin komünist merkezi olarak çalıştığı belirtiliyordu. Bu bilgiler ışığında, daha derin araştırmalar yapılmadan, böylesine gizli ve önemli bir konuda Dr. Einstein'a görev verilmesinin sakıncalı olabileceği sonucuna varıldı.

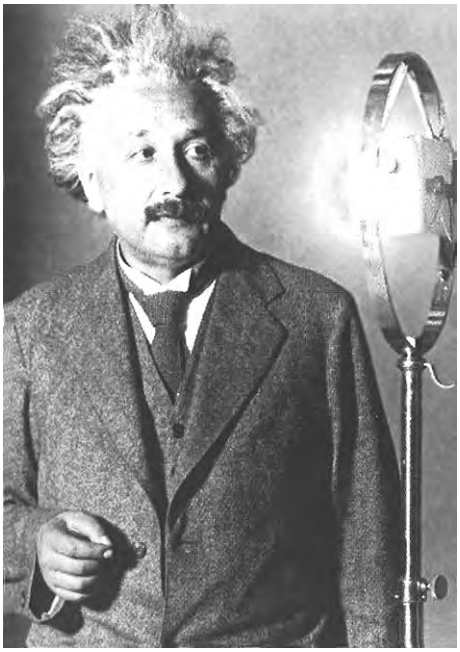
Komünistlerin "büyük ismi"!

2. Dünya Savaşı'ndan sonra ve Soğuk Savaş'ın başlangıcında Einstein'ın gözetlenmesi işlemi yoğunlaştırıldı. FBI, Einstein'ın Hiroşima ve Nagasaki'ye bomba atılmasının karşısında olduğu ve bunu her fırsatta dile getirdiğini dosyaya eklemişti. Mayıs 1946'da, Einstein nükleer silah geliştirilmesine karşı çıkan yeni bir oluşumun (Atom Bilimcilerin Acil Komitesi=ECAS) başına geçmeye karar vermişti. FBI dosyalarına göre ECAS'ın başkanı, şefi ve sözcüsü durumunda olan Prof. Albert Einstein, aynı zamanda pek çok komünist organizasyonun da yürütücülüğünü yapan "büyük isim"di.

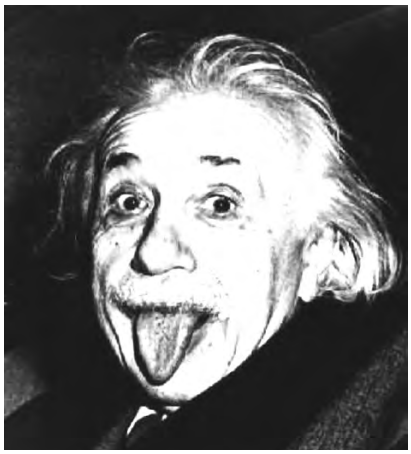
Soğuk Savaş sırasında Einstein, Amerikan resmi politikalarıyla giderek artan bir fikir ayrılığına düşmeye başlıyordu. Komünist Parti liderlerini, 1948'de Smith Act'da (anti-komünist yasalar) yargılandıklarında destekledi. Sovyet casusları olarak yargılanıp idam edilen (Haziran 1953) Julius ve Ethel Rosenberg-ler'e yardım etmek istemişti. Mahkeme Başkanı Irving R. Kaufman'a kararında hoşgörülü davranması için ricada bulunan bir mektup yazıp yolladığı sırada Kaufman, elektrikli sandalyede idam kararını vermişti bile. Einstein'dan gelen mektubu da vakit kaybetmeden dosyasına eklenmek üzere J. Edgar Hoover'e yolladı.

Einstein'ın casusluk bağlantıları derhal açığa çıkarılmalı!

Einstein aleyhtarı kampanya 1950-1954 arası doruk noktasına ulaştı. Jerome'un kitabına göre Hoover, Einstein'a iftira atabilmek ve popülerliğine leke sürmek için her fırsatı değerlendiriyordu. Bunun için Eleanor Roosevelt'in ev sahipliği yaptığı haftalık bir televizyon gösterisinin ilkini kullanmaktan çekinmedi. Tarih 12 Şubat 1950 idi ve 2 hafta

Einstein'ın insan beynini kontrol eden elektrikli bir robot icat ettiği bile söylenmişti.

FBI'a göre Einstein bir Sovyet casusu ve komünistlerin arkasındaki "büyük isim"di!

önce Başkan Harry Truman hidrojen bombası yapılması için hızla çalışmaya başlandığını duyurmuştu. Einstein, Roosevelt'in programında bu harekete karşı olduğunu açıkladı. Ertesi günkü *The Washington Post* başlığı, Einstein'ın hidrojen bombasının yok ediciliğinden korktuğuydu. Aynı günlerde Hoover, yerel haber alma şefinden, Einstein'la ilgili tam bir rapor hazırlamalarını ve acele kendisine ulaştırmalarını emretti. İki gün sonra rapor elindeydi.

Politik sindirme avı ve histerisi "Sovyet casusları" yakalamada oldukça başarılıydı! Joseph McCarthy, West Virginia'da yaptığı meşhur konuşmasında, "Elimde tuttuğum listede, halen dışişlerinde çalışmakta olan ve komünist parti üyesi olduğu bilinen 205 isim var" diyordu. Aynı hafta Londra'da tutuklanan Klaus Fuchs, Sovyetler için casusluk yaptığını itiraf etti. İzleyen haftalarda Rosenbergler'i de kapsayan tutuklamalar birbirini izledi.

FBI'a göre, Washington'un Sovyetler Birliği'ne karşı geliştirdiği politikaya karşı olmak, Sovyet Ordusu'na destek vermek kadar kötü bir şeydi. Einstein'ın casusluk bağlantıları derhal açığa çıkarılmalıydı.

Bundan sonra saçma iddialar ve olaylar dört yıl boyunca birbirini takip etti. FBI, bireysel görüşmeler yapıyor, Einstein'ın aleyhine deliller arıyordu; ancak görüştüğü kişilerin iddiaları hastalıklıydı. Bir kısmı Einstein'ın insan beynini kontrol eden elektrikli bir robot icat ettiğini söylerken bir kısmı da hikâyeyi güçlendirici uydurma tezler ortaya atıyordu. Sözde, Einstein'ın oğlu Sovyetler'de rehin tutuluyordu, bu yüzden o da Moskova'ya yardım etmek zorundaydı vb.

FBI bu araştırmalarını sürdürürken Göç ve Vatandaşlığa Kabul Servisi de paralel bir araştırma yürüterek Einstein'ın vatandaşlığa kabulü kararını geri aldırtıp onu sınır dışı etmeye çalışıyordu. FBI'dan aldığı destekle beş yıllık araştırma sonunda alınan karar, vatandaşlığa kabul edilen bu kişinin dünya çapındaki "bilgin" unvanını taşıyamadığı ve vatandaşlık onayının geri alınması gerektiği oldu.

Elbette bu kara çalma operasyonunda Einstein basit, edilgen bir kurban değildi. Araştırmalar gerçi son derece gizli yürütülüyordu, ancak yetkililer halk arasında oluşabilecek herhangi bir karşı tepkiden de korkuyorlardı. Bu arada Einstein sürekli ve kararlı bir gözetim altında olduğunun farkındaydı. 1948'de katıldığı bir akşam yemeği davetinde Polonya Büyükelçisi'ne: "Umarım ABD'nin uzun süre daha özgür bir ülke olarak kalamayacağının farkındasınızdır. Hiç şüphem yok ki şu anda konuşmamız kaydediliyor, burası dinleniyor ve evim sürekli gözetleniyor" diyecekti. Bu konuşma kaydı Einstein'ın dosyasına tabii ki eklenmişti.

ABD'deki "kızıl avı" döneminin simge ismi senatör Joseph McCarthy.

İmaj ve gerçek

Ciddi hastalıklarına ve ilerlemiş yaşına rağmen Einstein öldüğü ana kadar demokrasiyi desteklediğini her zaman vurguladı. Onun bu anlamda sessiz kalan diğer bilim insanlarının boşluğunu doldurduğunu söylemek abartılı olmayacaktır. Bunun önemli kanıtlarından biri Mayıs 1953'de Brooklyn'e William Frauenglass'a yazdığı mektuptur. Frauenglass, ABD Meclisi'ne ait bir "komünist avcısı" alt komite önünde mahkemeye çıkarılmıştı.

Frauenglass'ın aldığı mektubun bir kopyası da 12 Haziran'da *New York Times*'da ilk sayfa haberlerinin bir parçası olarak yayımlandı. Başlık, "Tanıklığı Reddedin" idi. Einstein bu mektubuyla, sorguya çekilmek istenen tüm entelektüellere sesleniyordu. *Times*'in editörü ise bu çağrıyı adeta meydan okurcasına "illegal", garip ve "akılsızca" gibi sıfatlarla etiketliyordu.

Einstein'ın popüler imajı medya ve bazı biyografi yazarları tarafından oluşturulup sunulmuştu. Onların yarattığı imajda Einstein, hayranlık uyandıran zekâya sahip ancak dalgın bir bilim insanıydı. Teorik fiziğin hayali dünyasında rahatlıkla dolaşabiliyordu ama, asla günlük dünyanın insanı değildi. Einstein bir ikona dönüştürülmüştü ve politik görüşleri ikonun kaidesinin altına başarıyla gizlenmişti. *Time* dergisi onu "yüzyılın insanı" seçtiğinde de sosyalist görüşlerinden söz etmeyi unutmuştu!

Aslında bu popüler imaj yanlıştı. Einstein Alman ve Avrupa kültürü konusunda son derece bilgiliydi. 1879'da doğmuş, Marx ve Engels'in en aktif görüşlerini ürettiği dönemde onların memleketinde büyümüştü. Marksizmi kolaylıkla kabul etmese de derinlemesine et-

kilenmişti. Enternasyonalizm ve hümanizm hayatının başlangıç karakterini oluşturmuştu.

1895'de Almanya'dan ayrılarak okumak ve çalışmak üzere İsviçre'ye gitti. Ünlü çalışması Görelilik Kuramı'nın ilk adımlarını burada attı. 1914'de, 1. Dünya Savaşı'nın başlamasından sadece aylar önce Almanya'ya döndü. Bu dönemde Alman Sosyal Demokratlar'ı ve aydınların büyük çoğunluğu aşırı milliyetçilik karşısında yenik düşmüşlerdi ve Einstein bir barışsever olarak savaşa karşı olan bir avuç aydının arasında yer alıyordu. Üstelik o dönemde Marksist görüşten yana da değildi.

Einstein bütün hayatı boyunca cahilliğin ve bilgisizlik taraftarlığının karşısında yer aldı. 1930'larda daha Amerika'ya yeni göç ettiğinde, Alabama'da ırkçı karalamaya maruz kalan dokuz kurbanın yanında yer aldı. 1946'da 2. Dünya Savaşı'nın sonlarına doğru ırkçı çılgınlıklar iyice artmış, linçler gündeme gelmeye başlamıştı. Bu dönemde Paul Robeson ile birlikte Washington'da Amerikan Linçlerle Mücadele Grubu'nun düzenlediği protestolara katıldı.

Yahudi yandaşı olmasına rağmen aynı zamanda Araplar'la birlikte barış içinde yaşamanın da mantıklı bir karar olduğunu söyleyerek (1938) klasik Siyonizm'den uzaklaşıyordu.

Einstein'ın Komünist Parti'yi savunması, Stalinizmi desteklediği anlamına gelmez. Stalinciler'in demokratik haklara saldırısına eleştiriler getirmiş, ancak Amerikan Komünist Partisi'nin tümüyle Moskova'nın maşası olduğu ve üyelerinin kendi fikirlerini söyleyemedikleri iftirasına da karşı çıkmıştır.

Einstein'ın Rus Devrimi'nden sonra oluşmaya başlayan dejenerasyon ve Troçki'nin Stalin'e karşı mücadelesiyle yakından ilgilendiğine dair bir kanıt olmamakla birlikte, kendisini sosyalist olarak görmeye başladığını biliyoruz. Bunu, 1949'da *Monthly Review* isimli dergiye yazdığı yazıdan rahatlıkla anlayabiliyoruz. Makalenin başlığı "Niçin Sosyalizm?" idi.

1954 yılında Einstein karşıtı kampanyalar hız kaybetmeye başladı. Politik rüzgârların yön değiştirmesi ve Senato'nun McCarthy'i kınamasıyla başlayan süreçte soruşturmalar da yavaşlamaya başlamıştı. Bununla birlikte tam olarak da kapanmadı ve Einstein'ın 18 Nisan 1955'de 76 yaşında ölümüne kadar, hatta kısa bir süre daha devam etti.

Einstein'a yapılan saldırılar, büyük bir organizasyonun bir parçasıydı sadece. O dönemde en önemli Amerikan aydınlarıyla ilgili dosyalar birbiri ardınca açılıyordu. Tüm bu soruşturmalar Amerikan seçkin sınıfının geriye gittiğini gösteriyordu. Entelektüel karşıtı hareket, Amerikan halkının politik görüşleri ve politik eğitiminin entelektüeller tarafından belirlenecek olmasından fena halde korkuyordu. Einstein'ın öne çıkışı, popülaritesi ve politik görüşleri, Soğuk Savaşı yürütmek isteyen politikacılar için tehlikeliydi.

KÜLTÜREL ÇALIŞMALAR >

Hasan Bülent Kahraman, bu kitabında, moda ve reklamlardan, internet ve sinemaya, günlük yaşantımızı saran, 'cinsellik' ve 'pornografi' etrafında kümelenen imgeleri cinsel ve görsel kuramın bir parçası olarak çözümlüyor. Bu çözümlemeyi de dünün dünyasından ziyade yarının dünyasına ilgi duyarak siyasal bir duyarlılıkla gerçekleştiriyor...

CİNSELLİK, GÖRSELLİK, PORNOGRAFİ
Hasan Bülent Kahraman

SİYASET >

Şilili yazar Ariel Dorfman, 2001 Eylül'ündeki ikiz kuleler felaketinden, 1973 Eylül'ündeki Şili devrimine, Donald Rumsfeld'den, Che Guevara'ya kuzeyiyle ve güneyiyle, bakışını tüm bir Amerika kıtasına yöneltiyor ve okurlarını 'Amerikalı olma' kavramı üzerine düşünmeye çağırıyor...

NİCE EYLÜLLER BAŞKA AMERİKALAR
Ariel Dorfman

SİYASET >

1960'dan beri Avrupa Solu'nun köşe taşlarından olan *New Left Review* dergisinin 2004 yılı seçkisi: Perry Anderson, Fredric Jameson, Çağlar Keyder, Eduardo Galeano, Robert Brenner, Franco Moretti, Arif Dirlik, Tony Wood, Susan Watkins, Mike Davis ve diğer yazarların yazılarıyla...

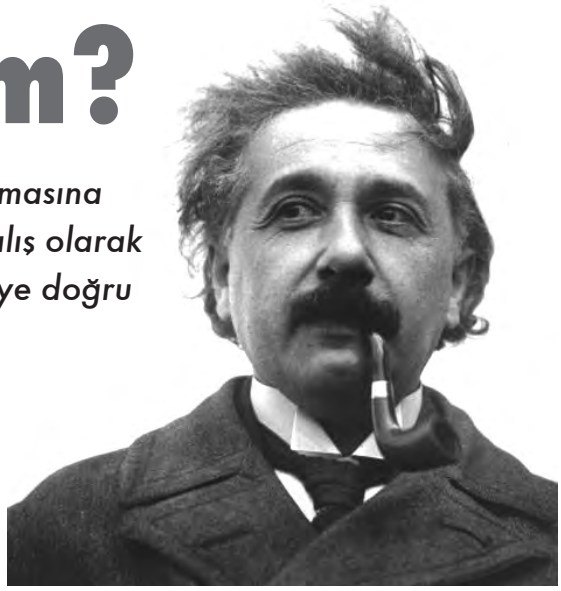

NEW LEFT REVIEW
2004 - Türkiye Seçkisi

www.agorakitapligi.com
tel: 0212 243 96 26-27
faks: 0212 243 96 28

agorakitaplığı

Niçin Sosyalizm?

Birey, toplumda öyle bir konumda ki, maskeler takmasına yol açan egoist dürtüleri sürekli tetikleniyor; yaradılış olarak daha zayıf olan toplumsal güdüleri ise sürekli kötüye doğru gitmekte. Toplumdaki konumu her ne olursa olsun tüm insanlar, bu süreç nedeniyle acı çekiyorlar. Kendi bencilliklerinin mahkûmları olduklarından habersiz, kendilerini güvencesiz, yalnız ve yaşamın o saf, basit ve yalın güzellikleri ellerinden alınmış hissediyorlar. Ben, bireylerdeki bu tahribatı kapitalizmin en korkunç kötülüğü olarak görüyorum. Bu büyük kötülükleri saf dışı edecek sadece tek bir yol olduğuna inanıyorum. Bu yol, toplumsal hedeflere yöneltilmiş bir eğitim sisteminin eşlik edeceği sosyalist bir ekonominin kurulmasıdır.

Albert Einstein / Çev. Kenan Ateş

Büyük fizikçi Albert Einstein'ın bu yazısı, ABD'de yayınlanan Monthly Review adlı aylık derginin Mayıs 1998 tarihli 50. cilt, 1. sayısından alındı. Yazı, ilk olarak aynı derginin ilk sayısında ilk yazı olarak, 1949'da yayınlanmıştı.

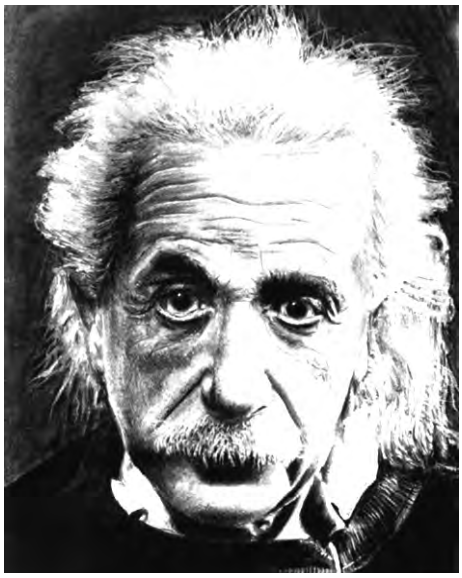
Ekonomik ve sosyal konularda uzman olmayan birinin sosyalizm hakkında görüş belirtmesi uygun olur mu? Birçok nedenden ötürü ben, uygun olduğuna inanıyorum. Sorunu ilk önce bilimsel bilginin bakış açısından ele alalım. Astronomi ile ekonomi arasında hiçbir temel metodolojik farklılık yokmuş gibi görünebilir: Her iki alanda da bilim adamları, belli görüngüler arasındaki bağlantıyı mümkün olduğunca anlaşılır kılmak için, sınırlı belli bir görüngü grubu için genel kabul görecek yasaları keşfetmeye çalışırlar. Oysa aslında böyle metodolojik farklılıklar bulunmaktadır. Ekonomi alanında genel yasalar bulunması, gözlenen ekonomik görüngünün, yalıtık olarak değerlendirilmeleri çok zor olan birçok faktör tarafından etkileniyor olması nedeniyle güçleşir. Ayrıca, insanlık tarihinin sözde çağdaş dönemi olarak adlandırılan dönemin başlangıcından bu yana birikmiş deney, çok iyi bilindiği gibi, nitelik olarak ekonomiyle özel bir ilişkisi olmayan nedenlerden etkilenmiş ve o nedenlerle sınırlanmıştır. Örneğin, tarihteki büyük devletlerin çoğunluğu varlıklarını fetihlere borçluydular. Fatih halklar, kendilerini yasal ve ekonomik olarak, fethedilmiş ülkenin imtiyazlı sınıfı durumuna getirdiler. Toprak sahipliği tekelini aldılar ve yine kendi saflarından bir rahiplik kurumu oluşturdular. Rahipler, eğitimi kontrol edip, sınıf ayrımını kurumsallaştırdı ve sosyal davranışlarına yön verdikleri geniş ölçüde bilinçsiz halkı güdecek bir değerler sistemi yarattılar.

Ama denilebilir ki, tarihsel gelenek daha dün başlamıştır; Thorstein Vebren'in insan gelişiminin "yırtıcı dönemi" olarak adlandırdığı şeyin üstesinden hiçbir yerde gelebilmiş değiliz. Gözlemlenebilir ekonomik olgular bu aşamaya aittirler ve onlardan çıkardığımız yasalar da diğer aşamalar için uygulanabilir değildir. Sosyalizmin asıl amacı tam da bu durumun üstesinden gelmek ve insan gelişiminin yırtıcı dönemini aşmak olduğuna göre, ekonomi bilimi, mevcut haliyle, geleceğin sosyalist toplumuna pek fazla ışık tutamaz. İkinci olarak, sosyalizm sosyal-ahlaki bir amaca doğru yöneltir. Bilim ise amaçlar yaratamaz ve onları insana aşılayamaz; bilim, olsa olsa, belli amaçlara ulaştıracak araçları sunabilir. Fakat amaçların kendileri, yüce ahlaki ideallere sahip kişilikler tarafından tasarlanır -eğer bu amaçlar ölü doğmuş değil, aksine canlı ve güçlü iseler ve yarı bilinçsiz bir biçimde, toplumun yavaş evrimini belirleyen çok sayıdaki insan tarafından benimsenir ve ileriye doğru taşınır.

Bu nedenlerle, sorun insan sorunlarına dair olduğu zaman, bilimi ve bilimsel yöntemleri abartmamaya dikkat etmeli, toplum örgütlenmesini

etkileyen sorunlar üzerinde söz söyleme hakkının yalnızca uzmanlarda olduğunu sanmamalıyız. Bir süredir, sayısız ses, insan toplumunun bir krizden geçmekte olduğunu ve istikrarının ciddi bir biçimde tahrip edildiğini söylüyor. Böylesi bir durumda bireylerin kendilerini, ait oldukları küçük ya da büyük gruba kayıtsız, hatta düşman hissetmesi karakteristiktir. Söylemek istediğimi daha iyi anlatabilmek için, kişisel bir deneyimimi aktarmak istiyorum. Geçtiğimiz günlerde, zeki ve iyi niyetli birisiyle yeni bir savaş tehdidi üzerinde tartışıyorduk. Bana göre, insan varlığını ciddi bir biçimde tehlikeye atacak olan bu tehdidi önlemenin tek yolu, uluslarüstü bir örgütlenmeydi. Bu sözlerim üzerine, ziyaretçim, oldukça sakin ve soğukkanlı bir biçimde, bana, "İnsan soyunun yok olmasına neden bu kadar karşısınız?" dedi.

Eminim ki, bundan yüz yıl önce, hiç kimse, bu türden bir sözü bu kadar düşünmeden sarf etmezdi. Bu söz, kendi içinde bir denge kurmak için boşu boşuna çabalamış ve sonunda, az ya da çok, başarı umudunu yitirmiş birisinin ifadesidir. Bugünlerde çok sayıda insanın yaşadığı o acılı yalnızlık ve yalıtılmışlığın dile getirilmesidir bu. Peki bunun nedeni ne? Bir çıkış yolu var mı? Bu soruları sormak kolay, onlara garantili bir yanıt bulmak zordur. Yine de, duygu ve uğraşlarımızın çoğu kere

Einstein, Cherlie Chaplin'le birlikte.

birbirine çelişik ve anlaşılmaz olduğunu, basit ve kolay formüllerle dile getirilemeyeceklerini bilmeme rağmen, bu soruyu yanıtlamaya çalışacağım. İnsan, aynı zamanda hem tek başına, hem de toplumsal bir varlıktır. Tek başına bir varlık olarak, kendisinin ve ona en yakın olanların varlığını korumaya, kişisel arzularını tatmin etmeye ve doğuştan olan yeteneklerini geliştirmeye çalışır. Toplumsal bir varlık olarak ise, diğer insanların onayını ve sevgisini kazanmaya, zevklerini paylaşmaya, üzüntülü anlarında onları teselli etmeye ve onların yaşam koşullarını iyileştirmeye çabalar. İnsanın o özel karakteri bu çeşitli, sık sık çelişen çabaların varlığı sayesinde oluşur ve bunların özgül bileşimleri, bireyin, kendi iç dengesini sağlama ve toplumun geleceğine katkı yapabilme düzeyini belirler. Bu iki dürtünün göreceli gücünün, esas olarak kalıtım tarafından belirlenmiş olduğu kuvvetle muhtemeldir. Fakat sonunda ortaya çıkan kişilik, geniş ölçüde, insanın gelişmesi sırasında kendini içinde bulduğu çevre, içinde yetiştiği toplumun yapısı, o toplumun gelenekleri ve belli davranış türlerini onaylaması tarafından biçimlenir. Soyut "toplum" kavramı, birey için, çağdaşları ve daha önceki kuşaklar ile doğrudan ve dolaylı ilişkilerinin toplamı demektir. Birey kendi başına düşünebilir, hissedebilir ve gayret sarf edebilir; ancak fiziksel, entelektüel ve duygusal bir varlık olarak topluma öylesine bağlıdır ki, onu toplum çerçevesi dışında düşünmek ya da anlamak mümkün değildir. İnsana yiyecek, giyecek, ev, iş aletleri, dil, düşünce biçimleri ve düşüncenin içerdiklerinin çoğunu sağlayan toplumdur. İnsanın yaşamı, hepsi de o küçücük "toplum" sözcüğünün ardına gizlenmiş olan geçmişteki ve bugünkü milyonların çaba ve başarıları ile olanaklı kılınır.

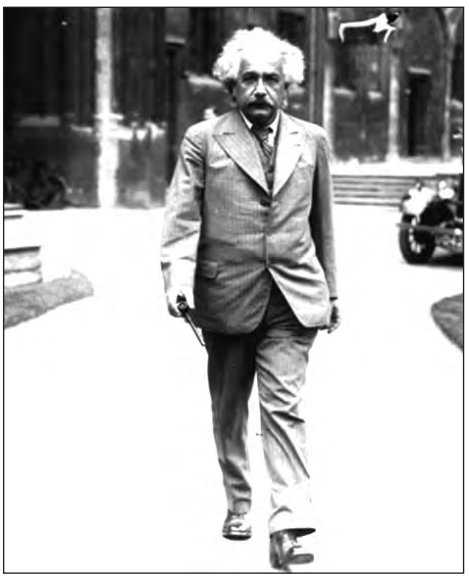
Demek ki, bireyin topluma bağımlılığı, tıpkı karınca ve arı örneklerinde olduğu gibi, yok edilemeyecek bir doğal olgudur. Bununla birlikte, karınca ve arıların tüm yaşam süreci, en küçük ayrıntısına dek, katı kalıtsal içgüdüler tarafından belirlenmişken, insanın sosyal seyri ve karşılıklı ilişkileri çok çeşitlidir ve değişime açıktırlar. Bellek, yani yeni bileşimler oluşturma yeteneği ve sözlü iletişim, insanlar arasında, biyolojik gereksinimlerin dikte etmediği gelişmeleri mümkün kılmıştır. Bu türden gelişmeler kendilerini gelenekler, kurumlar ve örgütlenmelerde; edebiyatta, bilimsel ve mühendislik başarılarında, sanat yapıtlarında gösterir. Bu durum bize, insanın kendi davranışları sayesinde kendi yaşamını etkileyebildiğini ve bilinçli düşünce ve

arzulamanın bu süreçte nasıl rol oynadığını belli bir noktaya kadar açıklar.

İnsan, doğarken, kalıtım sayesinde, insan türüne özgü doğal güdüler de dahil olmak üzere, sabit ve değişmez olduğunu düşünmemiz gereken biyolojik bir anayasa edinir. Ayrıca, yaşam süresi boyunca, iletişim ve diğer etkilenmeler yoluyla toplumdan adapte ettiği kültürel bir anayasa da kazanır. Değişime açık olan ve birey ile toplum arasındaki ilişkiyi büyük ölçüde belirleyen de bu kültürel anayasadır. Modern antropoloji bize, sözde ilkel kültürlerin karşılaştırmalı incelenmesi sayesinde, insan sosyal davranışlarının, yaygın kültürel modellere ve toplumda egemen örgütlenme tiplerine bağlı olarak büyük farklılıklar gösterebileceğini öğretmiştir. Bu temelde, insan türünün yaşama koşullarını iyileştirmeye çalışanlar umutlarını şuna bağlayabilirler: İnsan, biyolojik anayasası gereği, birbirini yok etmeye ya da kendi yarattığı insafsız bir yazgının kurbanı olmaya mahkûm edilmiş değildir. İnsan yaşamını mümkün olduğunca yetkinleştirmek için toplumun yapısının ve insanın kültürel duruşunun nasıl değiştirilmesi gerektiğini soracak olursak, değiştiremeyeceğimiz bazı kesin koşullar olduğu gerçeğinin sürekli bilincinde olmalıyız. Daha önce belirtildiği gibi, biyolojik insan doğası, ne amaçla olursa olsun, değişime açık değildir. Üstelik, son birkaç yüzyılın teknolojik ve demografik gelişmeleri, artık kalıcılaşan bazı koşullar yaratmıştır.

Varlıklarını sürdürebilmek için zorunlu olan metalara bağlı olan görece kalabalık yerleşimli toplumlarda, aşırı bir işgücü bölünmesi ve çok merkezileşmiş bir üretim aygıtı kesinlikle gereklidir. Geriye baktığımızda, şimdi sadece bir masal gibi görünen, bireylerin ya da görece küçük grupların kendi kendilerine yettikleri o dönemler, bir daha geri gelmemek üzere kapandı. İnsanlığın, gezegen çapında bir üretim ve tüketim toplumu haline geldiğini söylemek abartı olmayacaktır. Bu noktada, zamanımızın krizinin özünü neyin oluşturduğunu kısaca dile getirmek istiyorum. Bu öz, bireyin toplumla ilişkisine dair. Birey, topluma olan bağımlılığının her zamankinden daha çok bilincine varmıştır. Fakat o, bu bağımlılığı olumlu bir özellik, organik bir bağ, koruyucu bir güç olarak değil; aksine, doğal haklarına ve hatta ekonomik varlığına yönelik bir tehdit olarak görüyor. Üstelik, toplumda öyle bir konumda ki, maskeler takmasına yol açan egoist dürtüleri sürekli tetikleniyor; yaradılış olarak daha zayıf olan toplumsal güdüleri ise sürekli kötüye doğru gitmekte. Toplumdaki konumu her ne olursa olsun tüm insanlar, bu süreç nedeniyle acı çekiyorlar. Kendi bencilliklerinin mahkûmları olduklarından habersiz, kendilerini güvencesiz, yalnız ve yaşamın o saf, basit ve yalın güzellikleri ellerinden alınmış hissediyorlar. İnsanın, o kısa ve tehlikelerle dolu yaşamını anlamlandırmasının tek yolu, kendini topluma adamasıdır.

Bence kötülüğün gerçek kaynağı, kapitalist toplumdaki mevcut ekonomik anarşi. Önümüzde koca bir üreticiler topluluğu görüyoruz; bu topluluğun üyeleri ise, durmaksızın birbirlerini, kolektif emeklerinin sonuçlarından mahrum bırakmak için çabalıyorlar. Bunu zor kullanarak değil, yasalaşmış kurallara körü körüne inanarak gerçekleştirmekteler. Bu bağlamda, üretim araçları -yani, tüketim metaları ve ek sermaye metaları üretmek için gereken üretim kapasitesinin bütünü- yasal olarak bireylerin özel mülkiyeti olabilmekteler ve öyleler.

Daha kolay anlaşılsın diye, aşağıdaki tartışmada -kelimenin alışılagelmiş günlük kullanımına tam olarak denk düşmemesine rağmen- üretim araçlarının sahibi olmayanların tümünü "işçiler" olarak adlandıracağım. Üretim araçlarının sahibi, işçinin işgücünü satın alır konumdadır. İşçi ise, üretim araçlarını kullanarak, kapitalistin mülkiyeti haline gelen yeni metalar üretir. Bu süreçteki temel nokta, işçinin ürettiği ile karşılık olarak aldığı arasındaki ilişkidir; bunların her ikisi de gerçek değer ölçüleriyle belirlenir. İş akdi ne kadar "serbest" olursa olsun, işçinin aldığı ücret, ürettiği metaların gerçek değeri tarafından değil; işçinin asgari ihtiyaçları ile kapitalistlerin, iş bulmak için birbiriyle yarışan işçilerin sayısına bağlı olarak, işgücüne duyduğu gereksinim tarafından belirlenir. İşçinin ücreti, teoride bile, ürettiğinin değeri tarafından belirlenmez.

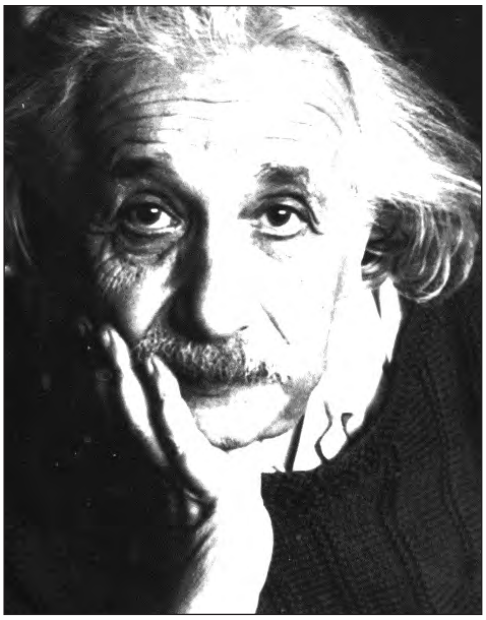
Özel sermaye, kısmen kapitalistler arasındaki rekabet, kısmen de teknolojik gelişme ve emeğin giderek gelişen işbölümünün, kü-

çük olanlar aleyhine daha büyük üretim birimlerinin oluşumunu teşvik etmesi nedeniyle, az sayıda elde yoğunlaşma eğilimindedir. Bu gelişmelerin sonucu ise bir özel sermaye oligarşisidir; bu sermayenin olağanüstü gücü, demokratik yoldan örgütlenmiş siyasi bir toplumda bile denetim altında tutulamaz. Yasama organı üyeleri siyasi partiler tarafından seçilmektedir; bu partiler ise büyük oranda özel kapitalistler tarafından finanse edilmekte ya da onlardan etkilenmektedir. Yani özel kapitalistler, seçmenler ile seçilenleri birbirinden ayırır. Sonuçta halkın temsilcileri, nüfusun olanakları kısıtlı bölümünün çıkarlarını yeterince korumazlar. Ayrıca, özel kapitalistler, mevcut koşullar altında, temel enformasyon kaynaklarını doğrudan ya da dolaylı olarak kontrol ederler: Basın, radyo, eğitim. Bu nedenle, birey-vatandaş için nesnel sonuçlara ulaşmak ve siyasi haklarını zekice kullanmak son derece zor, hatta genellikle neredeyse olanaksızdır.

Demek ki, sermayenin özel mülkiyetine dayanan bir ekonominin baskın niteliği iki ana ilke tarafından belirlenir: Birincisi; üretim araçları (sermaye) özel mülk sahiplerinin elindedir ve sahipleri bunları istedikleri gibi kullanırlar. İkincisi, iş akdi serbesttir. Elbette, bu bağlamda, saf bir kapitalist toplum yoktur. Altını çizmek gerekir ki, işçiler, uzun ve şiddetli bir siyasi mücadele sonucunda, belli işçi kategorileri için daha gelişmiş bir "serbest iş akdi" elde etmeyi başarmıştır. Fakat bir bütün olarak ele alındığında, günümüz ekonomisi "saf" kapitalizmden pek de farklı değildir. Üretim fayda için değil, kâr için sürdürülür. Çalışabilecek durumda olan ve bunu isteyen herkesin her zaman iş bulabilmesi mümkün değildir; hemen her zaman bir "işsizler ordusu" vardır. İşçi devamlı işini kaybetme korkusu içindedir. İşsiz ve düşük ücretli işçiler kârlı bir piyasa oluşturmadıkları için, tüketim mallarının üretimi düşer ve sonuçta büyük bir sıkıntı doğar. Teknolojik ilerleme, genellikle, herkesin çalışma yükünü hafifletmeden çok, daha fazla işsizlikle sonuçlanır. Kapitalistler arasındaki rekabetle bağlantılı olarak, kâr dürtüsü, sermaye birikimi ve kullanımında dengesizliğe yol açar ki, giderek daha da şiddetlenen bunalımların nedeni budur. Sınırsız rekabet, büyük ölçüde emek israfına ve daha önce belirttiğim gibi, bireylerde toplumsal bilinç tahribine neden olur.

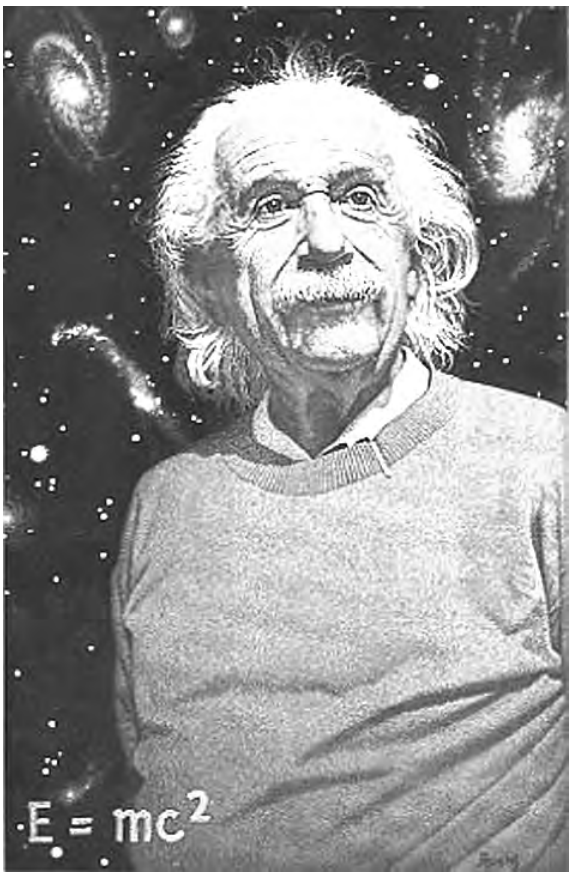
Ben, bireylerdeki bu tahribatı kapitalizmin en korkunç kötülüğü olarak görüyorum. Tüm eğitim sistemimiz bu kötülükten zarar görüyor. Aşırı abartılmış bir rekabetçi tutum aşılanan öğrenci, gelecekteki meslek yaşamına hazırlık olarak, açgözlüce başarıya tapacak bir biçimde eğitiliyor. Bu büyük kötülükleri saf dışı edecek sadece tek bir yol olduğuna inanıyorum. Bu yol, toplumsal hedeflere yöneltilmiş bir eğitim sisteminin eşlik edeceği sosyalist bir ekonominin kurulmasıdır. Böyle bir ekonomide, üretim araçları topluma aittir ve planlı bir tarzda kullanılır. Üretimi toplumun ihtiyaçlarına göre düzenleyen planlı bir ekonomi, yapılacak işi, bunu yapabilecek herkesin arasında eşit olarak dağıtacak ve her erkek, kadın ve çocuğun geçinmesini garanti edecektir. Bireyin eğitimi ise, günümüz toplumundaki gibi güç ve başarının yüceltilmesi yerine, onun doğuştan yeteneklerini geliştirmesine yardımcı olmanın yanı sıra, onu diğer insanlara karşı sorumluluk duygusu içinde yetiştirmeye çalışacaktır.

Bununla birlikte, planlı bir ekonominin henüz sosyalizm olmadığının hatırlanması gerekir. Planlı bir ekonomiye, bireyin tümüyle köleleştirilmesi de eşlik edebilir. Sosyalizmin kuruluşu, son derece zor bazı sosyo-ekonomik sorunların çözümünü gerektiriyor: Siyasi ve ekonomik gücün tam olarak merkezileştiği bir durumda, bürokrasinin tüm gücü elinde toplamasına ve kendini beğenmiş bir hale gelmesine nasıl engel olunur? Bireyin hakları nasıl korunur ve böylece, bürokrasinin gücüne karşı, demokratik bir denge nasıl sağlanır? İçinde bulunduğumuz bu geçiş çağında, sosyalizmin amaç ve sorunları hakkında net tutum almak son derece önem taşımaktadır. Mevcut şartlar altında, bu sorunların özgürce ve engellenmeden tartışılması tabu haline geldiğinden, *Monthly Review* dergisinin yayına başlamasının önemli bir kamu hizmeti olacağı kanısındayım.

Doğa bilimlerinin büyük devrimcisi: Einstein

Einstein: "Gerçeklik ve bilgi alanında son söz sahibi olmaya soyunmak isteğinde bulunan herkes, ilahların kahkahaları altında üzücü bir fiyasko yaşayacaktır". Max Born: "Uranyumun parçalanması ve zincirleme tepkimenin keşfinden sonra, Einstein'ın $E = mc^2$ formülü bir ölçüde fizik ve siyaset arasında bağlayıcı halka rolünü üstenmiş oldu".

Doç. Dr. İsmihan Yusubov
Sakarya Üniversitesi Mühendislik Fakültesi

Kahrolası Kopernik! Ünlü İtalyan yazarı Luigi Pirandello'nun *Merhum Mattia Pascal* romanının kahramanı, sıradan bir ölümlü, gösterili olmayan gazabını, bilimin büyük devrimcisi Polonyalı âlim ve düşünürün üzerine püskürtürken bu çığlığı atıyordu. Neymiş acaba bu kadar kuduz gazabın nedeni?

Meğer Kopernik, devrimci keşfini, yani Güneş-merkezli (Heliosentrik) sistemi ortaya koymakla, Mattia Pascal ve benzerlerini, Eskiçağ büyük filozoflarından Ptolomeus'un Yermerkezli (Geosentrik) sisteminin onlara sunduğu ayrıcalıklı üstün durumdan, evrenin merkezinde bulunma durumundan mahrum kılmıştır. Geosentrik sisteme göre annemiz Dünya, evrenin merkezinde bulunuyor, Güneş, Ay ve diğer gezegenler de onun etrafında, tıpkı kelebeklerin lamba etrafında dönüşü gibi dönüyorlardı, bu da Pascal'ın açısından insana özel yer tanımakta, onun önemini bir kere daha vurgulamaktaydı. İşte bu göz ve gönül okşayan manzara şimdi çökerek son bulmaktaydı ve bununla barışmak istemeyenler, "enkaz" altında can çekişme merhalesine giriyorlardı.

Fakat deney sonuçlarına sürekli karşı koymak neredeyse imkânsız. Eğer deney sonuçları teori ile bir çelişki içindeyse, teoriyi değiştirmek zorundasın, bu teori büyük Ptolomeus'a ait olsa bile. Bilindiği üzere bilimsel teoriler, sadece güzellik için değil (elbette mükemmel teorilerde güzellik meselesi de önemli bir yere sahip), hem de ve esasen gözlemlenen doğa olaylarını yorumlamak ve henüz gözlemlenmemiş olayları öngörebilmek için ortaya konulur. İşte var olan teori ile deney sonuçları arasındaki bu uyumsuzluklar devrime müsait bir ortam yaratmakla, artık olacağı neredeyse kesinleşmiş inkılaplarda önder devrimci roller üstlenecek inkılap dehalarını doğuruyor.

Michelson-Morley deneyi ve sonrası

Kısmen de, oluşturduğu Özel Görelilik Teorisi'nden çıkan akıl almaz sonuçlar hakkında dolaşan belirsiz olduğu kadar da ilginç, akıl almaz sohbetler yüzünden, daha sağlığında bir idola dönüşmüş olan Yahudi asıllı Alman fizikçi Albert Einstein (1879-1955), bu tür inkılapçıların en parlak temsilcilerinden biriydi. Sadece onun değil, A. Lorentz ve H. Poincare gibi dehaların da doğmasına neden olan çelişki ise, Albert Abraham Michelson (1851-1931) ve Edward Williams Morley'nin (1838-1923) ABD'nin Klivlend Eyaleti'nde, 1887 yılında, çok büyük titizlikle düzenlemiş oldukları meşhur deneyin

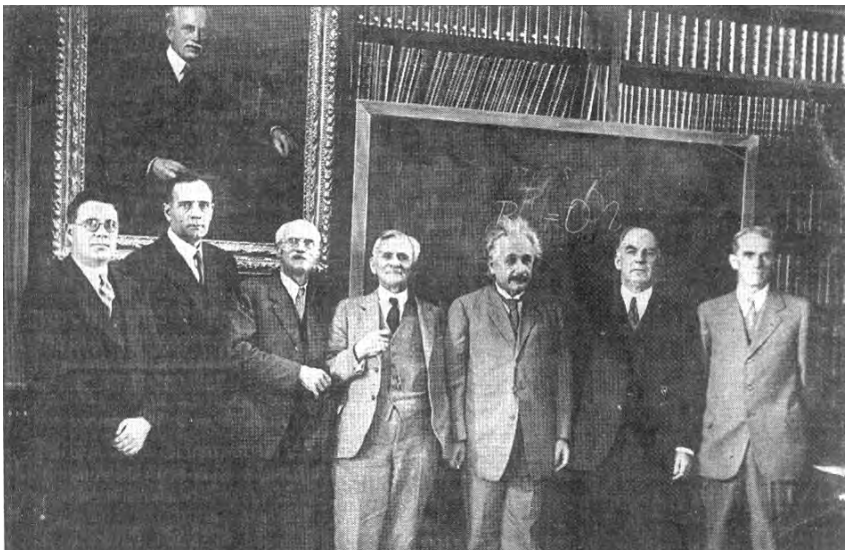
negatif sonuçlarıydı. Bu deneyle dünyanın hipotetik etere göre hareketini belirlemeyi amaçlıyorlardı.

Bu negatif sonucu yorumlamak için bir yandan "Lorentz Kısaltmaları" uygulanırken, diğer yandan H. Poincare tarafından mekân ve zamanla bağıntılı olarak, derin incelemeler içeren değişik faraziyeler ileri sürüldü. Fakat bunların hepsi fizik bilim dalının "ana yolundan" bir miktar kenarda kalıyor ve yeterince sağlam temele dayanan fiziksel yorumlar sayılmıyorlardı. İşte tam bu sırada Albert Einstein bu cansız şemalara "hayat iksiri" üfleyerek, onları doğa sırlarını öğrenmek yolunda insanlar için "etli- kanlı" ve vazgeçilmez aletlere, makinelere dönüştürdü. İşte bu aletler beşer için, bizim gezegen sistemimizin Güneş'iyle kıyaslanabilecek enerji kaynağı bulunmasına önayak oldu.

Bu aletin temelleri, 1905 yılında Almanya'nın saygın fizik dergisi *Zeitschrift für Physik*'te yayımlanmış "Devinen cisimlerin elektrodinamiği üzerine" adlı makalede bizzat Einstein tarafından atılmıştır. Tam 40 sene sonra, Japonya'nın Hiroşima ve Nagasaki Kentleri üzerindeki patlamaların yankıları Yerküre'nin yüzeyinde yayılarak, bu aletin güç ve kuvvetinin boyutlarından herkesi haberdar etti (Maalesef bazı dar görüşlü politikacıların hataları yüzünden, bu haberler ürkütücü oldu ve olmaya devam ediyor). İşte o zaman meşhur Danimarkalı fizikçi ve Dünya vatandaşı, Nobel ödüllü Niels Bohr, ABD Başkanı H. Truman'ı ve Büyük Britanya Başbakanı W. Churchil'i kendisini "Genel Güvenlik" projesi ile ilgilendirmek yönündeki çabalarının bir sonuç vermediğini gördükten sonra, bilimin uluslararası politikalarda tarafsızlığını "şeffaf mutluluk" gibi tuz-buz edecek olan meşhur "Uygarlıklara Çağrı"sını yayımladı. Ama bu çok sonraları olacaktı...

Einstein devrimi

Şimdilerde ise, genç Einstein ilk başarılarından kanatlanarak -1905 yılında, temel niteliği taşıyan üç makalesi yayımlanmıştır ki; bunlardan bir tanesi olan ışık etkisi hakkındaki çalışması 1929 yılında Nobel Ödülü'ne layık görülecektir- Görelilik Kuramı'nı genelleştirmek ve ivme ile hareket eden sistemler için de geçerli olmasını sağlamak yönünde çabalıyordu. Onun bu çabaları başarıyla sonuçlandı. Bu çalışmaların sonucunda Genel Görelilik, bir başka adıyla Genel Yerçekimi Kuramı geliştirildi ki, bu kuram mekân, zaman ve genel olarak evren hakkındaki binlerce yıl boyunca oluşmuş tasavvurlarımızı altüst ederek tam bir devrim yarattı.

Einstein, ışık hızını ölçme deneyini yürüten bilim insanlarıyla birlikte.

O, burada da hemen hemen kullanıma hazır şemalardan yararlanmayı ihmal etmedi. Bu şema, Lobachevski, Bolyai, Gauss, Riemann, Minkovski ve diğer görkemli dehaların "yıldız takımı" tarafından ortaya konulmuştur. Bu şema Öklid'in yüzyıllar boyunca tartışmalara neden olmuş beşinci postulatına önyargısız yaklaşımın çok değerli sonucu olan Öklitdışı geometriden başka bir şey değildir.

Ama bu alanda Einstein'a sadece küçük ve önemsiz, fakat son adımı atmak kalıyordu diye düşünmek yanlış olurdu herhalde. Bu adım küçümsenmeyecek derecede önemli olmakla birlikte, araştırmacı karşısında o ana dek görülmemiş öylesine geniş ufuklar açıyordu ki, bu yönde devam edebilmek için bilim adamında gerçekten çok büyük akıl ve düşünce bağımsızlığı, cesaret ve çelik gibi eğilmez karakterin olması gerekmekteydi.

Einstein'la birlikte, Görelilik Kuramı'nı popüler bir dille açıklayan dünyaca ünlü *Fiziğin Evrimi* kitabını yazmış, aynı zamanda dünya gençleri tarafından çok sevilen *Evariste Galois* kitabının yazarı olan Polonyalı Leopold Infeld'in şahitliğine göre, Einstein'ın kendisi bu konuda yaklaşık olarak şöyle demiştir: "Özel Görelilik Kuramı benimle veya bensiz yaratılacaktır. Bu problem artık olgunlaşmış ve çözüme kavuşma zamanı gelmiştir. Ama aynı durumun Genel Görelilik Kuramı hakkında geçerli olduğunu sanmıyorum."

Bu teori devrimci teorilerin en devrimcisi olmakla, onun düşünen insanların tefekkür tarzına yapmış olduğu etkiye fazla değer biçilmesi nerdeyse olanaksız gibi gözüküyor. Bu bağlamda 20. yüzyılın büyük fizikçilerinden, Nobel ödüllü Max Born'un *Hayatım ve Görüşlerim* kitabından bazı sözlerini aktarmak yerinde olur: "O yıllarda (1915-1916, İ. Y.) Einstein Genel Görelilik Teorisi'ne son şeklini vermek üzereydi ve teorinin bazı yönlerini benimle müzakere etti. Onun bu konudaki genel görüşleri o kadar muhteşemdi ki, ben hiçbir zaman bu alanda çalışmayacağıma karar verdim". Hatta günümüzde bile, kocaman deprem misali, yüzyılların eski bi-

Mutlu bir çocuk! Santa Barbara, 1933.

limsel yapıtlarını altüst eden bu keşfin doğurduğu "artçı depremlerin" zayıflamak değil, zaman zaman güçlendiğinin bile şahidi olmaktayız.

Mutlu bir çocuk!

Bu teoride Einstein çekim kuvvetlerini, yani kozmik uzayda etkili olan esas kuvvetleri, uzayın "geometrik özelliği", namı diğer "Öklitdışı yapısı"yla bağdaştırabildi ki, bu da uzayda var olan kütlelerle belirlenmekteydi. Çekim kütlesi çekim kuvvetiyle, o da eylemsizlik kütlesi ile bağlı olan uzayın geometrik yapısıyla belirlendiğinden, bu kütlelerin denkliği meselesi böylece bu teoride doğal çözümüne kavuşmuş oldu.

Teori, ışınların, büyük kütlelerin çekim alanından -örneğin yıldızdan gelen ışınların Güneş'in çekim alanından- geçerken eğilmek zorunda kalacağını öngörmüştür ki, bu öngörü 1919'un Mayıs ayındaki tam Güneş tutulması zamanı Sir Arthur Stanley Eddington başkanlığında Güney Afrika'da yapılan gözlemlerde yüzde 10'luk hata ile doğrulandı. Bu teori aynı zamanda, Güneş'e en yakın olan Merkür gezegeninin perihelisinin iyi bilinen yer değişmesini başarıyla yorumlayabildi ki, bu da onun gerçeğe uygun olduğunun ilave bir kanıtıydı. Büyük çekim alanlarında zamanın yavaşlama meselesi ise, Einstein'ın ölümünden sonra Mösbauer Efekti denilen bir olayın keşfi sonucunda bir ölçüde kanıtlanmış oldu.

Evet, o mutluydu. Bağımsız, yetişkin akıl ve düşüncesiyle doğanın en değerli ve buna göre de en derinde saklanmış sırlarına ulaşmayı başarmış, ama aynı zamanda çocukluk merak ve hayranlığını hiç kaybetmeden, meraktan iri iri açılmış çocuksu gözleriyle bizi çevreleyen dünyamızı seyretmeye devam eden bu adam, gerçekten mutlu olmayı hak ediyordu. Mutluydu çünkü, yaşı bilinmeyen beşer geçmişinin en kıdemli, hemen hemen her şeyi kaplayan abideleri olan mekân ve zaman gibi kavramları yerle bir edip, yeniden daha mükemmel bir şekilde inşa etmek herkese nasip olmaz.

Belli oldu ki, zaman, Sir Isaac Newton'un varsaydığı gibi bağımsız olarak düzenli bir biçimde akmak yerine, onu ölçmekte olan gözlemciyle sımsıkı bir bağlantı içerisindedir. Bu düşünce Jacob T. Schwartz'in *Bu nasıl oldu?* kitabında ilginç bir şekilde ifade edilmiştir: "A ve B kardeşlerinin her birine deney ve taassuratlarının boncuklar gibi dizildiği aynı uzunluğa sahip yaşam ipleri verilmiştir. Ama bu boncukları (tıpkı tespih taneleri gibi-İ. Y.) hangi hızla çevirmek işiyse kardeşlerin kendilerine bırakılmıştır".

Materyalist duruş

Kaydetmemiz gerekiyor ki, bazı idealist filozoflar bu teorinin sonuçlarını, kendi felsefi görüşlerini pekiştirmek için kullanma girişimlerinde bulundular ve bir ölçüde başarılı oldular. Bu da teorinin materyalist filozoflar tarafından kabul görmesini uzun bir süre boyunca engelleyen temel faktörlerden biri oldu. Ancak şu gerçek de var ki, teoriyi ortaya koyan kişinin kendisi, doğanın matematiksel olarak yorumlanabilir olması mevkisinde durduğunu sürekli olarak vurgulamıştır. Onun *Özgeçmiş Notlarım*'da geçen şu meşhur cümleleri bunun açık kanıtı sayılmaz mı?: "Neredeyse dışımızda, bizden, insanlardan bağımsız kocaman bir evren mevcut ve ebedi bir bilmece gibi karşımıza dikilmiştir. Ama bu evren kısmen de olsa bizim duygularımıza, aklımıza açık ve onun öğrenilmesi, sırlarının gün ışığına çıkartılması bizim için özgürlük kadar çekiciydi".

"Bende sığar iken Cihan / Ben bu Cihana sığmazım!"

Bu kısa etüdün sonunda yeniden Mattia Pascal'a dönelim ve konuşulanların ışığında ona karşı koymaya, yani bir ölçüde bilim insanlarını savunmaya çalışalım. Aslında temel mesele insanın gücü ve büyüklüğü meselesidir. Pascal'a göre bu, onun evrendeki makamına bağlı, ama bize göre bu güç ve büyüklüğü insan kendi içinde taşımaktadır. İnsanın büyüklüğü, muhteşemliği, onun entelektinin çevresini değiştirme gücüne sahip olmasındadır. Onun azameti, fantezi (ütopya) ve aklının sınırsızlığı ve her şeyi kaplayabilecek güçte olan tefekküründedir. Bu konuda düşüncelerini, her global olay gibi beşerin tümüne mahsus olan dahi Azeri-Türk şairi İmadeddin Nesimi çok güzel ve net bir biçimde ifade etmiştir: "Bende sığar iken Cihan/ Ben bu Cihana sığmazım!"

Şimdiyse sözü önce Einstein'ın kendisine, daha sonra onu şahsen tanıyan bilim adamlarından bazılarına verelim:

"Ben herkese gerek hizmetli olsun, gerekse üniversite rektörü aynı biçimde hitap ediyorum".

"Hayat, heyecan verici muhteşem bir gösteridir. O benim hoşuma gidiyor. Ama eğer 3 saat sonra ölecek olduğumu bilirsem, bu beni fazla etkilemez. Ben sadece geriye kalan bu kısa süreyi en iyi şekilde nasıl değerlendireceğimi düşünürüm. Sonra rahat bir şekilde kâğıtlarımı toparlar ve ölmek için huzur içinde uzanırım".

"Eğer beni fazla zorlamıyorlarsa, fare deliğimi terk etmiyorum ve sakin sakin kendi problemlerimle savaşmayı sürdürmeye devam ediyorum".

"1919 yılındaki Güneş tutulma-

sı zamanı, benim tahminim kanıtlanınca hiç şaşırmadım. Asıl böyle bir kanıt olmasaydı şaşardım".

"Bilim ve tekniğin mucizelerinden bilinçsiz olarak yararlanan ve bu alandaki bilgileri, bitkileri keyifle tüketen ineğin botanik dalındaki bilgisinden fazla olmayan herkes utanç duysun".

"Milli zeminde bilim tarihinin tahrip edilmesi, saygıdeğer ulusların kendilerine daha yüksek değer biçmek için kullandıkları eski oyundur."

"Gerçeklik ve bilgi alanında son söz sahibi olmaya soyunmak isteğinde bulunan herkes, ilahların kahkahaları altında üzücü bir fiyasko yaşayacaktır".

Niels Bohr: "Onun hoşgörülü tutumunun anısı, onu şahsen tanıma mutluluğuna kavuşanlar için ilham ve güç kaynağı olmaya devam edecektir".

Arnold Zommerfeld: "Doğa bilimcilerinin arasında ender rastlanan, matematik gücü ile Gauss ve Rieman'ın tarzını hatırlatan derin tefekkür ve sürekli düşünmeleri sonucunda Einstein, 10 yıl zarfında, önünde hayret ve baş dönmesi duyguları içerisinde dikildiğimiz muhteşem bir bina yüceltti".

Lev Davidoviç Landau: "Einstein tarafından ortaya konan Genel Görelilik Kuramı, var olan fizik teorilerinin en güzelidir. Güzel olan hem de odur ki, bu kuram Einstein tarafından halis dedüktif yöntemlerle ortaya konulmuş ve yalnız sonraları, astronomik gözlemler sonucunda kanıtlanmıştır".

Max Born: "Uranyumun parçalanması ve zincirleme tepkimenin keşfinden sonra, Einstein'ın $E = mc^2$ formülü bir ölçüde fizik ve siyaset arasında bağlayıcı halka rolünü üstenmiş oldu".

Javahirlal Nehru: "Einstein, gölgelerin daha çok yoğunlaştığı bu dünyada nurlu bir ışın misaliydi".

KAYNAKLAR

1) M. Born, Einstein'ın Görelilik Teorisi, Mir, Moskova, 1972.
2) C. V. Durell, İzafiyetin Alfabesi, Mir, Moskova, 1970.
3) H. H. Iyglane, Büyük Hızlar Dünyasında, Nauka, Moskova, 1967.
4) B. N. Komarov, Sonsuzluğun İzinde, Znaniye, Moskova, 1974.
5) L. Landau ve E. Lifşits, Teorik Fizik, Nauka, Moskova, 1965.
6) K. Lantzosch, A. Einstein ve Kozmosun Yapısı, Mir, Moskova, 1967.
7) P. Penrouz, Mekan-Zamanın Yapısı, Mir, Moskova, 1972.
8) V. Smilga, Güzelliğin Peşinde, Nauka, Moskova, 1966.
9) H. Weyl, Raum-Zeit-Materie, J. S., Berlin, 1918.

OKYANUS YAYINLARI

ETNOMATEMATİK
Marcia Ascher

Matematiksel düşünceler, sayı, mantık, uzaysal gruplaşma, özel olarak da bunların bir sistem ya da yapı içinde bir araya gelmesi ya da düzenlenmesini içerir.

Bir bütün olarak matematiksel düşünceler oldukça zengin ve çok yönlüdür. Her kültüre uyarlanacak tek bir gelişme çizgisi yoktur, onlar tek bir doğrultu üzerinde sıralanamaz ve birbirleriyle karşılaştırılamazlar. Bir kültürün sayısal sınıflandırıcılarının varlığının o kültüre kattığı önem, onlardan yoksun başka bir kültürden önce ya da sonra gelmez.

Navajoların uzay-zaman kavramı, Batı kültürünün uzay-zaman kavramından ne daha iyidir, ne de daha kötü ya da *Warlpirilerin* akrabalık ilişkilerinin düzenlenmesi, sekizinci derecede bir dihedral gruba denk gelmesi Batılı kavramların ne önünde, ne de gerisindedir.

Bu kitapla, geleneksel birçok halkın matematiksel düşünce sistemleri ve bunu oluşturan kültürel yaşamsal kavramları incelenmiştir. Matematik tarihi genişletilerek, çok kültürlü, küresel bir perspektifle anlatılmıştır.

Ankara Cad. Konak Han K.2 34410 Cağaloğlu-İstanbul
Tel/Faks: 0212. 513 42 59 www.okyanusyayin.com e-posta: info@okyanusyayin.com

Moğol işgali, işbirliği yapanlar ve direnenler

Selçuklu Dönemi'nde Kalenderî-Ahi çatışması

Moğollar Anadolu'yu işgal edip Selçuklu Devleti'ni bağımlı kılınca Ahi Teşkilatı'nın ekonomik ve siyasi gücünü ve örgütsel yapısını kendi iktidarları için tehlikeli gördüler. Ahi Teşkilatı da Moğol iktidarına karşı direndi ve itaat etmedi. Moğollar ve Moğol yanlısı Selçuklu devlet adamları, Anadolu'daki Ahi merkezlerini dağıtmaya çalışırken Ahiler'e muhalif olan çevreleri himaye ettiler. Bu çevrelerden biri de Kalenderîler olmuştur. Ahiler'in, Şems'e ve Mevlânâ'ya tepkisinin nedeni de onların Moğollar'la işbirliği yapmasıdır.

Prof. Dr. Mikâil Bayram
Selçuk Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü Başkanı

Türkiye Selçuklular'ı zamanında Anadolu'da çeşitli dini zümreler bulunmaktaydı. Bu dini zümreler arasında kalenderlerin diğerlerine nazaran daha ilginç ve değişik inanış ve yaşayış biçimine sahip oldukları görülür. Bunların o dönemde Hindistan, İran, Irak, Suriye, Mısır ve Anadolu'da çok yaygın oldukları bilinmektedir.

13. yüzyıl İslam dünyasının hippileri

Kalenderî dervişler, kendilerine mahsus giyim ve kuşamları ile ellerinde keşkül (Dilencilerin, dervişlerin ellerindeki hindistancevizi kabuğundan kap), bellerinde zembil, köy köy, kasaba kasaba geziyor, gittikleri yerlerde kendilerine şiş batırma, ateşle oynama gibi harikuladelikler sergileyerek halkın ilgisini çekiyorlardı. Bu vesile ile dilencilik yaparak geçimlerini sağlıyorlardı. Yani tufeyli (asalak) idiler. Bu Kalenderî dervişlerin İslam dünyasında ilk olarak ne zaman ortaya çıktıkları hakkında açık bir bilgi mevcut değildir. Fakat Kalenderîler kendilerini ilk devir sofilerinden Ba Yezid-i Bestmî'ye (262/876) ve Ebu'l-Hasan-i Harakanî'ye bağlarlar (1). Ancak 13. yüzyılda geniş bir coğrafyada yaygın ve etkili oldukları görülmektedir. Rahmetli hocam Tahsin Yazıcı bu Kalenderler'i 13. yüzyıl İslam dünyasının hippileri olarak tanımlamaktadır (2).

"13. yüzyıl İslam dünyasının hippileri" Kalenderî dervişlerini gösteren, Ayşe Raziye Özalp'ın bir minyatürü.

Selçuklular zamanında Anadolu'daki Kalenderî dervişlere "Cavlakî" denir. Bunlar Kalenderliği yeniden organize eden ve bu harekete yeni bir soluk veren Şam'da sahabi Bilâl-i Habeşi'nin mezarında ikamet eden Şeyh Cemâlü'd-din-i Savî'ye (632/1234) mensuptular. Saçlarını, kaşlarını, bıyık ve sakallarını usturayla tıraş ederlerdi. Cemâlü'd-din-i Savî'den sonra Şeyh Ali Harirî (680/1282) bu taifenin şeyhi konumundaydı. O dönemde Anadolu'da çok yaygın oldukları görülür. Menakıb-i Cemâlü'd-din-i Savî'nin yazarı Hatib-i Farisî, bu Şeyh Cemâlü'd-din hakkında geniş bilgi vermiştir (3). Kastamonulu Muhammed el-Hatib *Fustatü,l-adale* adlı eserinde Türkiye Selçuklular'ı döneminde Anadolu'daki Cavlakîler hakkında geniş bilgi verirken onlar arasında yaygın olan gayri ahlaki davranış ve uygulamalardan da söz etmektedir (4). Bundan iki yıl önce Sevgili Dostum Suudî Arabistanlı Muhammed Rıza el-Konevî, Kalenderler üzerine hacimli bir eser yazarak Kalenderler'in dini, ahlaki zaaflarını ve bu dini-felsefi hareketin tarihi seyrini detaylı bir şekilde tespit etmiştir (5).

Konya'da medfun (gömülü) olan Şeyh Osmani Rumî bir Cavlakî şeyhi olduğu gibi Şems-i Tebrizî'nin halifesi olan ve Niksar'a yerleşen Ebu

Bekr-i Niksarî de bir Cavlakî'dir. Mevlânâ Celâlü'd-din-i Rumî'nin hocası olarak bilinen Şems-i Tebrizî de bir Kalenderî şeyhi idi. Şam'daki Kalenderler'le ilişki halindeydi. Anadolu'da bulunduğu sürece bir ayağı Şam'daydı. Mevlânâ da bir şiirinde Şems'in Kalenderî olduğunu söylemektedir (6). Keza Sultan Veled ve Ahmed Eflâkî de onu bir Kalenderî şeyhi olarak tarif ederler. A. Gölpınarlı da onun Kalenderî olduğunu tespit etmekte ve fakat haklı olarak çevik ve atak bir Kalenderî olduğunu söylemektedir (7).

Bu makalede Türkiye Selçuklular'ı zamanında kendilerine Cavlakîler denilen Kalenderî dervişler ile esnaf ve sanatkârlar örgütü mensubu olan Ahiler arasındaki ilişkiler üzerinde durulacaktır. Fakat çok geniş bir konu olduğu için bu iki zümre arasındaki dini-tasavvufi ve fikri farklılıklar bir kenara bırakılacak, sadece aralarındaki siyasi mücadele ele alınacak ve bu mücadelenin sosyal alandaki yansımaları üzerinde durulacaktır. Tabii bu siyasi ilişkiler sonunda meydana gelen bazı önemli olaylara dikkat çekilecektir. Böylece devrin sosyal ve siyasi olaylarını anlamak için bir açılım sağlanmaya çalışılacaktır.

Ahi-Kalenderî çatışması

Muhtelif eserlerimde açıkladığım gibi, Anadolu Ahi Teşkilatı ilk olarak Kayseri'de kurulmuştur. Bu teşkilatın baş mimarları olan Ahi Evren diye bilinen Hace Nasîrü'd-din Mahmud ve onun hocası ve kayınpederi Şeyh Evhadü'd-din Hamid el-Kirmanî 1204 yılından itibaren 20 yıla yakın bir süre Kayseri'de ikamet etmişler ve bu süre içinde Ahi Teşkilatı'nı oluşturmuşlardır. Bu dönemde Selçuklu sultanları I. Giyasü'd-din Keyhüsrev ve onun iki oğlu I. İzzü'd-din Keykavus ve Alâü'd-din Keykubad'ın iktidarları zamanında, Kayseri'de Ahi Teşkilatı mensubu esnaf ve sanatkârlar için geniş bir sanayi sitesi inşa edilmişti. Bu sanayi sitesinde Anadolu Bacıları (Baciyân-i Rum) de-

Kalenderî dervişleri, köy-kasaba geziyor, kendilerine şiş batırma, ateşle oynama gibi gösteriler yaparak, dilencilikle geçimlerini sağlıyorlardı. Ayşe Raziye Özalp'ın bir Kalenderî dervişi minyatürü.

diğimiz Türkmen hanımlara mahsus işyerleri de bulunmaktaydı. Anadolu Selçuklular'ı Devleti'nin en parlak zamanı olan bu devrede devletin büyük destek ve himayesi ile Ahi ve Bacı Teşkilatı Anadolu'nun bütün şehirlerine yayılmış ve yurt çapında bir örgüt haline gelmiştir.

Selçuklular zamanında Anadolu'da Ahiler'le Kalenderler arasında ciddi bir muhalefet ve mücadelenin varlığı dikkat çekmektedir. Bu iki zümre arasındaki zıddiyet ilk olarak Ahi Teşkilatı'nın başmimarı ve derici esnafın piri olan Ahi Evren Hace Nasirü'd-din Mahmud'un Hocası ve kayınpederi Türkmen şeyh, Evhadü'd-din Hamid el-Kirmanî ile Mevlânâ'nın Hocası Şems-i Tebrizî arasında kendini göstermektedir. Evhadü'd-din-i Kirmanî Kayseri'de Battal Mescidi'nde itikaf (ibadet) halinde iken, kendisine Kamil-i Tebrizî de denilen Şems-i Tebrizî yanına gider ve burada aralarında bir tartışma geçer (8). Bu tartışmadan bu iki zat arasında bir zıddiyet bulunduğu anlaşılmaktadır. Bu görüşmeden sonra Kamil-i Tebrizî yani Şems-i Tebrizî halkın arasında Evhadü'd-din'in aleyhinde birtakım iddialarda bulunur. Nitekim Şems-i Tebrizî, *Makalat*'ında da Evhadü'd-din'in adını birçok defalar anarak hemen her defasında aleyhinde bulunmuştur (9). *Menakıb-i Evhadü'd-din-i Kirmanî*'de bildirildiğine göre Evhadü'd-din sık sık çevresindekilere "Sakın Kalenderler gibi deryuze (dilenci) olmayın" dermiş (10). Buradan anlaşılıyor ki Evhadü'd-din tufeyli (asalak) oldukları için Kalenderler'e muhalifti. Şüphesiz Ahiler'in toplumda iş alanları yaratmak, insanları üretken hale getirmek suretiyle topluma hizmet sunma ve iş hayatını düzenleme esaslarına dayanan hayata ve topluma bakış tarzları, Kalenderler'in düşünce ve yaşayış tarzlarına aykırı olduğu için, aralarında bir münaferet (nefret, sevgisizlik) bulunmaktaydı.

Mevlevî yazar Ahmed Eflâkî'nin bildirdiğine göre, Evhadü'd-din-i Kirmanî, bir gün tekkesinde murakabe (bakma, kendinden geçme) halinde iken Şems-i Tebrizî yanına gider ve Evhadü'd-din'e sorar: "Ne işle meşgulsün". Evhadü'd-din de, Cenab-ı Allah'ı eşyadaki tecellisinde (varlık, olma, oluş), yani san'atında ve eserlerinde temaşa etmeğe çalıştığını kastederek "Ayı leğendeki suda seyrediyorum" der. Şems de ona: "Ensende çıban yoksa başını göğe kaldırıp, onu gökyüzünde niye seyretmiyorsun" diyerek, Cenab-ı Allah'ı kendi içinde ve benliğinde bulması gerektiğini hatırlatıyor. Demek oluyor ki, Evhadü'd-din yaratılmışlara muhabbet duyarak Allah'a muhabbeti bulmaya çalışmaktadır. Eşyaya (yaratıklara) muhabbeti, Allah'a muhabbete vasıta kılmaktadır. Bizim Yunus'umuz "Yaratılmışı severiz Yaratan'dan ötürü" diyerek bu tasavvufi yolu ve üslubu ifade etmektedir. O dönemde Ahiler ve Türkmen şeyhler bu tasavvufi anlayıştaydılar.

Kalenderîler, Moğollar'la işbirliği yapıyor

Moğollar'ın Anadolu'yu işgal etmelerinden sonra Ahiler ile Kalenderîler arasındaki zıtlaşma siyasi bir boyut kazandı ve daha da şiddetlendi. İşin bu boyutu üzerinde durmak istiyoruz. Ancak bu konuya geçmeden önce, Moğollar'la Kalenderîler arasındaki ilişkilere kısaca değinmek gerekmektedir.

Ahi Teşkilatı'nın başmimarı ve derici esnafın piri Ahi Evren Hace Nasirü'd-din.

Moğollar daha Anadolu'ya gelmeden önce, yani daha Horasan, İran, Azerbaycan'da iken bu Kalenderî dervişlerle aralarında bir yakınlaşma ve hoş ilişkiler kurulmuştur. *Tuffahu'l-ervah* adlı eserin sahibi Kahta Kadısı Muhammed b. Ali İbni's-Serrac Moğollar'ın hizmetine giren birçok Kalenderî kişilerden bahseder. Bunlardan Şeyh Yusuf b. Nebhan el-Eyluhi adlı Kalenderî şeyhin faaliyetlerinden söz ederken onun bir çok defalar Hulagu Han'la görüşmeleri olduğunu anlatır (11). Bunun sebebi de şudur: Şamanist olan Moğollar, kültürel anlayış ve inançları icabı olağanüstülüklere çok inanıyor, olağanüstülükler sergileyen, sihir oyunları yapanları kutsal kişiler olarak görüyor, onlara itibar ediyor ve çok değer veriyorlardı. Hatta onlardan korkuyor ve çekiniyorlardı. Bilindiği gibi bahşı (sihirbaz) ve Şamanlar'ın Moğollar nezdinde yüksek mevkileri vardı. Bahşıların üstün güçleri bulunduğuna ve onların bu gücünden yararlanmak gerektiğine inanıyorlardı. İslam memleketlerine gelen Moğollar, Kalenderî dervişleri, bahşı ve Şamanlar olarak görüyorlardı. O dönemde İslam dünyasının hippileri olan ve bahşılara benzeyen Kalenderler, köy köy, kasaba kasaba dolaşıyor, kendilerine şiş batırma, ateşle oynama gibi oyunlar sergileyerek halkın ilgisini çekiyorlardı. Bu uygulamalarıyla Moğollar'ın da ilgisini çekmişlerdir. Bu ruhani kişilerin esrarengiz güçleri bulunduğuna inanıyorlardı. Hulagu Han Bağdat'ı zapt edip son Abbasî Halifesi'ni esir alınca, halifenin ilahi gücü bulunduğu inancının etkisiyle başına bir felaket geleceğinden korkarak; halifeyi öldürmek konusunda tereddüde düşmüştü. Durumu veziri ünlü filozof Hece Nasirü'd-din-i Tusî'ye sormuştu. Tusî de ona, "Ondan çok daha üstün meziyetli insanlar tarih boyunca öldürüldüler. Hiçbir şey olmadı. Onu öldürmenle de bir şey olmaz" diyerek, Hulagu Han'ın tereddüdünü gidermişti. Böylece halife öldürülmüştü.

Moğollar'la Anadolu'daki Cavlakîler arasında siyasi bir ittifak meydana geldiği de görülmektedir. Hulagu Han'ın amcası oğlu Baycu Noyan komutasındaki Moğol öncü birlikleri Anadolu'ya girdikleri zaman, Cavlakî dervişlerin de Moğol ordusunda yer aldıkları ve Moğollar'la birlikte savaşa katıldıkları görülmektedir. Kösedağ'da Moğol ordusunun ön saflarında bu Cavlakî dervişler bulunuyordu. Keza Kösedağ yenilgisinden sonra, Moğollar Kayseri'yi muhasara ettiler. Kayseri Ahiler'i Moğol ordusuna karşı şehri savunmaya koyuldular. Burada meydana gelen savaşta Cavlakî dervişler Moğollar'la birlikte şehrin surlarından gedik açmaya çalışıyorlar ve mancınıkları kullanıyorlardı (12).

Bu savaşın seyri ve detayları üzerinde durmayı gereksiz görüyorum. Sonuçta Moğollar şehre girmeyi başardı. Şehri ateşe verdiler, yaktılar, yıktılar. Moğollar'a karşı şehri savunan Ahi Teşkilatı üyeleri ve Bacı Teşkilatı'nın üyesi genç kızlardan on binlerce insanı katlettiler veya esir alıp götürdüler. Tabii Moğollar bu dehşet verici katliamı yaparken, Moğollar'la birlikte şehri döven ve surlarda gedik açmaya çalışan Cavlakîler, onları seyretmiyorlardı. Hiç şüphesiz onlar da Moğollar'la birlikte bu katliamı gerçekleştirmişlerdir. Bu olay sırasında bir Kalenderî şeyhi olan Şems-i Tebrizî de buradaydı ve müritleriyle birlikte Moğollar'ın yanında bulunuyordu. Çünkü o, 1230'dan beri Kayseri'deydi. 1234'den birkaç yıl öncesinde Kayseri'deki Battal Mescidi'nde ibadete çekilen Evhadü'd-din-i Kirmanî ile takışmaları olmuştu (13). 1230 yılında da Hacılar Nahiyesi yolu üzerindeki bir çeşmenin vakfiyesine Şemsü'd-din Muhammed b. Ali et-Tebrizî adıyla imza koymuştur. Keza, Şems'in halifesi olan Cavlakî Ebu Bekr-i Niksari'nin de burada olduğunu tahmin ediyorum. Mevlânâ'nın hocası Seyyid Burhanü'd-Din-i Muhakkik de buradaydı. Nitekim Mevlevi yazar Ahmed Eflaki, Moğollar'ın Kayseri'de gerçekleştirdikleri bu dehşetli katliamdan sonra Seyyid Burhanü'd-Din'e saygı gösterip kendisine para verdiklerini yazar (14).

Moğollar'ın, Seyyid Burhanü'd-Din'e iltifat edip, onu ödüllendirmeleri, onun da bu savaşta müritleriyle birlikte Moğollar'ın yanında yer almış olmasıyla ilgilidir. Bu savaşta öldürülen ve esir edilen on binlerce Ahi ve Bacılar, Ahi Evren Hace Nasirü'd-Din'in talebeleri ve dostlarıydılar. Anadolu Bacıları (Baciyân-i Rum) Teşkilatı'nın lideri olan eşi Fatma Hatun da bu savaşta Moğollar'a esir düştü ve 14 yıl Moğollar'ın elinde esir kaldı (15). Bu olay gerçekleştiği sırada Ahi Evren Hace Nasirü'd-Din, Konya'da tutuklu bulunuyordu. Kayseri'de cereyan eden bu olay Ahiler'le Kalenderî-

Mevlânâ Celâlü'd-din-i Rumî.

Mevlânâ Celâlü'd-din-i Rumî'nin hocası olarak bilinen Şems-i Tebrizî de bir Kalenderî şeyhi idi. Şems-i Tebrizî'nin Konya'da bulunan sandukası.

ler'i karşı karşıya getirmiş ve aralarındaki husumetin şiddetlenmesine yol açmıştır. Bu gelişmelerden dolayı Moğollar'ın Anadolu'yu işgal etmelerinden sonra Ahiler Moğol iktidarına karşı direnmiş ve sürekli isyanlar çıkarmışlardır. Kalenderler ise Moğol iktidarına destek vermişlerdir. Şemsü'd-din Muhammed es-Sahavî, Kalenderler gibi başıbozuk tasavvufi zümrelerin Moğol Devleti'nin hizmetine girdiklerini ve müteşeri (Şeriat işleriyle uğraşan, fıkıh ve şeriat konusunda bilgisi çok olan) Müslümanlar'a karşı Moğollar'ın yardımını talep ettiklerini bildirmektedir (16).

Mevlânâ'nın Moğollar'la ilişkisi

Öyle görünüyor ki, bu olaydan birkaç ay sonra Şems-i Tebrizî Konya'ya geldi (23 Ekim 1244). Hiç şüphesiz Şems de müritleriyle birlikte Seyyid Burhanü'd-din gibi, bu olayda aktif rol oynamıştır. Bundan dolayı Ahiler, ona karşı düşmanca bir duygu içindeydiler. Mevlânâ'nın oğlu Sultan Veled *Veled-name* adı verilen eserinde Konya'da Şems-i Tebrizî'ye muhalif bir çevrenin mevcut olduğunu ve bu çevrenin onu öldürdüğünü uzun uzun hikâye etmektedir (17). İşte Sultan Veled'in adını vermediği o çevre, Ahiler'dir. Aslında Mevlânâ ile Moğol yöneticiler arasında da iyi ilişkiler bulunduğu bilinmektedir. Mevlana ile Moğollar arasındaki diyaloğu kuran da Şems olmuştur. Mevlânâ'nın *Fihi Ma Fih*'inde (18) Şems-i Tebrizî'nin de *Makalat*'ında (19) Anadolu'da Moğol aleyhtarlığına karşı mücadele yürüttükleri ve halkı Moğollar'a itaat etmeye çağırdıkları açıkça görülmektedir. Moğollar'ın onlara külliyetli miktarda para verdiğine dair Eflâkî'nin *Menakibü'l-arifin*'inde onlarca haber bulunmaktadır (20). Bir Kalenderî şeyhi olan Şeyh Şerefü'd-din-i Mavsili Moğollar'ın Anadolu'daki hazinedarıydı. Ahmed Eflâkî onun bir defasında Mevlânâ'ya 2 bin dinar getirdiğini bildirmektedir (21).

Ahiler, Şems-i Tebrizî'ye suikast düzenliyor

Şems-i Tebrizî'nin bu faaliyetlerinden ötürü, başta Ahi Evren olmak üzere Ahi ileri gelenleri, ona suikast düzenlemişlerdir. Bu konuyu müstakil bir yazımda detaylı olarak anlatmış bulunuyorum. Burada şu kadarını söyleyeyim. O sırada Ahi Evren Hace Nasirü'd-din, II. İzzü'd-din Keykavus'un veziri idi. Bu yüzden Mevlânâ, Şems'in öldürülmesi olayında İzzü'd-din Keykavus'u da sorumlu tutmuştur. Şems'in öldürülmesi olayında birçok sebep bulunmaktadır. Fakat bu sebepler arasında en önemlisi, Moğollar'ın Kayseri'de gerçekleştirdiği Ahi ve Bacılar'a yönelik katliamda Şems-i Tebrizî'nin de bir Cavlakî olarak burada müritleriyle birlikte Moğollar'ın yanında yer almış olmasıdır. Bundan ötürü Sultan Veled'in de ifade ettiği gibi Konya'da bazı çevreler, yani Ahiler, Şems'e büyük bir kin duymaktaydılar.

Ahi ve Türkmenler'in mülkleri Kalenderler'e veriliyor

Ünlü Selçuklu veziri Celâlü'd-din Karatay 1254 yılının Ramazan ayında aniden vefat etti. O şehzadelerin naibi (vekili) olarak devleti yönetiyordu. Fakat onun ölümünden sonra II. İzzü'd-din Keykavus tek başına ülkeyi yönetmeye kalkınca, diğer şehzade IV. Rüknü'd-din Kılıç Arslan maiyeti ile birlikte Kayseri'ye gitti ve kendisini sultan ilan etti. Böylece II. İzzü'd-din Keykavus ve IV. Kılıç Arslan arasında taht mücadelesi başladı. Ahiler ve Türkmen çevreler II. Keykavus'u destekliyorlardı. IV. Kılıç Arslan da Moğollar'dan destek alıyordu. Şehzadelerin arasını bulmak hiç mümkün olmadı. Sonuçta Hulagu Han duruma müdahale etti. 1261 yılında IV. Kılıç Arslan'a menşur (daha yetkili birinin yazılı olarak ve resmen yetki devretmesi) vererek onu Selçuklu sultanı olarak tanıdı. Alıncak Noyan komutasında bir orduyu da Anadolu'ya göndererek II. İzzü'd-din Keykavus taraftarlarını takip altına aldı. II. İzzü'd-din de Bizans'a sığınmak zorunda kaldı. Anadolu'nun birçok vilayetlerinde Ahiler ve Türkmenler, IV. Kılıç Arslan yönetimine karşı ayaklandı. Aksaraylı Kerimü'd-din Mahmud, bu isyanları ve devletin isyanları bastırışını anlatırken "Mum rüzgâr karşısında sönmeye mahkûmdur" diyerek memnuniyetini ifade etmektedir (22). Burada bu olaydan bahsetmemin sebebi şudur:

Devlet, vilayetlerde baş gösteren bu isyanları bastırmaya çalışırken bir ferman da çıkararak, isyan durumundaki Ahi ve Türkmenler'in malları, mülkleri, tekke, zaviye, medrese gibi hizmet yerleri ve hatta vakıfları müsadereye (el koymaya) başladı. Hizmet yerleri ellerinden alınanlar ya öldürülüyor yahut göçe zorlanıyordu. Mevlevi yazar Ahmed Eflâkî, birçok şehirde Ahiler'in şehirden kovuluşuna dair anekdotlar nakletmektedir (23). Bu olaylar üzerine, Orta Anadolu'dan Uc bölgelere ve Bizans toprakla-

rına büyük bir göç dalgası yaşanmıştır. Göçe zorlanan cemaatlerin müsadere edilen tekke, zaviye gibi hizmet yerlerinin büyük bir kısmı Mevlânâ ve çevresindekilere verilirken, bir kısmı da Kalenderler'e veriliyordu. Daha önce gezgin ve konar-göçer halde yaşayan Kalenderler, Moğollar'ın onları himaye etmelerinden sonra yerleşik hayata geçmeye başladı. Bunun sonucu olarak Anadolu'nun birçok vilayetinde Kalenderler'e ait merkezler oluşmuştur. Konya'da Kalenderler'e ait üç tane merkezin varlığı bilinmektedir. Bu üç merkezin yapılarından bazı üniteler bugün de ayaktadır. Moğollar ve Moğol yanlısı Selçuklu devlet adamları Kalenderler'i himaye ediyor ve onların şehirlerde teşkilatlanmalarına destek veriyorlardı. Genel olarak Ahiler'den ve Türkmen şeyhlerden müsadere yoluyla alınan yerlere Kalenderler yerleştiriliyordu.

Anadolu Ahiliği aleyhindeki gelişmeler

Beylikler döneminde Kalenderî dervişlerin Anadolu'da çok yaygın olduklarını *Fustatü'l-adale* adlı eserin sahibi Kastamonulu Muhammed Hatib el-Farsi'den öğrenmekteyiz. Abdu'l-Vahid Çelebi, 1514 yılında kaleme aldığı *Menakib-i Hace-i Cihan ve Netice-i Can* adlı eserinde 10 ayrı tasavvufi cemaatten bahsederken, Kalenderler taifesi hakkında da geniş bilgi vermektedir. Onun anlatımlarından 15. ve 16. yüzyıllarda Kalenderler'in Anadolu'da yaygın olduklarını öğreniyoruz. A. Vahid Çelebi, kendilerini Şems-i Tebrizî'ye bağlayan "Şemsiyan" denilen bir taifeden daha bahsetmektedir. Aslında bu Şemsiler taifesi de köken itibariyle Kalenderî'dirler. İşte Kalenderîler'in Anadolu'da bu derece tutunmaları ve yaygın bir duruma gelmeleri Moğol iktidarının onlara sağladığı geniş imkân sayesinde gerçekleşmiştir.

Kırım'da sürgünde bulunan II. İzzü'd-din Keykavus 1281 yılında orada vefat edince, oğlu Giyasü'd-din Mes'ud 1286 yılında Anadolu'ya gelmiş, Moğollar'la anlaşarak Konya'da Selçuklu tahtına oturmayı başarmıştır. Giyasü'd-din Mes'ud'un Selçuklu tahtına geçmesinden sonra çoğu Orta Anadolu'dan olmak üzere Dobruca'ya göçen oradan da Azak ve Kırım'a gelen Sarı Saltuk'un müritleri büyük gruplar halinde tekrar Anadolu'ya dönmüşlerdir. *Teşvikü'l-ervah* ve *Tüffahü'l-ervah* adlı eserlerin yazarı olan Muhammed b. Ali İbni'Serrac, Kahta kadısı iken kaleme aldığı eserlerinde, Anadolu'ya dönen Baba Saltuk'un pek çok ardıllarından bahsederken, bunlardan Barak Baba, Muhammed el-Luristanî Şeyh Haydar gibi bazılarının Kalenderîliğe meylettiklerini anlatmaktadır. Bunların Suriye'de yaygın ve aktif oldukları görülmektedir. Halep'te yaşayan tanınmış 15. yüzyıl Türkmen şair Nesimî'nin de Hululiyye mezhebinden (24) müfrit bir Kalenderî olduğu anlaşılmaktadır. Bütün bu siyasi ve sosyal kültürel gelişmeler Anadolu Ahiliği aleyhinde gelişmeler olmuştur.

Bir Moğol savaşçısı.

Sonuç

Türkiye Selçukluları'nın parlak döneminde Ahi Teşkiletı çok güçlü ilmi ve fikri temellere dayanmaktaydı.

Moğollar Anadolu'yu işgal edip Selçuklu Devleti'ni bağımlı bir devlet haline getirince, Ahi Teşkilatı'nın ekonomik ve siyasi gücünü ve örgütsel yapısını kendi iktidarları için tehlikeli görmüşlerdir. Ahi Teşkilatı da Moğol iktidarına karşı direnen ve itaat etmeyen bir güç konumunda olmuştur. Bunun sonucu olarak Moğollar ve Moğol yanlısı Selçuklu devlet adamları, Anadolu'daki Ahi merkezlerini dağıtmaya çalışırken, Ahiler'e ve Ahiliğin kuruluş ve felsefesine muhalif olan çevreleri himaye etmişlerdir. Bu muhalif çevre ve kuruluşlardan biri de Kalenderîler olmuştur. Moğol iktidarı Anadolu'da Ahiler'e ait işyeri, tekke, zaviye, medrese ve evkaf (vakıflar) gibi kurum ve kuruluşları sahiplerinden müsadere yoluyla alarak büyük bir kısmını Kalenderler'e vermiştir.

DİPNOTLAR

1) Şecere-i Şeyh Ebu'l-Hasan-i Harakanî, Konya Yusufağa Kütüphanesi, nr.139, yp. 81b-92a.
2) Kalenderlere Dair Yeni Bir Eser, "Menakib-i Cemalü'd-din-i Savî", Necati Lugal Armağanı, Ankara 1968, s.785.
3) Bu eser Tahsin Yazıcı tarafından neşre hazırlanmış olup Türk Tarih Kurumu Yayınları arasında çıkmıştır.
4) Bk. Osman Turan, Selçuk Türkiyesi Din Tarihine Dair Bir Kaynak, Fuad Köprülü Armağanı, İstanbul 1953, s.553-561.
5) Es-Sufiye el-Kalenderîyye ve Tarihuha, Beyrut 1422/2002, s.5-287.
6) Bu konuda geniş bilgi için bkz. A. Gölpınarlı, Mevlânâ Celâleddin, İstanbul, 1959, s.59-66.
7) Mevlânâ Celâleddin, s.59-66.
8) Menakıb-i Evhadü'd-din-i Kirmanî, Neşr. B. Furuzanfer, Tehran, 1969, s.191-192.
9) Makalat-i Şems-i Tebrizî, Neşr. M. Ali Muvahhid, Tehran, 1369, (Fihrist s.380).
10) Menakıb-ı Evhadü'd-din-i Kirmanî, s.62-63.
11) Tuffahü'l-ervah, yp. 130a-131a, 216a-217b.
12) İbn Bibi, el-Evamirü'l-Alâiyye, Neşr. A.S. Erzi, Ankara 1956, s.528.
13) Mikâil Bayram, Türkiye Selçukluları Üzerine Araştırmalar, Konya, 2003, s.75-76.
14) Menakibü'l-arifin, Neşr T.Yazıcı, Ankara, 1980, I, 66-67.
15) Mikâil Bayram, Fatma Bacı ve Baciyân-i Rum, Konya, 1994, s.12-16.
16) El-Kavlü'l- münbi an tercemeti İbni'l-Arabi, Medine, Mektebetü'l-arifiye, nr. 799, yp. 37a.
17) Veled-name, Neşr, C. Humaî, Tehran, 1320, s.47 ve devamı.
18) Fihi ma Fih, s.11 ve s.64-65.
19) Konuşmalar (Makalat), I, 74.
20) Mikâil Bayram, Ahi Evren ve Ahi Teşkilatı'nın Kuruluşu, Konya 1991, s.117-121.
21) Menakibü'l-arifin, I, 256.
22) Müsameretü'l- ahbar, Neşr. O. Turan, Ankara, 1944, s.73-75.
23) Menakibü'l-arifin, II, 754-758; 854-856.
24) Allah'ın ruhunun insan ruhuyla birleştiğine, bir olduğuna (hulûl ettiği) inandığı düşünülen mezhep. "Enel Hakk" anlayışının sahipleri. Bugün Alevilik'te yaşamaktadır.

Gazzâlî'ye göre Tanrı nedir?

Gazzâlî, Tanrısal öz konusunda konuşmaya başladığında, onu, varlıkbilimsel açıdan neliği bilinemeyecek bir öteki olarak nitelemeye özen gösterir. Bu çaba seçkinci söylemlerde çok açıktır. Ancak halka dönük söylemlerde, sanki yer yer Tanrısal özün kavranılabilirliğini ima eder gibi görünür; ancak orada da anlaşılabilir olan tek şey, "Tanrısal öz, bu evrendeki önceli olan şeylerden hiçbirisine benzemez'" önermesidir.

Yrd. Doç. Dr. Hasan Aydın
OMÜ Sinop Eğitim Fakültesi Öğretim Üyesi

Gerek Doğu'da (İslam dünyası) gerekse Batı'da (Hıristiyan dünyası), Ortaçağlar'da, dinî-felsefî sistemlerin en temel sorunu Tanrının varlığı ve neliği sorunu olmuştur. Bu nedensiz değildir; zira, Ortaçağlar'da, tüm toplumsal ve düşünsel kurumlar dinsel bir çerçeveye oturtulmuş ve "Tanrı vardır" önermesi ışığında temellendirilmeye çalışılmıştır. Bu anlamda "Tanrı vardır" önermesi, bir Ortaçağ düşünürü için evreni, oradaki varlık, nesne ve olayları, hatta toplumu ve topluma bağlı tüm olgu ve değerleri temellendirmenin ve anlamlandırmanın biricik yoludur. Tanrının varlığına ilişkin kimi kanıtlar ileri sürülürken aslında, Ortaçağlar'da yapılmak istenen, olgu ve değerler alanındaki söylemleri Tanrının otoritesine dayanarak topluma benimsetme çabasıdır. Bu çaba, Tanrının varlığı sorunu yanında onun neliği sorununu da gündeme getirmiş; her şeyin temeline yerleştirilen Tanrının özünün ne olduğu sorusuna belli bir yanıt bulunmaya çalışılmıştır.

Tanrının neliği sorununa Batı (Hıristiyan) teolojisinin yanıtı: bilinemezcilik

Batı'da, Ortaçağ'da, bu soruna verilen yanıt, bilinemezci bir temele indirgenmiş ve Tanrının evrenden tümüyle farklı olduğu düşüncesinden hareketle onun neliğinin bilinemeyeceği düşüncesi egemen olmuştur. Bu düşüncenin yaygınlaşmasında, "saçma olduğu için inanıyorum" ya da "anlamak ve kavramak için inanıyorum" düşüncesini savunan Augustinus, Anselmus, Aquino'lu Thomas gibi düşünürlerin önemli bir rolü olmuştur (1). Doğu'da gerek Mu'tezilî gerek Eş'arî gerek Maturîdî kelam geleneği, gerekse İslam filozofları, Tanrının neliği sorununda Batı'dan farklı bir biçimde, en azından tartışmalarının hareket noktasında, Tanrının neliği sorununun ussal bir sorun olduğu öncülünden yola çıkmışlar ve inancın ussallığını kanıtlamaya girişmişlerdir. Bu anlamda İslam düşünce geleneğinde "saçma olduğu için inanıyorum" ya da "anlamak için inanıyorum" diyen bir düşünür çıkmamıştır.

Doğu (İslam) teolojisinde Tanrının neliği sorununa, bilinemezci yaklaşım yok mudur?

Anılan olgudan hareket eden modern dönem İslam düşünürleri, İslam dünyasında bilinemezci bir anlayışın savunulmadığı; Batı'daki ateist akımların bilinemezciliği savunan düşünürlerden kaynaklandığını ileri sürmektedirler. Ben bu yazımda anılan yargının doğrulanamayacağını Gazzâlî örneğiyle göstermek istiyorum. Zira Gazzâlî, hem İslam felsefesi, İslam kelamı, İslam tasavvufunda egemen olan düşünsel anlayışları belli bir senteze ulaştırmayı denemiş, hem de İslam düşünce tarihinde bir dönüm noktası olarak kabul görmüş ve kendisinden sonra yetişmiş hemen tüm düşünürleri bir şekilde etkilemiştir. Etkisi ve sürekliliği açısından düşünüldüğünde, Gazzâlî İslam düşüncesinin kilit noktada duran düşünürlerinden birisidir ve onun Tanrının neliği sorununa verdiği yanıt oldukça yankı uyandırmıştır.

Gazzâlî'nin Tanrının neliği sorununa bakışı: bilgikuramsal ve varlıkbilimsel temeller

Gazzâlî, kelam ve felsefe geleneğine bağlı olarak, inançların ve Tanrının neliği sorununun ussal açıdan temellendirilebilir olduğuna inanmaktadır; ancak Tanrısal özün neliğine ilişkin ortaya koyduğu argümanlar, diğer İslam düşünürlerinde de görüldüğü gibi oldukça karmaşıktır. Bu nedensiz değildir; çünkü konu, hangi açıdan ele alınırsa alınsın, insan deneyiminin sınırları dışına taşmaktadır. Aslında Gazzâlî de bu olgunun farkındadır; çünkü, "Onun özü, kavrama, duyuların ve uslamlamaların ötesindedir" demektedir (2).

O, soruna, iki açıdan yaklaşır; ilki, bilgikuramsal, ikincisi ise varlıkbilimseldir. Onun hem bilgikuramsal hem de varlıkbilimsel bakışı, kendi içinde ikilemler barındırır. Çünkü İslam düşünce geleneğinde, özellikle İslam filozoflarında kendini gösteren seçkincilik ve sıradancılık öğretisi, Gazzâlî'de de kendini açığa vurur. Belki Tanrısal öz konusunda Gazzâlî'nin ileri sürdüğü seçkinci ve sıradancı öğretilerin kesiştiği en temel nokta, "Tanrısal özün evrenden tümüyle başkalığıdır"(3).

Gazzâlî: Tanrısal öz, insan tarafından bilinebilir mi?

Gazzâlî, Tanrısal öze bilgikuramsal açıdan yaklaştığında, o özün insanca bilinip bilinemeyeceği sorusunu ortaya atar (4). Buna verdiği yanıt oldukça özgündür ve kıvrak bir zekânın ürünüdür. O, Tanrısal özü bilme konusunda, olası iki yolun olduğunu ileri sürer. Bunlardan ilki, en doğru yol olan doğrudan bilme, ikincisi ise, eksik olan dolaylı bilme yoludur. Gazzâlî'ye göre doğrudan bilme olanaksızdır; çünkü bu yol, insana kapalıdır. Bunu bilebilmek için Tanrı olmak gerekir (5). Başka bir deyişle, Tanrısal özün neliğini, Tanrıdan başkası bilemez. Şöyle der:

"Diyebilirim ki, Tanrısallık özelliğini (Tanrısal özü) ancak Tanrı ya da onun eşi ve benzeri olan bilir. Ancak onun eşi ve benzeri olmadığına göre, ondan başkası onu bilemez" (6).

Eksik olan dolaylı yol ise, analojilere baş vurarak Tanrısal özü bilmeyi erekler, ancak bu yol, aciz kalındığında başvurulacak bir yoldur. Çünkü bu yol, insanda sadece bir kuruntu (îhâm) oluşturur (7). Gazzâlî, bu yolun eksikliğini, sık sık yinelediği cinsellikten seçilmiş şu örnekten hareketle göstermeyi dener:

"Bir çocuk ya da iktidarsız, bize cinsel birleşmenin neliğini (mâhiyet) ve tadını kavrama yolunu sorsa, bu konuda iki yolun olduğunu söyleriz. Ya onu, kendi niteliklerinden yola çıkarak anlatacağız ya da şehvet olgusuna ulaşıncaya kadar sabret; o zaman cinsel ilişkiye girer, sevişerek onun neliğini ve tadını öğrenirsin, diyeceğiz. Gerçek bilgiye ulaştıran, bu ikinci yoldur. Birinci yol ise, bir kuruntu (îhâm) yaratmaktan öteye gitmez. Cinsel birleşmeyi, tatlı diye adlandırılan bir nesneye benzetmekten ibarettir. Fakat kendisinde şehvet meydana gelir ve sevişirse, onun ne neliğinin ne de tadının şekere benzediğini ve gerçek tadın hayal ettiği biçimde olmadığını kesin olarak anlayacaktır" (8).

Anılan sorun yüzünden, Gazzâlî, bilgelerin, yani seçkinlerin, Tanrısal özün asla bilinemeyeceğini söylediklerini belirtir. O, bu bağlamda Hz. Ebû Bekir'e mal ettiği, "Kavramayı kavramaktan acziyet de kavramaktır" ve Hz. Muhammed'in, "Sana övgüler düzmeye gücüm yetmez, sen kendini övdüğün gibisin" sözlerine gönderme yapar (9). Bu sözleri ise, "Tanrısal özü ancak Tanrı bilebilir, insanlar onları kuşatamazlar" diye yorumlar (10).

Gazzâlî, bilinemezci tutumunu daha ileriye götürerek, Tanrısal öze ilişkin olarak, zorunlu varlık nitelemesi konusunda şöyle der:

"Eğer sen, var olması olurlu olan her şeyi, varlık alanına çıkaran, zorunlu varlık (el-vâcib el-vücûd) sözümüzün onun hakikatinden ibaret olduğunu söylersen, yazık sana derim. Çünkü bizim, zorunlu varlık sözümüz, onun nedeninin ('illet) ve öznesinin (fâ'il) bulunmadığını söylemekten ibarettir. Bu ise, sadece onun varlık nedeninin bulunmadığını ifade eder. Bütün varlıklar, onunla varlık kazanır, sözümüz ise, eylemlerin Tanrıya ilişkin olduğunu belirtir. Bu durumda bize, bu şey nedir, diye sorulsa, biz de, o öznedir (fâ'il) desek, bu yanıt sayılmaz ki. Nedeni bulunan bir varlıktır desek, yine yanıt olmaz. Bu durumda, nedeni bulunmayan varlıktır, sözümüz, nasıl yanıt olur? Çünkü tüm bunlar, onun özünün dışında olumlama ve olumsuzlama yoluyla, özüne iliştirilen şeylerden haber vermektedir. Öyleyse bunlar, sadece (neliği bilinmeyen) adlar, nitelikler ve ilintilerden ibarettir" (11).

Tanrısal öz, insan tarafından bilinemiyorsa onun hakkında konuşmak ne ölçüde doğrudur?

Bu koşullar altında, doğal olarak Gazzâlî'nin Tanrısal özün bilinemeyeceğini ileri sürdüğü için, onun hakkında konuşmaması gerekir. Zira, Tanrısal özü, ancak kendi özümüze benzeterek bir kuruntu oluşturabiliriz ama bu kuruntu, asla gerçeği yansıtmaz. Ayrıca o özün neliği bilinmediğine göre, onun güven içerisinde varlıkbilimsel bir değere sahip olduğunu, onun varlığı konusunda kuşkuların bulunmadığını söylememesi gerekir. Gazzâlî bilgikuramsal bakışının mantıksal sonucuna uyarak varlıkbilimsel alanda, onun varlığı ve neliği konu-

sunda susmuş mudur? O, ne anılan bilgi kuramsal bakışını formüle ettiği *el-Maksad*'ta ne *el-İktisâd*'ta ne *İhyâ*'da ne de diğer yapıtlarında Tanrısal öz konusunda susar. Ancak o, Tanrısal öz konusunda hangi eserinde konuşursa konuşsun, özün evrenden tümüyle farklı olduğunu göstermeye çalışır (12). Fakat, neliği bilinmeyen bir özün bizim dışımızda var olduğunu iddia etmenin doğurduğu sorunları görmezden gelir. Daha doğrusu, neliği ve gerçekliği bilinmeyen bir özün, mantıksal olarak yokluğunun ileri sürülebileceğini düşünmez. Bilinebilir sınıfına sokabileceğimiz bir şeyin var olabileceğini söyleyebiliriz; ancak bilinemeyecek, bilinmesi olası olmayan bir şey hususunda bunu bile söyleme olanağımız yoktur.

Gazzâlî, *el-Maksad*'ta ortaya koyduğu anılan bilgikuramsal hareket noktası dışında, kelami dönemin ürünü olarak ortaya koyduğu *el-İktisâd*'taki argümanlarını yaklaşık olarak yineler ve yer yer *el-İktisâd*'a göndermeler yapar. Onun Tanrısal öz konusundaki bilinemezci (agnostik) tavrına rağmen bu konuda susmaması, sıradan insanlara yönelik tutumunun bir yansımasıdır. Seçkinler, onun hiçbir şeye benzemediğini yakinen bilirler; ama sıradan insanlarda durum tersinedir (13). Bunun, Gazzâlî'ye göre iki nedeninin olduğu ileri sürülebilir. İlki, sıradan insanların zihinsel durumuyla ilgilidir. Nitekim o, *İhyâ*'da, *Kuran* neden insanbiçimci ifade kullanıyor sorusuna, şu yanıtı verir:

"Eğer insanlara, kendilerinde benzeri bulunmayan bir niteliği anlatsan, onu anlayamazlardı. Hatta çocuğa ve iktidarsıza cinsel ilişkiyi anlatsan bir şey anlayamazlar. Ancak adını bildiği bir yemeğe benzeterek anlatırsan, bir şey anlayabilir. Bu ise hakiki kavrama sayılmaz" (14).

Şu halde sıradan insanların, inançları taklidi de olsa, hiçbir şeye benzemeyen bir varlığı reddetmeleri söz konusudur. Onlar, Gazzâlî'ye göre, kuruntusal (vehmî) idrak aşamasındadırlar ve kuruntu ise, evrendeki hiçbir şeye benzemeyen, ne içinde ne de dışında olan bir varlığı redde iter (15).

İkinci neden, yine sıradan insanlarla ilgilidir ve farklı mezhepsel etkilerden onları korumaya dönüktür. Bu, Gazzâlî'nin kelama yüklediği, halk arasına bid'at ve Ehli Sünnet'e aykırı düşünceleri engelleme rolünü vermesiyle yakından ilintilidir (16). Nitekim o, kimi zaman kelamcının halkı bidatten korumasını, geçersizin geçersizle reddi olduğunu söylese de (17) şu yargıya varmaktan kendini alamaz:

"Kelamcı bilmelidir ki, (kelamcının) dindeki yeri, haç yolunda muhafızlık gibidir" (18).

Bu muhafızlık görevi, Tanrısal öze ilişkin Ehli Sünnet'in dışında argümanlara sahip olan ve halk arasında bilinen ve yaygınlaşmaya yüz tutan anlayışları eleştirmeyi gerektirmektedir.

Öyle anlaşılıyor ki Gazzâlî, halkı, Müşebbihe, Mücessime, Mu'tezile, Şi'â ve İslam filozoflarının Tanrısal öze ilişkin ileri sürdükleri argümanlardan korumak için, Tanrısal öze ilişkin sorunları tartışmak zorunda kalıyor (19). Bu durum, onun Tanrısal öz konusunda ele aldığı her konunun bir ele alınış nedeninin bulunduğunu, konunun polemiklerle iç içe olduğunu göstermektedir. O, *el-İktisâd*'ta, Tanrısal özün varlığı sorununu bir kenara bırakırsak, Tanrıya nesnelerde bulunan niteliklerin iliştirilip iliştirilemeyeceği sorununa eğilir. Aynı tutumunu *İhyâ*'nın "Kavâ'id el-'Akâ'id" bölümünde ve diğer kimi tasavvufî eserlerinde de sürdürür; bir başka deyişle, *el-İktisâd*'da ele aldığı sorunları onlarda kısaltarak yineler (20). O, bu sorunları tartışırken Tanrıyı aşkınlaştırır ve onu bu evrene bütünüyle yabancı bir varlık haline getirir ve onun öteki olduğunu göstermeye girişir. Bu ötekiliği görmek için şu sözlerine kulak vermek yeterlidir:

"Tanrı… birdir, ortağı yoktur… Onun bir benzeri de bulunmamaktadır. O, kimseye gereksinim duymaz, aksine herkes ona gereksinim duyar; onun bir zıttı da bulunmamaktadır. Her yönden tektir; hiçbir yönden eşi bulunmayan biricik öncesizdir; öncesi ve başlangıcı olmayan bir sonsuzdur, varlığı süreklidir, nihayeti ve sonu yoktur… Sonrasızdır, asla yokluğu düşünülemez; öncelilik, sonralılık ve büyüklük niteliklerine sahiptir… O başlangıçtır, sondur, görünendir, görünmeyendir. O ne cisim ne sûret ne töz ne de ilinektir. Onun bir sınırı ve ölçüsü de bulunmamaktadır... Töz olmadığı gibi, herhangi bir töz de kendisine girip yerleşemez. Aynı şekilde ilinek de değildir ve bir ilineğin mahalli olması söz konusu olamaz. Hiçbir varlığa denk değildir; hiçbir varlık da ona denk değildir. Onun benzeri yoktur; o da hiçbir şeye benzemez. Onun bir miktarı da bulunmamaktadır… Yer ve gökler onu içine alamaz; *Kuran*'da ifade edildiği gibi, ilişme, yerleşme, hulul ve intikalden soyut bir biçimde arşa kurulmuştur. Arş, onu taşıyamaz, aksine arş ve arşı taşıyan melekler onun kudretinin lütfuyla tutunur ve onun kudretiyle iş görürler. O yerin dibinden arşın üstüne değin her şeyin üstündedir. Fakat bu üstünlük, onu enginlerden uzaklaştırmadığı gibi yükseklerde olan gök ve arşa da yaklaştırmaz. Yerlerden yüksek olduğu gibi göklerden ve arştan da aynı

Gazzâlî, "Tanrı gökte mi?" sorusunu tartışır.

şekilde yüksektir. Bununla birlikte o, her varlığa yakın, insana ise şah damarından daha yakındır... Onun özü cisimlere benzemediği gibi, yakınlığı da cisimlere benzemez… Zaman kendini sınırlayıp içine almadığı gibi, mekân da kendisini içine alamaz. Zaman ve mekânı yaratmadan önce O vardı; bunları yaratmadan nasıl idiyse, yarattıktan sonra da aynıdır. O varlıklara nitelikleri ile tecelli eder; … onun özü değişiklik ve yer değiştirmeden yücedir" (21).

Gazzâlî Tanrıyı bu denli aşkınlaştırıp evrene yabancılaştırırken, en azından *Kuran* ve hadislerde sunulan Tanrı imgesiyle görünüşte bir çelişkiye düşer. O bu çelişkiyi aşmaya çalışırken, Müşebbihe ve Mücessime fırkalarını karşısına alır ve İslam'a Kuzeyliler eliyle sokulan ve Mu'tezile ile yaygınlaşan te'vîlci (çevirti) bir yöntemle işin içinden çıkmaya çalışır. Bu olguyu yakından gözlemlemek için konuyu bir parça açmak ve Gazzâlî'nin, dinsel bildirilerde Tanrıya ilişkin somut ifadeleri nasıl ele aldığına bir parça bakmak gerekmektedir.

Tanrı gökte mi?

Gazzâlî, Tanrısal özün, alt, üst, sağ, sol, arka ve ön gibi bir yerde bulunamayacağını söyler (22). Eğer Tanrı bir yönde bulunmuyorsa, inananlar dua ederken ellerini niçin yukarı kaldırırlar? Hz. Muhammed, Tanrı nerede sorusuna, eliyle göğü işaret ederek yanıt veren cariyenin Müslümanlığına niçin hükmetmiştir? O, ilk soruya, göğün, ululuğu, yüceliği ve egemenliği simgelediği anlayışından hareketle yanıt verir ve Tanrının hazinelerinin gökte olduğuna işaret eder (23). İkinci soruya yanıt verirken, o, burada iki durumun olduğunu söyler. İlk durum, cariyenin cahil oluşudur; cahiller, Tanrı'nın gökte olduğunu sanır. İkinci duruma gelince, cariye dilsizdi ve putlara inandığı söyleniyordu. Tanrının yerini putlar evi olarak değil de, gökyüzü olarak göstermesi, putlara tapmadığı anlamına gelmektedir. Bu nedenle peygamber onu Müslüman saymıştır (24).

Tanrıya gelme, gitme, oturma, el, parmak, göz vb. ilişkilendirilebilir mi?

Tanrı cisim, töz, ilinek olmadığına, bir yönde bulunmadığına göre, "Tanrı tahtına oturdu (25), Tanrı her gece yeryüzüne iner (26), iki elimle yarattığıma seni secde etmekten alıkoyan nedir (27), Müslüman'ın kalbi Tanrının iki parmağı arasındadır (28), bana yürüyerek gelene ben koşarak gelirim (29), hacer el-esved, Tanrının yeryüzündeki sağ elidir" (30) vb. bildirileri nasıl anlamak gerekmektedir? Gazzâlî, bu türden bildirileri anlama konusunda, insanları ikiye ayırarak, seçkincilik ve sıradancılık öğretisine gönderme yapar. İlk grup "avâm", yani sıradan insanlar, eğitimsiz halk yığınlarıdır; ikinci grup ise, bilginler, yani eğitimli seçkinlerdir. O, sıradan insanları, te'vîle karıştırmamak, kutsal metinleri olduğu gibi kabul etmelerini sağlamak, ancak Tanrıyı cisim olarak düşünmelerine izin vermemek gerektiğini söyler (31). O, bu tutumunda, ilk eserlerinden son eserlerine değin tutarlı bir çizgi izler. Eğer sıradan insanlar, anılan bildirilerin anlamını sorarlarsa, bundan şiddetle uzak tutulmalı; bu sizin anlayacağınız bir durum değildir denilmeli ve öncekilerin (selef) verdiği yanıtlara benzer yanıtlar verilmelidir (32). Eğer oturma (istivâ) ayetini sorarlarsa, onlara, Mâlik bin Enes'in şu yanıtı verilebilir:

"Oturma bilinmektedir; nasıllığı bilinmemektedir. Bu konuda soru sormak bir yenilik ortaya atmaktır (bid'at). Ona inanmak vaciptir." (33)

Gazzâlî: Kuran'ın söylemine seçkinci-sıradancı bir yaklaşım

Gazzâlî'ye göre, sıradan insanlar ne ussalları ne de mecazları anlayabilir. Oysa bilginler, yani seçkinler, bu türden ifadeleri anlayabilir. Bu nedenle onlar, bu bildirilerin anlamını araştırabilirler (34). Kuşkusuz bu, her Müslüman bilgin için şart değildir, ama kimi bilginlerin araştırması gerekir. Çünkü şeriat, ümmetin ileri gelenlerini, şeriatı anlamaya çağırmıştır (35). Gazzâlî, anılan bildirileri, hurûf-u mukatt'alar (kesik-parçalı harfler) gibi müteşâbih sayanların görüşlerini de kabul etmez. Çünkü ona göre bu tür bildiriler anlaşılabilir (36). Sözgelimi, "oturma" (istivâ) deyişi, "nerede bulunursanız bulunun, Tanrı sizinle beraberdir" (37) deyişine benzer (38). Cahil bunların birbiriyle çeliştiğini sanır; bilgin ise, bunlarla, Tanrının her şeyi, bilgisiyle kuşattığını anlar (39). Öte yandan oturmak, "komutan kan dökmeden Irak'ı egemenliği altına aldı" ya da

"emir ülkesine yerleşti" sözü gibi, yönelmek ve egemen olmak anlamına gelir. Bu tıpkı "Tanrı, duman halinde olan göğe yöneldi" (40) ayeti gibidir (41). "İki elimle yarattığıma secde etmekten seni alı koyan nedir" ve "müminin kalbi Tanrının iki parmağı arasındadır" sözleri de, cahile göre, Tanrının etten kemikten bir organa sahip olduğu anlamına gelir. Bilgin ise, ellerden ve parmaktan kastın kudret olduğunu anlar (42). "O, sizinle beraberdir" ifadesi bilgine göre, bilgi ve kuşatma anlamındadır (43). "Bana yürüyerek gelene ben koşarak gelirim, bana bir karış yaklaşana ben bir kol boyu yaklaşırım" ifadeleri de, Tanrının yürüdüğü, koştuğu ya da yaklaştığı anlamına gelmez. Onlarla kastedilen, benim nimetim, kullarımın bana olan yönelimlerinden daha çok ve daha şiddetlidir anlamına gelir (44). "Hacer el-esved, Tanrının yeryüzündeki sağ elidir" sözüne gelince, bu da yoruma açıktır. Tanrı, yüceliğinin ifadesi olarak (45), tıpkı hükümdarın sağ elinin öpülmesi gibi, bu taşa dokunmayı ve onu öpmeyi emretmiştir (46).

Gazzâlî'ye göre bu bildiriler, halkın kuruntusal idrak düzeyine göre söylenmiştir; oysa *Kuran*, "O, hiçbir şeye benzemez" (47) diyerek, onu, insanbiçimci olarak anlamanın önünü kesmiştir. Mücessime ve Müşebbihe fırkaları bu gerçeği görememiştir (48).

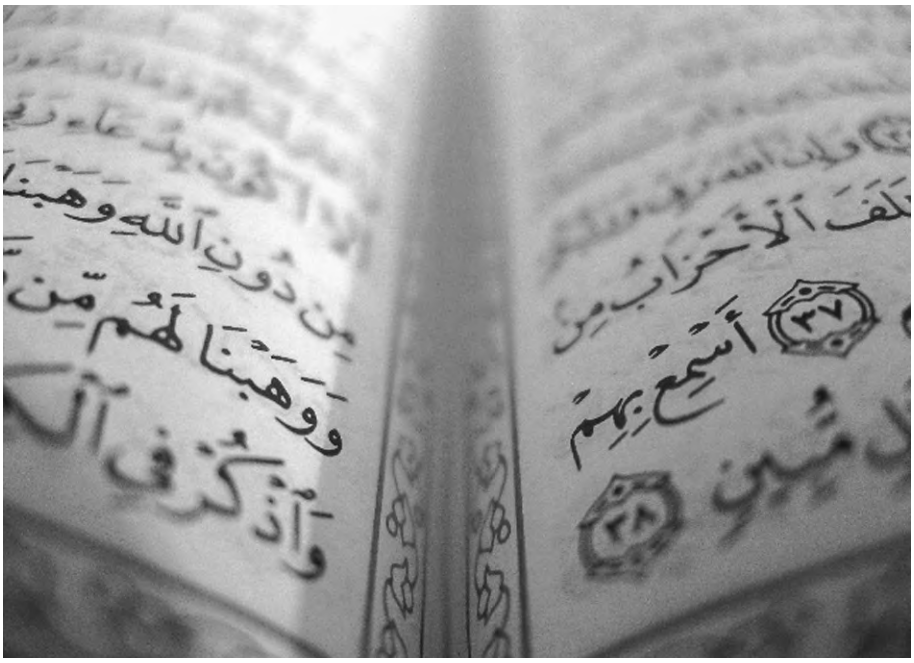
Hiçbir nesnel niteliği olmadığı ileri sürülen Tanrı görülebilir mi?

Gazzâlî, Tanrısal özün, nesnel hiçbir özelliğinin olmadığını söylemesine rağmen, *Kuran*'a dayanarak o özün hem bu dünyada hem de ahirette görülebilir olduğunu söyler. Nesnel hiçbir özelliği olmayan bir öz nasıl görülebilir? O, bu konuda Mu'tezile ile polemiğe girer; onlara, Tanrının görülemeyeceği kanısında olduğunu söyler (49). Oysa bu, tam gerçeği yansıtmamaktadır; çünkü, el-Eş'arî'nin bildirdiğine göre Mu'tezile'den kimileri, Tanrının, maddi gözle görülemeyeceğini, ama kalp gözüyle görülebileceğini ifade etmiştir (50). Gazzâlî de, Eş'ârî geleneğine dayanarak, *Kuran*'ın somut görmeden söz eden ayetini yorumlayarak, görmenin maddî olduğunu yadsır; tıpkı kimi Mu'tezilîler gibi, onun kalp gözüyle, manevî bir görme olduğunu kabul eder (51). Çünkü onca, duyum ve idrak ayrı şeylerdir ve gerçek idrak duyuma gereksinim göstermez. Salt var olmak, görülebilir olmak için yeterlidir (52). Salt var olmayı görülebilme için yeterli saymak, İbn Rüşd'ün de dediği gibi, hiçbir nesnel temele dayanmamaktadır (53).

Tanrı birdir ne demektir?

Gazzâlî Tanrıyı aşkınlaştırırken onun bir olduğu söylemini de ele alır ve bu konudaki sorunları da tartışır. Ona göre, hiçbir nesnel özünlü niteliği bulunmayan Tanrı, *Kuran*'ın da dediği gibi birdir. Ancak bilindiği gibi, "bir" nesnel bir niteliktir; o halde bunu nasıl anlamak gerekmektedir? Gazzâlî burada da çevirti yöntemine başvurur ve "bir" kavramının somut anlamını belirsizleştirmeye yönelir. Onca Tanrısal birlik, nesnel dünyadaki birliğe benzemez. O, bunu göstermek için "bir"in çeşitli anlamları üzerinde durur. Ona göre "bir", genelde, "Tanrısal özün olumlanması ve onun dışındakilerin olumsuzlanması, bölünmeyi kabul etmeyen, nicelik, sınır ve ölçüsü bulunmayan, güneş birdir sözünde olduğu gibi, eşi ve benzeri bulunmayan ve zıttı bulunmayan" anlamında kullanılır (54). Bu durumda ona göre Tanrı birdir demek, "O vardır, bölünmeyi kabul etmez, benzeri, nicelik, ölçü ve sınırı yoktur" demektir (55).

Gazzâlî'ye göre öncesizlik birliği gerektirir. Bu yüzden filozoflar, evreni öncesiz kabul ettikleri için büyük bir yanılgı içindedirler. Ona göre, filozofların Tanrının birliğini kanıtlamaları olanaksızdır (56). O, Tanrının birliğini kanıtlama konusunda ikili yaklaşımını sürdürür. Ussal olarak karşılıklı engelleme (temânu) ve nedenlilik ve bileşiklik kanıtıyla Tanrının birliği kanıtlanabilir. Karşılıklı engelleme kanıtı, kelamcıların önemli bir bölümünün kullandığı ve halkın rağbet ettiği yoldur ve *Kuran*'a dayanmaktadır. Çünkü *Kuran*, "Eğer yerde ve gökte Tanrıdan başka ilahlar olsaydı, her ikisi de bozulurdu" (57) demektedir (58). Gazzâlî karşılıklı engelleme (temânu) kanıtını, geleneğe uyarak, Tanrı özgür iradeli bir varlıktır; bu nedenle birden çok

Gazzâlî'nin Tanrıyı, insanca bilinemeyecek bir öteki olarak sunarken, *Kuran*'ın Tanrısal öze özgü dilini, mecaz, istiare, halka dönük gibi gerekçelerle çevirtilerle yorumlamayı denemesi, Kuran'ın tutumunu aşmaya dönük bir çabanın ifadesi olarak görülebilir.

Tanrının olması durumunda eninde sonunda iradeleri çelişir öncülüne dayandırır. Eğer, birden çok Tanrı olsaydı, onlar ya her yönden eşit ya da rütbe itibariyle, birisinin yüce diğerinin düşük olması gerekirdi (59). Ona göre, her yönden eşit olan varlıkların ayrılığından söz edilemez; bu birlik demektir (60). Birinin rütbe itibarıyla yüce, diğerinin düşük olduğu durumda ise, Tanrı olan en yücesidir; zira, aciz olan Tanrı olamaz (61). Birden çok Tanrının olduğu ve aralarında işbölümü yaptıkları söylenemez mi? Sözgelimi, birinin tözü, diğerinin ilineği, birinin iyiyi diğerinin kötüyü, birisinin göğü, diğerinin yeri yarattığı ileri sürülemez mi? Gazzâlî'ye göre, bu sorulara olumlu bir yanıt verilemez. Çünkü Tanrı özgür iradeli bir varlıktır; işbölümü yapsalar bile, özgür irade sahibi olmaları nedeniyle, Tanrılardan birinin diğerinin alanına müdahale etmesi olasıdır; bu durumda er geç iradelerinin çatışması kaçınılmazdır. Sonuçta, iradesi üstün gelen Tanrı adına layık olur, diğerleri ise güçsüz kaldıkları için Tanrı sayılamaz (62). Nedenlilik ve bileşiklik kavramlarından hareket eden kanıt, felsefi çevrelerde kullanılan bir kanıttır ve Gazzâlî bu kanıtı onlar aracılığı ile öğrenmiştir. Kanıtı şöyle dillendirir:

"İki zorunlu varlığın olması olası değildir. Nasıl bir bedende yalnız bir ruh bulunuyorsa, benzer bir biçimde, evrenin de bir Rabb'i olabilir. Tüm varlıkları o var etmiştir. Tüm varlıklar var olma ve varlıklarını devam ettirme hususunda ona dayanırlar. Yine eğer iki zorunlu varlık olsaydı, biri diğerinden hangi hususiyetle ayrılacaktı? Eğer biri ilineklik özelliği ile ayrılacak olursa, bu durumda onların her biri nedenli olmuş olur. Eğer bu özellik özünlü olursa, onların her biri bileşik olur; bileşik ise zorunlu varlık olamaz" (63).

Gazzâlî'nin, evrenden ve Tanrı kavramının tanımından hareket eden uslamlamasının dışında Tanrının birliği konusunda benimsediği ikinci yol seçkinci bir yoldur ve iç görüye dayalıdır. O, tasavvufi eserlerinde, güneş ışığı benzetmesine ve nurların aynadan aynaya yansıması örneklerine dayanarak şöyle bir çıkarsamada bulunur. Güneş yoksa, ışık yok demektir. İlk kaynaktan nur çıkmasa yansımalar da olmaz. Bu durumda, dış dünya, Tanrısal alemin bir gölgesidir ve Tanrının dışında kendinden bir varlığı yoktur (64). Nitekim ona göre, seçkinler Tanrıya yükselirken, işaret eden ve işaret edilen ayırımının kalktığını, çokluğun yitip birliğin egemen olduğunu belirtir. Bu benzetmelerle anlatılmaya çalışılsa da, Tanrı bizzat yaşamadıkça bilinemez (65).

Gazzâlî'ye göre, hiçbir nesnel özünlü niteliği bulunmayan Tanrı, Kuran'ın da dediği gibi birdir. Ancak bilindiği gibi, "bir" nesnel bir niteliktir; o halde bunu nasıl anlamak gerekmektedir? Gazzâlî burada da çevirti yöntemine başvurur ve "bir" kavramının somut anlamını belirsizleştirmeye yönelir. Onca Tanrısal birlik, nesnel dünyadaki birliğe benzemez.

Sonuç: Tanrı neliği bilinmeyen bir ötekidir

Görüldüğü gibi Gazzâlî, Tanrısal öz konusunda konuşmaya başladığında, onu varlıkbilimsel açıdan neliği bilinemeyecek bir öteki olarak nitelemeye özen gösterir. Bu çaba seçkinci söylemlerde çok açıktır. Ancak halka dönük söylemlerde, sanki yer yer Tanrısal özün kavranılabilirliğini ima eder gibi görünür; ancak orada da anlaşılabilir olan tek şey, "Tanrısal öz, bu evrendeki önceli olan şeylerden hiçbirisine benzemez" önermesidir. Onun bu sonucu, *el-İktisâd*'ta da yer yer dillendirdiği görülür. Nitekim şöyle der:

"Eğer karşıtlarımız... böylesi bir varlık anlaşılmıyor derlerse, onlara şöyle denir: Acaba anlaşılmamaktadır sözünüzle kastettiğiniz şey nedir? Eğer bu sözle, onun hayal edilmediğini, bir imgesinin olurlu olmadığını ve herhangi bir kuruntuyu ifade etmediğini kastediyorsanız, gerçekten sözünüzde doğruyu yakaladınız. Çünkü o, imgeye, kuruntuya ve hayale sığmaz" (66).

Kuşkusuz Gazzâlî, Tanrısal özü neliğinin bilinemeyeceğini söylerken, Tanrıyı zaman ve mekân ötesine itmeyi ve onu ululayıp aşkınlaştırmayı amaçlamaktadır. Böylelikle, Tanrının özünü nasıl doğrudan bilmek söz konusu değilse, evrenden hareketle dolaylı olarak bilmek de olursuz olmaktadır. Gazzâlî'nin Tanrıyı, insanca bilinemeyecek bir öteki olarak sunarken, *Kuran*'ın Tanrısal öze özgü dilini, mecaz, istiare, halka dönük gibi gerekçelerle çevirtilerle yorumlamayı denemesi, *Kuran*'ın tutumunu aşmaya dönük bir çabanın ifadesi olarak görülebilir. Öte yandan, Tanrının aşkınlaştırılması, Gazzâlî'yi, onun evrene müdahale etmediğini söylemesi anlamına gelmemektedir. Oysa aşkınlık eylemselliği ortadan kaldırmakta; Tanrıyı edilgin, hareketsiz bir varlık konumuna sokmaktadır. Gazzâlî bu paradoksa rağmen, halka dönük ifadelerde bir yaratan-yaratılan ikiliği varmış izlenimini uyandırırken, seçkinci ifadelerde ikiliği aşıyor ve varlığın birliği öğretisine uzanıyor gibi görünmektedir. Her iki tutum da felsefi açıdan sorunludur; zira öteki olan, bilinemeyen özün dışsallaşmak suretiyle evrene içkin bir konuma girdiği ima edilmektedir. Tümden farklı, aşkın ve saltık olan öz, nasıl nesnel dünya ile ilişki içine sokulabilir? Ayrıca, Gazzâlî'nin benzetmesine dayanarak söylersek, ışığın güneşten, aynadaki imgenin oraya yansıyandan tümden farklı olduğu nasıl temellendirilebilir?

NOT: Bu makale, OMÜ Sosyal bilimler Enstitüsü'nde, Prof. Dr. Mehmet Dağ'ın danışmanlığında hazır-

lanan doktora tezim, "Gazzâlî'nin Tanrı ve Evren Tasarımı ve Günümüze Yansımaları" (Samsun, 2004) adlı çalışmamdan yararlanılarak hazırlanmıştır.

DİPNOTLAR

1) Krş. Frank Thilly, Felsefe Tarihi, cilt: II, çeviren: İbrahim Şener, Sistem Yayıncılık, İstanbul 1995, ss.187 vdd..
2) Bkz. Gazzâlî, el-Maksad el-Esnâ fî Şerh Esmâ' Allah el-Husnâ, tahkik: Ahmed Kabbânî, Beyrût, tarihsiz , s.46; el-İktisâd fî el-İ'tikâd, tahkik: İ. Agah Çubukçu ve Hüseyin Atay, Nûr Matbaası, Ankara 1962, s.49.
3) O, Tanrının başkalığını kelam geleneğine dayanarak, "Onun bir benzeri yoktur" (Şûrâ Sûresi, 11) ayetine dayandırır. Örneğin bkz. Gazzâlî, İlcâm el-'Avâmm 'an 'İlm el-Kelâm, Mecmu'a Resâ'il el-İmâm el-Gazzâlî içinde, cilt: II, Beyrût 1986, s.105; el-Maksad., 32.
4) Bkz. Gazzâlî, el-Maksad. ss.31 vd.. Benzer bir soru eytişimsel bir söylem içerisinde *el-İktisad*'ta da gündeme getirilir. Orada konu tanrısal özün anlaşılıp anlaşılamaması sorunu üzerinde yoğunlaşır. Bkz. el-İktisâd., ss.49-50.
5) Bkz. Gazzâlî, el-Maksad. ss.31-33.
6) Gazzâlî, el-Maksad., s.30. Aynı anlayış için bkz. Kimya-yı Saâdet, çeviren: A. Faruk Meyan, Bedir Yayınevi, İstanbul 1979, s.46; Ravza et-Tâlibîn ve 'Umde es-Sâlikîn, Mecmu'a er-Resâ'il el-İmâm el-Gazzâlî içinde, cilt: IV, Beyrût 1986, s.38.
7) Bkz. Gazzâlî, el-Maksad., s.32.
8) Gazzâlî, el-Maksad. ss.31-32. Aynı örnek, farklı sözcüklerle başka eserlerde de tekrarlanır. Kullanıldığı bağlam daha çok Tanrı ve nitelikleri ile ilgilidir. Bkz. İhyâ 'Ulûm ed-Dîn, cilt: I, Beyrût, tarihsiz, s. 94; Eyyuhâ el-Veled, Mecmu'a er-Resâ'il el-İmâm el-Gazzâlî içinde, cilt: I, Beyrût 1986, s.158; el-İktsâd., ss.121-123. Tanrı'nın mahiyet ve hakikatinin bilinemeyeceğini anlatırken Gazzâlî, sultanlık ve ülkeyi yönetme örneğini verir. Örneğe göre bir çocuk bize sultanlığın ve ülkeyi yönetmenin nasıl olduğunu sorarsa, ona, bunu cirit oyununa benzeterek anlatabiliriz. Ancak bu benzetme Gazzâlî'ye göre bir sanı oluşturur; ama asla sultanlığın ne olduğunu anlatamaz. İşte Tanrının neliğini anlatırken yapılan benzetmeler de tıpkı bunun gibidir. Bkz. Kimya-yı Saâdet, s.46.
9) Bkz. Gazzâlî, el-Maksad., ss.34-35; Me'âric el-Kuds fî Medâric Ma'rife En-Nefs, Beyrut 1988, s.167; Ravza t-Tâlibîn., s.28.
10) Bkz. Gazzâlî, el-Maksad., s.34-35; Kimya-yı Saâdet, s.46; Ravza et-Tâlibîn., s.38. Gazzâlî, Tanrısal özün bilinemezliğini anlatırken *Kuran*'dan hareketle şöyle der: "Konuyu *Kuran*'dan bir örnekle açıklayalım. Firavun Hz. Mûsâdan Tanrının neliğini açıklamasını istedi ve evrenlerin Rabb'i nedir, dedi. Bunun üzerine Mûsâ, eğer kesin bilgi sahibi iseniz, O, gökler ve yer ile o ikisi arasındakilerin Rabb'idir, dedi. Firavun ikinci ve üçüncü defa evrenlerin Rabb'inin neliğini açıklamasını istemiş, fakat Hz. Mûsâ, onun ne tam ne de eksik tanımını yapmıştır. Cinsini ve faslını da belirtmemiş, sadece onun yüce olduğunu söylemekle yetinmiştir." Me'âric., s. 130. Benzer deyişler için bkz. Mişkât el-Envâr, Mecmu'a er-Resâ'il el-İmâm el-Gazzâlî içinde, cilt: IV, Beyrût 1986, s.28.
11) Gazzâlî, el-Maksad., s.31.
12) Bkz Gazzâlî, el-Maksad.., ss.29 vdd.; el-İktisâd., ss.35 vdd.; İhyâ., cilt: I, ss.85 ve 99 vdd.; Me'âric., s.167; Ravza et-Tâlibîn., ss.12 ve 27 ve 48.
13) Bkz. Gazzâlî, Ravza et-Tâlibîn., ss.47-48.
14) Gazzâlî, İhyâ., cilt: I, s.94.
15) Bkz. Gazzâlî, Mihekk en-Nazar, tahkik: Refik el-'Acem, Beyrût 1994 ss.106-107; Mi'yâr el-'İlm fî Fenn el-Mantık, Beyrût tarihsiz, ss.147-148; el-Mustesfâ min 'İlm el-Usûl, cilt: I, Mısır 1322, ss.46-47; Felsefenin Temel İlkeleri (Makâsıd el-Felâsife), çeviren: Cemaleddin Erdemci, Ankara 2001, s.90.
16) Bkz. Gazzâlî, İhyâ., cilt: I, ss.91 vdd.
17) Bkz. Gazzâlî, İhyâ., cilt: I, s.92.
18) Gazzâlî, İhyâ., cilt: I, s.27.
19) O, bu olguya *İhyâ* ve *Ravza et-Tâlibîn* adlı yapıtlarında değinir ve konuları tartışmaya zemin hazırlar. Bkz. Gazzâlî, İhyâ., cilt: I, s.98; Ravza et-Tâlibîn., s.32. Burada Gazzâlî'nin Mu'tezile, İslam filozofları ve hatta Si'îlerle Tanrısal öze ilişkin olarak tartışmaya girmesinin çok anlamlı olmadığını kaydetmek gerekir. Bunun iki nedeni vardır. İlki, bu akımların Tanrısal öz konusundaki söylemleri Gazzâlî'nin söyleminden çok farklı değildir; çünkü anılan akımlar son çözümlemede tıpkı Gazzâlî gibi tanrısal özün evrenden tümden farklılığını savunurlar ve bilinemezci bir anlayışa yönelirler. Söylemlerdeki görünüşteki farklılık, özde dilsel ve kavramsal tartışmalara dayalıdır. İkincisi, Gazzâlî anılan akımlarla polemiğe girdiğinde, aslında onların çoğu düşüncesini benimser ve onlarla hemen hemen aynı sonuca ulaşır.
20) Bkz. Gazzâlî, el-İktisâd., ss.35 vdd.; Kimya-yı Saâdet, ss.79-80; İhyâ., cilt: I, ss.85 ve 99 vdd.; Ravza et-Tâlibîn., s.12; Me'âric., ss.161 vdd.
21) Gazzâlî, İhyâ., cilt: I, s.124. Benzer bir pasaj için bkz. Kimya-yı Saâdet, ss.79-80.
22) Bkz. Gazzâlî, el-İktisâd., s.41; Kimya-yı Saâdet, s.80; İhyâ., cilt: I, s. 100; Ravza et-Tâlibîn., s.12.
23) Bkz. Gazzâlî, el-İktisâd., s.44; İhyâ., cilt: I, ss.100.
24) Bkz. Gazzâlî, el-İktisâd., s.47.
25) Tâhâ Sûresi, 5 ve 9.
26) Bkz. Gazzâlî, el-İktisâd., s.52.
27) Sad Suresi, 75.
28) Bkz. Gazzâlî, el-İktisâd., s.53; İhyâ., cilt: I, s.100.
29) Bkz. Gazzâlî, el-İktisâd., s.54.
30) Bkz. Gazzâlî, el-İktisâd., s.55; İhyâ., cilt: I, s.100.
31) Bkz. Gazzâlî, el-İktisâd., s.51-52.
32) Bkz. Gazzâlî, el-İktisâd., s.52; İlcâm el-'Avâmm., ss.68 ve 107.
33) Gazzâlî, el-İktisâd., s.52. İlcâm el-'Avâmm., s.107. Gazzâlî, Faysal et-Tefrika'da şöyle der: "Halk için gerekli olan, tâbi olmak, dışsal (zâhirî) anlamı bozmaktan ilke olarak kaçınmaktır; sahabenin açık olarak ortaya koymadığı hususları te'vîl etmemek ve bid'at çıkarmamak; halkı, kelâm bilimine dalmaktan, araştırma yapmaktan, ve kitap ile sünnetin müteşâbih olanına uymaktan men etmektir. Nitekim birisinin Hz. Ömer'e, iki çelişik ayeti sorması üzerine Hz. Ömer onu kırbaçla dövmek suretiyle cezalandırmıştır. Aynı şekilde Mâlik'e oturma ayeti sorulduğunda o, 'oturmanın ne olduğu bilinmektedir; ona inanmak gerekir, onun nasıllığı bilinmemektedir, onun nasıl olduğunu sormak bid'at ortaya atmaktır' demiştir." Faysal et-Tefrika, Mecmu'a Resâ'il el-İmâm el-Gazzâlî içinde, cilt:I, Beyrût 1986 ss.129-130.
34) Bkz. Gazzâlî, el-İktisâd., s.52-53. Gazzâlî, insanbiçimci ifadelerin, Farsça ve Türkçe gibi başka dillere çevrilmesine karşı çıkar. Ana gerekçesi, bu ifadelerin yanlış anlaşılmaya yol açmasıdır. Onca Arapça'da mecaz olan bu ifadeler diğer dillerde bulunmayabilir ve bu nedenle, doğru karşılıkları yakalanamayabilir. Bkz. İlcâm el-'Avâmm., s.69.
35) Bkz. Gazzâlî, el-İktisâd., s.52.
36) Bkz. Gazzâlî, el-İktisâd., s.52-53.
37) Hadîd Sûresi, 4.
38) Bkz. Gazzâlî, el-İktisâd., s.53; İhyâ., cilt: I, s.100.
39) Bkz. Gazzâlî, el-İktisâd., s.53.
40) Fussilet Sûresi, 11.
41) Bkz. Gazzâlî, el-İktisâd., s.57-58; İhyâ., cilt: I, s.100.
42) Bkz. Gazzâlî, el-İktisâd., s.53; İhyâ., cilt: I, s.100.
43) Bkz. Gazzâlî, el-İktisâd., s.53.
44) Bkz. Gazzâlî, el-İktisâd., s.54.
45) Bkz. Gazzâlî, el-İktisâd., s.55; İhyâ., cilt: I, s.100.
46) Bkz. Gazzâlî, el-İktisâd., s.55.
47) Şûrâ Sûresi, 11. Mu'tezile ile başlayıp, Gazzâlî'de ve bir çok İslam düşünüründe karşılaşılan bu çevirtici anlayış, eleştiriye açıktır. Her şeyden önce, "iki el" gibi deyişlerin, Arap dilinin kullanım geleneği açısından mecaz olarak algılanıp algılanamayacağı tartışmaya açıktır ve el-Eş'arî el-İbâne adlı yapıtında bunun olası olmadığını söylemiştir. İkinci olarak, çevirtiyle, sözgelimi, 'iki eli' kudret diye yorumlamak insanbiçimciliği tümden dışlayamamaktadır; çünkü kudretin de, insansal bir nitelik olduğu ortadadır. Üçüncü olarak ise, çevirti Tanrısal söylemin eksikliğini ima etmekte ve çevirtiyle onun tamamlanmak istendiği anlayışını hatıra getirmektedir.
48) Bkz. Gazzâlî, İhyâ., cilt: I, s.98; Ravza et-Tâlibîn., s.32.
49) Bkz. Gazzâlî, el-İktisâd., s.45.
50) Bkz. Ebû el-Hasan el-Eş'arî, Makâlât el-İslâmiyyîn ve İhtilâf el-Musallîn, neşr.: Helmut Ritter, Wiesbaden 1980, ss.157 ve 216.
51) Bkz. Gazzâlî, el-İktisâd., s.66; Me'âric., ss.106-107.
52) Bkz. Gazzâlî, el-İktisâd., ss.60-61. Gazzâlî, duyumu nesnel koşullardan ayırırken, 'o gün yüzler Rabb'lerine bakarlar' (Kıyâmet Sûresi, 23) ayetine dayanır. Onca, bu ayet uyarınca cennette Tanrı görülecektir; ancak bu görme bu dünyadaki görmeye benzemez; yani, nesnel ilintileri ve maddî koşulları olmayan bir görmedir. Bu görme kimi ifadelerine bakılırsa, gözledir; kimilerine bakılırsa, kalpledir ve kalbe tecelliyi ifade eder. O gözle görmeden söz ettiğinde, bir mekana, surete, şekle, yöne gereksinimi olmayan bir görmeyi kasteder. Yani görmeyi tümden nesnel koşullarından ayırır (bkz. el-İktisâd., ss.66 vd.; İhyâ., cilt: I, s.102; Me'âric., ss.60 vd.). Zaten o, duyuların yanıltıcı olduğu ve tikellere özgü olduğu için gerçek bilgiyi vermediğini ileri sürmektedir. Onca bilgi, tümele yönelmiş ve nesnel koşullardan ayrılmıştır. Bu durumda, duyum bilgiyi vermez; bilgi idrakin ürünüdür. İdrak ise, nesnel koşullara gereksinim duymaz. O, Tanrının varlığının bilineceğini ve görüleceğini söylerken de aynı anlayışın etkisi altındadır. Nitekim o, şöyle der: "Bu dünyada nasıllığı anlaşılmadan bilindiği gibi, öbür dünyada da, nasıllığı anlaşılmayan bir görme ile görülür. Çünkü o görme, bu dünyadakine benzemez." Kimya-yı Saâdet, s.80.
53) İbn Rüşd, duyumla idrakin birbirinden ayrılması anlayışını dillendiren Eş'ârîlerin, aklın idrakiyle duyuların idrakini birbirine karıştırdıklarını söyler ve görülmenin tek koşulunun var olmak olduğunu savunan anlayışa şu eleştirileri yöneltir: "Eğer bir şey sırf var olduğu için görülseydi, seslerin ve diğer duyularla idrak edilen koku ve tat gibi olguların görülmesi gerekirdi. O zaman tüm duyular tek duyuya indirgenirdi. Halbuki, böyle bir görüş akla aykırıdır. Kelâmcılar, bu ve benzeri konularda renkleri işitmenin olası olduğunu, sözleri görmenin olurlu olduğunu kabul etmek zorunda kalmışlardır. Ancak tüm bunlar, hem insan düşüncesinin hem de tabiatın dışına çıkmak demektir."Bkz. İbn Rüşd, el-Keşf an Minhâci'l-Edille, Felsefe-Din İlişkileri içinde, hazırlayan: Süleyman Uludağ, Dergah Yayınları 1985, ss.275-276.
54) Bkz. Gazzâlî, el-İktisâd., ss.73-76; İhyâ., cilt: I, s.102; Ravza et-Tâlibîn., ss.29-30.
55) Bkz. Gazzâlî, el-İktisâd., ss.73-76; İhyâ., cilt: I, s.102.
56) Bkz. Gazzâlî, Tehâfüt., ss.116 vdd..
57) Enbiyâ Sûresi, 22.
58) Bkz. Gazzâlî, el-İktisâd., s.79; İhyâ., cilt: I, s.102.
59) Bkz. Gazzâlî, el-İktisâd., s.74; İhyâ., cilt: I, s.102.
60) Bkz. Gazzâlî, el-İktisâd., s.75.
61) Bkz. Gazzâlî, el-İktisâd., s.75-76; İhyâ., cilt: I, s.102.
62) Bkz. Gazzâlî, el-İktisâd., s.76-79.
63) Gazzâlî, Me'âric., s.162.
64) Bkz. Gazzâlî, Mişkât el-Envâr, ss.18-24; el-Maksad., ss.97-98 ve 106 vd..
65) Bkz. Gazzâlî, Mişkât el-Envâr, s.21.
66) Gazzâlî, el-İktisâd., s.49.

Canlıların adlandırılması nasıl yapılır?

Bu tilkinin adını beğenmedim!

Çevre ve Orman Bakanlığı yetkilileri "bölücü" amaçlar taşıdığı gerekçesiyle, bazı bitki ve hayvan adlarını değiştirmek istedi. Vulpes vulpes kurdistanica, Ovis armeniaca gibi... Bu yazıda canlıların bilimsel adlarının nasıl konulduğunu, tarihsel seyrini, her isteyenin değiştirip değiştiremeyeceğini irdeleyeceğiz.

Prof. Dr. Metin Sarıbaş
Zonguldak Karaelmas Üniversitesi Bartın Orman Fakültesi

Son aylarda bazı çevrelerin yeni ataklarına, "biz yine varız, hazırdayız, hazır kuvvetiz, bilimsel gerçekleri ve kuralları tanımayız, istediğimizi yaparız" dayatmalarına tanık olunuyor. Bu dayatma ve keyfiliklerden biri de Çevre ve Orman Bakanlığı yetkililerinin (aslında yetkisizleri demek gerekir, çünkü üstlerine vazife değil), bölücü amaçlar taşıdığı gerekçesiyle bazı bitki ve hayvan isimlerini değiştirme girişimi. Bu konudaki gelişmeler ve canlıların isimlendirilmesi yazımızın konusunu oluşturacak.

"Bölücü" isimler değiştiriliyor

Yüksek tirajlı bir günlük gazetemizin tanınmış yazarlarından biri köşesinde "Vulpes vulpes kurdistanica" başlıklı bir makale yayımladı. Kamuoyunda tartışmalara neden olan makalenin konusu, Doğu Anadolu'da yaşayan bir tilki türünün soyunun tükenmemesi amacıyla Doğu Beyazıt Güzelleştirme Kalkınma Derneği'nin Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı'na (UNDP) bir proje sunması ve bu projenin de yıllar önce kabul edilmesi. Çevre ve Orman Bakanlığı bu makaleyi "suç duyurusu" kabul edip, 1905 yılında Rus bilim adamı Satunin tarafından *Vulpes vulpes kurdistanicus* olarak adlandırılan tilkinin yüzyıllık adını hiçbir bilimsel bulguya dayanmadan *Vulpes vulpes*; *Ovis armeniaca* olan Anadolu yabankoyununu *Ovis orien anatolicus*; *Capreolus capreolus armenius* olan karaca türünün adını *Capreolus capreolus capreolus* olarak değiştirdiğini açıkladı. Bu açıklama üzerine kamuoyunda geniş kapsamlı bir tartışma yaşandı. Tam bayrak krizinin yaşandığı döneme rastlayan bu tartışmalarla, belki de siyasal erkin bazı politik başarısızlıklarının gizlenmesi amaçlanmıştı. Bu konuda ilginç gazete başlıkları ile karşılaştık. "Bir Garip İsim Mücadelesi" (Birgün, 7 Mart); "Bitki İsimlerine Türk Bilim Adamı Makyajı" (Yeni Şafak, 7 Mart); "Şimdi de Pontus'lu Balık" (Radikal, 8 Mart); "Kürt Tilkisiyle, Ermeni Kuzusu" (Radikal, 20 Mart); "Bir Kaşık Suda Fırtına" (Radikal, 20 Mart); "Osmangaziensis'i Tanı" (Türkiye, 7 Mart).

1905'de Rus bilim adamı Satunin tarafından, *Vulpes vulpes kurdistanicus* olarak adlandırılan tilki.

Bakanlık başına iş açtı

Bilimsel isimleri değiştirmeye çalışan Çevre ve Orman Bakanlığı başına iş açtı denebilir, çünkü bakanlık ilgililerinin mantığına göre değiştirilmesi gereken daha pek çok bitki ve hayvan türü ismi var. Britanya'nın Edinburgh Üniversitesi'nden P. H. Davis tarafından hazırlanan 10 ciltlik *Türkiye ve Doğu Ege Adaları Florası* (*Flora of Turkey and the East Aegean Islands*) adlı yayında yayılış alanları verilen pek çok bitkinin bu tür epitetleri içerdiği bilinmektedir. P. H. Davis'in editörlüğünde hazırlanan söz konusu eserde *Delphinium kurdicum, Arabis carduchorum, Alcea kurdica, Geranium kurdicum, Rhamnus kurdicus, Astragalus kurdicus, Prunus kurdicum, Scabiosa kurdica, Taraxacum kurdiciforme, Pterocephalus kurdicus, Centaurea kurdica, Verbascum kurdicum, Paracaryum kurdistanicum, Bellevelia kurdistanica* gibi, epitetleri *kurdica, kurdicus, kurdicum, kurdistanica, kurdistanicum, carduchorum* vb. gibi olan 100'e yakın bitki vardır. Bunun yanı sıra *Phlomis armeniaca, Symphytum armeniacum, Onosma armenum, Rhododendron ponticum, Daphne pontica, Aristolochia pontica, Carex pontica, Silene lazica* gibi bitki isimleri de aynı eserde yer almak-

tadır. Türkiye'de bitki sistematiği çalışmaları geliştikçe bitkilere bütünüyle "yerli" isimler verildiğini de görmekteyiz. Bu isimlerden bazılarına örnekler: *Bolantus mevlanaea, Arenaria yunus-emreii, Gypsophyla osmangaziensis, Aethionema turcicum, Crataegus turcica, Centaurea turcica, Alopecurus adanensis, Vicia erzurumica, Astragalus antalyensis, Alkanna dumanii, Campanula ekimiana.*

Adı *Capreolus capreolus armenius* olan karaca türü.

Anadolu florasının ilk araştırmacıları

Yabancı botanikçilerin Türkiye'deki bitkilerle ilgilenmeleri ve isim koymalarının tarihi köklerine indiğimiz zaman oldukça ilginç bilgilere ulaşmaktayız. Anadolu florası ile ilgili ilk yayınlar olarak kabul edilen seyahatnamelerde, Anadolu ve civar ülkeleri gezen gezginlerin buralarda doğal olarak yetişen ve kültürü yapılan bitkilere ilişkin bilgiler verdiklerini görüyoruz. Bu gezginlerden ilki **Pierre Belon** olup (1517-1564) Kanuni Sultan Süleyman zamanında, 1546-1549 yılları arasında, o zamanlarda Osmanlı toprakları içinde olan Mısır, Filistin, Batı Suriye ile Anadolu ve Trakya'yı gezmiştir. Belon, Anadolu'nun birçok yerinden çok sayıda bitkiyi tanımlamış ve resimlerini çizmiştir. Bunlardan bazıları: Toros Dağları'nda yetişen *Juniperus drupacea* ve Akdeniz Bölgesi'nde bulunan *Myrtus communis*'dir.

16. yüzyılda başlayan ve gittikçe yoğunlaşan floristik araştırmaları 19. ve 20. yüzyılda doruğa ulaştıran üç botanikçi yukarıda sözü geçen **P. H. Davis** (1918-1992), **A. Huber-Morath** (1901-1990) ve **E. Boissier**'dir (1810-1885). 10 ciltlik *Flora of Turkey and the East Aegean Islands* (1965-1988) adlı eseriyle Türk botanikçileri ve Türkiye bitkileriyle ilgilenen bütün araştırıcıların çok iyi tanıdıkları P. H. Davis, tek başına 90 cinsin revizyonunu yapmış, 228 yeni takson betimlemiş, 110 tertip 45 alt tür ve varyete isimlendirmiştir. Yukarıda adı geçen 10 ciltlik yayının toplam sayfa sayısı 7233'tür. Bu yayında Davis ile beraber 117 botanikçi Türkiye'ye ait 1146 cinsin revizyonunu yapmışlardır. Anadolu florası üzerinde yoğun çalışmaları ile tanınmış olan diğer bir botanikçi A. Huber Morath olup 1935-1969 yılları arasında 16 kez Anadolu'ya gelmiş ve 862 bitkiye adını vermiştir. Pierre Edmond Boissier (1810-1885) Türkiye bitkilerini de içine alan *Flora Orientalis* (1867-1888) adlı 6 ciltlik eserin yazarıdır. Boissier, Batı Anadolu'da 176 yeni tür ile 2 varyete, Uludağ'da 30 yeni tür adlandırmıştır (1). Bu kısa özette de görüldüğü gibi Osmanlı İmparatorluğu'nun parçalanma döneminde devlet kendi sorunlarıyla uğraşırken çoğu yabancı botanikçi (ki onların önemli bir kısmı Osmanlı İmparatorluğu'nu parçalamak isteyen emperyalist devletlerden gelmektedir) Anadolu bitkilerini isimlendirmiştir.

Canlıların bilimsel olarak adlandırılmasının tarihsel seyri

İlk sınıflandırmayı Yunan filozofu Aristoteles (MÖ 383-322) yapmıştır. Aristoteles bitkileri **otlar, çalılar, ağaçlar** olmak üzere üç gruba ayırmıştır. **Theophrastos** (MÖ 372-287) sistematik alanında faaliyet gösteren ve botaniğin babası sayılan Yunanlı bilgindir. Theophrastos bitkileri dış görünüşüne göre **ağaçlar, çalılar, yarı çalılar** ve **otlar** olarak ayırmıştır. Bunun yanı sıra bitkileri doğal ya da kültür bitkileri ve günümüzdeki gibi **iki yıllık** ve **çok yıllık** olarak da ikiye ayırmıştır. Bu iki bilginin yanında bitki sistematiği konusunda **Dioscorides, Plinius, Caesalpinus, Bauhin** ve **Rajanus**'tan söz edilmektedir (2).

Doğu'da İslam dünyasında da bitkilerle, bitkilerin adlandırılmasıyla ilgilenen İslam bilginlerinin bulunduğunu, çağdaşları olan Batı dünyasının bilginleriyle karşılıklı etkileşim içinde olduklarını görmekteyiz. Bunların başında ünlü **Lokman Hekim, El Biruni** ve **İbni Haldun** gelmektedir. Lokman Hekim isminden çok söz edilen İslam bilginidir. Tarihsel açıdan kimliği tartışmalıdır. Halk arasında Lokman Hekim'in çok uzun yaşadığı, bütün dünyayı dolaştığı söylenmektedir. Otların, çiçeklerin ve ağaçların hangi hastalıkları iyileştirdiğini bildiği, hatta ölüme bile çare bulduğu rivayet edilmektedir. Ancak günümüze değin Lokman Hekim'e ilişkin hiçbir yazılı belgenin ulaşmadığı bilinmektedir (3).

15. yüzyıldan 17. yüzyıla değin bitki sistematiği konusundaki çalışmalar daha çok "Tıbbi Bitkiler" üzerinde yoğunlaşmıştır. "Herbalistler" dönemi olarak adlandırılan bu dönemin en ünlüleri **Fuchs, Besner, Gerard**'dır. Yukarıda adı geçen Rajanus'tan sonra **J. Piton de Tournefort** bitkileri 22 sınıfta toplamıştır. Ayrıca bitkileri **ağaç, ağaççık, çalı** ve **otsular** olarak ayıran son botanikçidir. Tournefort'un bitki sistematiğine en önemli hizmeti cins (**genus**) kavramını getirmiş olmasıdır. Örneğin *Populus* (Kavak), *Fagus* (Kayın), *Pinus* (Çam) gibi bitki cinsleri ilk kez Tuornefort tarafından telaffuz edilmiştir. Sistematik botanik ve zooloji konularında en çok tanınan bilgin şüphesiz **Linnaeus**'tur (1707-1778). Linnaeus, 1737 yılında yayımladığı *Genera Plantarum* (Bitki cinsleri) adlı eserinde 1000 cins ve 6000 kadar bitki türünü tanımlamıştır. Linnae-

Kanuni Sultan Süleyman zamanında Osmanlı toprakları içinde olan Mısır, Filistin, Batı Suriye ile Anadolu ve Trakya'yı gezen ve Anadolu'da çok sayıda bitkiyi tanımlayan ve resimlerini çizen ünlü gezgin Pierre Belon'u (1517-1564) tasvir eden bir gravür.

us bu yapıtında çiçeklerindeki "Stamen" ve "Pistil" sayı ve yapılarına göre bitkileri 24 sınıfta toplamıştır. Linnaeus'un getirdiği en önemli yenilik de ikili adlandırma sistemidir.

Daha sonra **Jussieu** (1748-1836), **De Condollée** (1778-1841), **Bentham** (1800-1864) gibi bilginlerle birlikte bitki sistematiğinde Darwin'in "Evrim Teorisi"ni ortaya koyduğu 1859 yılına değin gelinmektedir. Biyolojinin temelini oluşturan bu ünlü teoriden sonra bitkiler sadece dış görünüşlerine göre değil, **filogenetik** durumları da esas alınarak sınıflandırılmaktadır. Bu devirdeki botanikçilerden en önemlileri olarak Alman **Braun**, **Eichler**, **Engler**, Avusturyalı **Wettstein** ve İngiliz **Hutchinson** sayılabilir. Günümüzde bitki sistematiği daha önce değindiğimiz **P. H. Davis**, **Tutin**, **Heywood**, Rus **Komarov**, **Takhtajan**, Fransız **Chadefaud**, **Gaussen**, **Emberger**, Alman **Melchior** ve **Werdermann**, Avusturyalı **Rechinger** ve Amerikalı **Cronquist** ile temsil edilmektedir.

Canlıların isimlendirilmesi nasıl yapılır?

Yeryüzünde çok farklı özelliklerde ve bilim insanlarının sınıflandırmada bile zorlandığı kadar çok sayıda canlı türü bulunmaktadır. Sınıflandırma ile uğraşan bilim insanları bugüne değin ancak 1,7 milyon dolayında canlı türünü isimlendirmiş ve bunların ancak yüzde 1'i yeterince incelenebilmiştir. Günümüzde dünyada adlandırma ve sınıflandırma ile uğraşan 5000 civarında bilim insanı olduğu tahmin edilmektedir. Bilim insanlarının çabalarıyla "yaşam ağacı" daha da net olarak ortaya çıkmaktadır. Her geçen gün yüzlerce yeni bitki, hayvan ve mikroorganizma türü saptanıyor ve adlandırılıyor. Biyoloji yüzyılı olarak gösterilen 21. yüzyılın başında, yeryüzünde ne kadar canlı türü olduğu henüz bilinememektedir. Biyologlar arasındaki tahminlere göre dünyada 3 milyonla 100 milyon arasında canlı türü olduğu tahmin edilmektedir. Yukarıda da değindiğimiz gibi ancak 1,7 milyon tür tanımlanabilmiştir (4).

Doğal ortamlarda sürekli olarak yeni bitki ve hayvan türleri keşfedilmektedir. Yeni bir bitkiyi isimlendirirken belirli kuralların izlenmesi gerekir. Bitkilerin isimlendirilmesi kuralları Uluslararası Botanik İsimlendirme Kodu'nda (International Code of Botanical Nomenclature) belirtilmiştir. Ayrıca bakterileri ve hayvanları isimlendirmek için ayrı bir kod bulunmaktadır. Bu kurallar profesyonel taksonomistlerin aralıklarla yaptıkları yeniden gözden geçirme (revizyon) ve arıtma (tasfiye) toplantılarında belirlenip kabul edilir. Bir taksonomist, yeni bir bitkiye verdiği ismin doğruluğundan emin olmak için, bitki isimlerinin listelendiği başvuru kitaplarını gözden geçirmek; bu ismin daha önceden kullanılmadığından emin olmak zorundadır. Yeni isim veren kişi teşhiste kullanılan bitki örneğini bir veya birden fazla herbaryumda saklamalıdır. Taksonomist en sonunda, bulmuş olduğu yeni bitkinin tanımını, dünyadaki botanikçilerin kolayca ulaşabileceği saygın bilimsel bir dergide yayımlamalıdır. Yayınlanacak tanımda, bulunan yeni bitkinin, daha önce isimlendirilen bitkilerden niçin farklı olduğunu açıklamalı ve yeni bitkinin ayırıcı özellikleri Latince olarak belirtilmelidir. Bu adımların izlenmesi yoğun bir çalışmayı gerektirir. Fakat bu yoğun çalışmanın ödülü, bilimsel kayıtlara girerek ölümsüzleşmektir. Çünkü isimlendirme sırasında, türü yeni keşfeden ve yayınlayan kişinin kendi adı da bir şekilde epitetten sonra yazılmaktadır (5).

Bitkilerin bilimsel adları ya Latince kelimelerden oluşur ya da diğer dillerden Grekçe'den Latince'ye çevrilmiş olarak kullanılır. Her bir bitkinin genel olarak tek bir bilimsel adı vardır [bazen eş ad (sinonim) da kullanılır]. Bir türün adı iki sözcükten oluşur. İki sözcüklü adlandırmaya yukarıda değinildiği gibi "Binomiyal" adlandırma denilir. Örneğin *Pinus nigra Arnold* (Karaçam) adlandırmasında *Pinus* cins adını, *nigra* ise türü yani epiteti nitelendirir. Tür epiteti tek başına bir şey ifade etmez, sadece *nigra* demek bir anlam taşımaz. Üçüncü bir adı daha vardır ki o da o türün ilk tanımını yapan yazarın (otörün) adıdır. *Pinus nigra*'nın sonunda yer alan "Arnold" sözcüğü Avusturyalı bir botanikçinin soyadıdır. Genellikle ünlü botanikçilerin adı ya da o bitkiyi tanımlayan botanikçinin soyadı kısaltılarak epitetten sonra verilir. Örneğin 6000'den fazla taksona isim vermiş olan ve yukarıda adı geçen İsveçli Carl Linnaeus için "L." yeterli görülmektedir. Yine İsviçreli botanikçi Edmond Boissier için sadece "Boiss." şeklinde bir kısaltma yapılmaktadır. Örneğin *Quercus vulcanica Boiss.* (Kasnak Meşesi, Türkiye'ye endemik). Bitkilerin isim babaları bazen iki kişiden oluşabilmektedir, örneğin *Rhamnus kayacikii Davis & Yalt.* adlandırmasında olduğu gibi Davis ve Yaltırık hocamızın (emekli Prof. Dr. Faik Yaltırık) birlikte buldukları ve adlandırdıkları bir bitkidir.

Sonuç

"Bölücü" olarak nitelenen Latince bitki adlarının birçoğunun Os-

manlı İmparatorluğu'nun ekonomik, siyasi ve askeri bakımdan en zayıf olduğu dönemlerde Anadolu florasını çalışan yabancı botanikçiler tarafından verildiği ve bu adlarının çoğunun en az yüzyıllık geçmişlerinin bulunduğu görülmektedir. Bunlar uluslararası bilimsel literatüre bu şekilde girmiş ve kabul görmüş ve artık değiştirilmesi olanaklı olmayan isimlerdir. Yukarıda da belirttiğimiz gibi bitkilerin adlandırılması Uluslararası Botanik İsimlendirme Kodu'nda (International Code of Botanical Nomenclature) belirtilen kurallar çerçevesinde yapılmaktadır. İsim kuralına uygun olduktan sonra onu hiçbir güç değiştiremez. Öyle her önüne gelenin (yetkili yetkisizlerin), "Ben bu isimden hoşlanmadım, o halde değiştiriyorum" deme lüksü bulunmamaktadır.

Bilime şovenizm katılmamalıdır. Bu tür isimlerle milli gurur incinir yorsa, daha pek çok şeyde incinmelidir! Matbaa neden 200 yıl sonra bize gelmiş? Batılılar'ın daha Kanuni Sultan Süleyman döneminde Anadolu'nun bitkileriyle ilgilenmeye başlamış olduklarına yukarıda değinildi. Osmanlı Dönemi'nde neden bilim ve bilgiye gerektiği gibi önem verilmemiş? Günümüzde neden gizlice soğanlı bitkiler yurtdışına kaçırılıyor? Ormanlarımız neden her geçen gün tahrip ediliyor, işgal ediliyor? Bunları sorgulamalı Orman Bakanlığı yetkilileri.

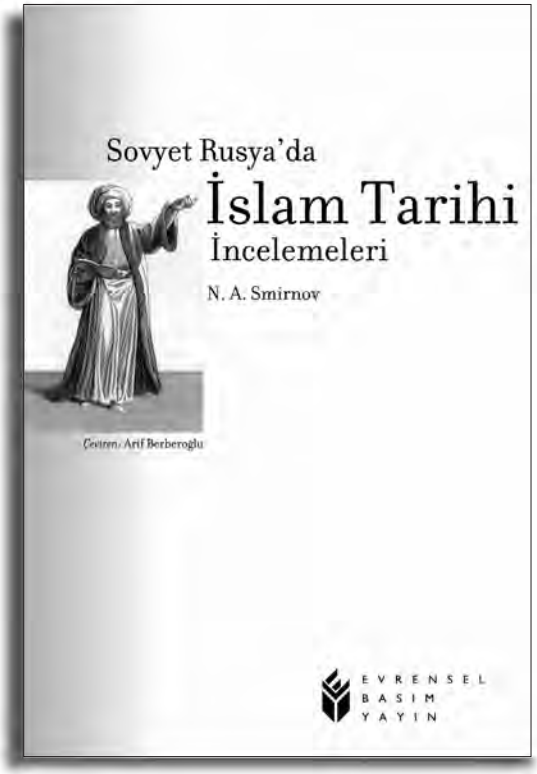

Sistematik botanik ve zooloji konularında en çok tanınan bilgin Linnaeus (1707-1778). Linnaeus, *Genera Plantarum* (Bitki Cinsleri) adlı eserinde, 1000 cins ve 6000 kadar bitki türünü tanımlamıştır.

Yoksa İstanbul'da ve diğer kentlerimizde haksızca işgal edilen yüz binlerce hektar orman alanıyla ilgili olarak kamuoyunda 2-B olarak bilinen orman yağması konusunda bazı gerçekler gizlenmek, her zaman yapıldığı gibi dikkatler başka tarafa çekilmek mi isteniyor?

DİPNOTLAR

1) A. Baytop, Türkiye'de Botanik Tarihi Araştırmaları, Tübitak Popüler Bilim Kitapları, Akademik Dizi, Ankara, 2004, 574 s.
2) F. Yaltırık, A. Efe; Otsu Bitkiler Sistematiği, İÜ Orman Fak.Yay. No 10, İstanbul, 1996.
3) M. Sarıbaş, Gymnospermae (Açık Tohumlular), ZKÜ Bartın Orman Fakültesi, Ders Notu (Basılmadı), Bartın, 2002.
4) Ç. Sunay, "Türlerin Yok Oluşu", Bilim ve Gelecek Dergisi, S:3, s.36-41, İstanbul, 2004.
5) L. E. Graham, J. M.Graham, L. W. Wilcox; Bitki Biyolojisi, Palme Yayıncılık, Ankara, 2004.

344 sf., 12 YTL

Bilimsel sosyalizm din karşısındaki tutumu nedir?

İslam dini hangi koşullarda doğdu, Kuran hangi kaynaklardan beslendi?

Çarlık İmparatorluğu'nun İslamiyete ilgisinin nedenleri?

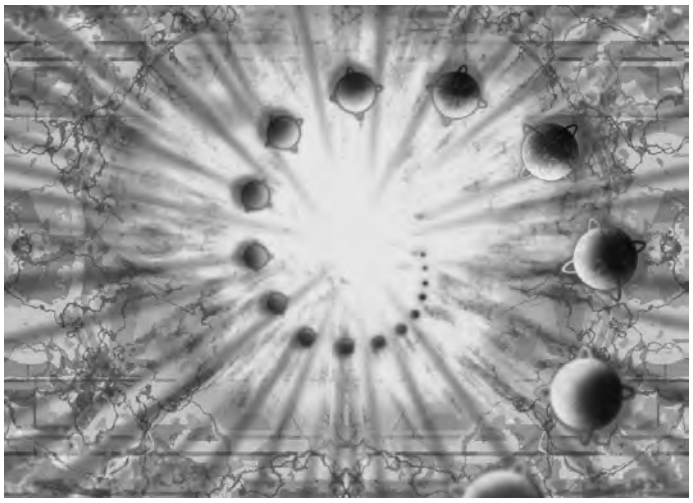
Sovyetler Birliği, Müslüman Asya halklarına nasıl yaklaştı, ne gibi uygulamalar gerçekleştirdi?

Sovyet kaynakları üzerinden bir İslamiyet eleştirisi...

EVRENSEL BASIM YAYIN
KAMER HATUN MAH. ALHATUN SK.
NO: 27 80060 BEYOĞLU İSTANBUL
T: 0 212 361 09 07 (PBX) F: 0 212 361 09 04
E: bilgi@evrenselbasim.com

Geleceğin ucuz, temiz ve tükenmez enerji kaynağı: Füzyon

Fosil yakıt kaynaklarımız sonludur; kullanmaya devam edersek yaşam için olumsuz iklim değişimlerine neden olacaktır. Fizyon prensibine dayalı mevcut nükleer enerji santrallarının tehlikesi de biliniyor. Atom çekirdeklerinin parçalanması değil, birleşmesi sonucu atom enerjisini açığa çıkaran füzyon reaktörleri ise gelecek için bir umut olabilir. Fakat bunun için uzun erimli enerji araştırma ve geliştirme çabaları gerekiyor. Bu noktadaki engel ise elektrik pazarında liberal ekonomiye geçiş. Çare: büyük kamusal projeler.

Prof. Dr. Rennan Pekünlü
Ege Üniversitesi Astronomi ve Uzay Bilimleri Bölümü

Erke (enerji), öz-örgütlenme gösterebilen yapıların, canlı veya yıldız, gökada, vb. gibi "cansız" olarak niteleyebileceğimiz tüm yapıların peşinde olduğu "şey"dir. Çevrede özgür durumda dolaşan erkenin daha fazlasını yakalamak, daha etkin olarak çevrime sokmak, böylece değişerek daha üst düzeyde örgütlenmeye gitmek, evrimin tüm öz örgütlenme gösteren yapılar için geçerli olan bir özelliği.

Bu yazıda, insanlığın erke kaynaklarına yönelik çalışmalarını, varolanların eleştirel değerlendirmesini, amaçlananın (**füzyon** erkesi) sorunlarını ele alacağız. Bu nedenle, *Bilim ve Gelecek* dergisinin önceki sayılarında yayınlanmış olan yazılardan bazı bölümleri bütünsellik açısından "yine" aktarmak zorunda kalacağım. Sıkılmamanız dileğiyle.

Kozmik evrimin ortak bir ölçütü olabilir mi?

Mutlak olan değişimdir; ancak değişimin yönü de önemli! Evrim geçiren dizgelerde "zaman oku", kötümser termodinamikçilerin düşüncelerinin aksine 'ısı ölümüne', çürümeye, bozulmaya doğru değil, giderek artan karmaşıklığa, düzene ve daha fazla **erke akısı** yakalamaya doğru işaret ediyor.

Gökadalardan yıldızlara, gezegenlere, organik ve inorganik özdeğe (maddeye) dek her şey değişiyorsa, mutlak olan değişimse, değişimin nicel bir ölçütünü vermek olası mı? Bu ölçüt, kozmik evrimin kucakladığı tüm birimlerin ortak bir ölçütü olabilir mi? Bu soruların yanıtlarını, "Evet" ve "Olur" biçiminde veren çağcıl ve çağdaş bilim insanları var: I. Prigogine, H. Alfven, E. Lerner, E. J. Chaisson, vb.

Kozmik evrim bağlamında yapılan gözlem ve deneyler, çevre koşullarının değişmesine bağlı olarak örgütlü dizgelerde (sistemlerde) de değişimlerin ortaya çıktığını göstermektedir. Bu değişimler dizgeyi daha büyük ölçeklerde düzen ve karmaşıklığa doğru taşır. Bu bağlamda **dizge** (system), **düzen** (order), **karmaşıklık** (complexity) gibi kavramlar, birbiriyle çok çeşitli ve karmaşık etkileşim içinde bulunan alt dizgelerden oluşmuş yapıları betimler.

Gözlemlerimiz, gökadalar ve yıldızlar gibisinden çok büyük ölçekli yapılardan, en basit canlı hücresine dek tüm kozmik yapıların durgun değil, devingen olduğuna işaret ediyor. Bu devingenlik sonucunda değişen çevre koşulları doğal ve kaçınılmaz olarak bir tür erkenin ortaya çıkmasına, bu erke de yerel ve bütünsel (global) değişime neden olur. Dizgelerin oluşmasını, oluşan dizgelerin sürekliliğinin sağlanmasını ve dizgelerin parçalanmasını bu erkeyle, "özgür erke" ile açıklayabiliyoruz. Özgür erke kaçınılmaz olarak ortaya çıkacaktır; çünkü evren en küçük ölçeklerden en büyük ölçeklere dek devingendir. Özgür erke yardımıyla karmaşadan, kaostan düzenin nasıl doğduğu bir başka yazının konusu olabilir. Biz bu yazıda, "Tüm kozmik yapı-

ları bir tek nicel ölçütle, özgür erke yoğunluğuyla, birleşik bir çerçevede inceleyebilir miyiz?" sorusunun nasıl yanıtlandığıyla ilgileneceğiz.

Doğa bilimleri içinde en geçerli "döviz" erke olduğundan, fiziksel, dirimsel ve kültürel evrimleri birleştirme (materyalist Büyük Birleşik Kuram-BBK) çabasında erke baş rolü oynayacaktır. Ancak hemen belirtelim, baş rol oyuncumuz 'yalın olarak erke' değil. Çünkü herhangi bir yıldızdaki erke, örneğin bir amiptekinden; bir gökadadaki de bir hücreninkinden çok fazladır. Diğer yandan unutulmamalıdır ki, herhangi bir canlı dizge, cansız nesnelerden daha karmaşıktır. Kısacası, dizgenin "mutlak erkesi" çok anlamlı bir ölçüt değildir, çünkü bu erke dizgenin boyutu, bileşimi ve etkinliğine bağlıdır. "Maksimum erke ilkesi" veya "minimum entropi durumu" da benzer biçimde bir ölçü olamaz. Erkeyi en uygun biçimde (optimum) kullanan (azı açlıkla çoğu obeziteyle öldürmeyecek biçimde) örgütsel karmaşıklık bir ölçü olabilir. "Karmaşıklığı" nesnel bir ölçütle tanımlayabilmek, tüm "düzenli dizgeleri" aynı ölçütle görebilmek için "erke yoğunluğu" önerilmektedir. Doğanın tüm yapıları çevrelerine açık olduğu için, **Kozmik Büyük Birleşik Kuramın** (materyalist BBK) temel ölçütü, "belli bir kütleye sahip olan karmaşık dizgeden akan özgür erke oran yoğunluğu" olmalıdır. Doğa bilimlerinde Φ_m simgesiyle gösterilen bu oranın anlamı, ölçümü ve birimi son derece anlaşılır ve açıktır.

Φ_m gökbilimcilerin yazınında, **ışıtma/kütle oranı**; fizik yazınında, **güç yoğunluğu**; yerbilimcilerde **özgün radyant akı**; dirimbilimcilerde **özgün metabolik oran** ve mühendislikte **güç/kütle oranı** olarak bilinir. Bu ölçütle bakıldığında, bitkiler ($\Phi_m \sim 10^3$ erg $s^{-1} g^{-1}$) yıldızlardan ($\Phi_m \sim 1$ erg $s^{-1} g^{-1}$) veya gezegenlerden ($\Phi_m \sim 10^2$ erg $s^{-1} g^{-1}$) daha "karmaşık" yapılardır. İnsan ($\Phi_m \sim 10^4$ erg $s^{-1} g^{-1}$) ve onun beyni ($\Phi_m \sim 10^5$ erg $s^{-1} g^{-1}$) daha da "karmaşıktır". Ve dahası, "düzenli dizgeler" içinde en karmaşık olanı insan toplumlarıdır ($\Phi_m \sim 10^6$ erg $s^{-1} g^{-1}$). Özetleyecek olursak, bir yıldız veya gezegenden akıp geçen erke, insandan veya onun beyninden akıp geçen erkeden daha büyük olmasına karşın, insan ve onun beynindeki özgün oran (birim kütle başına akıp geçen erke) yıldızlardakinden daha fazladır. Özgür erke oran yoğunluğuna ilişkin hesaplamalar ve modeller, E. J. Chaisson'un, *Cosmic Evolution* adlı kitabında bulunabilir.

"Günümüzün 'karmaşık', denge durumundan olabildiğince uzak koşullardaki uygarlıkların ortaya çıkabilmesi için daha fazla erke akı yoğunluğuna gereksinimi vardır. *Hominid* atalarımızdan başlayıp, değişik kültürel aşamalar geçiren insan toplumlarındaki erke tüketim düzeylerini de Φ_m bağlamında inceleyebiliriz. Birkaç milyon yıl önceki 'avcı-toplayıcı' toplumlarda $\Phi_m \sim 10^4$ erg $s^{-1} g^{-1}$ iken, birkaç bin yıl önceki tarım toplumlarında $\Phi_m \sim 10^5$ erg $s^{-1} g^{-1}$ ve 200 yıl kadar önceki erken dönem endüstri toplumlarında $\Phi_m \sim 5\times10^5$ erg $s^{-1} g^{-1}$ düzeylerindeydi. Bugün erke tüketim çılgınlığının yaşandığı ABD de bu oran $\Phi_m \sim 3\times10^6$ erg $s^{-1} g^{-1}$ dır" (Chaisson, 2003).

Plütonyumun gazabı!

Bu gelişkin düzeyi "ölümcül" bir erke kaynağıyla yakaladık: radyoaktivite! Yeraltındaki görev alanında sıcak ve sevecen olan "yeraltı Tanrısı" Plüto, yerüstünde göreve koşulduğunda öfke ve ölüm saçacaktı; insanlık bunun ayırdında olmalıydı. **Plütonyum**, yeraltında çevresine saçtığı ısıyla gezegenimizi en derin okyanus çukurlarından en yalçın dağ zirvelerine dek ısıtıyor; buzul çağlarında güney yarımküreye sarkan o devasa buzulu milyonlarca yıl süren sabırla eritiyor, yaşamın sürekliliğini sağlıyordu. Dört buçuk milyar yıldır bizimle; ısı veriyor, yaşam veriyor. Ama yeraltında kalmak, çirkin emellere alet olmak istemiyor. Uzmanlık alanının dışında kullanılmaya başlandığında çok kötü gazaba geliyor. Nasıl mı ?

Eğer yeraltı Tanrısı plütonyumun

Atom çekirdeğinin radyoaktif bozunması üzerine kurulu fizyon reaktörlerinin bugünlerde Batı toplumlarında bile kullanımı iyice azalmış durumda.

500 gramını yerüstüne çıkarır ve yeryüzüne eşit olarak dağıtırsanız, dünyadaki insanların tümü akciğer kanserine yakalanır. Doğal olarak yalnızca Afrika'da bulunan plütonyum bir kez günışığını gördü. Ona bu azabı verene o da dinmeyecek olan gazabını verecek artık! Doğal plütonyumu yerinde bıraksak da o artık kendisini nükleer reaktörlerde uranyum-238 izotopundan yılda 200-250 kg olmak üzere üretebiliyor. Plütonyumun yarı ömrü 24.400 yıldır. Radyoaktivitesi 500.000 yıl sürmektedir.

Plütonyum kimyasal tepkimelere girebilen bir metaldir. Havada plütonyum dioksit gibi, solunum yoluyla insana geçebilen parçacıklar oluşturabilir. Talk pudrası gibi çok ince olan bu bileşim atmosferdeki hava akımlarıyla taşınır. İnsan ve hayvanlara solunum yoluyla geçer. Akciğerin hava yollarından birine konuşlanan bileşim yakın komşuluğundaki hücreleri **alfa parçacığı** (helyum atomu) bombardımanına tutar. Daha küçük parçacıklar akciğerden kan damarlarına geçer. Plütonyum demir benzeri özellikler sergilediğinden kandaki demir taşı-

Eğer yeraltı Tanrısı plütonyumun 500 gramını yerüstüne çıkarır ve yeryüzüne eşit olarak dağıtırsanız, dünyadaki insanların tümü akciğer kanserine yakalanır! Protesto eylemlerinden bir görüntü.

yıcı proteinlerle birleşir ve vücudumuzun demir depoları olan karaciğere ve kemik iliğine yerleşir. Alfa parçacığı bombardımanına burada da devam eden plütonyum karaciğer, kemik kanseri ve lösemiye neden olur.

Plütonyumun demir benzeri özellikleri, onun, oldukça koruyucu olan plazentayı da geçerek, ana rahminde gelişmekte olan fetüse ulaşmasını sağlar. Gelişme bozukluklarına neden olur. Plütonyum erkeğin testislerinde ve kadının ovarisinde yoğunlaşır ve kaçınılmaz olarak genetik mutasyonu başlatır.

Plütonyum besin zincirinde çok daha fazla yoğunlaşır. En çok da, protein deposu olarak saldırdığımız balık, tavuk, yumurta ve sütte birikir! Plütonyum molekülleri büyük olduğundan genellikle mide-bağırsak yoluyla özümsenmez. Ancak yeni doğmuş olan bir bebeğin bağırsak duvarları henüz olgunlaşmamış olduğundan, doğumu izleyen ilk dört hafta içinde plütonyumu bağırsak yoluyla özümseyebilir. Plütonyum hem insan hem de hayvan sütünde yoğunlaştığından yeni doğmuş olan bebekler plütonyum aracılığıyla gelecek olan kanser ve genetik mütasyona karşı daha zayıftır.

Nükleer teknoloji uzmanları plütonyuma nükleer erke üretiminde kullanılan uranyum-235'in yedeği gözüyle bakıyorlar. Çünkü aynı uzmanlar, uranyum-235 kaynaklarının 2000'li yıllarda tükeneceğini öngörüyor. Uranyum-235'e olan gereksinimi ortadan kaldırmayı amaçlayan nükleer endüstri, "**hızlı üretken reaktör**"ü (fast breeder reactor) tasarladı. Bu reaktör yakıt olarak plütonyum ile uranyum-238'i kullanır. Elektrik üretme sürecinde reaktör, tükettiğinden daha fazla plütonyum ürettiğinden "üretici" olarak adlandırılır.

Ünlü reaktörün adı "Super Phoenix"; kullandığı plütonyumu 60 yılda iki katına çıkarabilecek yetenekte! Yeraltı Tanrısı bir kez ışığı gördü; gazabına dur durak olmuyor. Kendisini küllerin içinden "yepisyeni" olarak yine yeniden çıkarıyor; tıpkı mitolojik kuş **phoenix** gibi!

Fizyon aldatmacaları

Nükleer erkenin güvenilir, ucuz ve temiz olduğu yönündeki savlar aldatmacadır. Özellikle kullanılmış yakıt çubuklarının depolanması çok büyük sorun. Cayır cayır radyoaktivite içeren ve binlerce yıl dirimküreye tehlike oluşturacak olan bu yakıt çubuklarını Batı ülkeleri para karşılığında Rusya'ya, Litvanya'ya ve birçok ülkeye satıyor. Ucuz değil; 25-40 yıl ömrü olan reaktör daha sonra hiçbir biçimde kullanılamayacak duruma gelir. Ya bir "anıt mezar" olarak şehrin yakın komşuluğunda bir yerde asılı kalır ya da uzaktan kumanda yöntemiyle sökülür. Bu sökülme işlemine verilen akçeler bir reaktörün yapımına harcanan akçeler denlidir. Hele hele, temiz?... Hiç değil! Teknoloji ne denli güvenilir olsa da **sızıntı** kaçınılmaz oluyor.

İşte Three Mile Island, işte Savannah River, işte Windscale işte Kyshtym işte Çernobil, Japonya'daki sızıntı ve son olarak Sellafield (İngiltere); daha kim bilir örtbas edilen niceleri! Amerika'sında da sızıyor, İngiltere'sinde de sızıyor, Rusya'sında da sızıyor, Japonya'sında da sızıyor. Nereye? Havama, suyuma, besin zincirime, iliğime kemiğime!

Bu kez de İngiltere'deki Sellafield Reaktörü yine sızmış! Önceki sabıkalarının arasında, en kötüsü, lösemili çocuklar varmış! Atom çekirdeğinin radyoaktif bozunması üzerine kurulu **fizyon** reaktörlerinin bugünlerde Batı toplumlarında bile kullanımı iyice azalmış durumda. Seçenek erke üreticisi adayı olan, atom çekirdeklerinin birleşmesi sonucu atom erkesini açığa çıkaran **füzyon** reaktörleri üzerine yapılan araştırmalar tüm dünyada ileri sanayi ülkelerinin hem ulusal hem de uluslararası çabalarıyla sürüyor.

Süregelen füzyon araştırmalarının birçok yanı var: plazma fiziği; lazer optiği; üretilen erkenin denetimi, depolanması; yıldız özeklerindeki sıcaklık ve basınca denk değerlerdeki sıcaklık ve basınçlara dayanıklı malzemenin üretim ve geliştirilmesi; füzyon erkesinin diğer erke türleriyle yarış şansı; füzyon erkesinin sürekli kullanımına ne zaman geçilebileceği; toplumda erke politikası saptayıcılarının bu seçeneğin araştırmalarına ne denli parasal destek ayırdığı; toplumun ve liberal ekonomi pazarında erke satıcılarının fizyon ve füzyon erkelerine bakışı, vb.

Bu yazı "Kaynaklar"da gösterilen makalelerin çevirisidir. Yazının amacı, 1. bölümde okuyucuyu füzyon çalışmalarıyla tanıştırmak; 2. bölümde de, füzyon çalışmalarının ekonomik, teknik, bilimsel, sosyal ve politik açıdan karşılaştığı sıkıntıları sunmaktır. Füzyon araştırma-

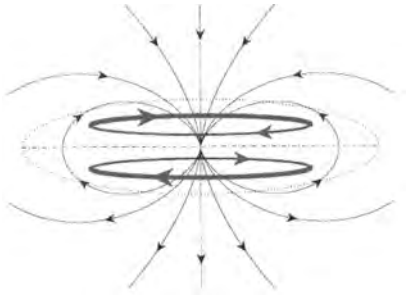
ları, plazma fiziğiyle onu tuzaklayıp erkesini özgür duruma geçirecek olan teknolojinin ortak projesidir.

Füzyonu gerçekleştirme çalışmaları

Kısaca tanımını yapmamız gerekirse, maddenin "**dördüncü hali**" olarak tanımlanan **plazma**, özgür elektron, iyon gibi elektrik yüklü parçacıklarla daha az sayıda elektriksel olarak nötr parçacıklar içeren topluluktur. "Gaz"dan daha fazla "toplu davranış" sergiler. Hem elektrik ve manyetik alandan etkilenir hem de kendisi bu tür alanlar üretir. "Kararsız" (unstable), "yönbağımlı" (anisotropic) ve eşdağılımsız (inhomogeneous) özellikler sergiler. Bu nedenle çoğu fizikçi tarafından "şizofren" olarak tanımlanır!

Plazmayı manyetik alanda tuzaklayarak füzyonu gerçekleştirme araştırmalarının ana amacı, elektrik üreten güç istasyonu kurmaktır. Bu istasyon, deuterium (D) ile tritium (T) çekirdekleri arasında termonükleer füzyon tepkimesi temelinde olacaktır. Tepkimede ortaya çıkacak olan ürünler, α-parçacığı olarak da adlandırılan Helyum çekirdeği ve nötronlardır: D+T $\rightarrow$ He (3. 5 MeV) + n (14.1. MeV). Bir erke birimi olan elektronvolt (eV)'un yine bir erke birimi olan **erg** cinsinden değeri, 1 eV = 1.602×10^{-12} erg eşitliğiyle verilir.

Yukarıdaki tepkimenin yan ürünlerinden biri olan Helyum çekirdeklerinin erkelerini plazmaya aktarması bekleniyor; manyetik alanın tuzaklayamadığı nötronlarsa lityumdan tritium üretme işleminde kullanılacak. Plazmanın manyetik alanda tuzaklanmasında başarı sağlamış olan iki tasarım **stellarator** ve **tokamak**dır. Her iki aygıt da poloidal manyetik alanla (bir benzetmeyle, yönü daima dünyanın bir kutup bölgesinden diğer kutup bölgesine) ve toroidal (aynı benzetmeyle, yönü daima ekvator boyunca) manyetik alan toplamını (bkz. Şekil 1), toroidal tuzak yapıda (bkz. Şekil 2) buluşturarak sıcak plazmayı manyetik alan kuvvet çizgileri boyunca tuzaklamayı amaçlayan manyetik-hidrodinamik (MHD) denge durumunu oluşturmaya çalışır. Plazmayı oluşturan "yakıt iyonlar", belli oranda "karışım iyonları" ve elektronlar, manyetik alan tarafından tuzaklanır. Plazma parçacıkları kuvvet çizgileri boyunca hemen hemen özgürce devinebilir. Manyetik alana dik yöndeki devinime parçacıklar arası çarpışmalar veya MHD kararsızlıkları neden olabilir.

Şekil 1. Manyetik alan kuvvet çizgileri tamamen poloidal (ince çizgiler) ve tamamen toroidal (kalın çizgiler) yönlerde olabilir.

ABD Erke ve Ulusal Nükleer Güvenlik Yönetimi (NNSA) için tasarlanan ve yapımı Lawrence Livermore Ulusal Laboratuvarı'nda (LLNL) süren Ulusal Ateşleme Deney Odası (NIF), Eylemsiz Tuzaklamada (Durgun, Devingen olmayan tuzaklanmış Plazmada) füzyon (ICF) ve büyük erke yoğunluğu ve basınçlarda bilimsel araştırma yapan fizikçiler için uygun bir ortamı oluşturmuştur. Deney Odasının lazer dizgesini barındıran bölümüne 1997 yılının Mayıs ayında başlanmış ve 2001 yılının Eylül ayında tamamlanmıştır. 2002 yılının sonlarına doğru Deney Odasında ilk dört lazer demet yolu çalıştırılmıştır. 2003 yılı Temmuz ayında lazer erke üretimine başlamıştır. Üretilen lazer ışınımının temel dalgaboyu 1,06 mikrondur. İkinci ve üçüncü harmonik dalgaboylarında da rekor düzeyde erke üretilmiştir. 2008 yılında tamamlandığında Deney Odasında 192 tane yüksek erkeli lazer demeti, D-T karışımından oluşan füzyon hedefini sıkıştırıp ateşleyecek ve füzyon tepkimesinde ortaya çıkacak olan erke, füzyonu başlatmak için gereken lazer erkesinden büyük olacaktır. Bu deney çok iyi denetlenen bir ortamda yapılacak ve 100 milyon kelvin sıcaklık ve 100 milyar atmosfer basıncındaki fiziksel süreçler üzerinde çalışılacaktır. Bu sıcaklık ve basınçlar doğal olarak yalnızca yıldızların içinde ve nükleer bombaların patladığı ortamlarda bulunur.

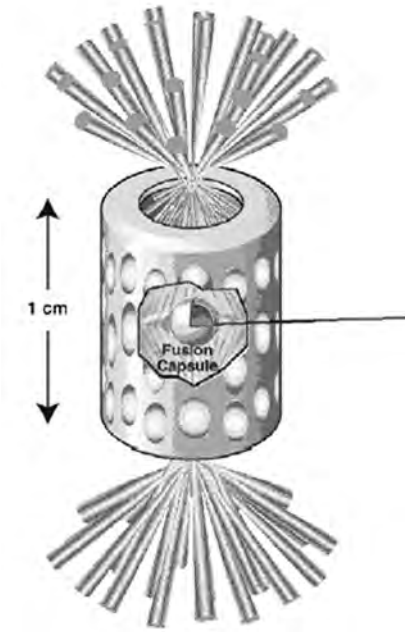
Ulusal Deney Odasında (UDO) ateşleme

UDO'nun amaçlarından biri, 192 tane lazer ışın demetini kullanarak, ağır hidrojen izotopları D ve T içeren küçük kapsülleri sıkıştırıp ısıtarak termonükleer ateşleme ve erke üretme konularını çalışmak olacaktır. Şekil 3-7 dizisinde UDO aracılığıyla dolaylı ateşleme yöntemi gösterilmiştir. Bu yöntemle eylemsiz durumdaki plazmanın füzyonu gerçekleştirilmiştir. UDO'daki füzyon hedef, dikkatli bir biçimde hazırlanmış olan ateşleme kapsülleridir. Kapsüllerin içinde füzyon yakıtı olan basınçlı D-T gazı bulunmaktadır. Kapsül son derece düzgün ve ince bir donmuş katmandan oluşmuştur.

Şekil 2. Toroidal tuzaklama odası (Nucl. Fusion 44 (2004) 452-463).

Kapsüller plastik veya bakır içeren berilyum elementinden oluşur. Bu kapsüller, **hohlraum** adı verilen boş bir altın silindir içine asılır. Silindirin her iki tabanında lazer ışın demetlerinin gireceği pencereler

Şekil 3. Hohlraum. UDO'nın 192 tane lazer ışın demetleri, 4 er 4 er gruplanarak "quads" adı verilen 48 tane ışın demetine sıkıştırılmıştır. Bu ışın demetleri silindir biçimindeki altın bölmenin duvarlarına yönlendirilmiştir. Duvarlara aktarılan lazer erkesinin X-ışınları üretmesi ve bu ışınların ortada asılı duran füzyon kapsülü üzerine yoğunlaşması amaçlanır. Plastik veya bakır içeren berilyum kabuk X-ışınlarınca eritilir (Nucl. Fusion 44 (2004) S228-S238).

vardır. Doğru bir biçimde odaklanmış olan lazer ışınları bu pencerelerden hohlraum içine, silindir odanın duvarlarına yöneltilir. Hohlraumun duvarlarına yöneltilen yüksek erkeli lazer ışınları duvarda X-ışınlarının üretilmesine neden olur (bkz. Şekil 4). Üretilen X-ışınları kapsülleri, tekdüze biçimde "aydınlatır". X-ışınları kapsüllerin dış kısımlarını hızlı bir biçimde eritir. Eritme işleminde üretilen tepkime kuvvetleri **füzyon** yakıtını kapsülün özeğine doğru sürer (bkz. Şekil 5). Bu biçimde sıkıştırılan ve ısıtılan D-T yakıt, termonükleer füzyon tepkimesi için gerekli koşullara ulaşır (bkz. Şekil 6) ve ateşleme kendiliğinden sağlanır (bkz. Şekil7).

Uygun koşulların sağlanması durumunda termonükleer tepkimeler dışarıya doğru yayılacaktır. Hohlraumdaki tüm yakıt böylece tüketilecek ve tepkimeyi başlatan erkeden daha fazlası özgür duruma geçecektir. Lazer ışınları kapsüller üzerine dolaysız olarak gönderilmediği için bu tür füzyon hedeflere, **dolaylı ateşlenen hedef** denir. Dolaylı ateşlenen hedefler, lazer ışınlarındaki erke ve tekdüzelik bozukluklarını düzelttiği için avantajlıdır. Ancak, aynı hedefler X-ışınlarıyla füzyon kapsüllerinin etkin olarak eşleşmelerini sağlayamıyor.

Durgun durumda tuzaklanmış olan plazmanın füzyon tepkimesi için kullanılan ikinci yaklaşım, dolaysız başlatmadır. Bu yaklaşımda lazer ışın demetleri doğrudan kapsülün üzerine gönderilir. Rochester Üniversitesi'ndeki laboratuvarda kullanılan ve 60 tane ışın demetinden oluşan **Omega Lazeri** dolaysız füzyon başlatma deneyleri için tasarlanmıştır ve uzun bir süredir ateşleme deneyleri gerçekleştirmektedir.

UDO'da füzyon ateşleme aşamasına ilişkin çalışmalar sürüyor. İlgili ölçeklerde, sıcaklıkta ve basınçtaki fizik, bu fiziğin modellenmesi, diğer yandan kapsülün ve hohlraumun üç boyutlu modellenmesi daha iyi anlaşıldıkça hohlraum içindeki kapsülü dolaylı ateşleme veya X-ışınlarıyla ateşleme yöntemi giderek güç kazanıyor. Bu arada, kullanılan malzeme, hohlraum ve kapsül boyutlarının en uygun duruma getirilme çalışmaları da ilerliyor. Örneğin, plastik kapsülün füzyon sürecindeki etkinliği iki katına çıkarılırken, kapsülün dış çeperinin pürüzlülüğü de iki katına çıkarılıp pürüzsüz yüzey üretimindeki zorluklar aşıldı.

Los Alamos Ulusal Laboratuvarı'ndaki (LANL) araştırmacıların yeni kapsül tasarımı bakır içeren beryllium, oldukça dayanıklıdır. Bu tasarımda da dış çeperin pürüzü önceki tasarımlardakinden 10-20 kat fazladır; bu tasarımla da füzyon ateşlemesi ve erke kazanımı sağlanmaktadır. Tüm bu çalışmalar füzyon teknolojisindeki maliyeti düşürmektedir.

UDO, bilimsel çevrenimizi genişletiyor

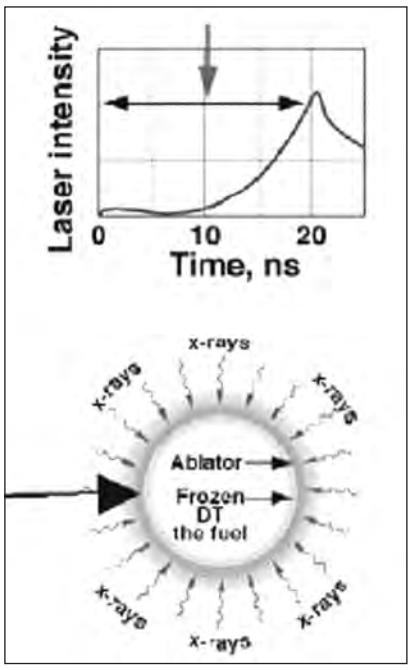
ABD'nin Ulusal Bilimler Akademisi (NAS), gelecek nesil deney odalarında yüksek erke yoğunluğuyla (HED) yapılacak olan deneysel çalışmaların bilimsel çevrenimizi genişleteceğinin ayırdına varmıştır. UDO, HED projesiyle, maddenin Güneş ve daha büyük kütleli yıldızlardaki, Jüpiter benzeri dev gezegenlerdeki ve evrenin büyük bir çoğunluğunu oluşturduğuna inanılan kahverengi cücelerdeki koşullarına ulaşabilecek. UDO koşullarında madde, yüksek erke fiziği hızlandırıcılarındaki deneylerde ulaşılan durumuna yaklaşacaktır.

UDO'nun yüksek erkeli lazer ışınları nanosaniye denli kısa süreli atmalarla (pulse) 10^9 atmosfer basıncına ulaşabiliyor. Lazer ışın atmalarının süresi bazı düzeneklerde 100 nanosaniye denli uzun olabiliyor. Yüksek erkeli ve uzun süreli atmalarla plazmanın durumuna (EOS), yüksek basınçlarda malzemelerin nasıl davrandığına, hidrodinamik sonuçlara ve ışınım taşınımına ilişkin deneysel ölçümler yapılıyor. Örneğin, araştırıcılar UDO'yu kullanarak **ılık yoğun maddenin** (WDM) özelliklerini inceleyebiliyor. Ilık yoğun madde, erke aralığı birkaç elektron volt ile birkaç on elektron volt aralığında değişen, yaklaşık katıların yoğunluğuna sahip materyaldir. Günümüzde, ılık yoğun maddeyi yeterince betimleyebilen kuram henüz geliştirilemedi.

UDO lazer ışın demetleri, yüksek yoğunluklu maddenin radyografisini verecek X-ışın güçlerine ulaştı. Yüksek erkeli picosaniye süreli lazer atmaları çok parlak ve yüksek erkeli X-ışınları üretip, ılık yoğun maddenin radyografisiyle materyalin hidrodinamik özelliklerini çözümleyebiliyor.

Füzyon ve dünya enerji piyasası

Batı toplumlarında insanlığın erke (enerji) sorunuyla ilgilenenlerin sayısı oldukça az! Enflasyonu dikkate alan karşılaştırmalarda, günümüz erke fiyatlarının, 1973 yılındaki ilk petrol krizi öncesi fiyatlarından daha düşük olduğu ortaya çıkıyor. Sanayileşmiş ülkelerin yıllık erke

Şekil 4. Kapsülün dış çeperini eriten X-ışınları kapsülün çevresinde bir plazma bulutunun oluşmasına neden olur. Dış çeper ve füzyon yakıtı olan sıkıştırılmış DT gazı, kapsülün yüzeyindeki sıcak materyelin patlamasıyla kapsülün içine doğru sıkıştırılır. Bu sırada lazer ışınları en yüksek erke düzeyindedir ve deney başlangıcından bu aşamaya dek geçen süre 20 nanosaniyedir (Nucl. Fusion 44 (2004) S228-S238).

kullanımındaki artış oranı, 1970 öncesine kıyasla azalmış durumda. Bu nedenle, petrol ve doğal gaz araştırmaları daha etkin olarak ve daha geniş coğrafyada sürmektedir.

Bu "olumlu" sayılabilecek gelişmelere karşın erke sorunu, çözüm bekleyen gerçek bir sorun olarak duruyor. Eğer **sera etkisi** gerçekten tehdit edici boyutlardaysa, insanlık fosil yakıt tüketimini azaltmak zorunda kalacaktır. Gelecekte, dünya erke tüketimi özellikle gelişmekte olan ülkelerde artacaktır. Nükleer fizyon (atom çekirdeğinin parçalanması) Batı ülkelerinde yaygın kullanımını yitiriyor. Bu nedenle bazı çevrelerde erke tasarrufu yapılması ve yenilenebilir erke kaynaklarının bulunması tartışılıyor. Gerçekçi bir çözümleme yapacak olursak, elektrik üretiminde daha büyük beygir gücüne ve daha sıkı bir elektrik ağına gereksinim var.

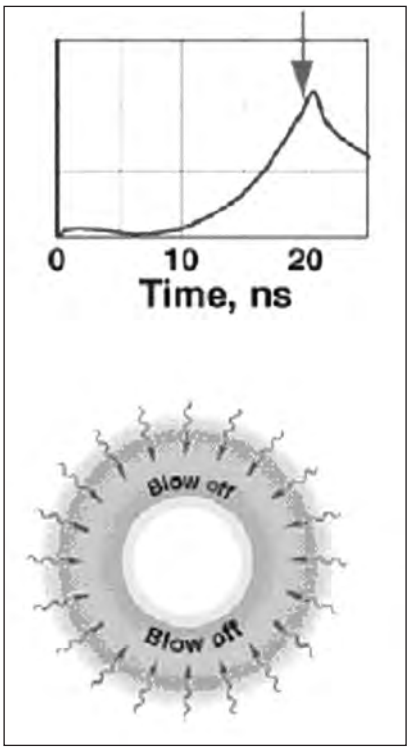
Tüm insanlığın uzun erimdeki erke sorununu düşündüğümüzde şu sonuca ulaşıyoruz: fosil yakıt kaynaklarımız sonludur; kullanmaya devam edersek yaşam için olumsuz iklim değişikliğine neden olacaktır. Bu gerçeği dikkate alırsak, insanlık bu tür yakıtlara güvenemez. Günümüz nesli, uzak gelecekte erke kaynağı olabilecek seçenekleri dikkate alma sorumluluğuyla karşı karşıyadır. Birbirine koşut araştırma ve geliştirme projelerinin yapılması gerekiyor. Diğer erke kaynaklarına ilişkin belirsizliklerin varlığı biliniyorken, seçenek kaynaklara ilişkin araştırma ve geliştirme çabalarını engellemek sorumsuzluk olacaktır.

Uzun erimli erke araştırma ve geliştirme çabalarının önündeki engel, elektrik pazarında liberal ekonomiye geçiştir. Hızlı dönüşümlerin gerçekleştiği çağımızda erke satan firmalar, maliyeti azaltma ve kısa erimde ayakta kalma sorunlarıyla ilgileniyorlar. Dahası, bu satıcı firmalar kendilerini, gelecekteki stratejik elektrik erke üretiminden sorumlu tutmuyorlar. Erke satıcılar nükleer füzyon (atom çekirdeklerinin birleşmesi) araştırmalarındaki gelişmelerle yakından ilgileniyor olmalarına karşın bu çalışmalara parasal destek vermekten kaçınıyorlar. Liberalleşmiş pazardaki erke satıcılarına göre, erke teknolojilerindeki araştırma ve geliştirme, bu teknolojileri üretenler tarafından yapılmalıymış! Eğer bu teknolojiler ilginç ürünler geliştirirse erke satıcılar da bunları satın alırmış! Bu arada yapımcılar da, füzyon araştırma ve geliştirme yatırımlarına harcanacak paranın geri dönüşünün çok uzun zaman alacağını düşünüyorlar. Bu durumda, önümüzdeki birkaç on yılda füzyon araştırma ve geliştirme çalışmaları için kamu yatırımları kaçınılmaz görünüyor. Ancak işin tuhaf yanı, politikacılar da uzun erim erke politikalarının gerektirdiklerini yapacaklarına, kısa erimdeki girdilerle yetiniyorlar. Herkes, ama herkes, günümüzdeki erkenin ucuzluğuna aldanarak "kör kör" dolanıyor.

Erke satıcıları, füzyon erke istasyonlarını ancak yarışma gücü olduğunda satın almayı düşünüyorlar. Bu nedenle, ilk yatırım maliyetinin uygun, yapım süresinin kısa ve operasyonun gerçekleştirilebilir olması gerektiğini savunuyorlar. Füzyon erke istasyonunun günümüz maliyet değerlendirmeleri satıcılar için yüreklendirici değil; bu değerlendirmeler, günümüz reaktör tasarımlarındaki zayıf noktaları ön plana çıkarmayı yeğliyor. Ancak, gelecekte kullanılacak olan füzyon reaktörlerinin, günümüz füzyon deneylerinden daha basit ve daha güvenilir olacağı kuşku götürmez bir gerçektir. Füzyon reaktörlerinin gelecekte yarışa ne denli açık olacağı, diğer erke kaynaklarının fiyatına bağlı olacaktır.

Zaman geçtikçe, füzyonun yararları anlaşılıyor: gelecekte diğer kaynaklar daha pahalı olacaktır; diğer yandan, süper iletkenlik, uzaktan denetleme, vb. füzyona özgü günümüz teknolojileri zamanla çok uygun maliyetli günlük teknolojilere dönüşecektir.

Günümüzde, füzyon araştırma programına yeterli kaynak bulma

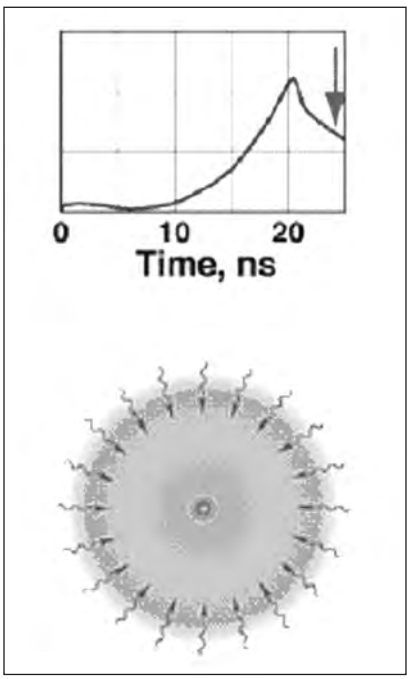
Şekil 5. Füzyon yakıtı kapsülün içine doğru sıkışır. Dış çeper dışarıya doğru genişlemesini sürdürürken yakıtı sıkıştırmaya devam eder. Bu arada DT füzyon yakıtının kapsülün özeğine doğru olan dikine hızı artar (Nucl. Fusion 44 (2004) S228-S238).

zorluğu yaşanıyor. Ancak füzyon, 21. yüzyılın ikinci yarısında elektrik üretiminde başarılı olduğunu gösterecektir.

Denetim altında yapılan termonükleer füzyon araştırmaları, füzyonla elde edilen erke kaynağı geliştirmeyi amaçlıyor. Bu yönde yapılan çalışmalar yarım yüzyıldır sürüyor. Diğer araştırma alanlarında olduğu gibi, füzyon çalışmalarında da bazı duraklamalar, düş kırıklıkları yaşanıyor. Ancak hem deneysel hem de kuramsal çalışmalardaki ilerlemeler oldukça etkileyici. Buna karşın, füzyon araştırmalarına kamunun desteğinin azalmış olması ilginç.

Füzyon erke araştırmalarını dürüstçe değerlendirebilmek için uzun erimde erke sorunu yaşayıp yaşamayacağımızı anlamalıyız. Günümüz erke kaynakları yeterli düzeyde, bu nedenle fiyatlar son derece düşük. Kısa erim açısından bakıldığında erke gerçekten de ne insanlık için ne de onun seçtiği temsilciler için kritik bir sorun. Ancak uzun erimde bakıldığında, belirsizliklerin ve tedirginliklerin ortaya çıkacağı hemen hemen kesin. Fosil yakıt kaynakların sonlu niceliklerde olduğu ve bunların tükenmesinden sonra seçenek kaynak aramak zorunda kalacağımız anlaşılmalıdır. Kömür kaynaklarımızın da devasa boyutlarda olmasına karşın, önümüzdeki 20-30 yıl içinde petrol ve doğal gaz kaynaklarımız teklemeye başladığında ve dünya erke tüketimi büyük boyutlarda arttığında, kömür fiyatları da hızla artacaktır. Bunlara ek olarak ve belki daha da kötüsü, fosil yakıtların gereğinden fazla yakılıyor olması nedeniyle geri dönüşsüz iklim değişiklikleri tehlikesi vardır. Aşırı sera etkisi gerçekleştiğinde, bu çevresel etki, erke ekonomimiz üzerinde kendisini duyumsatacaktır.

Karbonsuzlaştırma teknolojileri ve karbondioksit (CO_2) depolama önerileri fosil yakıt sorununda biraz rahatlama getirebilir. Ancak, bu kağıt üzerindeki öneriden gerçek teknolojilerin güvenilirliğine ve yapılabilirliğine geçiş için geçecek süre oldukça uzun. Özellikle de CO_2 depolama bölgelerinin uzun dönem güvenilirliği üzerine düşünmemiz gerekiyor.

Şekil 6. Kapsülün dış çeperi ortadan kalkar. Füzyon yakıtının yüzde 10'u buharlaşır; geriye kalan yüzde 90 özeğe doğru sıkıştırılır. D -T yakıtın yoğunluğu kurşun elementinin yoğunluğunun 20 katı denli olur. D -T füzyon yakıtının ateşleme sıcaklığı 108 kelvin'e ulaşır. Kapsülün içindeki DT yakıtının küresel oylumunun başlangıç yarıçapının (Rb) son aşamadaki yarıçapa (Rs) oranı 30 dan büyük değere ulaşır (Rb / Rs > 30) (Nucl. Fusion 44 (2004) S228-S238).

Uzun erim erke sorunumuza günümüzde popüler 'çözümler' bulmaya çalışan çevreler, **erke etkinliğine** ilişkin bilincin arttırılmasını ve **yenilenebilir erke kaynaklarının** bulunmasını öneriyorlar. Kuşkusuz, erkenin korunumu için büyük bir potansiyel var. Oldukça etkin erke dönüşüm teknolojilerini kullanarak birincil erke kaynakları üzerinde tasarruf sağlayabilir, günümüz rahatlığını koruyabiliriz. Ancak, kuramsal gizilgüç (potansiyel), teknik gizilgüç, ekonomik gizilgüç ve pazar gizilgüçleri arasında dünyalar kadar fark olduğunu unutmamalıyız. Pazar potansiyelini en çok, bazen usdışı davranan, tüketiciler açığa çıkarıyor. Dünya "ortalama" erke yeğinliğinin (birincil erke kullanımının birim ev ürünlerine oranı) evrimi, yılda yüzde 1 oranında azalmanın olduğunu gösteriyor. Dünya Erke Konseyi (WEC) çalışmaları, gelecekte, ortalama erke yeğinliği azalmasının yüzde 1,5 altında (aslında yüzde 0,8 ile yüzde 1,4 arasında) olacağını gösteriyor. Dünya nüfusu net gelirinin ortalama oranının yılda yüzde 1,5 olduğu bilindiğine göre, birincil erke kullanımı oldukça büyük oranlarda artacaktır.

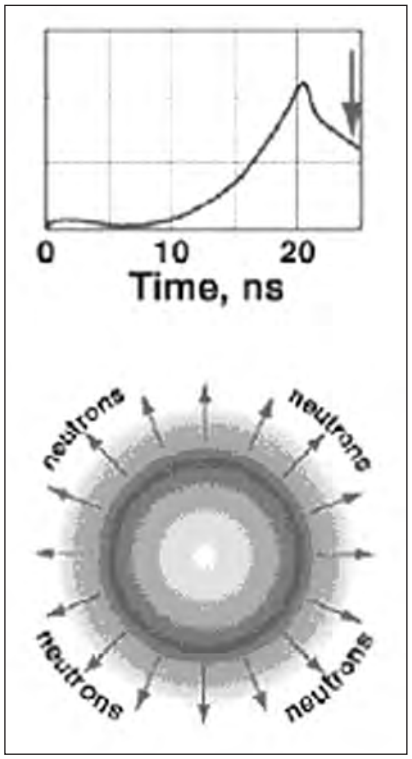
Elektrik pazarında liberal ekonomiye geçişle birlikte, **birleştirilmiş kaynak planlama** (integrated-resources-planning) felsefesi adı verilen yaklaşım, çöpe atılmış oldu. Çünkü hükümetler erke satıcılarından, yeni nesil güç istasyonlarına yatırım yapmak yerine, erke tüketimini azaltmak amacıyla, teknolojinin talep gösteren yanına yatırım yapmalarını istiyor. Bunun anlamı şudur: hükümetler artık, erke tasarrufunu dayatma veya destekleme amacıyla işe karışmayacaklar. Erke tasarrufu senaryolarının çoğu iyi niyetli düşünme, bazen de ideolojik düşünme yönüne doğru kaydı.

Yenilenebilir kaynakların kullanımı için büyük bir kuramsal gizilgüç var. Bu konu da gerçekçi bir gözle incelenmelidir. Günümüzde kamudan büyük destek alıyor olmasına karşın, güneş ve rüzgar erkesi, erke yoğunluğunun düşük doğası, devasa sermaye yatırımları gerektirmesi ve kesikli doğası nedeniyle yarışmacı pazara çekici gelmiyor. Bu seçeneklerin, gelecekte gereksinim duyulan toplam erkeye katkısı boşlanabilecek denli az olacaktır.

Erke etkinliği ve **yenilenebilir** erke kaynakları, genel olarak dünya erke talebini ve özel olarak da elektrik erke talebini karşılamada yetersiz kalacaktır. Bu talebin gelecekte birincil erke tüketiminden daha hızlı artacağı anlaşılıyor. Erke gereksinimini karşılamada ortaya çıkan açığı kapatmada diğer birincil erke kaynakları kullanılacak. Yeterince bol olduğu için, özellikle ABD, Çin, Hindistan ve diğer ülkelerde kömür kullanılacak. Kömürün elektrik erkesi üretimindeki payı, büyük ölçüde dünya iklim değişiklik tehlikesi-

nin düzeyine, karbonsuzlaştırma ve CO_2 depolama teknolojisindeki gelişmelere bağlı olacaktır. Geleceği belirsiz olanların başında **nükleer fizyon** geliyor. Günümüzde, Uzakdoğu'da ve eski Sovyetler Birliği'nde hâlâ yatırım yapılıyor olmasına karşın, Batı toplumlarında fizyona dayalı nükleer reaktörlerin kullanım düzeyi oldukça azalmıştır. Günümüzdekilerden daha güvenilir nükleer reaktörler yapıldığında fizyon Batı toplumunda ikinci bir şansa sahip olabilecek mi? Yakıtı yeniden işleme sokan üretici (breeder) reaktör teknolojisi kabul edilir bir çıkış oluşturacak mı? Fizyon erkesinin uzun erimdeki geleceğini belirleyebilmek çok zor.

Yukarıda söylenenlerin ışığında, gelecekteki erke depolarının ne olacağı üzerinde büyük bir belirsizlik olduğu söylenebilir. Geleceğin erke gereksinimiyle bu gereksinimi karşılayabilecek kaynakların neliği arasında bir boşluk var. Bu boşluğun boyutu gelişmekte olan ülkelerin büyüme oranına, erke etkinlik çaba-

Şekil 7. Termonükleer yanma başlar. D+T → He (3. 5 MeV) + n (14.1. MeV). Bu tepkimenin gerçekleşebilmesi için ρR değerinin minimum olması gerekir (Nucl. Fusion 44 (2004) S228-S238).

larının başarısına, yenilenebilir erke kaynaklarının yapım ve işletimine ve nükleer fizyon sorununun çözümüne bağlıdır. Bu boşluk "başka" kaynaklarca doldurulabilir. Açıktır ki, nükleer füzyon gibisinden kaynaklara büyük gereksinim var!

Uzun erimde erke sorununu çözebilmek için, olası tüm yollardan araştırma ve geliştirmeyi sürdürmek, toplumumuzun sorumluluğudur. Erke etkinliğinin geliştirilmesi, yenilenebilir erke kaynaklarının bulunması ve nükleer füzyon çalışmalarına büyük destek gerekiyor. Tüm belirsizlikler dikkate alındığında, füzyon araştırmalarını durdurmak, devasa bilgi zenginliğinin ortadan kalkmasına ve geleceği parlak olan bu erke kaynağının gömülüp yokolmasına izin vermek olur ki bu davranış, bizim neslin gelecek nesillere karşı sorumsuzluğu anlamına gelir.

Elektrik pazarında liberal ekonomi

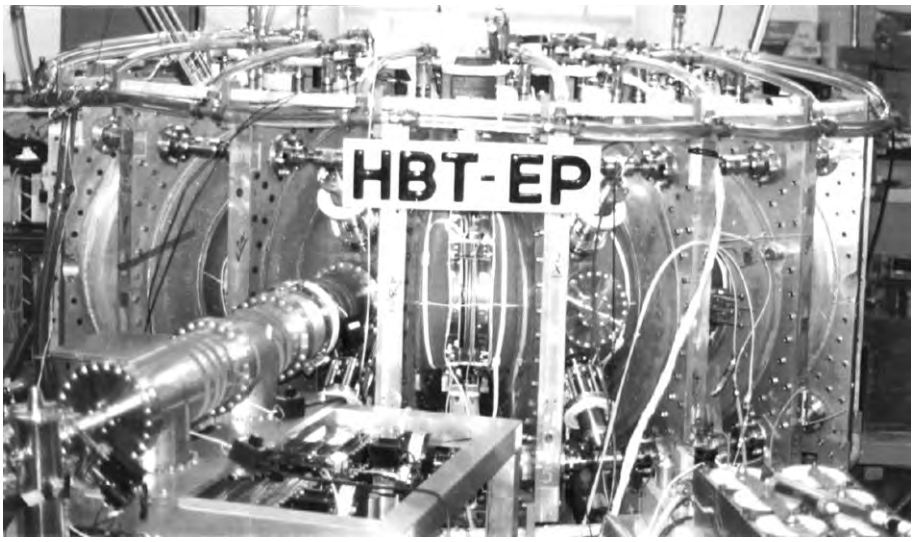
Dünyadaki birçok ülkede (Avrupa, ABD, Güney Amerika, Avustralya, etc.) elektrik pazarı özelleştiriliyor, erke üzerine olan kamu düzenlemeleri kaldırılıyor ve pazarda liberal ekonomi uygulanıyor. Bu eğilim, uzun erimli erke politikaları üzerinde olumsuz etkiler yapıyor.

Elektrik pazarını özel sektöre açanlar, erke satıcı firmalar arasındaki yarışın (rekabetin) elektrik fiyatlarını düşüreceğini savunuyor. Önceden oldukça durgun ve tutucu olan elektrik dünyasında son zamanlarda gözlenen devingenlik, liberal ekonomiyi eleştirel olarak onayan çevrelerde övgüye değer görünüyor. Ancak, pazarın özel sektöre açılmasıyla ortaya çıkacak olan yeni girişimcilerle (üreticiler, iletici firmalar, dağıtıcı firmalar, tüccarlar, vb.) sanayi toplumlarının erke tüketiminde alıştığı kalite düzeyinin ve güvenilirliğin sağlanabileceği konusunda kuşkular var.

Tüketici malları pazarlayan firmalar içinse tam bir devrim yaşanıyor. Pazarın liberal ekonomiye geçişinden önce bu firmaların tek sorumluluğu, ürünün güvenilirliği ve kalitesinin gözetilmesi yönündeydi. Firma yöneticilerinin pazara elektrik sağlama konusunda uzun erimli vizyona sahip olması, çeşitli ve büyük sermayeli yatırımlara girmeleri beklenirdi. Yatırılan sermayenin uzun erimde geri dönecek olması yatırımı kösteklemiyordu, çünkü geri dönüşe dek geçen süre sermaye için sorun yaratmıyordu.

Liberal ekonomi pazarlarında durum tamamen farklıdır. Bu pazarlarda tüketiciler, erke sunucularını seçmede özgürdür ve elektrik fiyatlarını pazardaki kuvvetler belirler. Elektrik satıcıları müşterilerini tutmak ve rakip firma müşterilerini çekebilmek için elektrik ücretlerini olabildiğince düşük tutmalıdır. Elektrik satıcılarının kârları, basitçe hesaplanır: elektriğin pazar fiyatı - maliyet. Elektrik fiyatları ağırlıklı olarak pazar tarafından belirlendiğinden, maksimum kâra erişmenin yolu maliyeti olabildiğince düşük tutmaktır. Liberal ekonominin düşük maliyet politikasının bir sonucu olarak erke sağlayıcılar sektöründe yeniden yapılanma, yeniden şekillenme süreci yaşanıyor. Buna ek olarak, yarış, bu alanda yeni aktörlerin ortaya çıkmasına neden oluyor ve sektörde oldukça yüksek gerilim, sinirlilik ve kısa erimi düşünme eğilimi doğuyor. Bu koşullardaki savaşımda ilk amaç, ayakta kalabilmek; eğer bunda başarı sağlanırsa, kısa erimde kazanç amaçlanır. Artık belli bir yatırımın geri döneceği konusunda güvence yok, ayrıca günümüzde uzun erimli yatırımlar da çok popüler değil. Dahası, ekonominin liberalleşmesi nedeniyle uzun erimde elektrik sağlama konusunda satıcılar "sorumlu" değil. Satıcılardan istenen tek şey yarışı canlı tutmaları; gerisini pazarın halledeceği savunuluyor.

Bu yaklaşımın önemli sonuçlarından biri, elektrik satıcılarının araştırma ve geliştirmeye (ar-ge) para harcama gereksinimi duymamalarıdır, çünkü bu yatırımın hemen geri dönüşü olup olmayacağını göremi-

Columbia Üniversitesi'nde bir plazma reaktörü.

yorlar. Maliyetler üzerindeki baskı nedeniyle olabildiğince az harcama yapılıyor. Eğer harcamalara biraz izin verilecekse, ar-ge yerine pazarlama alanı yeğleniyor.

Pazar ekonomisinin liberalleşmesinin doğurduğu ikinci sonuç, **birleştirilmiş kaynak planlama** (integrated-resources-planning) felsefesi adı verilen yaklaşımın çöpe atılmış olmasıdır. Yeni Avrupa ortak elektrik pazarı yönetmeliğine göre, yeni bir elektrik güç istasyonu yatırımcısı, pazarda elektrik gereksinimi var mı yok mu ilgilenmeyecek. İlgili yörede elektrik erkesine talep olmasa da, yerel yöneticiler yatırımcıya işletme lisansı vermek zorunda kalacaktır. Bu nedenle, elektrik üreticilerinin yönetimleri talep açısından masraflara girmeyecektir: reklam, daha etkin yedek parçaların ve/veya aygıtların satın alınması, vb.). Unutulmamalıdır ki, erke tasarrufu söz konusu olduğunda elektrik fiyatlarının düşük olması daha fazla tüketime yol açacaktır. Buradan, liberalleşmenin elektrik erke tasarrufu politikasına yardımcı olmayacağı sonucu çıkarılabilir.

Füzyon reaktör istasyonunun çekici yanları

Nükleer füzyonun gerçekleşmesi ve elektrik üreten füzyon istasyonu yapımı önündeki güçlüklere değinmeden önce füzyon istasyonunun olumlu özelliklerine değinelim.

Füzyon istasyonu, hidrojen izotopları olan deuterium (D) ve tritium (T) temelinde çalışacağından yakıt kaynakları asla tükenmeyecektir. Geleceğin füzyon istasyonları, bugünkü deneylerde kullanılan D-T karışımı yerine D-D kullanacaktır. Günümüz füzyon deneylerinde D-T karışımı uzun erim planlamasının bir gereğidir.

Güvenlik açısından bakıldığında füzyon reaktörlerinin geleceği de son derece parlaktır. Yukarıda sözü edilen birleştirilmiş kaynak planlaması son derece güç olacaktır. Diğer yandan, manyetik olarak tuzaklanmış olan plazmanın kararlılığını sağlamak kolay olacağından füzyon yoluyla erke üretme sürecinin denetim dışı kalması sözkonusu olmayacaktır. Gerçekten de, plazmayı denetleme araçlarının beklendiği gibi çalışmaması durumunda yalnızca plazma tuzağı işlevini yitirecek ancak fizyon reaktörlerindekine benzer bir ölümcül radyoaktif kaçak olmayacaktır. Füzyon reaktörünün radyoaktif çizelgesine baktığımızda, uzak geleceğimiz için de durum ümit verici: D-D yakıtı basit bir yakıt çevrimi oluşturacaktır. Eğer reaktör gövdesini oluşturacak olan malzemeleri de doğru seçersek, füzyon tepkimesinde ortaya çıkacak olan nötron bombardımanıyla aktif duruma geçecek olan malzemenin radyoaktivite düzeyini istediğimiz gibi ayarlayabileceğiz. Dahası, açığa çıkacak olan bu radyoaktif atığın dikkatli bir biçimde denetim altında tutulması için gerekli olan süre yaklaşık yüz yıl olacaktır. Füzyon tepkimeleri sırasında açığa çıkan radyo izotopların ömrü, günümüz fizyon reaktörlerinde açığa çıkanlardan çok daha kısadır.

Son olarak çevreyi ilgilendiren sorunlara değinelim. Füzyon istasyonları çevreye NO_x veya SO_x gibi zararlı ürünler salmaz. Daha da önemlisi, füzyon istasyonlarında CO_2 üretilmez ve atmosfere yapılan CO_2 ölümcül atığına katkıda bulunmaz. Eğer bilim insanları "sera etkisinin" zararları konusunu canlı tutmayı sürdürürlerse, CO_2 konusunda füzyon reaktörleri avantajlarını koruyacaktır.

Füzyon reaktör istasyonunun önündeki başlıca engeller: Erke satıcılarının tavrı

Erke satıcılarının füzyon reaktörü geliştirme yolundaki günümüz tavırları birkaç sözcükle özetlenebilir: **hiç ilgilenmiyorlar**. Elektrik pazarında ekonominin liberalleşmesiyle birlikte takınılan bu tavrı anlamak zor değil. Elektrik satıcıları, gelecekte elektrik sağlama konusunda kendilerini sorumlu hissetmiyor; tüm çabalar kısa erimde ayakta kalma ve maliyeti düşürme yönünde harcanıyor. Sonuçta, öncelik, kısa erimde geri dönecek olan düşük sermaye yatırımlarına verilirken, uzun erimdeki "ar-ge"lerle ilgilenmiyorlar. Elektrik satış firmaları yöneticilerinin, uzun erimde yeni erke kaynaklarına gereksinim olduğunun ayırdında olmaları, füzyon araştırmaları için moral destek oluyor. Ancak bu yöneticiler, füzyon erkesinin sürekli olarak kullanımına tanık olmayacaklarını düşündüklerinden ve uzun erim elektrik erke sorumluluğunu duyumsamadıklarından, moral destekleri sempatiden öteye gitmiyor. Füzyon erke üretimi onların sorunu değil. Bu satıcılara göre, eğer füzyon istasyonu gibisinden yeni bir elektrik üretim teknolojisi geliştirilecekse, bu teknoloji üreticilerinin sorunudur.

Reaktör üreticileri açısından da durum çok basit değil. Ar-ge yatırım aşamasıyla "tıkır tıkır" işleyen reaktör yapımı arasında geçecek olan süre belirsiz. Bu nedenle, sanayi de füzyon araştırmalarına tam destek verme konusunda çekingen davranıyor. Birçok nedenden dolayı bu anlaşılabilir bir tavır. Nükleer reaktör satıcıları zor bir sorunla karşı karşıya: yeni nesil bir fizyon reaktörünün geliştirilmesi için büyük yatırımlarda bulunmuş olmalarına karşın, çok azını satmış durumdalar. İflas etmemek için şu anda işlerlikte olan fizyon istasyonlarına servis vermeyi yeğliyorlar. Ancak, bu sektördeki acımasız yarış, girdilerinde sürekli azalışa neden oluyor. Kısacası, uzun erim ve bir çeşit spekülatif bir projeye harcayacak paraları yok!

Sanayinin füzyon araştırmalarına ağırlıklı olarak yönelmesini engelleyen etmen, günümüz tasarım ve yapım olanaklarıyla planlanmış olan deney sayısının az oluşu ve buna bağlı olarak sermayenin geri dönüşündeki olası gecikmişlik. ITER (International Thermonuclear Experimental Reactor) adı verilen uluslararası termonükleer deneysel reaktörü projesine Avrupa, Japonya, ABD, Rusya Federasyonu ve diğer ülkelerden firmalar katılacak.

Önümüzdeki yirmi yılda füzyon erkesi üretimi geliştirme çalışmalarına hemen hemen tüm desteğin, kuşkusuz kamu fonlarından gelmesi gerekecek. Füzyon reaktör tasarımcıları ve satıcıları bu işi öğrenmek için istekli görünüyorlar, ancak harcamaların çoğunu kamu yapmak zorunda. Günümüzdeki durum şuna işaret ediyor: sanayi kesimi, elindeki en iyi uzmanlarını füzyon araştırmalarına katılmak üzere düşük ücretlerle özgür bırakıyor. Sanayi kesiminin yapmış olduğu bu özveri (aslında bu uzmanlar genellikle yüksek fiyatlarla satışa (!) çıkarılır) ılımlı niceliklerde ar-ge fonuyla da destekleniyor. Ancak yine de fonun büyük kısmının kamu sektöründen gelmesi gerekecek.

Reaktör ve elektrik erke satıcılarının ortak tavrı şöyle özetlenebilir: füzyon reaktörü potansiyel alıcıları günümüzde başka sorunlarla ilgilendikleri için füzyon araştırmalarıyla ilgilenmiyorlar. Reaktör satıcıları ilgi duyuyor ve uzmanlarını paylaşma konusunda istekliler, ancak çabalarının kamu fonlarıyla desteklenmesi gerekiyor. Benzer biçimde, yakın gelecekte yapılması tasarlanan ITER ve DEMO gibi deneylerin müşterileri de özel sektörden değil kamu sektöründen olmalı. Önümüzdeki 20 yıl içinde, füzyon reaktörü, elektrik üreten kaliteli bir istasyona dönüşürse reaktör satıcıları bu teknolojinin geliştirilmesi için kesinlikle yatırımda bulunacaktır. Deneylerin "iyi ürün" sunması durumunda elektrik üreticileri bu reaktörleri almayı düşüneceklerdir.

Nükleer füzyonla üretilen elektriğin maliyeti

Füzyon erkesine ilişkin ayrıntılı maliyet değerlendirmeleri düzenli aralıklarla yapılmaktadır. Ancak bu değerlendirmelerin çok önemli olmadığını düşünenler de var. Nükleer füzyon yoluyla elektrik üretiminin gelecekteki yarış gücü, elektrik üreten diğer yöntemlerin fiyatlarına bağlı olacaktır.

Füzyon reaktörlerinin gelecekteki ekonomik uygunluğunu inceleyebilmek için iki konuya değinmemiz gerekiyor. Reaktörün sermaye maliyeti olabildiğince düşük ve bakım onarım çalışmaları için kapalı kalma süresi de çok kısa olmalıdır.

Sermaye maliyeti bağlamında en azından beş öğe dikkate alınmalıdır. Birincisi, füzyon konusunda "tam zamanıdır" diyebiliriz. Günümüzde, "yüksek ve pahallı teknoloji" olarak tanımlanan, uzaktan kumanda, süperiletkenlik, gelişkin malzeme, vb. yaklaşık yarım yüzyıl sonra "sıradan" olma niteliğini kazanacak ve doğal olarak düşük fiyatlarda satılacaktır. İkincisi, günümüz füzyon deneyleri 1-2 GW_e düzeylerinde güç çıktısına sahip istasyon portresi çizerken, biz daha düşük güç üreten, daha küçük dolayısıyla daha ucuz reaktörler düşünmeliyiz. Üçüncüsü, ödünç para almanın cezasını en aza indirebilmek için füzyon reaktörü yapım süresinin de olabildiğince kısa olmasını sağlamalıyız. Yapım süreleri kesinlikle 6-8 yıldan daha uzun olmamalıdır. Dördüncüsü, lisans verme sürecinin hilesiz hurdasız olması gerekir. Pahalı bir reaktörün yapımı için yatırım yapmış olan girişimciye, yapımı tamamlandıktan hemen sonra, reaktörünü işletmeye açabilmesi için izin verilmelidir. Reaktörün zamanından önce veya beklenmedik bir biçimde kapanmaması için, kapanması durumunda da zararının ödeneceğine ilişkin yasal garanti verilmelidir (Nükleer fizyon reaktörlerinin zamansız kapanması konusunda yaşanan tartışmaları, füzyon reaktörü yatırımcıları kuşkusuz anımsayıp gündeme getirecektir). Beşincisi, liberal pazardaki yatırımcıların eğilimini dikkate alırsak, "füzyon reaktörünün zamanı gelmiştir" diyebiliriz. Yüzyılın ortalarında füzyon reaktörleri kullanıma girecek ve yüksek sermaye gerektiren yatırımlar yeniden başlayacak.

ITER çalışanları.

Yukarıda değindiğimiz dördüncü öğeye geri dönecek olursak, 50 yıl içinde, nükleer fizyon yoluyla elektrik erkesi ve kaçınılmaz olarak radyoaktif serpinti üretme konusu karşısındaki toplumsal tavır, şu veya bu biçimde kesinleşecektir.

Nükleer füzyon reaktörünün bakım onarım nedeniyle kısa süreli kapalı kalma konusu büyük öneme sahiptir. Reaktörün türü ne olursa olsun, elektrik güç çıktısı hemen hemen aynı olacaktır. Reaktörün devrede olduğu zaman dilimi bağlamında konuşacak olursak, yıllık rakamlar yüzde 80-85 dolayında olmalıdır. Fizyon reaktörünü her ay bir hafta süreyle kapatmak zorunda kalan ve beklenmedik sızıntıları da dikkate alması gereken elektrik üreticisi, füzyon reaktöründe bu tür sorunlarla uğraşmayacaktır.

Bilim dünyasının tavrı

Kendi ilgi dünyası açısından bilim insanları parasal kaynak sağlayacak olan sektörlere değişik ipuçları sunmaktadır. Bunun nedeni, bilim dünyasının kendi içindeki mücadelesidir. Araştırmaya kamu sektöründen ayrılan pay bir tarafa kazanç olarak giderken diğer tarafın kaybı olmaktadır.

Günümüzün kamu araştırma fonları üzerindeki yarışta taraflar, yinelenebilir kaynakların kullanımını ve/veya güç üretimindeki merkeziyetçiliğin kaldırılmasını savunuyorlar. Nükleer araştırma alanından bile güçlü rakipler türedi: gelecekte (ister güç üretimi için isterse de radyoaktif atıkların yakılması için tasarlanmış olan) hızlandırıcılara ayrılacak olan para, büyük bir olasılıkla füzyona ayrılacak bütçeden sağlanacak.

Füzyon grubu içinde de bölünmeler var: birinci grup, durgun durumda tuzaklamayla füzyonu (Inertial Confinement Fusion-ICF) amaçlayanlar. Süpergüçler nükleer bombanın yasaklanması konusunda anlaştılar; ICF mikro ölçeklerde patlamaları öykünebiliyor. Bir süre sonra, ICF yanlılarının büyük boyutlarda füzyon deney olanaklarının yapımı için fon talep edeceğini bekleyebiliriz. Sonraki aşamada da manyetik füzyon bütçelerine yönelecekler. Reaktör bağlamında araştırma yapmak isteyen ikinci grup, Kongrenin füzyon bütçesini sürekli olarak kısıtlaması sürecinde ABD'de ortaya çıktı. Bu grup, plazma fiziği bağlamında daha çok araştırma yapmak isteyen bilim insanlarıyla iyi geçinemiyor. ABD'de plazma fiziği grubunun savaşımı kazandığına tanık oluyoruz. Bunun sonucunda ABD, ITER programından çekildi.

Yukarıda saydığımız bu gergin durumlar, füzyon araştırmalarının geleceğini tehlikeye sokuyor. Daha da düşündürücü olanı, günümüzde, füzyon reaktörlerinin bir sonraki aşamasını oluşturan deneme aygıtlarının yapımı için gerekli olan fonların bulunamayacak olmasıdır. Bilimsel yarış belli bir noktaya dek desteklenmelidir. Ancak bu yarış kritik etkinliklere girmişse sorgulanmalıdır. Bilim insanları da yaptıkları çalışmaların yararlılığını ve bu çalışmaları dürüst ve doğru olarak ilettiklerini gözetmelidirler. Tüm bunlara ek olarak, diğer araştırma alanlarını da izlemeli, aşırı iyimser projelerden ve beklentilerden kaçınmalıdırlar. Aynı fona başvurulduğu için, başvuruda bulunan bilim insanları, kendi projelerini diğer araştırma programıyla karşılaştırmalıdır. Ancak, bilim insanı güvenilirliğinin korunması için bu karşılaştırmanın, kişinin kendi çıkarları doğrultusunda değil, sağlam temelleri olan savlarla yapılması gerekir.

Toplumun ve onları temsil eden politikacıların tavrı

Füzyon araştırmalarının en büyük sorunu, özellikle önümüzdeki 10-20 yılda sürekli fon sağlayabilecek olan politikacıların desteğini almak olacaktır.

Önce şunu belirtmeliyiz ki, toplumumuzdaki insanların çoğu, ellerinin altındaki çoğu şeyi en doğal hakları olarak görüyor ve uzun erimli araştırma ve geliştirme projeleriyle çok fazla ilgilenmiyorlar. Onların seçtiği temsilciler de halkın bu tavrına göre davranıyorlar. Bu tavrın en büyük kurbanı Texas'da yapılması planlanan superiletken süper çarpıştırıcı (Superconducting SuperCollider-SSC) ve Uluslararası Uzay İstasyonu'dur (International Space Station). Füzyon araştırması ve özellikle de bu araştırmanın bir sonraki aşaması olan aygıtın fonsuz kalmasıyla "kurbanlar" listesi tamamlanacağa benziyor!

Yukarıda da değindiğimiz gibi, günümüz erke fiyatları o denli düşük ki, en azından halk, uzun erimli erke kaynaklarının araştırılması için teşvikte bulunmuyor. Yoğun sera etkisinin baş göstermesiyle birlikte çok yönlü araştırmalar başlayacak belki, ancak günümüzde "sosyal bilimlerin güdümündeki" erke politikalarına tanık oluyoruz. Bilimsel ve teknolojik bilgiyle ilgilenmeyen bazı çevreler, yalnızca erke etkinliği ve yenilenebilir kaynaklarla geleceğin tablosunu çiziyorlar. Dahası, halk, "küçük olan güzeldir" ve merkezi elektrik üretimine gereksinim yok sloganlarıyla güdülüyor: her şey yerel üretimle çözülebilir.

Halkın seçilmiş temsilcileri toplumdan yalıtılmış olarak yaşamıyorlar, çevrelerinden etkileniyorlar. Sonuçta, uzun erimli erke araştırmalarına verdikleri destek zamanla sönüyor. Bu duruma son örnekler olarak Amerikan Kongresi'nin geçen beş yıl zarfındaki yaklaşımı ve Avrupa Parlamentosunun beşinci ar-ge çerçeve programını gösterebiliriz. Füzyon araştırmalarının uzun süredir en güvenilir destekçisi olan Avrupa Komisyonu bile artık tek sesli olmaktan çıktı. Komisyonun, "Avrupa Birliğinin Geleceğini Aydınlatma; Sürekli Gelişme İçin Erke Araştırmaları" başlıklı yayınında füzyon araştırmalarının sözü dahi edilmiyor!

İnanıyoruz ki medyanın da büyük bir sorumluluğu var. Medya-

da kaliteli bilim yazarları sayısı çok olmasa da, füzyon araştırıcıları varolanları bilgilendirmeyi sürdürmelidir. Ancak bu alanda da dürüst raporlar verilmelidir; aşırı iyimser "kampanyalardan" kaçınılmalıdır.

Nükleer endüstrideki güçlükler

Batı ülkelerinde sanayinin güç dönemlerden geçtiğinden söz etmiştik. Bu durum, sanayinin füzyon araştırmalarına harcama yapmasını engellediği gibi uzun erimdeki sonuçları da üzücü olabilir. 30 yıl öncesiyle karşılaştırırsak, nükleer erke en parlak bilim insanı ve mühendisleri çekerken, günümüzde nükleer alana insan çekmek zorlaşıyor. Çünkü, nükleer etkinliklerin çoğu varolan reaktörlerin bakımı ve korunumuna gidiyor. Yeni reaktörlerin etkin tasarımı ve yapımına ilişkin etkinlikler yok. Batı ülkelerini bekleyen gerçek bir tehlike kapıda: nükleer bilgisini (know-how) yitirmek üzereler. Birkaç on yıl sonra nükleer füzyon reaktörleri kurma mühendisliğini yeniden keşfetmek zorunda kalırsak bu hem üzücü hem de para kaybı olacaktır. Bu bağlamda, daima hazır bir nükleer endüstriye sahip olan ülkeler füzyon reaktörü geliştirme çalışmalarında başarılı olacaktır.

Reaktöre yönelik programın zaman sorunu

Sıkça yapılan bir şaka var: füzyon erkesinin sürekli olarak kullanılacağı güne hep 50 yıl var! Gerçekten de 50 yıl önce, daha da iyimser olarak, aynı sav dile getiriliyordu. Ancak, o zamanlar manyetik olarak tuzaklanmış olan plazmadaki sorunlar (plazmanın kararlılığı, mikro düzeydeki çalkantılar, anormal taşınım, vb.) gerektiği gibi değerlendirilemedi. Günümüzdeyse, plazmanın davranışına ilişkin kesin, deneysel bilgiye sahibiz. Bu bilgilerle, füzyon deneylerini reaktör boyutlarına ötelemeyi (extrapolation) biliyoruz.

Ancak, plazma fiziğine ilişkin bu pozitif bilgi birikimine karşın toplumun füzyon reaktörlerini sürekli olarak kullanabilmesi için 50 yıla gereksinim var. Amaca nasıl ulaşacağımızı biliyoruz, ancak bu yolda yapılan deneyler çok uzun zaman alıyor.

Gerçek ITER yapımının başlaması için 3-5 yıl geçtiğini varsayalım. Sonraki 8-10 yıl içinde de yapım tamamlanmış olsun. ITER yapımı tamamlandıktan sonra bir DEMO reaktör tasarımını düşünmeye başlayacağız. Bu tasarım kuşkusuz ITER deney sonuçlarına göre yapılacak. DEMO tasarımının, ITER deneyler kampanyası tamamlandıktan 10 yıl sonra başlayacağını öngörmek gerçeklere aykırı olmayacaktır. DEMO tasarım etkinliklerinin de 6-10 yıllık bir zaman alacağını söylemek abartı olmayacaktır (ITER-CDA, ITER-EDA ve EDA-sonrası evreler). DEMO yapımı da 8-10 yıl sürecektir; sonra, sonuç prototip DEMO'da ölçüm, test ve deney kazanma için gerekli

10 yıl. Buna, türünün ilki olan füzyon reaktörünün yapımı için gerekli 10 yılı eklersek, bugünden başlamak üzere 55-65 yıllık bir takvim gerekiyor. Füzyon fiziğinde veya teknolojisinde beklenmedik bir hızlı gelişme de olsa, füzyon ile erke üretimi için hesapladığımız bu takvimde bir değişiklik olmayacaktır. Bu takvimi çok hızlı bir biçimde değiştirebilecek tek şey, Manhattan Projesi veya Apollo Programı gibi acil bir girişimdir. Ancak günümüz verileriyle değerlendirirsek, böylesi bir acil programın yakın gelecekte uygulanması zor görünüyor. Bu nedenle füzyondan erke üretimi için en "mantıklı" tarih yüzyılımızın ortaları olacaktır.

Yukarıda da değindiğimiz gibi, erke sorununda uzun erimdeki belirsizlik dikkate alındığında, füzyon araştırmalarına son vermek sorumsuzluk olacaktır. Bunun için politikacıları, bürokratları füzyon araştırmalarına yatırım yapma, geçmişte olduğu gibi araştırma olanaklarını koruma ve bu alana yetenekli araştırmacıları çekme gerekliliği konusunda inandırmalıyız.

Başarılı olabilmek için günümüz füzyon araştırıcılarının kaliteli iş üretmesi ve yapılan işin raporunu doğru ve dürüst bir biçimde vermeleri gerekiyor. Olumsuz sonuçlar doğuracak olan demeçlerden kaçınılmalıdır. Amaca ulaşabilmek için, gelecekte yapılması planlanan deneylerin amacı doğru olarak tanımlanmalıdır. Bu bağlamda belirtmekte yarar var, bazı amaçlar kamuya doğru yansıtılamıyor: "ateşleme" (ignition), bazen füzyon plazması tepkimesinin son aşaması olarak sunuluyor. Oysa ki, denetlenebilir özelliği nedeniyle geleceğin reaktörleri, günümüz "ateşleme" koşullarından daha düşük koşullarda işleyecektir. "Ateşleme" aşamasına gelmiş olmak bilimsel açıdan önemli olabilir, ancak bu aşama projenin son amacı değildir.

Füzyon çevreleri, politikacıları, füzyon araştırmalarına yatırımları sürdürme yönünde ikna etmelidir. Sürekli füzyon erkesi üretme konusunda daha fazla zaman yitiremeyiz, 50 yıl zaten yeterince uzun!

ITER-EDA tasarımı ayakları üzerinde duran, başarı olasılığı yüksek, bir sonraki aşamanın yapımında temel oluşturacak olan bir aygıttır. Tek sorun, ITER-EDA sonrası aşamanın aygıtı olacak olan bu makinenin yapımı için önceden varolan politik istek sönüyor. Bu isteksizlik, açıkçası füzyon çevrelerinde sürpriz oldu, çünkü ITER-EDA maliyet değerlendirmesi 1989 değerlendirmesinden bu yana değişmedi. En başından beri ITER-EDA'nın ucuz bir aygıt olmayacağı biliniyordu ve füzyon çevreleri böylesi bir aygıtın yapımının olası olduğuna inandırılmıştı. İş, parayı masaya koymaya gelince projenin sessiz destekçileri geri çekildiler. Bu denli büyük maliyetler söz konusu olduğunda yatırımcıların çok dikkatli düşünmeleri doğaldır. Ancak, dünyadaki tüm süper güçlerin, stratejik olarak önemli bir erke kaynağının geliştirilmesi için gerekli olan bu

ortak projeye 6×10^9 $ (1989) bulamamış olmaları anlaşılır gibi değil! Bu süper güçlerin kendi başlarına diğer stratejik projelere (uzay programı, askeri, vd.) ayırdıkları parayla ITER projesi için istenen paranın karşılaştırılması durumunda ortaya çıkan sonuç şudur: politika saptayıcıları füzyonu stratejik öneme sahip bir proje olarak görmüyorlar ve isteksiz davranıyorlar.

ITER yapımı kötü bir zamana denk geldi. Ortaklardan biri, Rusya Federasyonu, ITER yatırımına gerekli katkıyı sağlayacak olanaklardan yoksun. ABD, ITER'i birinci dereceden öneme sahip bir proje olarak görmüyor. ITER sonrası aygıtın yapımı için sürekli ısrar eden Japonya da Uzak Doğu'daki ekonomik krizden etkilenmiş görünüyor. Sonuçta, ITER'den daha büyük bir füzyon deney aygıtı için yatırımlar dondurulduğu. Ve son olarak, beşinci Avrupa Araştırma ve Geliştirme Çerçeve Programı'nı ilgilendiren tartışmalarda, füzyonun Avrupa'daki desteği de (özellikle Avrupa Parlamentosu'nda) azalıyor.

Bu durumda ITER-EDA aygıtı için para bulunamayacak. Buna bağlı olarak füzyon çevreleri, ITER versiyonundan daha küçük ölçeklerde bir aygıt önerisiyle, RC/RTO ITER (düşük maliyetli, düşük teknik amaçlı ITER – "reduced cost, reduced technical objectives" ITER) yetinmek zorunda kalıyor. Projenin amacı, ITER-EDA tasarımının en fazla yüzde 50'si denli maliyeti olan, amaçları kısıtlanmış daha küçük bir aygıt yapmak.

Füzyon çevreleri bu durumda köşeye sıkışmış, usa yatkın olanı ve olası olanı kurtarma çabasında görünüyor. Ancak bu ara aşamalardan kaçınıp sürekli füzyon erkesinin sağlanabileceği tarihi, yüzyılın ortalarından daha gerilere atmamak gerekiyor.

Bu uluslararası projede yer alan ulusların kendi füzyon ekiplerinin çabaları da oldukça değerlidir. Sonuçta bir tek ITER tasarımı ve onun yapımının gerçekleşmesi istenen bir durumdur. ITER projesi "süper uluslararası" işbirliğine bir örnektir ve amaçlarından biri de onun uluslararası proje niteliğini korumasıdır. Dahası, eğer tek tek ülkeler (örneğin Japonya veya Avrupa Birliği) parasal olanaklar bulur ve kendi RC/RTO/ITER aygıtlarının yapımını gerçekleştirirlerse, sonraki aşamada çabalar yeniden birleştirilmeli ve daha büyük bir füzyon deney aygıtı oluşturulmalıdır.

Son olarak sormamız gereken soru belki de şu: füzyon araştırmalarında güdücü rolü erke cephesi mi üstlenmeli? Bu araştırmalar reaktöre yönelik mi olmalı? Füzyon araştırmalarını güden etmen erke yerine fizik olsa, maddenin dördüncü hali olan plazmayı anlama ve araştırma olsa daha iyi olmaz mı?

Bu saygı duyulabilir bir düşünce de olsa, gerçek biraz daha karamsar görüntü veriyor. Erke üretmeye yönelik olmayan bir plazma fiziği araştırması, bugün füzyonun bulduğu parayı bile bulamaz. Sonra, plazma fiziğinin, fiziğin marjinal bir dalı olacağını öngörmek yanlış olmaz. Plazma fiziği içerik olarak ne denli zengin olursa olsun, günümüzde bile fiziğin ana dallarından biri olduğunu kanıtlayamıyor: temel parçacık fiziğiyle uğraşan bir 'saf' (pure) fizikçi için plazma fiziği çok fazla uygulamalı bir alan; katı hal fiziği gibi tamamen uygulamalı bir fizik dalı açısından bakıldığında, plazma fiziği henüz pratik amaçlara hizmet edecek denli gelişmiş değil. Çünkü, yarı iletkenler, süper iletkenler ve manyetik materyalleri üretmiş olan katı hal fiziğinin uygulama alanıyla kıyaslandığında plazma fiziği kısır sayılıyor. Plazma fiziğinde oldukça önemli başarılar elde edilmiş olmasına karşın, Alfven dışında plazma fiziğinden Nobel Ödülü alan fizikçi çıkmadı. Bazı füzyon araştırmacıları, tamamen plazma fiziği güdümündeki bir programın kısa bir süre sonra tamamen parasız kalacağını savunuyor.

Füzyon çalışmalarına önem veren çevreler, füzyon çevrelerinin reaktöre yönelik bir yoldan ve bu yolda kararlı bir biçimde ilerlemekten başka seçeneklerinin olmadığını düşünüyor. Yavaşlama veya zaman kazanma yönündeki taktikler (örneğin, plazmada taşınım sorununu daha iyi anlamak veya seçenek kavramlar üzerinde yoğunlaşmak gibi) sonuçta yararsız olduklarını göstereceklerdir.

Füzyon çevrelerinin üstün kaliteli plazma fiziği araştırmalarını sürdürmeleri, ayrıca, elde ettikleri başarıları da tüm fizik dünyası ve kamunun en geniş kesimlerine duyurmalıdır. Bu yolla, yaşamlarını füzyon araştırmasına adamaya hazır üstün yetenekli gençleri çalışmalarına çekebilirler. Benzer biçimde, çalışmalarını coşkulu bir biçimde toplantılarda sunarlarsa, fiziğin diğer alanlarında çalışan deneyimli bilim insanlarının da saygısını kazanırlar. Füzyon çevreleri, aygıt yapımı için parasal teşvikte bulunan komitelerde danışman olarak görev yapan kaliteli bilim insanlarının

(örneğin Nobel Ödülü almış olanlar) ağırlığını da göz ardı etmemelidir.

Sonuç

Füzyon araştırmalarının değişik cephelerine baktıktan sonra şu sonuçları çıkarabiliriz: uzun erimli erke sorununu düşündüğümüzde füzyon erkesine olan gereksinim yadsınamaz. Diğer bir deyişle, dünyanın uzun erim erke gereksiniminin nasıl karşılanacağı sorusunun yanıtlarında belirsizlikler var. Bu açıdan bakıldığında füzyon araştırmalarının yavaşlaması veya durdurulması gelecek nesillere karşı sorumsuzluk anlamına gelir.

Önümüzdeki 20 yıl içinde füzyon çalışmaları için sürekli parasal destek sağlanamaması durumunda kimse düş kırıklığı yaşamamalıdır. Pazarın liberal ekonomiye bırakılması sonucunda erke satıcıları füzyon erkesiyle ilgilenmiyorlar; reaktör yapımcıları içinse yapım tarihine daha çok var. Bütün sorun önümüzdeki 20 yıl boyunca füzyon araştırmalarına paranın akmasını sağlamak, çünkü politikacılar füzyon erkesinin gerçekten de hafife alınmaması gerektiğini çok geç öğrenecekler. Ancak eğer parasal kaynaklar bugün kurursa, zayıflayan füzyon araştırmalarını 20 yılda canlandırmak zor olacaktır.

Füzyon çevrelerinin yapabileceği bir tek şey var: kaliteli iş üretimini sürdürmek. Daha önce de değindiğimiz gibi, bu çalışma sonuçlarını dış dünyaya, tüm bilim dünyasına, basına, politikacılara ve politika saptayanlara ve kamuya etkin bir biçimde duyurmak.

Son olarak bir tavsiye: Avrupa füzyon programının tamamen bağımsız bir dış değerlendirme zamanı gelmiştir. Bunun anlamı şudur: değerlendirme panelinin üyelerinden hiçbiri plazma fiziği veya füzyon araştırma alanından olmamalı. Bu görev için ünlü ve saygın bilim insanlarıyla sanayiciler seçilmelidir. Avrupa Parlamentosu ve Bakanlar Konseyinin ortak bir görüşe varabilmesi için üyeleri dengeli bir biçimde seçilmiş ve rasyonel düşünen panelistler içeren bir panel düzenlenmelidir. Bu değerlendirme etkinliklerinin yönetimi için saygın danışman şirketleri, örneğin, McKinsey, A D Little, A Anderson, vb. düşünülmelidir.

Panel ne denli bağımsız olursa, geleceğe ilişkin kararların alınması sürecinde de o denli ağırlığı olacaktır. Füzyon stratejisi ve programı iyi bir programdır, bu nedenle tamamen dış denetçilerin varlığından korkulmamalıdır.

KAYNAKLAR

1) G. H. Miller, E. I. Moses & C. R. Wuest, The National Ignition Facility:enabling fusion ignition for the 21st century, Nucl. Fusion 44(2004) S228–S238.
2) W. D. D'haeseleer, The challenge to keep nuclear fusion alive as a future energy source, Plasma Phys. Control. Fusion 41 (1999) B25-B37.
3) R. C. Wolf, Internal transport barriers in tokamak plasmas, Plasma Phys. Control. Fusion 45 (2003) R1-R91.
4) E. J. Chaisson, A unifying concept for astrobiology, Int. J. Astrobiology, 2(2):91-101 (2003).
5) H. Caldicutt, Nuclear Industry.

Öğretim elemanı piyasası!

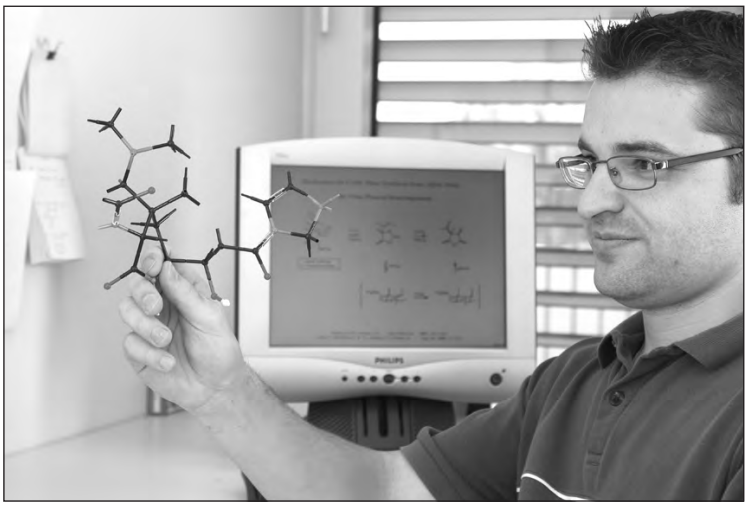
Öğretim elemanı yetiştirme sorunu, teknik bir sorun değil, üniversite sisteminin ve ülkenin geleceği ile ilgili stratejik bir sorundur. Türkiye, bilimde ve teknolojide dünyanın önde gelen, saygın ülkelerinden birisi olmayı mı tercih edecektir, yoksa küreselci ideolojinin peşine takılarak, dünyaya ucuz ve niteliksiz işgücüne dayalı emtia ihraç eden ve yetişmiş beyinlerini gelişmiş ülkelere kaptıran azgelişmiş bir ülke olmayı mı? Şayet yanıt birincisi ise, öğretim elemanı yetiştirme işi, piyasanın görünmez eline bırakılmamalıdır.

Muammer Kaymak
Hacettepe Üniversitesi İİBF İktisat Bölümü Asistanı

Türkiye'de üniversite sorunu, son dönemde çeşitli vesilelerle alevlenen yoğun bir tartışmanın konusunu oluşturuyor. Geçmişte bu alanda yaşanan tartışmaların ana eksenini üniversite bileşenlerinin YÖK'ün varlığı ve uygulamalarına yönelik muhalefeti oluştururken, bugünkü tartışmalar, muktedirler arasındaki siyasi hesaplaşmanın platformu işlevi görüyor. Üniversite bileşenlerini dışlayan bu tartışmaların, üniversitenin geleceği açısından sağlıklı sonuçlar doğurmayacağını biliyoruz. Bu nedenle, üniversitenin temel sorunlarını, mevcut tartışmaların dışına çıkarak, sorunun gerçek muhataplarının gözünden dile getirmeye devam etmek gerekiyor. Bu yazıda asistanların iş güvencesi sorunu etrafında, üniversite sistemimizdeki öğretim elemanı yetiştirmeye ilişkin problemleri ele almaya çalışacağım.

Asistanlık kurumunun kökeni

YÖK sistemi içerisinde araştırma görevlisi olarak adlandırılan asistanların başta iş güvencesi olmak üzere sayısız sorunu var. Üstelik bu sorunlar özgül olarak asistanların sorunları değil, bir bütün olarak üniversite sisteminin sorunları. Öncelikle sorunu tanımlayalım. Asistan kimdir ve işlevi nedir? Bu sorunun yanıtını üniversite kurumunun tarihi evrimi içinde aramak gerekiyor.

Öğretim elemanı yetiştirme sorunu, üniversite sisteminin ve ülkenin geleceği ile ilgili stratejik bir sorundur.

Üniversite kurumunun kökeni, Ortaçağ kiliselerine dayanmaktadır. Üniversite, bilim insanı yetiştirme yöntemi açısından da, Ortaçağ'lar'da zanaat üretiminin örgütlendiği lonca sisteminin kural ve ritüellerini benimsemiştir. Lonca sisteminde, belli bir zanaat dalında ustalığa terfi etme süreci sıkı bir biçimde denetlenen kurallara ve ritüellere tabidir. Mesleğe çırak alarak adım atan bir kişinin çıraklıktan kalfalığa, kalfalıktan ustalığa terfi etmesi için, söz konusu alanda yetkinleştiğini kanıtlayarak loncanın güvenini kazanması gerekir. Bunun için kendi zanaat dalında hünerini göstermesi ve önemli bir eser ortaya koyması beklenir. Lonca sisteminde, loncanın sürekliliğini sağlamak için, her çırak ve kalfanın, içinde yer aldığı zanaat dalının geleceğini oluşturduğu düşüncesi, yetişme ve yükselme yönteminin esasını oluşturur. Bu nedenle ilgili zanaat dalındaki her usta, çırakların yetişmesi sürecine yakından nezaret eder.

Lonca sisteminin hiyerarşik yapısına benzer bir biçimde örgütlenen üniversite kurumu, öğretim üyesi yetiştirmek için lonca sistemine benzer kurallar benimsemiş, bilimde çıraklık aşaması olan asistanlık kurumunu üniversitenin geleceği olarak algılayarak, asistanların, "hoca" olarak yetiştirilmesini temel işlevlerinden birisi olarak görmüştür. Sonuçta, asistanın, bilimsel gerekleri yerine getirdiği sürece üniversitenin bir parçası olmaya devam ettiği bir anlayış hâkim olmuştur. Bunun günümüz dili açısından pratik anlamı ise, "iş güvencesi"ne sahip olmaktır.

YÖK sistemiyle gelen "araştırma görevliliği"

Türkiye'de 19. yüzyılda şekillenen Kıta Avrupası üniversite anlayışı doğrultusunda oluşturulan üniversiter yapı, asistan yetiştirme anlayışı bakımından, 1980'lere kadar yukarıda anılan geleneksel modeli benimsemiştir. Bu modelde asistanlar, belli bir öğretim üyesine değil, kürsülere bağlı olarak çalışmakta ve asistanın yetişmesinden ilgili kürsüdeki bütün öğretim üyeleri sorumlu olmaktadır. Ancak 12 Eylül askeri darbesinden sonra oluşturulan YÖK sistemiyle birlikte, Amerikan üniversite modelinden esinlenen anlayış doğrultusunda, asistanlık kurumu ortadan kaldırılmış, yerine "araştırma görevliliği" adı altında yeni bir statü getirilmiştir.

2547 Sayılı YÖK yasasının 33. maddesinin a fıkrasında "Araştırma Görevlisi" şöyle tanımlanmaktadır:

"Araştırma görevlileri, yükseköğretim kurumlarında yapılan araştırma, inceleme ve deneylerde yardımcı olan ve yetkili organlarca verilen ilgili diğer görevleri yapan öğretim yardımcılarıdır. Bunlar ilgili anabilim veya anasanat dalı başkanlarının önerisi Bölüm Başkanı, Dekan, enstitü, yüksekokul veya konservatuvar müdürünün olumlu görüşü üzerine rektörün onayı ile araştırma görevlisi kadrolarına en çok üç yıl süre ile atanırlar; atanma süresi sonunda görevleri kendiliğinden sona erer".

Bu maddede tanımlanan "araştırma görevlisi" statüsü, görüleceği gibi, içeriği bakımından bilim adamı yetiştirme perspektifinden ziyade, üniversitenin araştırma inceleme işlevinde gerekli olan yardımcı eleman ve yarı-akademik idari işlerini yürütecek nitelikli işgücü gereksinimine vurgu yapmaktadır. Ancak pratikte, söz konusu maddede tanımlanan görev için yasanın öngördüğü 3 yıllık süre için atanma kısıtı katı bir biçimde uygulanmamış, başka bir ad altında da olsa, iş güvencesi bakımından geçmişteki asistanlık kurumu yaşamaya devam etmiştir. Ancak YÖK, 1990'lı yılların sonlarında 33. madde çerçevesinde araştırma görevlisi alma uygulamasını terk ederek, araştırma görevlilerini 2547 sayılı yasanın "Lisansüstü Öğretim" başlığı altında düzenlenen 50/d maddesine göre istihdam etmeye başlamıştır. Bu maddeye göre;

YÖK sistemi içerisinde araştırma görevlisi olarak adlandırılan asistanların başta iş güvencesi olmak üzere sayısız sorunu var.

"Lisansüstü öğretim yapan öğrenciler, kendilerine tahsis edilebilecek burslardan yararlanabilecekleri gibi, her defasında bir yıl için olmak üzere öğretim yardımcılığı kadrolarından birine de atanabilirler".

Asistan alımında 50/d maddesinin esas haline gelmesiyle, biçimsel olarak "araştırma görevlisi" tanımlamasından da vazgeçilmiş, yerine burslu lisansüstü öğrenci statüsü getirilmiştir. 50/d maddesi 33. maddeden farklı olarak iş güvencesini tümüyle ortadan kaldırmakta ve en önemlisi "asistanların" üniversitenin araştırma ve inceleme işlevlerinin bir parçası olması, lafta bile olsa, söz konusu olmaktan çıkmaktadır. Bu değişikliğin pratik sonucu ise, her ne kadar araştırma görevlisi olarak anılmaya devam etse de, bu kadroda istihdam edilen kişilerin üniversitenin geleceği olduğu düşüncesinin tümüyle ortadan kalkması ve araştırma görevlilerinin üniversitenin yarı akademik ve idari işlerini yerine getiren, geçici ara eleman olarak görülmesi fikrinin pekişmesidir.

Amerikan modeli Türkiye'ye uyar mı?

YÖK'ün, 50/d maddesine göre araştırma görevlisi istihdam etme tercihi, düşünsel dayanağını neoliberal ideolojiden ve 1960'lardan itibaren bu ideolojinin ilkeleri doğrultusunda yeniden yapılanan Amerikan üniversite modelinden almaktadır.

ABD'nin öncülük ettiği üniversite anlayışı, bilim insanı istihdam koşulları bakımından neoliberalizmin iş güvencesinin verimliliği engellediği yönündeki ilkesinden hareket etmektedir. Neoliberal ideolojiye göre, iş güvencesi, işgücü piyasasında katılık yaratan ve işletmelerin verimli çalışmasını engelleyen bir uygulamadır. Üstelik, YÖK'ün de sorgulamadan benimsediği bu anlayış, üniversite eğitimi gibi kamusal niteliği açık olan bir alanın ticarileştirilmesini ve piyasa talepleri doğrultusunda yeniden yapılandırılmasını öngörmektedir. Bu çerçevede üniversite bir işletme olarak algılanmaktadır. Üstelik neoliberal üniversite anlayışı, bilim ve toplumsal sorumluluk arasındaki ilişkiyi ortadan kaldırmakta, azgelişmiş bir ülkede kalkınma ve toplumsal ilerleme için bir bilim politikası oluşturma zorunluluğunu görmezden gelmekte, bilimsel işbirliği yerine rekabeti esas alan bir üniversite modelini hâkim kılmaya çalışmaktadır. YÖK'ün öğ-

retim elemanı yetiştirme konusunda benimsediği uygulamanın kaynağında, söz konusu modelin sorgusuz sualsiz benimsenmesi yatmaktadır.

YÖK'ün model aldığı ABD üniversiteleri, son 50 yılda Avrupa üniversitelerinin sahip olduğu üstünlüğü ele geçirmiş, tüm dünyada lisanüstü eğitim için çekim merkezi haline gelmiştir. ABD üniversitelerinde lisansüstü eğitim alanların önemli bir bölümünün geleceğini üniversite dışındaki iş alanlarında araması ya da ülkelerine geri dönmesi, ABD üniversitelerinin oldukça geniş ve esnek bir biçimde istihdam edilebilecek bir "işgücü arzı" ile karşılaşmasına neden olmuştur. Dolayısıyla ABD üniversiteleri, "beyin göçü"nün sağladığı sınırsız olanaklarla öğretim elemanı yetiştirme kaygısından uzak bir şekilde, görev süresi ve görev alanı önceden tanımlanmış araştırma görevlisi istihdam etmektedir. Yani, YÖK'ün, araştırma görevlisi istihdam etme konusunda benimsediği yaklaşım, aynı zamanda oldukça özel şartların ürünü olan bir modele dayanmaktadır. Oysa, Türkiye, ABD üniversitelerinin sahip olduğu lükslere sahip değildir. Beyin göçü almak bir yana, beyin göçü veren bir ülkedir. Bu nedenle öğretim elemanı yetiştirmek için istihdam ettiği kişilere, iş güvencesinin yanı sıra kurumsal ve maddi özendiriciler sağlamak zorundadır. Araştırma görevlilerinin iş güvencesine sahip olmaması ve üniversitede lisansüstü eğitimi süresince belli idari işleri yerine getiren, geçici ara elemanlar olarak görülmesi ve düşük ücret politikası, iyi yetişmiş yetenekli kişilerin üniversitede kalmak yerine geleceğini üniversite dışında ya da yurtdışındaki üniversitelerde aramasına yol açmaktadır.

Oluşan araştırma görevlisi tipolojisi

Araştırma görevlisi istihdamında esas alınan 50/d maddesi, araştırma görevlisine üniversitenin geleceği olarak yaklaşan ve bu temelde araştırma görevlisinin yetiştirilmesi konusunda üniversiteye önemli sorumluluklar yükleyen geleneksel anlayışın ortadan kalkmasına neden olmuştur. Üniversitelerdeki öğretim üyelerinin, araştırma görevlilerine bakışı da, bu yeni anlayış doğrultusunda şekillenmiş, araştırma görevlilileri, sınav gözetmenliği ve öğrenci danışmanlığı yapan, ders ve sınav programlarını hazırlayan, sınav kâğıdı okuyan, uygulama ve laboratuvar derslerine giren, hatta bölüm sekreterlerinin işlerini üstlenen geçici personel olarak görülmeye başlanmıştır.

50/d maddesinin getirdiği anlayış, öğretim üyelerinin "asistan" yetiştirme sorumluluğunu ortadan kaldırmış, dolayısıyla araştırma görevlisi alımında oldukça gevşek standartlar aranmaya başlanmıştır. Araştırma görevlisi alımında, kişisel patronaj ilişkileri, kayırmacılık giderek belirleyici hale gelmeye başlamıştır. Bu durum, araştırma görevliliği kadrolarına yönelik genel ilgisizlikle birleşince, ortaya, ülkesinde ve dünyada olup bitenlere ve mesleki sorunlarına duyarsız, entelektüel ilgileri olmayan, bilimsel heyecan duygusuyla hiç tanışmamış, akademik kariyeri piyasada daha iyi bir iş bulabilmek için atlama tahtası olarak gören, işten atılma kaygısıyla pasif ve itaatkâr olmayı seçen bir araştırma görevlisi tipolojisi çıkmıştır. Başka bir açıdan bakıldığında, araştırma görevlililerinin iş güvencesinin ortadan kalkmasıyla, bilimsel çalışmanın en önemli unsuru olan akademik özgürlük ipotek altına alınmıştır.

Üniversitelerde öğretim elemanı yetiştirme perspektifi ortadan kalkınca, doğal olarak yükseklisans programlarında büyük bir kalite düşüşü yaşanmıştır. Üniversite öğretim üyelerinin, "çırak" yetiştirmenin yüklerinden kurtulmanın verdiği rahatlıkla, piyasanın talep ettiği ticari nitelikli araştırmalara ve danışmanlık vb. "dışarı"daki işlere giderek daha fazla mesai harcamaya başlaması, lisans ve lisansüstü eğitiminin kalitesinde gözle görülür bir düşüş yaşanmasına neden olmuştur.

YÖK Yasası'nda öğretim elemanı yetiştirme

YÖK yasasında "Öğretim Elemanı Yetiştirme" başlığı altında düzenlenen 35. maddede üniversitelerin öğretim elemanı yetiştirme işlevinden oldukça sınırlı bir bağlamda söz edilmektedir:

"Yükseköğretim kurumları; kendilerinin ve yeni kurulmuş ve kurulacak diğer yükseköğretim kurumlarının ihtiyacı için yurtiçinde ve dışında, kalkınma planı ilke ve hedeflerine ve Yükseköğretim Kurulu'nun belirteceği ihtiyaca ve esaslara göre öğretim elemanı yetiştirirler. Öğretim elemanı yetiştirilmesi amacıyla üniversitelerin araştırma görevlisi kadroları, araştırma veya doktora çalışmaları yaptırmak üzere başka bir üniversiteye, Yükseköğretim Kurulu'nca geçici olarak tahsis edilebilir. Bu şekilde doktora veya tıpta uzmanlık veya sanatta yeterlik payesi alanlar, bu eğitimin sonunda kadrolarıyla birlikte kendi üniversitelerine dönerler..."

Görüldüğü gibi bu madde, esas itibariyle Anadolu kentlerinde yeni kurulan üniversiteleri ifade etmek için kullanılan "taşra üniversiteleri"nin öğretim elemanı ihtiyaçlarını karşılamak için metropol kentlerindeki geleneksel büyük üniversitelerde lisansüstü eğitim için geçici olarak görevlendirmelerini düzenlemeye yöneliktir. YÖK yasasında, bir bütün olarak üniversite sisteminin öğretim elemanı yetiştirme işlevini nasıl ve hangi esaslara göre yerine getireceğine ilişkin ayrıntılı bir düzenlemeye rastlamak mümkün değildir. Yasada, öğretim elemanı ihtiyacının karşılanması için ikili bir düzenleme öngörüldüğü anlaşılmaktadır. Buna göre, metropol kentlerde toplanan "büyük" üniversitelerin öğretim elemanı gereksinimi, yurtdışında doktora yapanlardan karşılanırken, "taşra" üniversitelerine öğretim elemanı ye-

tiştirme işlevi ise, söz konusu büyük üniversitelerce üstlenilecektir. YÖK, "büyük" üniversitelerin öğretim elemanı ihtiyacını karşılamak için bizzat sağladığı yurtdışı bursları ile yakın zaman kadar bu işe öncülük etmiştir. Ancak gerek yurtiçinde gerekse yurtdışında öğretim elemanı yetiştirme politikası ciddi açmazlar içermektedir.

Batı-merkezli anlayış

50/d maddesi ile YÖK, büyük üniversiteler için öğretim elemanı yetiştirme işini fiilen yurtdışı üniversitelerine (başta ABD olmak üzere Anglo-Sakson ülkeleri) devretmiştir. Bu tercih, ülkemizde uygulanan iktisadi politikaların dayandığı ilkelerin simetriği olan bir anlayışa dayanmaktadır. Türkiye uluslararası iktisadi işbölümünde emek yoğun sektörlerde uzmanlaşmasına benzer bir şekilde, bilimsel açıdan da uluslararası bilimsel işbölümüne uygun bir üniversite politikasına sahiptir. Batılı ülkeler tarafından telkin edilen ve YÖK'ün sorgusuz sualsiz benimsediği uluslararası bilimsel işbölümüne göre, Türkiye gibi ülkelerde özgün bilimsel çalışmalar yapılması mümkün değildir. Bilim Batı'da üretilir. Batı dışında kalan ülkelerin üniversiteleri, Batı'da üretilen teorileri kendi ülkelerine uygulamakla yetinmelidir. Bu Batı-merkezli anlayış, yurtdışında doktora yapan Türkiyeli öğrencilerin yaptıkları çalışmalarda da kendini göstermektedir. İstisnalar olmakla beraber, lisansüstü çalışmalarda, bu işbölümünün gereklerine uygun bir uzmanlaşma yaratılmıştır. Burada eleştirilen Batı üniversiteleri ile bilimsel işbirliği yapılması ya da yurtdışında doktora yaptırılması değil, bunun bir saplantı haline getirilmesi, uluslararası bilimsel işbölümünün kayıtsız şartsız benimsenmesidir. Bilimin uluslararası etkileşime dayanması zorunluluğu, sözü edilen eşitsiz ve hiyerarşik bir işbölümünü kabul etmeyi gerektirmez. Kaldı ki, 70 yıllık bir üniversite geçmişine ve az çok kurumlaşmış bir genel eğitim sistemine sahip olan Türkiye'nin yetişmiş beyin gücü bakımından Batı ülkelerinden bir eksiği bulunmamaktadır.

70 yıllık bir üniversite geçmişine ve az çok kurumlaşmış bir genel eğitim sistemine sahip olan Türkiye'nin yetişmiş beyin gücü bakımından Batı ülkelerinden bir eksiği bulunmamaktadır.

Büyük üniversitelerin gelir kaynağı: Taşraya öğretim elemanı transferi

YÖK'ün "taşra üniversiteleri"ne ilişkin öğretim elemanı yetiştirme politikası da ciddi açmazlar içermektedir. Siyasi ve "ekonomik" gerekçelerle (Eskiden hükümet nezdinde, illerine fabrika açılması için kulis yapan milletvekilleri, şimdi artık illerinin kalkınması için üniversite açılmasını istemektedir!) ardı ardına plansız bir şekilde açılan taşra üniversitelerinin öğretim elemanı gereksinimi, belli sayıdaki büyük üniversitenin lisansüstü programları ile çözülmeye çalışılmaktadır. Oysa söz konusu büyük üniversiteler, kendi gereksinim duydukları öğretim elemanlarını yurtdışında yetiştirilenlerden karşıladıkları için, kurumsal açıdan öğretim elemanı yetiştirme perspektifinden uzaklaşmışlardır. Ayrıca, "taşra üniversiteleri"nin büyük üniversitelere lisansüstü çalışma yapmak üzere 35. madde çerçevesinde gönderdiği araştırma görevlileri adına büyük üniversitelere ödeme yapması, bazı büyük üniversitelerin bu araştırma görevlilerini gelir kaynağı olarak görmesine yol açmıştır. Sözgelimi, ODTÜ gibi büyük üniversitelerin uyguladıkları yığınsal öğretim elemanı yetiştirme programlarının kalitesi tartışmaya çok açıktır.

Türkiye üniversitelerinin bir diğer ayağı haline gelen özel üniversiteler ise, öğretim elemanı yetiştirmek şöyle dursun, kamu üniversitelerinde yetişmiş öğretim üyelerini kadrolarına katarak, bu üniversitelerdeki kan kaybını artıran bir rol oynamaktadırlar.

Öğretim elemanı yetiştirme işi, piyasaya bırakılamaz

Sonuç olarak Türkiye üniversitelerinde öğretim elemanı yetiştirme sorununun çözümü için ilk elde, geçmişteki asistanlık kurumunun canlandırılması ve üniversite sisteminin geleceğini oluşturan asistanların başta maaşların düşüklüğü olmak üzere diğer bütün sorunlarının mercek altına alınması gerekmektedir. Öğretim elemanı yetiştirme sorunu salt teknik bir sorun değil, üniversite sisteminin ve ülkenin geleceği ile ilgili stratejik bir sorundur. Sorun, özünde bir tercih sorunudur; Türkiye, bilimde ve teknolojide dünyanın önde gelen, saygın ülkelerinden birisi olmayı mı tercih edecektir, yoksa küreselci ideolojinin peşine takılarak, dünyaya ucuz ve niteliksiz işgücüne dayalı emtia ihraç eden ve yetişmiş beyinlerini gelişmiş ülkelere kaptıran azgelişmiş bir ülke olmayı mı? Şayet yanıt birincisi ise, öğretim elemanı yetiştirme işi, piyasanın görünmez eline bırakılmamalıdır.

2005, 27. Uluslararası Kazı, Araştırma ve Arkeometri Çalıştayı

Çalıştaya sunulan bildirilerden, Çatalhöyük, Bafa Gölü, Kırklareli Höyüğü, Köşk Höyük, Malatya-Arslantepe, Kuşaklı-Sarissa, Aççana Höyük, Urla-Limantepe, Çeşme-Bağlararası, Troia, Yozgat-Kerkenes, Van-Ayanis, Van-Anzaf, Sardes, Bergama, Arykanda, Aiagi, Efes, Phokaia, Patara, Perge-Denizli-Hierapolis kazılarına ilişkin son bulgular, yeni değerlendirmeler...

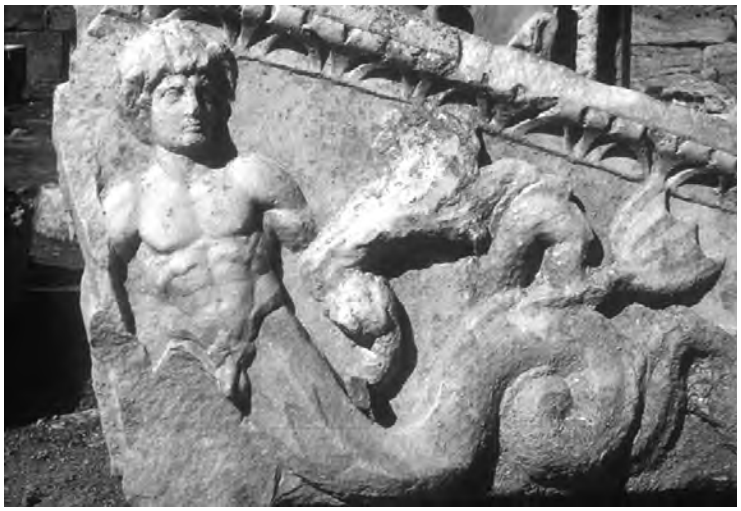
Özgen Acar

Türkiye'nin, bilim dünyasındaki en önemli yerini, arkeolojik araştırmalar sağlar. Tarihöncesinde ve sonrasında, eski dünyanın karaları ve denizlerinin tümlenmesi ile bir kavşak olan Anadolu'nun tarihsel, kültürel, dinsel miras zenginliği dünyanın hiçbir yerinde yoktur. Bu nedenle yalnız, Türk arkeologları, araştırmacıları değil; çeşitli ülkelerin bilim insanları Anadolu'yla birlikte insanlık tarihini araştırırlar, kazarlar, onarırlar, yayımlarlar.

Türk ve yabancı bilim insanları her yıl, özellikle Mayıs sonunda Ankara da, bazı yıllarda başka kent üniversitelerinde, buluşarak bir önceki yılın araştırma sonuçlarını sunar, bilgi alışverişinde bulunurlar. Uluslararası Kazı, Araştırma ve Arkeometri Çalıştayı'nın 27.'si bu yıl Akdeniz Üniversitesi'nin ev sahipliğinde Antalya'da yapıldı. Beş gün süren "sempozyumda (çalıştay)" 250 kadar bilimsel bildiri sunuldu. Bunların dörtte birinden fazlası yabancı bilim insanlarının Türkiye'deki çalışmalarıydı.

Çalıştay az kalsın yapılamayacaktı…

Genelde, Kültür ve Turizm Bakanlığı Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü çalıştayın düzenli geçmesi için çalışmalara aylarca öncesinden, hatta bildirilerin basılması hazırlıklarına, 10 ay önceden başlar. Bu yıl da çalışmalar ilerlemiş, her nedense gerekli olan "olur" imzasını Bakan **Atilla Koç** vermemişti.

Denizli-Hierapolis Kenti'nden bir buluntu.

Çalıştaya dünyanın dört yanındaki bilim adamları, uçak biletlerini, otel harcamalarını kendileri ödeyerek gelir. Türk hükümetine ve meslektaşlarına, ülkemizde yaptıkları kazıların hesabını, sundukları bildirilerle verirler. Aylarca önceden toplantının tarihi ve yeri belli olduğu için indirimli uçuşlardan yararlanırlar. Kışları ders verip sınav yapan Türk ve yabancı bilim insanları, araştırma ve kazılarını yaz aylarında yaparlar. Dolayısıyla, çalıştayda bildirisini sunanlar birkaç günlük bilgi alışverişinden sonra üniversitelerindeki görevlerinin başına dönerler. Herkesin takvimi çalıştaya göre düzenlenir.

Bu yıl Mayıs'ın ortasına gelindiğinde Kültür ve Turizm Bakanı Atilla Koç, "olur" yazısını hâlâ imzalamamıştı. Çalıştayın, yapılamaması olasılığı doğmuştu. Yapılsa bile bazı yabancı arkeologların katılımları suya düşmüştü.

Amerika Arkeoloji Enstitüsü Başkanları'ndan **James Russel**, bir yabancı bilim dergisinde, Türkiye'nin dünya arkeoloji bilimine bu çalıştayla katkısını övdükten sonra, "Keşke başka ülkeler de Türkiye'den ders alıp böyle toplantılar düzenleseler" diye yazmıştı. Sayın Koç elbette bu olguları bilemezdi! Sorunu *Cumhuriyet* gazetesinde dile getirdiğimiz gün, Bakan Koç "olur" belgesini imzaladı, ama belgeye tarih atmayı unuttu. Ardından da Genel Müdür **Nadir Avcı**'yı tam Müzeler Haftası'nın başladığı gün ve çalıştaydan 12 gün önce görevden aldı.

Çalıştay, Akdeniz Üniversitesi'nde bakansız, müsteşarsız, genel müdürsüz açıldı. Oysa çalıştaylar, özellikle Türkiye'den uzak yabancılara, Türk yetkililerine sorunlarını anlatıp çözme olanağını da

verirdi. Çalıştay, bu moral bozukluğuyla başladı.

27 yıl önceki ilk raporların kimi sahipleri, son raporlarını sundular...

Bildirilerin çokluğu nedeniyle, bazı günler kazı sonuçları iki ayrı salonda değerlendirildi. Toplantıda konuşan bilim insanları, en çok halkın tarihsel kalıntılara verdikleri zarardan, definecilerden; Türk arkeologlar ise hükümetin müzelere ve kazılara yeterli ödenek ve personeli ayırmamasından yakındılar. Bu arada Batı'da Allianoi, Güneydoğu'da Hasankeyf'e, Dicle-Fırat kıyılarında yapılan barajlardan dolayı sualtında kalacak ören yerlerine karşı hükümetin iki yıldır süren ilgisizliği de, Türkiye için utanç kaynağı oldu. Batı Anadolu'nun sağlık merkezi Allianoi'yi yok edecek baraj için bu yıl 3,2 milyon YTL ödenek ayrılmıştı. Yöneticilerin "vurdum duymazı oynamaları" Türkiye'nin ne kadar kültürsüz insanlarca yönetildiğinin de en önemli kanıtı oldu.

Çalıştay, bilim insanlarının kendilerine izin veren Türkiye'ye ya da maddi desteği sağlayan kurumlara hesap verme özelliğini de taşır. Bazı Türk bilim insanlarının çalıştaya katılmadıkları ya da hiç bildiri sunmadıkları, sonrasında ise mangalda kül koymadıkları yolundaki gözlem madalyonun öteki yüzünü oluşturdu.

Bu çalıştayın bir başka özelliği de, 27 yıl önceki ilk buluşmada ilk raporlarını sunan arkeologların artık son ya da sondan bir önceki bildirilerini sunmaları idi. Üçüncü kuşak arkeologlar emekli olurken, dördüncü kuşak bilim insanlarının yokluk içinde yaptıkları kazıların bildirilerini sunarak, kürsüde yeni rüzgârlar estirdikleri gözlendi. Çalıştayın son yıllarda ortaya çıkan bir başka önemli özelliği, geçen yıllarda ihmal edilen, "arkeozooloji, arkeobotanik" bağlantılı bulguların da disiplinlerarası değerlendirmelere konu olmalarıydı.

Çatalhöyük'de 2004 kazı döneminde irili ufaklı 1250 civarında buluntu gün ışığına çıkarıldı. Bunlar arasında öne çıkan, kireçtaşından bir Anatanrıça heykelciği.

Bildirilerden...

"Tarihöncesi" bildiriler arasında Konya Çumra Çatalhöyük geçen yıl önemli Neolitik buluntular vermişti. **Ian Hodder**'ın kazılarında, kireçtaşından Anatanrıça, cinsiyetsiz bir başka taş heykelcik ve üretkenliğin simgesi boğa gibi nesnel buluntular ilgi çekti.

Bafa Gölü'nde günümüzden 8 binyıl öncesi insanlarının mağara duvarına yaptıkları, bugüne kadar bilinen ilk düğün resmi en önemli buluntu oldu. **Anneliese Pesclow-Bindokat**'ın son yıllarda ortaya çıkardığı mağara resimleri dizisine ek olarak bu buluntu, dönemin toplumsal yaşantısını aydınlatmayı sürdürdü.

Son yıllarda uluslararası alanda Türk arkeolojisinin yüzünü güldürenlerden biri olan **Mehmet Özdoğan** ise, GAP bölgesindeki kazısının ihmalinin burukluğu içinde Trakya'da Kırklareli höyüğünün Anadolu-Avrupa bağlantısına bir sıçrama noktası oluşturan çalışmalarını değerlendirdi.

Bilimsel Başkanlığını **Aliye Öztan**'ın yaptığı Köşk Höyük'te bulunan olağanüstü güzellikteki seramik kapları **Süleyman Özkan** sundu. Anadolu'nun tarihsel uygarlığının bu yılki en güzel, en eski yapıtlarından biri olarak sergilendi.

Geçen yıl Roma'da başarılı bir sergi ve katalogu ile gündem oluşturan Malatya-Aslantepe kazı başkanı **Marcella Frangipane**, şimdiye değin bilindiği kadarıyla ilk devletin bu höyükte ortaya çıkışı, buna ilişkin saray kalıntı ve buluntularını anlattı.

Sivas'da **Andreas Müller-Karpe**'nin Kuşaklı-Sarissa ve Hatay'da **Aslıhan Yener**'in Aççana Höyük kazılarında Hititlerin coğrafi yayılımları ve uygarlıklarının gelişmeleri hakkındaki yeni buluntular kıyaslandı. Bu arada Sarissa'da Venüs yıldızı ile bağlantılı bir İştar Tapınağı'nın verilerine de ulaşıldığı açıklandı.

Hayat Erkanal'ın Urla-Limantepe ve Çeşme-Bağlararası kazıları ise Anadolu'nun Ege üzerinden Yunanistan ile ticari ve kültürel ilişkilerini ortaya çıkardı. Limantepe'de denizaltında yapılan araştırma ve kazı çalışmalarını daha iyi sürdürebilmek için Urla'da bir enstitünün kuruluşunun gerçekleşmekte olduğu açıklandı. Erkanal, ayrıca Çeşme limanının hemen dibindeki Bağlararası kazısında bir şarap üretim işliği ile birlikte Girit-Minoen bağlantılarını gösteren bulguları yorumladı.

Rahatsızlığı dolayısıyla bu yıl sempozyuma katılamayan **Manfred Osman Korfmann**'ın Troia çalışmalarını asistanlarından **Rüstem Aslan**, çevre ile bağlantılı araştırmalarla birlikte sundu. Geçen yıl çalışmalarında MÖ 3. binyıla ait çardak asmasının varlığı da saptanmıştı.

Yozgat Kerkenes'da kazı yapan **Geoffrey Summers**, Frigler ile ilgili önemli buluntular ele geçirmişti. Bunlar arasında henüz dili tam çözülemeyen Frigce yazılı nesneler de vardı.

Altan Çilingiroğlu, Van-Ayanis ve **Oktay Belli** Van-Anzaf kazıları, Urartular'ın kale mimarilerine, silahlarına ve günlük yaşantılarına ilişkin seramik ve metal buluntuları değerlendirdiler.

Yine Çatalhöyük 2004 kazı dönemi buluntularından, cinsiyetsiz bir heykelcik.

Amerikalı **Crawford Greenwalt**, Lidya'nın başkenti Sardes'teki onarım çalışmalarını ve yeni araştırmaları aktardıktan sonra yıllarını Anadolu arkeolojisine harcayan Alman meslektaşı **Wolfgang Radt** Bergama'da "Z binası" diye adlandırılan binanın olağanüstü onarımı ve mozaiklerinin korunmasını anlattı. Bugüne değin İstanbul'da yaşayan Radt, bundan böyle Berlin'de yaşayacaktı. Emekliye ayrılan Radt'ın son konuşması, duygulu anların dakikalarca süren alkışlarla bütünleşmesine yol açtı.

Yılların deneyimli arkeologlardan ve geçen yıl emekliye ayrılan **Cevdet Bayburtluoğlu** da, Arykanda kazılarının sondan bir yıl önceki çalışmalarını aktardı. **Coşkun Özgünel**, Çanakkale'de Apollon Smintheus kazı ve tapınak onarım çalışmalarının 25 yılını bir video gösterisi biçiminde sundu. **Orhan Bingöl** de Aydın-Ortaklar'daki Magnesia Meandır'ın 20 yılını, yöredeki bazı Vandallar ile mücadelesini, "theatron"da yoğunlaşan kazıları anlattı.

Rahatsızlığından gelemeyen Belçikalı arkeolog **Marc Waelkens**'in Sagalassos Kenti'ndeki olağanüstü başarılı onarım ve canlandırma çalışmalarına ilişkin bildirisi alkış topladı.

Bu yıl İzmir'de ulaşımı güç Aigai kentinde ilk kez kazıya başlayan Ersin Döğer ise kenti tanırken, çevre halkından gördüğü olağanüstü desteğe karşın bazı kendini bilmezlerin kazı başlamasından sonraki yıkımlarını, üzülerek saydamlar eşliğinde gösterdi.

Efes kazılarına önemli bir ivme kazandıran ve önemli yayınları bilim insanlarına sunan Avusturyalı **Fritz Krinzinger** ise kent jimnasyumundaki çalışmaları, tiyatronun ölçümlenmesine kullanılan ilginç lazer teknolojisini aktardı.

İzmir-Foça'daki eski Phokaia Kenti'nde yıllardır yerel çıkar çatışmalarına karşı başarılı bir bilim insanı direncini gösteren **Ömer Yiğit** ise, kentte bulduğu en eski demir işliğini anlattı.

Vedat İdil, Aydın'da Nysa kazılarını, kaçakçıların kente verdikleri zararı ve çalınan bazı kabartma buluntularının yeniden ele geçirilişini aktardı.

Antalya Patara'da Akdeniz'in en eski fenerlerinden birinin bulunuşunu, tiyatronun tonlarca kumunun taşınarak ortaya çıkarılışını **Havva İşkan** saydamlar eşliğinde gösterdi.

Kuşkusuz en güzel haberlerden ikisi ise Antalya-Aksu'daki Perge'den geldi. **Haluk Abbasoğlu**, kentin nekropolünde olağanüstü güzellikte lahitler zincirini barındıran bir mezar ortaya çıkarmıştı. İkinci haber ise DÖSİM'in, kentin simgesi olan ve yıkılmaya yüz tutan iki kulesinin sağlamlaştırılması için ödenek ayırması idi.

Birkaç yıl önce kazı başkanlığı görevini devir alan **Francesco D'Andria**, Denizli-Hierapolis kentindeki kutsal yapıların onarımı, bunlar arasındaki yolların değerlendirmesini güzel bir Eros buluntusu ile tümledi. Bu arada bir süredir yapılan ya da yeni başlayan pek çok yüzey araştırma bildirisi ve arkeometri çalışmaları da ayrı alanlarda izlendi.

Yabancı ekiplerin sorunları

27. çalıştayın bakansız, müsteşarsız, genel müdürsüz yapılması, sorunlarını aktaracak yetkili bulamamaları arkeologların canını sıktı. Yabancı bilim insanları adına kapanış konuşmasını yapan Alman arkeolog **Klaus Rheidt** özetle şöyle verdi veriştirdi:

"1. Yabancı arkeologlar Türkiye'ye bilimsel araştırma yapmaya geliyorlar. Ören yerlerinin güvenliği, bakımı, hatta giriş biletlerinin satışı bile, personel açığı nedeniyle, aylıklarını bizim ödediğimiz bekçilere yaptırılıyor. Turizm Bakanlığı'nın görevini yabancı ekipler yapıyor. Dünyada benzeri görülmeyen bu durumu, bize ödenek veren kuruluşlara anlatamıyoruz.

"2. Uzun vadeli projeleri vakıflarımız sağlayamayacakları için koruma, bakım sorumluluklarını 5-8 yıl sonra Türk devletine devretmek zorundayız.

"3. Avrupa'daki araştırma alanlarının değişmesi, maddi olanaklardaki kısıtlamalar kazılarımızın boyutlarını azaltıyor, sürelerini kısaltıyor. Türkiye, bilimsel ve turistik hedeflerini birbirinden ayırmak, ören yerlerinin bakımı ile müzelerin yatırım bütçelerini arttırmak zorundadır.

"4. Türkiye'de seçkin restorasyon uzmanları ve mimarları var. Avrupa'da olduğu gibi bu anıtların korunmasında, müzelerin yapılanmasında Avrupa düzeyindeki yüksek giriş ücretleri neden kullanılmıyor? Yüksek ücret ödeyen ziyaretçilerin, profesyonel alan yönetimli, bakımlı yerleri görmeye haklarının olduğu da unutulmamalıdır.

"5. Arkeologlara geç izin veriliyor".

Nalân Mahsereci

Einstein E=mc²'yi anlamış mıydı?

Yıl 1929. Daha sonra İsrail Devleti'nin ilk başkanı olacak, kimyacı Chaim Weizman ile Einstein, aynı gemiyle Atlas Okyanusu'nu geçmekte. Einstein, Özel Görelilik Kuramı'nı açıklayalı 24, Genel Görelilik Kuramı'nı açıklayalı 14 yıl olmuş. Günlük sohbetlerinin ana konusu, Görelilik Kuramları. Weizman, anılarında bu yolculuktan şöyle söz edecek: "Einstein bana her gün teorisini açıklıyordu. Sonunda onu gerçekten anlamış olduğuna kanaat getirdim." Weizman, üstelik yaratıcısından dinlediği halde, kuramları anlamakta bir hayli zorlanmış olmalı! Görelilik Kuramları'nın yepyeni bir bilimsel kavrayış gerektirdiği düşünülürse, anlaşılır bir durum.

Bilimsel ilerleme, her zaman bilgilerin birbirinin üstüne eklenerek çoğalması biçiminde düzgün bir doğrultuyla olmaz; bazen eskinin kavrayış biçiminden bütünüyle kopmak gerekir. Kütle ve enerjinin birbiriyle ilintisiz alanlar olduğu fikri, Einstein'e kadar kabul görmüş temel bir varsayımdı. Einstein bu varsayımı yıkarak; $E=mc^2$ denklemiyle, o zamana kadar fizikte birbirinden ayrı olarak ele alınan enerji ve kütlenin bağıntısını gösterdi.

Madde enerjinin beden kazanmış halidir!

Malum, 2005, Einstein'in Özel Görelilik Kuramı'nı açıklayışının 100. yılı olması nedeniyle, Dünya Fizik Yılı ilan edildi. İçinde bulunduğumuz yılın hatrına, $E=mc^2$'nin ne anlama geldiğini bilmek istemez miydiniz? Bunun için, David Bodanis'in *Dünyanın En Ünlü Denkleminin Biyografisi: $E=mc^2$* kitabı bulunmaz kaynak. Çünkü Bodanis'in niyeti, $E=mc^2$'nin fizik bilmeyenlerce de anlaşılabilmesine katkıda bulunmak.

Kitabı okumuş biri olarak aklımda denkleme ilişkin kalanı metaforik anlatımla şöyle söyleyebilirim: Madde enerjinin bedenlenmiş halidir. Maddenin parçalanması, yani maddenin temel birimi olan atomun parçalanması, parçalanan kütlenin 90 milyar (ışık hızının karesi) katı kadar enerji açığa çıkarır. Tersinden okursak, madde enerjiden oluşmuştur; evrenin uzun tarihi boyunca saf enerji yıldızlara, gezegenlere ve canlılara dönüşmüştür.

Ben kestirme yolu kullandım ama, David Bodanis denklemin neyi anlattığına gelene kadar, en temel fiziksel bilgilerle donanmamızı sağlayacak bölümlerle çiziyor güzergâhı. Önce denklemi oluşturan sembollerin içeriklerini kazanmalarının tarihini ele alıyor. Örneğin "E", yani enerji kavramı fizikte nasıl oluştu; enerji biçimlerinin, örneğin elektrik ve manyetizmanın birbirine dönüşebildiği, hangi bilimsel süreçlerden sonra anlaşılabildi?

Ama kitabın kuru bir ders kitabı niteliğinde olduğunu sanmayın: Bodanis, Einstein'in denklemine giden yolu keşifleriyle, kuramlarıyla döşemiş bilim insanlarının yaşamlarından aktardığı, insani profillerini anlamamıza yarayacak anekdotlarla, yapıtını renkli bir bilim tarihi kitabına dönüştürmeyi başarmış. Fizik biliminin temellerini atan Galilei'den, Newton'a, Faraday'dan, Lavoisier'e, Marie Curie'den Lise Meitner'e, Oppenheimer'dan, Feynman'a pek çok fizikçi kitapta boy gösteriyor.

Fizik tarihinin unutulmuş kadını: Lise Meitner

Kitapta karşılaştığımız bir kadının yaşamı özellikle ilgimi çekti: Lise Meitner. Meitner'i bilim tarihinden pek bilmeyiz, kadınlar yaşadıkları dönemde olduğu kadar, tarihin malzemesi olarak ele alındıklarında da göz ardı edilmeye kurban gittikleri için sanırım…

Meitner, kadın olmasının yanı sıra 1940'larda Almanya'da Yahudi olmanın zorluklarını da yaşamış. Bodanis'den öğrendiğimize göre, uranyum çekirdeğinin bölünmesini (fisyon) olanaklı kılan grup çalışmasının düşünsel lideriydi. 1908'den itibaren birlikte çalıştığı, dost bildiği Otto Hahn'dan ilk kazığı, Yahudiler üniversitelerden uzaklaştırılmaya başladığında yedi. Kendisinden yardım talep ettiği Hahn, birlikte çalıştıkları enstitünün yöneticisine giderek, Meitner'i kovmasını isteyecekti. Ama bunun onu korumaya dönük bir eylem olduğuna Meitner'i ikna ederek, Fritz Strassman adlı bir araştırmacıyla birlikte üç kişi olarak yürüttükleri grup çalışmalarına dışarıdan düşünsel önderliğe devam etmesini rica etti. Hahn ve Strassman'ın uranyumun nötronlarla bombardıman edilmesi sonucunda oluşan ürünlerden birinin baryum elementi olduğunu gözlemlemelerinden sonra, Meitner bu süreci yeğeni Otto Frisch ile birlikte fiziksel olarak açıkladı ve çekirdek bölünmesi (nükleer fisyon) adını verdi. Ama Hahn'ın asıl kazığını şimdi yiyecekti: Hahn, tam 25 yıl boyunca buluşun bütünüyle kendisine ait olduğunu ileri sürdü!

Atom bombasına dönüşen bilimsel bilgi

$E=mc^2$ denkleminin sunduğu, madde parçalandığında ortaya büyük miktarda enerji çıkacağı bilgisinin ilk uygulama alanı, insanlık için bir yıkım oldu. 2. Dünya Savaşı koşullarında, atom bombasını en erken hayata geçiren olabilmek için Oppenheimer'in başında olduğu ABD ekibi ve Hesinberg'in başında olduğu Almanya ekibi arasında kıyasıya bir yarış vardı. ABD savaş uçakları önce Hiroşima, sonra Nagazaki semalarında atom bombalarını bıraktıklarında, yarışı kazanan ABD oldu; ama kaybeden ne yazık ki bütün insanlıktı...

$E=mc^2$ denklemi, hem bilginin insanlık yararına ve hem de insanlığın karşısında kullanımına örnek oluşturacak uygulamalara dönüştü. Sistemin elinde bir yıkım teknolojisi yarattı ama, evreni, yıldızların, gezegenlerin oluşumunu anlamamızda da büyük anahtar oldu. Hayatımızı kolaylaştıran, günlük teknolojileri de dönüştü. Örneğin kanserli hastalara radyasyon tedavisi gibi…

Kitabın içeriğinde beni rahatsız eden bir noktayı belirtmeden geçmeyeceğim. Bodanis, fiziksel kuramları anlatırken yer yer, bilim insanlarının asıl amacının Tanrının yarattığı evrenin nasıl çalıştığını açıklamak olduğu benzeri yorumlar yapıyor. Yazar bu genel tutumunu, Einstein'in kimi cümlelerine de dayandırarak destekliyor. Ama biz biliyoruz ki, aynı fizik tarihinde (ve daha genel olarak bilim tarihinde) din-bilim çatışması çok keskin yaşanmıştır. "Dünya dönüyor" dediği için engizisyonda mahkûm edilen Galilei, o tarihin ilk adımlarından biriydi. Sonuçta bilim, her yeni bulgusuyla, dinin açıkladığını iddia ettiği olguları tek tek elinden aldı…

Nalân Mahsereci

David Bodanis, Çev. Dost Körpe, Oglak Yayıncılık, 2001, 351 s.

Eskiye el atan yeni bir alan dergisi: Bilim Tarihi Araştırmaları

Eylül 2005'de birinci sayısını çıkaracak olan *Bilim Tarihi Araştırmaları* dergisi, yaz başında "0." sayısını çıkardı! Çıkaranların "Başlarken" sayısı demeyi tercih ettikleri bu sayı, "Çıkarken" ve "Başlarken" başlıklı iki yazıyla, alanını, yönünü, hedeflerini, kapsamını, yaklaşımını, niteliğini belirliyor.

Bir dönem dergimizin çalışanları arasında yer alan Erkan Baş, bilim tarihi eğitimiyle uyumlu bu yayının editörü. Aslında bizim gibi dergilerde sık rastlandığı üzere, derginin pratik yaşamında ortaya çıkan her türlü işi üstlenmiş durumda. Sevgili Erkan, kitapçılarda bulunabilecek *Bilim Tarihi Araştırmaları* dergisinin, amatör-profesyonel, genç-yaşlı, akademisyen-öğrenci, ülkemiz biliminin ve özel olarak da bilim tarihinin sorunları üzerine düşünen-tartışan ve gelişimini katkıda bulunmak isteyen herkesin katkısına açık olduğunu söylüyor.

Derginin bu hazırlık ve çıkış sayısında, iki ana dosya yer alıyor. 0. sayı için hazırlanabilecek dosyaları düşünürken, 2005'in Özel Görelilik Kuramı'nın 100. yılı olması nedeniyle Dünya Fizik Yılı ilan edilmesini es geçmemek gerektiği sonucuna ulaşmışlar ve bu düşünceyle ana dosya konularından biri "Albert Einstein"a dönüşmüş. Dosya AÜ DTCF Bilim Tarihi Anabilim Dalı öğretim üyeleri Doç. Dr. Yavuz Unat ve Dr. Ayten Aydın Koç'un ortak çalışmaları olan, bir "Einstein Kronolojisi" ile başlıyor. İÜ Fizik Bölümü öğrencisi Cihan Yücel, "Fizikte 1905 Devrimi" başlıklı makalesiyle, Özel Görelilik kuramının fizikte yol açtığı yeniliklere ilişkin bilgileri tazeliyor. İÜ Bilim Tarihi Araştırma Görevlisi Meltem Akbaş da, "1920'li yıllarda Türkiye ve Görelilik Kuramı" başlıklı makalesinde, Görelilik Kuramı'nın Türkiye'ye girişi sürecine bakıyor. Dergi başlangıç sayısıyla bir ilke de imza atıyor: Einstein'in 1905'de yayımladığı ve Özel Görelilik Kuramı'nı açıkladığı "Hareketli Cisimlerin Elektrodinamiği Üzerine" başlıklı makalesini Türkçe'ye tam olarak çeviriyor.

İkinci dosya konusu da, uzaya çıkan ilk insan olan Yuri Gagarin'e ayrılmış. Bu dosyada, Gagarin'in uzaya çıkmadan önce yaptığı konuşma ve hayatından kesitleri içeren iki ayrı yazı var. Dosyanın diğer unsuru ise, Gagarin'in Sovyetler Birliği'nin önemli psikologlarından V. Lebedev ile birlikte kaleme aldığı "Kozmonot ve İnsan" başlıklı bir makale.

Derginin bu başlangıç sayısında, dosyalar haricinde İÜ Bilim Tarihi Anabilim Dalı Başkanı Prof. Dr. Feza Günergun'la yapılmış "Bilim Tarihi çalışmaları ilerliyor" başlıklı bir söyleşi, Prof. Dr. Yavuz Aksoy'un "Matematiği Yeterince Tanıyor muyuz?" başlıklı makalesi, Prof. Dr. Atilla Bir'in kaleme aldığı "Endüstri Öncesi Müzik Çalgıları" başlıklı makale de yer alıyor.

Bilim Tarihi Araştırmaları dergisine, yolunuz açık olsun diyoruz; 100. sayıya ulaştıklarında yine bir tanıtım yazısı yazacağız, söz veriyoruz!..

Arkeoatlas 4: Anadolu'nun doğusunda Demir Çağı

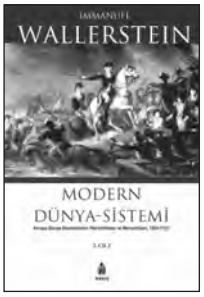

Her yıl yaz başında bir kez olmak üzere, arkeolog Dr. Nemci Karul editörlüğünde yayımlanan ve ilk sayısından bu yana Anadolu arkeoloji tarihini, tarihöncesinden başlayarak kronolojik olarak ele alan *Arkeoatlas* dergisinin 4. sayısı yayımlandı.

2004'de Hitit Uygarlığı'nı olabildiğince geniş ele alan *Arkeoatlas*, 2005'de kaldığı yerden devam ediyor ve Anadolu'nun doğusunun Demir Çağı'na bakıyor. Hitit İmparatorluğu'nun dağılmasından sonra güneye ve güneydoğuya inen Hitit yöneticileri tarafından kurulan Geç Hitit Krallıkları ile başlayan dosya, Doğu Anadolu'nun coğrafyası gibi çetin uygarlığı Urartular'la devam ediyor. Doğu Anadolu'nun yüksek yaylalarını ilk kez bir devlet çatısı altında birleştiren Urartu Uygarlığı, sosyal ve ekonomik örgütlenmelerinden, dinleri, sanatları, silahları, yazıları, dilleri ve yapılarına kadar boyutlu olarak ele alınıyor. Dosyanın bir diğer unsuru, Doğu ve Güneydoğu Anadolu'daki krallıklara kök söktürmüş, sürekli buralarla savaş halinde olmuş ve uzun süreçlerde de hâkimiyetleri altına almış olan Assur İmparatorluğu. Bugün sınırlarla ayrılsa da, döneminde Doğu Anadolu Demir Çağı'yla ortak kültürel öğeler yansıtan İran coğrafyası Demir Çağı da dosyayı tamamlayıcı olarak ele alınıyor. Dosyanın son yazısı ise, bu arkeolojik dönemin ürünlerini içeren Bağdat ve Musul Müzeleri'nin Körfez Savaşları'yla birlikte yağmalanışını konu ediniyor.

Her sayısında olduğu gibi, *Arkeoatlas*'ın bu sayısında da Anadolu'da yürütülen bilimsel kazılardan seçme kazı raporları yayımlanıyor. Bunlar, Kaz Dağı'nın güneyinde yer alan, döneminin Helenistik Dönem'in önemli tersane merkezlerinden olan Antandros Kazısı, Aşıklı Höyük yerleşmesiyle ilintili olduğu bilinen, Orta Anadolu Bölgesi'nin neolitikleşme süreciyle ilgili aydınlatıcı bilgiler veren Musular Kazısı ve Kalkolitik, Tunç Çağı, Demir Çağı ve Helenistik Döneme ait kültür katları barındıran, Trakya arkeolojisine ışık tutan Menekşe Çatağı Kazısı raporları.

KİTAPÇI RAFI

Modern Dünya Sistemi-2

Immanuel Wallerstein, Çev. Latif Boyacı, Bakış Yayınları, Haziran 2005, 408 s.

Wallerstein, yapıtının 2. cildinde, modern dünya sisteminin ekonomik temellerinin tarih içindeki izini sürmeye devam ediyor. Cilt, 1600-1750 yıllarını kapsıyor ve Avrupa dünya ekonomisinin pekiştirilmesi ve merkantilizm dönemini konu ediniyor.

Türklüğü Ölçmek

-Bilimkurgusal Antropoloji ve Türk Milliyetçiliğinin Irkçı Çehresi 1925-1939-, Nazan Maksudyan, Metis Yayınları, Mayıs 2005, 216 s.

Nazan Maksudyan'ın kitabı, Türkiye'de antropolojinin, özellikle de fiziksel antropolojinin sicilini ortaya koyuyor. Başlıkta yer alan "ölçme" sözü ile kastedilen, insan kafatasının, kemiklerinin, alın açıklığının ve benzeri beden parçalarının ölçülmesi ve Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluş yıllarında bu bilimkurgusal antropolojinin "bilimselliğine" dayanılarak, ırkın bir "gerçek" sayılmasıdır. Yazar, ırkçılığın Türk milliyetçiliğine sonradan dahil olmuş, onu bozan bir sapma ya da istisna olmadığını, tersine, Türk milliyetçiliğinde daha en baştan güçlü ırkçı tonlar bulunduğunu savlıyor. İncelemesine konu aldığı Türk Antropoloji Mecmuası'nın devlet destekli bir girişim olarak bunun özel bir örneği ve kanıtı olduğunu söylüyor.

Sumerler'den İslam'a Kutsal Kitaplar ve Dinler

Arif Tekin, Berfin Yayınları, 2005, 266 s.

Arif Tekin incelemesinde kutsal kitapların tarihteki izini sürerken, Sumer tabletlerinden ve birçok kaynaklarından yararlanarak okuru aydınlatıyor. Evren, yaratılış efsaneleri, cennet, cehennem, eğitim, adalet, demokrasi gibi birçok kavramı kutsal kitaplardan ve öncesinden araştıran yazar, kutsal kitapları ve peygamberleri insanla yan yana getirirken, dinlerin eski inançların üzerine kurulduğunu belirtiyor.

Simetri

-ve evrenin görkemli güzelliğini anlamak-, Leon M. Lederman-Chirstopher T. Hill, Çev. Barış Akalın, Güncel Yayıncılık, Mayıs 2005, 431 s.

Bir nesnenin ya da yapıtın bir parçasının kendi içinde tekrar etmesi, matematiksel açıdan ilginç, estetik açıdan da zevk vericidir. Bu tekrara simetri adı verilir. Nobel Ödüllü Leon M. Lederman ve teorik fizikçi Christopher T. Hill, simetri kavramını ve onun sanatta, müzikte ve dünyadaki yaşam üzerindeki yansımalarını, kuvarklardan evrene geniş bir perspektif içinde ele alıyorlar.

Freud'dan Lacan'a Psikanaliz

Saffet Murat Tura, Kanat Yayınları, Mayıs 2005, 223 s.

Bir kaynak eser konumuna erişen *Freud'dan Lacan'a Psikanaliz*'in gözden geçirilmiş yeni baskısında iki yeni makale bulunuyor: "Lacan'ın Avrupa Düşüncesindeki Yeri" ile "Freud'a Liyakat". Kitabın 1. ve 2. baskılarındaki ilk bölümler, bu baskıda art arda yer alıyor; aynı örnekler, aynı kaynaklar ama farklı bakış açılarıyla. Böylelikle, Tura'nın psikanalize bakışındaki değişimi okurun izleyebilmesi mümkün oluyor.

Cinsellik, Görsellik, Pornografi

Hasan Bülent Kahraman, Agora Kitaplığı, Haziran 2005, 272 s.

Bedenler, cinsel kimlikler ve roller, arzu ve haz, sanallık ve gerçeklik, görüntü ve gerçek, moda ve reklamlar, internet ve sinema, erotizm ve pornografi... Bunlar her kavram gibi açıklanmayı bekleyen ve esasen "cinsellik", "görsellik" ve "pornografi" etrafında kümelenen imgeler. Hasan Bülent Kahraman görsel dünyanın birer öğesi olan bu imgeleri cinsel ve görsel kuramın bir parçası olarak çözümleyip, bu ilişkinin nasıl pornografiye açıldığını gösteriyor.

Yerel Yönetimler ve Cinsiyet

-Kadınların Kentte Görünmez Varlığı-, Ayten Alkan, Dipnot Yayınları, 2005, 264 s.

Ayten Alkan bu çalışmasında, kentsel mekânda birlikte yaşamaktan doğan gereksinmelerin giderilmesini amaçlayan

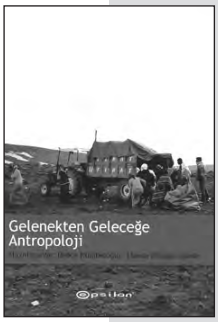

ABD'nin gayrı-resmi tarihi

Yayımlandığında büyük yankı uyandıran, ABD tarihini sınıf ve ırkçılık karşıtı mücadelelerin ve halkların tarihi olarak ele alan Howard Zinn'in *Amerika Birleşik Devletleri Halklarının Tarihi* adlı destansı yapıtını, İmge Kitabevi Yayınları Türkçe'de yayımladı. Zinn çalışmasında, Amerika'nın acımasız çıkar mücadeleleri içinde, sınıfsal ve ırksal savaşlardan geçerek, evreler halinde nasıl ABD haline geldiğini anlatıyor. Kolomb'un kıtayı "keşfetmesinin" ardından bakir topraklara akın eden halkların, katledilen ve sürülen Kızılderililer'in, hızla gelişen kapitalizmin ezip sömürdüğü işçilerin, toprakları ellerinden alınan çiftçilerin, ırk ayrımcılığının acısını çeken siyahların, protest müziğin ve edebiyatın, savaşlara karşı mücadele eden kitlelerin, liberterlerin, sosyalistlerin ve feministlerin verdiği mücadeleler, "*Amerikan Halklarının Tarihi*"ni oluşturuyor. Zinn, İç Savaşı New Yorklu İrlandalılar'ın, 1. Dünya Savaşı'nı sosyalistlerin, 2. Dünya Savaşı'nı siyahların gözünden aktarıyor. Halkın direnme, bir araya gelme ve kazanma yeteneğini ortaya koyan emekçi, feminist ve diğer birçok toplumsal hareketi vurguluyor. Öyküsünü günümüze kadar getiriyor ve geleneksel tarihçilerin, diplomatların ve devlet adamlarının, TV dizilerinin, Hollywood filmlerinin gösterdiğinden çok farklı bir Amerika'yı gözler önüne seriyor. Amerikan demokrasisinin, iki partili sistemin, Beyaz Saray dalaverelerinin içyüzünü açığa çıkararak bugünkü işsizlerin, evsizlerin, her geçen yıl sosyal hakları biraz daha budanan emekçilerin, emeklilerin, kadınların Amerikası'nı aydınlatıyor.

Amerika Birleşik Devletleri Halklarının Tarihi, Howard Zinn, Çev. Sevinç Sayan Özer, İmge Kitabevi Yayınları, 2005, 745 s.

Gelenekten Geleceğe Antropoloji

"Gelenekten Geleceğe Antropoloji", 2004 yılında düzenlenen Ulusal Antropoloji Kongresi'nin başlığıydı. Ülkemizin farklı üniversitelerinden antropologlarını bir araya getiren kongrede, antropolojinin geleneksel konuları yanında, yeni çalışma alanları ele alınmış; antropolojideki geleneksel ve yenilikçi bakışlar arasındaki ayrımlar tartışılmıştı. Aynı başlığı taşıyan kitap, kongrede sunulan bildirileri bir araya getiriyor. Bildirilerden bazılarının başlıkları ve yazarları şöyle: "Küreselleşen Dünya Köyünde Antropolojinin Yeri ve Geleceği"-Bozkurt Güvenç, "Küreselleşme ve Geleneği Yeniden Düşünmek"- Sibel Özbudun; "Sınırın İktisadi Antropolojisi: Suriye ve Irak Sınırlarında İki Kasaba"-H. Neşe Özgen; "Antoropolojide Toplumsal Cinsiyet Analizleri: Geleneksel Cins/Cinsiyet Sistemlerinden, Toplumsal Cinsiyet Rolleri ve İlişkilerine"-Belkıs Kümbetoğlu, "Hegemonik Erkeklik"-Çağdaş Demren...

Belkis Kümbetoğlu, Hande Birkalan Gedik, Epsilon Yayınları, Mayıs 2005, 296 s.

"yerel yönetim" alanının kadınlar tarafından nasıl deneyimlendiğini araştırıyor. Türkiye'de genel kabul gören "herkese eşit mesafede kamu" anlayışının kadınlara karşı nasıl bir körlük ve hatta ayrımcılık haline geldiğini sergiliyor.

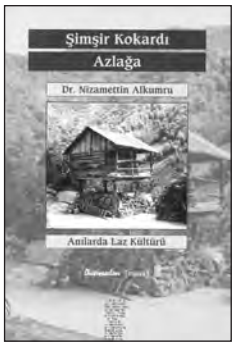
Japon Mitolojisi

Nelly Naumann, Çev. Akın Kanat, İlya Yayınları, 2005, 347 s.

Naumann'ın yapıtı, Japon kültürünün temellerini anlamak, antropolojik bilgiler elde etmek isteyenler için bir kaynak. Girişte yazar mit kavramını nasıl ele aldığını açıkladıktan sonra, Japon mitlerini aktaran kaynakların, tarihi ve politik arkaplanlarına değiniyor. Sonraki üç bölümde, farklı mitsel öyküler; "Teogoni, Kozmogoni, Kozmoloji", "Mitolojik Dünya Düzeni" ve "Politik Mit" başlıklarında bir araya getiriliyor. Son bölümde ise, Japon mitolojisinin, Japon kültüründe devam eden etkileri araştırılıyor.

Şimşir Kokardı Azlağa: Anılarda Laz Kültürü

Nizamettin Alkumru, Chiviyazıları Yayınları, 2005, 304 s.

Nizamettin Alkumru, Lazlar'ın günlük yaşam içindeki ilişkilerini, kültürlerini, yakın tarihini, anılarla, anlatılanlarla, anımsadıklarıyla yazıyor. Böyle bir kitap kaleme almasını ise, ilerde yazılacak, Laz tarihini ve kültürünü boyutlu olarak içeren kitaplar için başvuru kaynaklarından biri olmak; unutulmaya, kaybolmaya başlayan kimi bilgileri, bu yolla korumak amacıyla açıklıyor.

Kars Memleketim Benim

Neşe Doster, Babil Kitaplığı, Babil Yayınları, 2005, 194 s.

Kadın konulu çalışmalarıyla tanıdığımız araştırmacı-yazar Neşe Doster, bu kez yüreğini bıraktığı memleketi Kars'ı güzelliyor. "Kars, belleğimin duvarlarına astığım yağlıboya bir tablo ve anılarıma tanıklık eden bir resim galerisidir" diyor ve bize o tablonun canlı renklerinde ve anılarının resim galerisinde dolaştırıyor.

30 Sene Evvel İstanbul

-1900'lü Yılların Başlarında Şehir Hayatı-, Sermet Muhtar Alus, İletişim Yayınları, 2005, 294 s.

Bu kitaptaki yazılar Sermet Muhtar Alus'un 1931'de Akşam gazetesiyle başlayan köşe yazarlığının ilk örnekleri. Bir İstanbul âşığı olan Sermet Muhtar Alus, eski İstanbul hayatını bütün ayrıntılarıyla yazdığı eserlerinde kaybolup giden bu şehrin insanlarını, cadde ve sokaklarını, binalarını, köşk ve yalılarını, mesire ve bayram yerlerini, geleneklerini, tiyatrolarını, eğlencelerini anlatır. Yazmakla da kalmaz, tasvir ettiklerini fırçasıyla resmeder. Bugün okunduğunda ise *30 Sene Evvel İstanbul* bize bir asır öncesinin adetlerini, gündelik şehir hayatını kolay rastlanmayacak bir canlılıkla yaşama imkânı veriyor.

Mavi Yolculuk

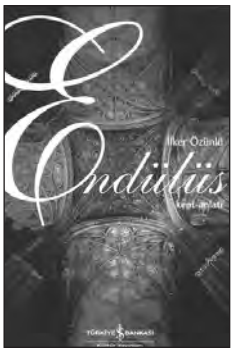
Azra Erhat, Fotoğraflar: Gültekin Çizgen, Can Yayınları, Haziran 2005, 272 s.

1950'li, 60'lı yıllarda, güney illerimizin cennet köşeleri yeni yeni keşfedilirken, bir grup Türk aydını, tarih, coğrafya, edebiyat coşkusu ile yurt gezilerine çıkmışlardı. Sabahattin Eyüboğlu, Halikarnas Balıkçısı gibi edebiyatımıza damgalarını vurmuş bu aydınlar, mavi yolculuk gezilerini, yaşadıkları kentlere döndüklerinde, sanatsal ve düşünsel üretime dönüştürmüşlerdi. *Mavi Yolculuk*, bu gezileri aksatmadan sürdüren Azra Erhat'ın unutulmaz kitaplarından biri.

Endülüs

İlker Özünlü, Türkiye İş Bankası Yayınları, Mayıs 2005, 307 s.

Endülüs, çok kültürlü Akdeniz'in en renkli mozaiklerinden kabul edilir. Ne ki bir Akdeniz mozaiğini anlatmak, ucu bucağı belli olmayan bir uygarlıklar yumağını da açmak demektir. Boğa güreşlerinden flamenkoya, Kristof Kolomb'dan Garcia Lorca'ya, hasımları buluşturan satrançtan Ziryab'ın ilk Avrupa konservatuarına, efsanevi çapkın Don Juan'dan şövalye El Cid'e açıldıkça açılan, çoğaldıkça zenginleşen bir Akdeniz yelpazesidir Endülüs. Bir kültür sohbeti sıcaklığında kaleme alınmış bu "kent anlatı" kitabı, sadece Endülüs'ün değil, tarihi "akrabalık ilişkileri"nde tüm bir Akdeniz'in de hikâyesi.

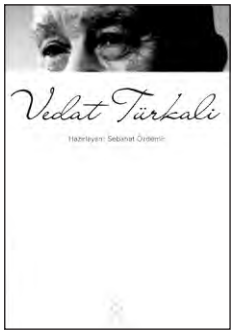
Camus-Sartre

-Bir Dostluk ve Onu Bitiren Çekişmenin Hikayesi-, Ronald Aronson, Çev. Ekin Uşşaklı, Bileşim Yayınları, 2005, 292 s.

Albert Camus ve Jean-Paul Sartre, 20. yüzyılı biçimlendiren temel düşüncelerin tartışıldığı bir döneme damgasını vurmuş, iki düşünür ve eylem adamı. İkisi de Nobel ödüllü; ikisi de filozof-edebiyatçı kuşağının tartışmasız en büyük isimleri arasında. Ronald Aranson'un değerli çalışması, bu düşünür-yazarların sadece fikirsel ve eylem dünyalarındaki yolculuğunu, birbirleriyle ve düzenle olan kavgalarını içermekle kalmıyor; onların özel hayatlarındaki çatışmaları, arkadaşlıkları ve aşklarını da bütün detaylarıyla anlatıyor.

Vedat Türkali

Sebahat Özdemir, Everest Yayınları, Mayıs 2005, 298 s.

Dostları, 1 Mayıs 2004-1 Mayıs 2005 arasını "Vedat Türkali Yılı" ilan ettiler. Bu kapsamda planlanan etkinliklerden biri de, Vedat Türkali'ye armağan bir kitap hazırlamaktı. Vedat Türkali'nin asistanlığını yapan Sebahat Özdemir'in koordinatörlüğünde hazırlanan kitapta dostları ve yakınları, onun politik kişiliğini, yazarlığını, şairliğini sinemacılığını, bildikleri, tanıdıkları Vedat Türkali'yi anlatıyorlar.

Yazın Kuramı

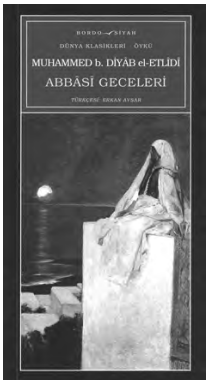
-Rus Biçimcilerinin Metinleri-, Tzvetan Todorov, Çev. Mehmet-Sema Rifat, 2005, 294 s.

Rusya'da 1915-1930 arasında, başlangıçta öncü sanat akımı fütürizm ile birlikte hareket eden yeni bir yazınsal eleştiri anlayışı gelişir. Karşı görüşte olanların "biçimcilik" diye adlandırdığı bu öncü hareket, yapıtın kendisini eleştirinin merkezine oturtmaktadır. Tutarlı bir yazın kuramı oluşturmayı amaçlayan, bağımsız bir yazın bilimi kurmaya çalışan, Brik, Eyhenbaum, Jakobson, Propp, Şklovski, Tinyanov, Tomaşevski, Vinogradov gibi Rus araştırmacılarından oluşan topluluğun metinleri, 1965'de Fransızca'ya çevrildiğinde, Batı Avrupa'da yazınsal eleştiri yöntemleri, anlatı çözümleme teknikleri, metin yorumlama yaklaşımları yeniden canlanır. Bu metinler şimdi Türkçe'de…

Öykü Yazma Teknikleri

Salih Bolat, Varlık Yayınları, 2005, 233 s.

Salih Bolat'ın hazırladığı *Öykü Yazma Teknikleri*, genç yazarlar için bir kaynak kitap ve yazma sanatı üzerine düşünen, edebiyatla ilgilenen herkesin ilgisini çekecek bir çalışma. Mary Golden, Rust Hills, Fred Shaw, Pauline Bloom, Allan F. Ecker, Marilyn Granbeck, F. A. Rockwell, Thomas H. Uzell, Louise Bogges, James Hilton, Pearl Hogrefe ve Wallace Hildick'in kitapta yer alan denemeleri metnin niçin yazıldığı, anlatım yöntemleri, kurmacanın özellikleri, karakter yaratmanın esasları, öyküde olay gibi konulara önemli açılımlar getiriyor. Bolat'ın Türk ve dünya yazınından seçtiği öyküler kitabın kuramsal yönünü destekleyen örnekler olmalarının yanı sıra, edebiyat severlere öyküye farklı bir açıdan bakma olanağı sağlıyor.

Abbâsî Geceleri

Muhammed B. Diyâb el-Etlîdî, Çev. Erkan Avşar, Bordo Siyah Yayınları, 208 s.

Bordo Siyah Yayınları, büyük güzellik yapıyor ve Dünya Klasikleri Dizisi içinde, sadece Batı Klasikleri'ne değil; Japon, Arap edebiyatı gibi ülkemizde pek bilinmeyen edebiyatların klasiklerini de yer veriyor. Arap Klasikleri Dizisi kapsamında yayımlanan, Muhammed b. Diyâb el-Etlîdî'nin *Abbâsî Geceleri*'ne tarihsel bir metin olarak da bakılabilir. 1688'de Mısır'da ölen El-Etlîdî'nin eserleri, Abbâsiler'in siyasi yaşamının yanı sıra, dönemindeki toplumsal yaşamın ayrıntıları, örneğin müzik ve eğlence kültürü hakkında bilgi verir. Binbir Gece Masalları'yla aynı dönemde yazdığı hikâyeleriyle el-Etlîdî, bu anıtsal eserin kaynakları konusunda da aydınlatıcı olmaktadır.

Güzel Sarı Tuna

Türklerin Jeopolitiği ve Avrasyacılık

Attilâ İlhan yönetiminde hazırlanan Bir Millet Uyanıyor Dizisi, emekli korgeneral Suat İlhan'ın kaleme aldığı *Türklerin Jeopolitiği ve Avrasyacılık* ile devam ediyor. Yazar kitapta, Türkiye'nin de içinde bulunduğu Türk dünyasının jeopolitiğini, coğrafi ve jeopolitik yapımız ile duyarlılıklarımızı, Avrupa Birliği'nden kaynaklanan tehdit ortamını, küresel güç odaklarını ve Avrasyacılığı irdeliyor.

Bir Millet Uyanıyor 2, Suat İlhan, Bilgi Yayınevi, Haziran 2005, 221 s.

Jules Verne, Çev. İsmet Birkan, TÜBİTAK Popüler Kitapları, Mart 2005, 262 s.

Tuna Nehri boyunca yapılan değişik bir seyahat, ilginç kişiliklere sahip karakterlerin karşılaştığı olaylar, maceralar ve beklenmedik bir son. Jules Verne'nin dönemin değer yargılarını eleştirel bakışla yansıttığı, zaman zaman açıkça alay ederek okura sunduğu klasikleşmiş bir romanı daha...

Amma da Accayip Dünya

Tarık Dursun K., T. Kakınch adıyla kaleme aldığı, 2 cilt olarak yayımlanacak kitabı için şunları söylüyor: "*Amma da Accayip Dünya* bizim toplumumuzda var olan sayısız okuma ve öğrenme tembelleri için eşi ve menendi bulunmaz bir okuma-öğrenme kitabıdır. İçinde her şeyi, ama her şeyi; tarihten coğrafyaya, tıp biliminden keşiflere, spordan cinsel hayatımıza, basın-yayından yazarlara, sinemadan tiyatroya, fahişelikten hırsızlık ve soygunlara, işkenceden 'en' güzel sanatlara, hayvanlardan türlü bitkilere, kralardan imparatorlara, sultanlardan prenseslere, alçaklardan sahtekârlara, sıradan insanlardan dünya liderlerine kadar her şeyi ve herkesi, gizli ve bilinmeyen, üstelik hiç bilinmeyen, kişilikleri ve kimlikleriyle çok yakından tanıyıp öğrenecekler ve ... okuyup şaşa kalacaklardır".

Savaşsız Yirmi Gün

Konstantin Simonov, Çev. Mehmet Özgül, Gendaş Kültür, Mayıs 2005, 280 s.

Konstantin Simonov, 2. Dünya Savaşı sırasında Sovyetler Birliği'nin Almanlar'a açtığı cephelerin birçoğunda Kızıl Yıldız adlı ordu gazetesinin savaş muhabiri olarak görev yapmış; ileri hatlarda çarpışan askerlerle yan yana, savaşa tanıklık ederek, birçok kez ölümle burun buruna gelmiştir. Savaşı bir gazeteci soğukkanlılığıyla izleyen Simonov, ölümüne çarpışan insanları birer savaş makinesi olarak değil, duygu ve düşünce ile biçimlenmiş canlılar olarak, gerçekçi bir şekilde irdeliyor.

Portekiz Devrimi'nin 'Beyaz Yele'sini kaybettik

Kağan Güner

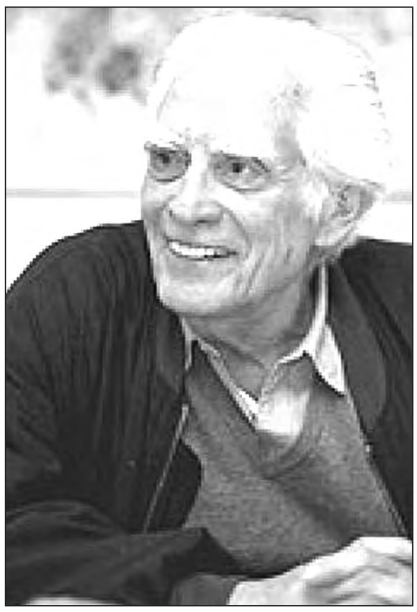
11 Haziran günü Portekiz Devrimi'nden sonra ilk başbakanlık görevini yapan Portekiz Ordusu içindeki Marksist subayların önderi General Vasco Gonçalves'in 84 yaşında hayata veda etmesinden iki gün sonra; Portekiz Komünist Partisi, 1974 Karanfil Devrimi'nin önderi, ulusal halk kahramanı Alvaro Barreirinhas Cunhal'ın (Künyal) 91 yaşında Lizbon'da hayata gözlerini yumduğunu açıkladı.

Portekiz Devlet Başkanı Jorge Sampaio yaptığı açıklamada "20. yüzyılın büyük bir liderini kaybettik. Portekiz Devrimi'nin mirasında, Portekiz Demokrasisi'nin içinde ve otoriter rejimlere karşı mücadelede Cunhal'ın anısı yaşamaya devam edecektir" derken, Avrupa Birliği adına beyanat veren Jose Manual Barroso da "20. yüzyılın ikinci yarısını ve Portekiz tarihini derinden etkileyen bir lideri kaybettik" diye açıklamada bulundu.

15 Haziran Çarşamba günü ulusal yas ilan edilen Portekiz'de Cunhal'ın cenazesi Lizbon'da katafalka kondu. Nisan 1974'de gerçekleşen ve askerlerin tüfeklerinin namlularına taktıkları karanfil çiçekleriyle anılan Portekiz Devrimi'nden 5 gün sonra ülkesine sürgünden dönen Cunhal'ı Lizbon Havaalanı'nda karşılayan milyonlarca Portekizli, bu sefer "Beyaz Yele" diye andıkları ulusal kahramanlarına son görevlerini yerine getirmek için sokakları ve meydanları doldurdu.

Alvaro Cunhal'ın yaşamöyküsü

Alvaro Cunhal 10 Kasım 1913 tarihinde varlıklı ve aristokrat bir ailenin çocuğu olarak Coimbra'da doğdu. 17 yaşındayken Lizbon Üniversitesi Hukuk Fakültesi'ne girdiğinde Antonio de Oliviera Salazar diktatörlüğünü ilan etmişti. Üniversiteye girmesinin ardından 17 yaşında Portekiz Komünist Partisi'ne (PCP) katıldı. 19 yaşında partinin Genç Komünistler Örgütü'nün başkanı oldu. 21 yaşında ise

Alvaro Cunhal, 1998.

Parti Merkez Komitesi'ne seçildi. İlk tutuklanması Temmuz 1937'den Haziran 1938'e kadar sürdü. 1940 yılında tekrar tutuklandığında doktora öğrencisiydi. Doktora tezini hapiste tamamladı. Özel bir izinle tutuklu olarak doktora tezinin savunmasına gittiğinde, Salazar'ın sağ kolu olan Hukuk Profesörü Marcelo Caetano kendisini kutlayarak şunları söyleyecekti: "Mükemmel bir tez. Fakat ne yazık ki komünistsin". Cunhal, her devrimcinin hayat hikâyesinde bir dönüm noktası olan karar aşamasında aristokrat kimliğinin sağlayabileceği avantajları ve üniversitede yapacağı kariyeri bir kenara iterek Doktor Cunhal olarak hayatını devrimci mücadeleye adadı. 1942 yılında parti lideri Bento Goncalves, Salazar rejiminin işkence tezgâhında feci şekilde can verdi. Binlerce parti üyesi tutuklandı, öldürüldü. Partinin bitme noktasına geldiği bu dönemde Cunhal 29 yaşında Portekiz Komünist Partisi'nin liderliğine geçti. Partinin illegal yayın organı *Avante*'yi (İleri) yeniden örgütledi. Takma isimler altında çeşitli legal yayın organlarında politik, siyasi ve kültürel makaleler yazmaya başladı. 2. Dünya Savaşı yıllarında ülke çapında grevler ve mitinglerle parti, Portekiz halkı arasında yeniden kök salmaya başladı.

Soğuk Savaş döneminde Salazar, Hitler ile yaptığı ittifaktan Atlantik ittifakına transfer etti. ABD ile yapılan "stratejik işbirliği" çerçevesinde Portekiz NATO'ya girdi. Cunhal ve Parti'ye yönelik büyük bir operasyon başlatıldı. Faşist basının sevinç çığlıkları arasında Cunhal ve Parti Merkez Komitesi 1949 yılında tutuklandı. Bir efsaneye dönüşmesi bu tutuklama ile başladı. Aylar süren feci işkencelere rağmen "ağzını açmadı". Portekiz'in Atlantik Okyanusu kıyısındaki "top security" Peniche Hapishanesi'ne yerleştirildi. 1960 yılında romanlara konu olabilecek bir kaçış operasyonu ile Cunhal ve 9 arkadaşı Peniche Hapishanesi'nden, 7 parti üyesi de Lizbon yakınlarındaki Caixas Hapishanesi'nden kaçtılar. Parti Merkez Komitesi'nin gizli kongresinde Cunhal 1961 yılında Parti'nin genel sekreterlik (Başkanlık) görevine getirildi. Parti işçi sınıfı içinde militan kadrolar yetiştirme hedefini önüne koydu. Cunhal 1962 yılında ülkeyi gizlice terk etti. 1964 yılında PCP'nin stratejik öneme sahip eylem programını kaleme aldı. Program parti kadrolarından ziyade Salazar'ın ordusunu devrimci cephenin içine çekme stratejisiydi. Cunhal'ın bu stratejik programı ordu içinde taraftar bulmaya başladı. Sürgün yıllarını Moskova ve Prag'da geçiren Cunhal bir yandan da Algier ve Bükreş'teki partinin "Özgür Portekiz Radyosu"nun yayın programlarını yönetti. 1968 yılında *Portekiz'de Toprak Reformu* raporunu yayımladı. Cunhal'ın "Parti-Halk-Ordu" denklemi çerçevesinde ordu içinde General Vasco Gonçalves önderliğinde MFA adıyla bilinen devrimci silahlı kuvvetler grubu oluştu.

Cunhal, Sovyet Kızıl Ordusu'nun 1968 yılında Çekoslovakya'ya ve 1978 yılında Afganistan'a müdahalesini onayladı. Dünya sosyalist hareketini iki kampa ayıran bu tarihsel dönüm noktalarında, Portekiz Komünist Partisi'nin Sovyetler Birliği'nden yana

koyduğu tavır dünyadaki diğer Moskova yanlısı partilerden farklı olarak PCP'nin kendi karar mekanizması içerisinde alındı. Cunhal'ın Çekoslovakya ve Afganistan'a gönderdiği araştırma komisyonlarının raporlarına dayanarak alınan bu kararlarda Parti kendi bağımsız yapısını korudu. Bu yüzden PCP, SBKP Politbürosu'nun Stalin dönemi eleştirisini hiçbir zaman kabul etmedi. Avrupa komünist partileri arasında da bağımsız kimliğini koruyan PCP, "Eurocommunism" ile ideolojik bir mücadele yürüttü ve 1970'li yıllarda Eurocommunism'e geçen Avrupa komünist partilerinin yolunu izlemedi. Ortodoks Marksist kimliği etrafında siyasi mücadelesine devam etti. PCP'nin bağımsızlığına özen gösteren siyasi çizgisi tarihsel kararını Gorbaçov döneminde aldı. Perestroyka sürecinin başlaması ile birlikte olağanüstü kongreye giden PCP, Gorbaçov'un Perestroyka politikasını reddetti ve Komünist Parti ismini değiştirmemeye karar verdi.

Karanfil Devrimi ve sonrası

Nisan 1974'de Cunhal'ın işçi hareketini örgütleyerek ve ordu içerisinde yürüttüğü çalışma ile 50 yıllık diktatörlük rejimine son veren Nisan 1974'de gerçekleşen kansız devrim, askerlerin tanklardan halka dağıttıkları kırmızı karanfillerden ismini alarak tarihe "Karanfil Devrimi" olarak geçmişti. İhtilalin beşinci gününde ülkeye dönen Cunhal'ı Lizbon Havaalanı'nda 1 milyonu aşkın bir kalabalık "Devrimin Beyaz Yelesi" ve "PCP" sloganları ile karşıladı. Bu, Washington'da alarm çanlarının çalmasına neden oldu. ABD Portekiz'deki sosyalist bir devrimin İspanya'da Franko rejimine karşı mücadele eden Dolores'in önderliğindeki İspanyol Komünist Partisi'ni de şaha kaldıracağının ve ardından Batı Avrupa'dan Kuzey Afrika'ya kadar bir devrim dalgasının geleceğinin sinyallerini aldı. Bu yüzden, Cumhuriyetçi senatör James Buckley basın toplantısında şunları dile getiriyordu: "Bugün Güneydoğu Asya'dan Ortadoğu'ya kadar dünyada olup biten hiçbir şey önemli değildir. Portekiz de komünistler iktidara geliyor ve bundan daha önemli bir gündemimiz yok."

Portekiz Devrimi Nisan 1974'den başlayarak 1975 yılına kadar 20 ay sürdü. 20 aylık devrim sürecinin merkezinde, başbakan olarak görev yapan, 11 Haziran'da kaybettiğimiz Marksist general Vasco Gonçalves durmaktaydı. Cunhal'ın danışmanlığı ile başbakanlık görevini sürdüren Gonçalves döneminde, Portekiz'in sömürgelerine bağımsızlık tanındı. Ülkenin endüstri ve doğal kaynakları ile bankalar ve büyük şirketler ulusallaştırıldı. Toprak reformunun başlaması ile birlikte, topraksız köylülerin yaşadığı Güney Portekiz ile geniş toprakları ellerinde tutan aristokrat toprak beylerinin kontrolündeki Kuzey karşı karşıya geldi. Ülkenin bir iç savaşa doğru gittiği bu dönemde, devrimin 1. yıldönümü olan 25 Nisan 1975'de parlamento seçimlerini ABD'nin desteklediği Mario Soares'in önderliğindeki Sosyalist Parti kazandı. Soares hükümetten çekilerek sivil itaatsizlik eylemlerini harekete geçirdi. Silahlı Kuvvetler içerisinde örgütlenen "9'lar Grubu" CIA'nin "PCP'yi iktidara getirmeyin" talimatı doğrultusunda aldıkları destekle 1976 yılında Gonçalves'i emekliye sevk ettiler. Ardından yapılan Başbakanlık seçimlerinde Cunhal'ın oyları yüzde 20'de kaldı. Soares Kuzey'deki toprak beylerinin desteğini alarak başbakan seçildi.

Bugün halen Portekiz'deki devrim ve karşı-devrim tarihinin bir kalıntısı olarak Kuzey ve Güney arasındaki siyasi iç savaş devam ederken, Portekiz karşı devriminin lideri ve Cunhal'ın ezeli rakibi Soares, Cunhal için şu sözleri sarf etmekten kendini alamadı: "Büyük bir anti-faşistti ve Parti'nin kendisiydi".

Sanatçı Cunhal

Alvaro Cunhal ile ilk tanışmam 1997 Avante Festivali sırasında olmuştu. Söylediği ilk şey "28 Şubat sürecini yakından takip ediyoruz" olmuştu. 1998 yılında yaşam yoldaşı Fernando Barroso ile uzunca bir

Cunhal, Karanfil Devrimi sırasında, 30 Nisan 1974.

sohbet etme şansımız olmuştu. Sekiz dil bilen, Manuel Tiago takma adıyla yazdığı romanları ile Yeni Gerçekçilik akımında bir çığır açan, 1998 yılında basılan *Sanat, Sanatçı ve Toplum* kitabı ile Marksist estetiğe muazzam bir katkı yapan Cunhal aynı zamanda bir ressamdı. 1998 yılında Avante Festivali'ne katıldığımda aldığım Cunhal'ın *Hapishane Resimleri* albümü basılmıştı. Albüm Cunhal'ın 1960 yılında hapishaneden kaçarken kolunun altına sıkıştırdığı kara kalem desenleriydi. Büyük bir yeteneği yansıtan bu albümdeki desenlerde komünist ütopyasını zenginleştiren Cunhal'ı, PCP'nin 16. Kongresi'nde 87 yaşındayken 1700 delegeyi gözyaşlarına boğan konuşmasının son bölümü ile anıyoruz:

"Yoldaşlar, bu hükümet NATO ve Brüksel'in emirlerini dinlemeye devam ediyor. Brüksel, Portekiz'in ulusal bağımsızlığının mezarıdır. Nisan Devrimi'nden sonra ülke kaynaklarının ulusallaştırılmasını ve tarım reformunu, işçilerle, Portekiz halkıyla ve ordunun içindeki devrimci güçlerle beraber gerçekleştirdik. Bu, Parti'nin zaferidir. Biz bu zafer için 48 yıl mücadele ettik. Hapislerde yattık. İşkence tezgâhlarından geçtik. Ve bu zafer için kaç yoldaşımız katledildi. Canlarını verdiler. Şimdi ise ülkemiz uluslararası tekellere, yabancıların çıkarları için peşkeş çekiliyor. Fakat yoldaşlar yürekten inanıyorum ki, bizden sonra gelecek olan kuşaklar komünizmin ideallerini ve orak çekiçli bayrağımızı daha da yükseklere çıkaracaklar".

Alper Yavuz yavuzalper@mynet.com

Sigara ve obezite DNA'nızı yaşlandırıyor

Sigara ve obezite, kromozomların yaşa bağımlı hasarı ile ilişkili bulundu.

Yağlı yiyecekler ve sigara kullanımının, beklenen yaşam süresini kanser ve kalp krizlerine neden olarak kısalttığı yeni bir haber değil. Araştırmalar bu sağlıksız alışkanlıkların doğrudan DNA'mızın yıla bağlı yaşlanmasını etkilediğini gösteriyor.

DNA zincirinde kromozomların uç kısmı telomer olarak bilinen bir yapıyla kaplıdır. Ayakkabı bağının ucundaki plastik uç gibi telomerler de genlerin aşınma ve kopmaya karşı korunmasına yardım ederler. Ama her defasında bir hücre bölündüğünde DNA'mızın replikasyonu işine dahil olan proteinler telomerlerin tam olarak kopyalanmasını sağlayamazlar. Böylece bu bölümler yıllar geçtikçe daha kısa kalır.

Londra'da bulunan St Thomas Hastanesi'nden Tim Spector ve ekibi telomerlerin sigara tiryakilerinde ve şişman kişilerde şaşırtıcı biçimde kısaldığını gösterdiler. İngiltere'deki Notthingam Üniversitesi'nden Edward Louis kısa telomere sahip olmanın anlamının uzun telomere sahip olanlara göre enerjimizin daha çabuk biteceği anlamına geldiğini belirtti.

Spector, obez kadınlarda yapılan bir araştırmada bu kadınların telomerlerinin kendilerinden 9 yaş daha yaşlı ve zayıf olanlarla aynı yaşta olduğunun gösterildiğini belirtiyor. Ağır sigara içicilerinin (40 yıl günde 1 paket sigara içmiş kişilerin) ise biyolojik olarak 7 yıl daha yaşlı olduğunu açıklıyor.

Araştırmacılar sigaranın ve obezitenin hücrede strese bağlı aktif birtakım kimyasalların salıverilmesine neden olduğunu, bunun da telomerlere zarar verdiğini biliyorlar. Spector'un geniş kapsamlı çalışması doğrudan bu etkiyi değerlendirerek kaç sigaranın sizi yaşlandıracağını inceliyor.

Spector'un ekibi 18-76 yaşları arasında 1100 kadından kan örnekleri ve bazı bilgiler topladı. Grup içindekilerin yüzde 11 kadarının beden kitle endeksi (kilonun, boyun metre biriminden karesine bölünmesiyle elde edilir) 30'un üzerindeydi. Bu değer klinik açıdan obezite olarak kabul edilmektedir. Gruptakilerin yüzde 18'i ise aktif birer sigara içicisiydiler.

Araştırıcılar çalışmaya alınan kadınların kanlarındaki beyaz küreler içinde DNA'larının telomer boyunu incelediler. Hepsini değerlendirdiklerinde, kadınların telomerlerinin yılda yaklaşık 27 baz çifti kadar kısaldığını saptadılar. Ama ağır sigara içicilerinde 40 yıl sigara içiminden sonra buna ek olarak kendi yaş gruplarına göre ortalama 200 baz çifti daha telomer kısalması oluşmakta olduğu anlaşıldı. Obezlerde ise bu 240 baz çifti olarak belirlendi.

Lancet'te yayımlanan araştırmayı yapan yazarlara göre, yaşlanmaya neden olan bu etki niçin bu kadınların yaşa bağlı sağlık sorunları açısından daha yüksek risk altında olduklarını açıklıyor. Spector, bu tür stresler altında sadece kalbin değil, bütün bir vücudun yaşlanmasının önemli olduğunu belirtiyor.

Spector günün birinde kanser olma ya da kalp krizi geçirme korkusu yanında, diyete başlamak ve sigarayı bırakmak için bu bulguların farklı bir motivasyon sağlayabileceği görüşünde. Araştırma ekibi şimdi de egzersiz, diyet ve mesleklerin telomer uzunluğuna etkisini araştırmayı planlıyor.

Çev. Dr. Özge Uzun

KAYNAK

- A. M. Valdes, et al. Lancet, published online: doi:10.1016/S0140-6736(05)66630-5 (2005).

Çöller genişliyor

İki milyar insanın yaşadığı dünyanın kurak bölgeleri, ekosistemler hakkındaki son raporlara göre artık yiyecek temini için verimsiz. Bunun nedeni olarak iklim değişiklikleri ve insanlar suçlanmakta.

Raporu hazırlayan bilim insanlarına göre, kurak bölgelerin yüzde 10-20'si bitkilerin yaşaması ve ekonomik kullanım açısından kayıp durumda. Durumun daha kötüye gittiğini düşünüyorlar. Tahminlere göre 30 yıl sonra yüz binlerce insan yeni ev ve yaşama alanlarına gereksinim duyacak.

Çalışmanın amacı önceden yapılmış çalışmaları tam olarak toplamak ve bu bölgeler hakkındaki bilgi eksikliğini gidermek. Dünya kara yüzeyinin yüzde 41'ini kaplayan bu alanlar, hafif nemli Doğu Akdeniz ürün bölgeleri ve tamamıyla çöl olan Sahra gibi bölgelerdir.

Araştırmacılardan Zafer Adeel'e göre çöllerin ne kadar büyük olduğunu ve bunların nasıl büyüdüğünü anlamamız zor. Kuraklaşma, kısa zamanda ortaya çıkan büyük bir problem. Raporlara göre Asya'daki Gobi ve Afrika'daki Sahra Çölleri'nde çıkan kum fırtınaları, Kuzey Amerika gibi çok uzak bölgelerdeki insanlarda bile solunum problemlerine neden olabiliyor.

Karaların çölleşmesinin yarattığı en büyük sorun, bu alanların tarıma uygun olmaması. Bundan dolayı çok geniş bir alandaki toprak, kuraklıktan etkilenecek; örneğin Orta Asya, Sahra'nın kuzey ve güneyi. Bu bölgelerde ise dünyanın en yoksul insanları yaşamakta.

Bu rapor 17 Haziran'da Dünya Çölleşmeyle Savaşma Günü'nde açıklandı. Bu yıl dünya ülkelerinin sorunla ilgili görüş birliğine varışının 11. yılı. Bu anlaşmaya 191 ülke katılıyor. Fakat Adeel'e göre esas problem cehaletle savaşmakta.

Çev. Dr. Nil Üstündağ Çomunoğlu

KAYNAK

- Nature, 16 Haziran 2005.

Parkinson'un aşısı kuşkulu proteinleri engelliyor

Geliştirilen bir aşının, deney hayvanları üzerindeki denemeleri parkinson hastalığı ile savaşımda ümit veriyor. Ama uzmanlar, bu olumlu sonuçların, insanlar için etkin bir tedavi diye yorumlanmaması konusunda uyarıda bulunuyorlar.

Lewy kitlesi adıyla bilinen anormal proteinlerin oluşumunun, yetişkinlerde birtakım nörolojik hastalıklarla bağlantısı bulunduğu bilinmekte. Bunlardan biri olan parkinson hastalığı, hareketlerde yavaşlama, titremeler ve koordinasyon bozukluğu ile kendini gösteriyor. Araştırmacılar bazı kişilerde genetik bir yatkınlıktan da söz ediyorlar. Çevresel toksik maddeler ise olası bir tetikleyici olarak değerlendirilmekte.

Nedeni ne olursa olsun, doktorlar bugün için parkinson ve onunla ilişkili hastalıkların tedavisinin olmadığını söylüyorlar. Uzmanların çoğu, bağışıklık sistemimizin hastalıkta görülen protein toplanmalarıyla savaşımının yeni bir tedavi yöntemi geliştirmede olumlu bir adım olabileceği görüşündeler.

Bu yüzden pek çok araştırmacı da tedavi amaçlı bir aşı geliştirebilmeyi hedefliyor. Biyologlar, farelere özel olarak oluşturdukları bağışıklık hücreleri vererek onları nörolojik hasardan korumayı başardı. Şimdi bir seri enjeksiyon yoluyla, farelerin kendi bağışıklık korunmalarını oluşturacakları bir sonraki adımdalar.

Aşı, San Diego'da bulunan Kaliforniya Üniversitesi'nden Leslie Crews tarafından Lewy kitlesindeki alfa-sinüklein olarak bilinen protein temeline göre geliştirildi. Bu proteini genetik olarak fazla üreten farelerin parkinsona benzer belirtiler gösterdikleri belirlendi. Araştırma ekibi bazı farelere kendi aşılarından verip yanıtı izlediler. Hayvanların yaklaşık yarısı, yüksek düzeyde antikor oluşturup Lewy kitlesi oluşumuyla savaşmaya başladı. Leslie Crews aşının beyinden alfa-sinükleini temizlemeye yardımcı olduğunu söylüyor. Tedaviden sekiz hafta sonra aşı olan yaşlı fareler, kontrol grubu ile karşılaştırıldığında, alfa-sinüklein proteininin yüzde 47 oranında azaldığı gösterildi. Bulgular *Neuron* dergisinde yayımlandı.

Araştırmacılar aşının henüz parkinson hastalığı ile savaşmada kesin bir yöntem olmadığını belirtiyor. Crews daha fazla araştırma gerektiğini söylüyor.

Uzmanlar farelerden elde ettikleri bulguları insanlara da uygulamanın güç olduğunu belirtiyorlar. Nebraska Üniversitesi Omaha Tıp Merkezi'nden aşılar üzerine çalışan Howard Gendelman da hayvan modellerinden yola çıkarak, parkinson hastalığında insanda kullanılabilecek bir aşı geliştirmenin çok büyük bir mücadele gerektireceğini söylüyor.

Çev. Dr Özge Uzun

KAYNAK

- E. Masliah, et al. Neuron, 46. 857 – 868, 2005.

Nükleer reaktörde plazma deneyi

Nükleer reaktörde yaratılan plazmayla, Big Bang'den sonraki galaksilerin erken uzayda dağılımı arasında paralellik bulunduğu öne sürüldü. Bu tez, erken uzayın nükleer reaktörlerde sınanması yolunu açabilecek.

Burada dikkat çeken nokta, bilimin bazen de rastlantılarla ilerliyor olması. Füzyonda yaratılan plazmaları araştıran Danimarkalı bilim insanı Nils Basse, çalışmaları sırasında rastlantıyla, uzayla ilgili gözlemler içeren "Sloan Digital Sky Survey (SDSS)" raporunu incelemiş. Rapordaki verilerle kendi çalışmalarını karşılaştıran Dr. Basse, erken uzaydaki boşluk ve galaksilerin dağılımının matematiksel oranı ile nükleer plazmadaki pıhtı ve düğümlerin ilişkisi arasında şaşırtıcı bir benzerlik fark etmiş. Basse sonuç olarak, galaksilerin uzaydaki dağılımlarının, Big Bang'i takiben ortaya çıkan plazma yoğunluğundaki değişimlere göre şekillendiğini savunuyor.

Dr. Basse galaksi dağılımının plazmik yapı tarafından belirlendiğini, bugünkü dağılımın da erken uzaydaki dağılımın bir devamı olduğunu vurguluyor. Bu şu anlama geliyor; nükleer reaktörlerdeki plazma çalışmaları, erken uzayın karakteristiklerini denemek ve incelemek için uygun bir model olabilir. Dr. Basse, plazma deneyini Almanya'nın Garching Kenti'ndeki Wendelstein 7-AS "stellarator" füzyon reaktöründe gerçekleştirdi. Dr. Basse deneylerini halen Massachusetts Institute of Technology'de yürütüyor. Ayrıntılı bilgi için Dr. Basse'nin kişisel web sitesi incelenebilir (www.npb.dk).

Bu görüşü sorgulayanlar da var. Arizona Üniversitesi uzmanı Daniel Eisenstein, Basse'nin örnek aldığı plazma oluşumunun, ancak Big Bang'den sonraki ilk birkaç milisaniye için geçerli olduğunu savunarak, bu görüşe karşı çıkıyor. Dr. Eisenstein, söz konusu ilk birkaç milisaniyenin evrenin yapısıyla ilgili "çok erken" bir evre olduğunu, bu evre içinde meydana gelenlerin uzayın sonraki oluşumlar üzerinde etkisinin "sınırlı" olduğuna işaret ediyor. Basse'nin tezinin kanıtlanabilmesi için bilimsel olarak kabul gören bir başka veriyi daha aşması gerek. Evrende ilk ışık dağılımının Big Bang'den 380 bin yıl sonra gerçekleştiği düşünülüyor. Basse'nin tezi ise bu rakamla çelişiyor.

KAYNAK

- www.ntvmsnbc.com

A. Utku Üzülmez, 14k utkuman@yahoo.co.uk

Simetrik Oynama

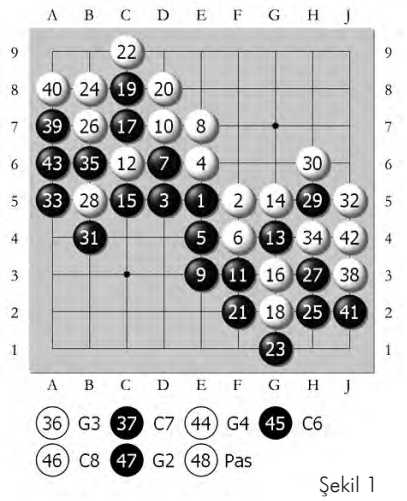
Go'yu simetrik oynarsak ne olur? En fazla ne kadar simetrik oynayabiliriz ve simetri ne zaman bozulur? Simetri bozulur mu? Sürekli simetrik hamleler yaparsak oyunu kim kazanır?.. Geçen ay sorduğumuz bazı soruların yanıtlarını bu ay incelemeye başlamadan önce, Go oyununa incelik kazandıran, yazılı olmayan birtakım önemli kurallardan bahsetmek istiyorum.

Go oyunundaki en önemli görgü kurallarından biri rakibe, oyun başında başarı dileklerimizi ve oyun sonunda da -kazanma veya kaybetmeye bakılmaksızın- oyun için teşekkürlerimizi bildirmektir. Aynı rakiple üst üste 10. oyun dahi olsa bu kuralı istisnasız yerine getirmek önemli bir inceliktir: Bu şekilde hem rakibimize (düşmanımıza?) hem de oyunun kendisine duyduğumuz saygıyı dile getirmiş oluruz. Oyun sonunda güçlü olan oyuncunun oyun hakkındaki yorumlarını dinlemek oldukça öğreticidir. Ancak güçlü oyuncunun her oyun sonunda yorum yapma ve düşüncelerini söyleme zorunluluğu yoktur. Bu tamamiyle güçlü oyuncunun yapmış olduğu bir jesttir. Eğer oyun hakkında yorum yapılmıyorsa ve siz de buna fazlaca ihtiyaç duyuyorsanız "En büyük hatam ne oldu?", "Genel gidişhat üzerine ne söyleyebilirsin?" şeklinde ufak sorularla veya oyunun yapısına göre doğrudan en merak ettiğiniz bölgeyle ilgili sorularla güçlü oyuncunun fikirlerini sorup görüşlerini rica edebilirsiniz. Ülkemizdeki oyuncuların (internetteki karşılaşmalardan ziyade yüzyüze oynanan oyunların ardından) bilgilerini ve tecrübelerini aktarma konusunda hevesli olması hepimiz için bir şans. Bu avantajı iyi kullanıp Go'ya yeteri kadar zaman ayırabilen oyuncular kısa sürelerde hızlı bir çıkış yakalıyor.

Önemli bir diğer nokta da, oyun oynama teklifinin çoğunlukla zayıf oyuncu tarafından güçlü oyuncuya yapılmasıdır. Bu durumda güçlü oyuncu handikap vererek oynama konusunda tecrübesini artırırken, zayıf oyuncu da handikap alarak doğru oynamayı öğrenmektedir. Ama elbette ki seviyesi zayıf olan oyuncu bu oyundan daha çok tecrübeyle ve kazançla çıkar; çünkü kendi hamlelerine kıyasla daha "doğru" oynanmış hamleleri izler. Haliyle oyun teklifinin zayıf oyuncudan gelmesi akla yatkındır ve bu konuda çekingenlik yerine, ölçülü bir kararlılık göstermek öğrenme hevesini belli etme konusunda son derece faydalıdır.

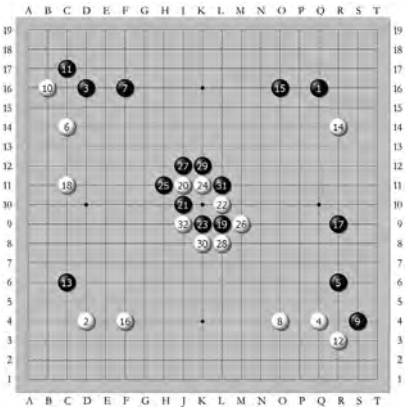
Bu ay değineceğimiz simetri konusuna dönecek olursak...

Simetrik oynama her ne kadar çok sık karşılaşılmasa da, ilgi çekici bir yaklaşımdır.

Şekil 1

Şekil 1'de simetrik olarak oynanmış bir oyun görüntüsü var. Siyah ilk hamlesini E5 merkez noktasına yaptığı için oyunun devamında rahatlıkla simetrik oynayabiliyor. Beyaz'ın bu simetriyi bozamadığı durumda oyun şekildeki gibi bitebilir. Her iki tarafın da sahip olduğu puan (esir+alan) aynıdır: 25. Ama oyunu beyaz 0,5 puanla kazanır. Çünkü daha önceki yazılarımızda bahsettiğimiz gibi beyaz, oyuna 0,5 puan fark yani komi ile başlar. Dolayısıyla güçlü oyuncuya karşı simetrik oynamak anlamsızdır.

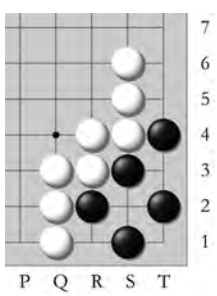

Şekil 2

Şekil 2'de ise Siyah'a karşı simetrik oynayan Beyaz'ın nasıl durdurulabileceği görülebilir. Bir sonraki 33 numaralı hamle tengen'e yapıldığında Beyaz'ın J11'deki grubu esir alınacağından simetri bozulmuş olacaktır.

Simetri bozma yöntemlerinden bir başkasını önümüzdeki ay anlatacağım.

Bu konuda tarihte yer edinmiş önemli oyunlar da mevcuttur. Örneğin 20. yüzyılın en büyük Go ustalarından biri olan Go Seigen, 3d ile Kitani Minoru, 4d arasında 1929 yılında oynanan bir oyunda -o zaman 15 yaşında olan- Go Seigen tengen açılışı ardından 60 hamlenin üzerinde simetrik oynayarak birçok kişiyi şoke etmiştir. 65. hamlede simetrik oynamayı "kötü" bir hamle ile sonlandırmış ve kendi oyununa dönmüş, maçı 3 puanla kaybetmiştir. Bu konu hakkında öğretmeni Segoe Kensaku dahil hiçkimseye bir açıklama yapmamıştır. Çok sonraları ise "Çünkü benden daha güçlü görünen rakibime karşı kazanma şansım olması için değişik bir şeyler denemek zorunda olduğumu hissettim" demiştir.

Go Problemleri

Siyah oynar ve yaşar

KAYNAKLAR

1-http://www.usgo.org/CD2004/Columns/moments_20040216.htm
2-http://gobase.org/information/players/?pp=Wu+Ching-Yuan

Türkiye Go Şampiyonası'nın ardından...

Çağatay Tavşanoğlu (8k)

Go turnuvaları, motivasyon sağlamaları ve zevkli/çekişmeli karşılaşmalar içermeleri nedeniyle, Go oyuncuları için her zaman çekici olmuştur. Bugün ülkemizde, Go'nun ana eksenini oluşturan Türkiye Go Oyuncuları Derneği (1) tarafından her yıl düzenlenen üç ulusal turnuva mevcuttur: Türkiye Şampiyonası, İstanbul Turnuvası ve Alpar Kılınç Turnuvası (2).

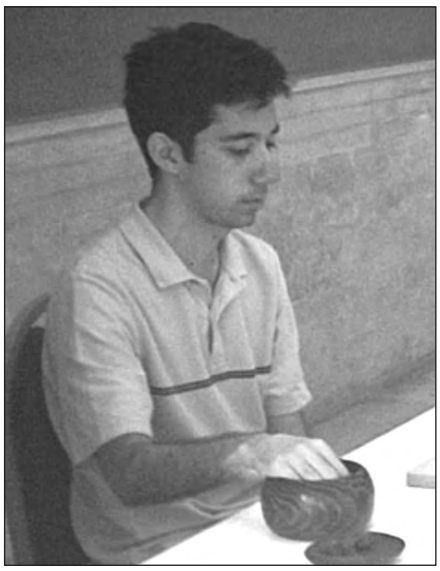
Bunlar içinden 2005 yılının ilk turnuvası olan Türkiye Go Şampiyonası, 28-29 Mayıs tarihlerinde Ankara'da Orta Doğu Teknik Üniversitesi (ODTÜ) Kültür Kongre Merkezi'nde yapıldı. Başta Ankara olmak üzere, İstanbul ve Zonguldak'tan da oyuncuların yer aldığı ve ODTÜ, Bilkent, Hacettepe ve İstanbul Teknik Üniversiteleri'nin Go kulüplerinden oyuncuların katıldığı şampiyonada, 3 dan seviyesinden 20 kyu'ya kadar geniş bir yelpazede 26 oyuncu mücadele etti. Bu seneki şampiyonada, daha önceki turnuvalara kıyasla çok daha az sayıda katılımcı yer aldığı için, altı turlu olacağı bildirilen turnuva beş turlu olarak gerçekleştirildi.

Geçtiğimiz yıllarda düzenlenen Türkiye Şampiyonaları'nda olduğu gibi, bu sene de oyuncuların eşleştirilmesinde İsviçre sistemi uygulandı (3). Bunun sonucunda bilgisayarın ilk tur rasgele, daha sonraki turlarda ise galibiyet sayısına göre yaptığı eşleştirmeler neticesinde, ilk turlarda birçok düşük seviyeli oyuncu, yüksek seviyeli oyuncularla karşılaşmak zorunda kaldı. Turnuva boyunca bu tip eşleşmelerde bir sürpriz sonuç ortaya çıkmasa da; bu sisteme, düşük seviyeli oyuncuların tecrübe kazanmasına olanak sağladığından pozitif bir olgu olarak bakılabilir.

13 masada siyah ve beyaz taşların sıra ile tahtalara konulmasının çıkardığı seslerden başka bir sesin duyulmadığı şampiyona ortamında, Go oyuncularının her turnuvada olduğu gibi kendilerini farklı bir dünyada hissetmemeleri olanaksızdı. Toplam 64 karşılaşmanın yapıldığı ve son tura kadar büyük çekişme içinde giden şampiyonada, beşinci ve son turda dörder galibiyeti olan Kıvanç Doğanay (2d) ve geçen senenin Türkiye Şampiyonu Barış Efe'nin (2d) eşleşmesi, bu karşılaşmaya bir final niteliği kazandırdı. İki tecrübeli oyuncu arasındaki karşılaşmayı kazanan Doğanay, 2005 Türkiye Şampiyonu oldu.

Hideo Iijima - Barış Efe

Kıvanç Doğanay

Aslen Japonya vatandaşı olan ancak uzun süredir İstanbul'da ikâmet eden Hideo Iijima (3d) da turnuvaya katılanlar arasındaydı. Bilgi ve tecrübelerini Türkiyeli oyuncularla paylaşmak konusunda her zaman son derece cömert olan usta oyuncu, ne yazık ki kısa bir süre sonra tekrar ülkesine dönecek. Umarız ki bu şampiyona, Türkiye Go'suna büyük emeği geçen tecrübeli oyuncunun Türkiye'de katıldığı son turnuva olmaz.

Birçok zevkli ve çekişmeli karşılaşmanın yapıldığı Türkiye Go Şampiyonası'nın ardından, Go oyuncularının şimdiden hevesle beklemeye başladıkları İstanbul Go Turnuvası ise sonbaharda İstanbul'da düzenlenecek.

DİPNOTLAR

1) http://www.tgod.org.tr

2) 1995 yılındaki bir trafik kazasında yitirdiğimiz, Türkiye'de Go'nun ve Türkiye Go Oyuncuları Derneği'nin kurucusu Alpar Kılınç'ın anısına düzenlenen bir turnuvadır.

3) İsviçre eşleştirme sistemi ile gerçekleştirilen turnuvalarda, ilk turda eşleşmeler rasgele olurken, diğer turlarda aynı (ya da en yakın) skora sahip oyuncular eşleşmektedir. Başka bir eşleştirme sistemi olan McMahon sisteminde ise, oyuncular seviyelerine göre bir skorla turnuvaya başlar. McMahon sistemiyle gerçekleştirilen turnuvalarda oyuncular seviyelerine daha yakın rakiplerle daha sık karşılaşır.

26. Dünya Amatör Go Şampiyonası Nagoya-Japonya

Ertuğ Akkol, 2d

24-27 Mayıs 2005'de Japonya'nın Nagoya Kenti'nde düzenlenen, Türkiye'yi temsilen katıldığım 26. Dünya Amatör Go Şampiyonası (DAGŞ) hakkındaki izlenim ve tecrübelerimi sizlerle paylaşmak istiyorum.

Türkiye'nin 1994'den beri katıldığı DAGŞ, ana sponsorlarının Nihonki-in (1) ve JAL (2) olduğu dünya çapında önemli Go aktivitelerinden biri. DAGŞ'ın birçok amacı olmakla birlikte, birincil amacı Go'nun daha yaygın hale getirilmesi. Bu amaca uygun olarak katılımcı ülke sayısı her geçen yıl artıyor. 2005 yılında katılımcı ülke 65'e ulaşmış olup, bu sayı gelecek yıl 68'e çıkacak.

Bahsi geçen ülkelerin bölgesel dağılımı: Asya (14 ülke-oyuncu), Orta ve Yakındoğu (2 ülke-oyuncu, ki Türkiye de bu bölgede), Avrupa (30 ülke-oyuncu), Afrika (3 ülke-oyuncu), Kuzey ve Orta Amerika (6 ülke-oyuncu), Güney Amerika (6 ülke-oyuncu), Okyanusya (2 ülke-oyuncu).

Toplam sekiz tur üzerinden günde iki maç esasına göre düzenlenen DAGŞ'da, eşleştirme İsviçre sistemine göre yapılıyor ve her maç sırasında her bir oyuncunun 1.5 saatlik süresi ve 10/15 Kanada byo-yomisi (3) olarak ek süresi bulunuyor.

Şampiyona öncesi

Her ne kadar Şampiyona'nın ana gövdesi yukarda verdiğim tarihlerden oluşuyorsa da, kesin kayıt yaptırmak ve şampiyona öncesi düzenlenen bazı aktivitelere katılmak için en geç 21 Mayıs'da Tokyo'da Nihonki-in'in belirlediği otelde olmak gerekiyordu.

19 Mayıs tatilinden faydalanarak bir gün erken gittim. En erken gelen ve kayıt olan oyuncuydum. Her ne kadar Nihonki-in'den, İstanbul'dan Tokyo'ya doğrudan uçmayı talep ettiysem de, sponsorlardan JAL kendi uçuşlarının kullanılmasını şart koştuğundan, Amsterdam üzerinden Tokyo'ya uçmak durumunda kaldım. Bu da zaten uzun olan uçuş süresinin 6-7 saat kadar artmana yol açtı.

Erken gitme amacım, öncelikle Nihonki-in'in Tokyo merkezindeki binasını ziyaret edip, Go kitapları ve Türkiye'deki dersler ve turnuvalarımızda kullanmak üzere bazı ekipmanlar edinmek, mümkünse profesyonel Go oyuncularıyla karşılaşmak ve uzun uçuşun vereceği yorgunluğu şampiyona maçları başlayana kadar üstümden atabilmekti.

20 Mayıs'da akşamüstü vardığım Tokyo'daki Nikko Narita adlı otele -ki JAL'in sahibi olduğu ve Narita Havaalanı'na çok kısa mesafede bulunan bir otel- girişimi yaptıktan sonra, biraz dinlenmeye çalıştım. Ancak uzun yolculuk, Japonya ve Türkiye arasındaki saat farkı ve belki de şampiyona stresinden olsa gerek, ertesi sabah saat 06:00'ya kadar gözümü kırpamadım. Oldukça erken ettiğim Japon usulü kahvaltıdan sonra (miso çorbası, balık, pirinç, çin mantısı, vb.) yaklaşık 2 saatlik tren ve metro yolculuğuyla Nihonki-in'e geçtim. Go ile ilgili birkaç kitap ve ekipman satın aldım ve orada, 26-30 Eylül 2004 tarihleri arasında davetimiz üzerine Türkiye'ye gelen profesyonel oyuncu Katsura Atsushi (4d) usta ile karşılaştım. Nihonki-in'in ana salonunda, yeni başlayan çocuklara ders vermekte olan usta, beni hemen hatırladı. Ders arasında, aramızdaki dil problemine rağmen kendisiyle sohbet etme şansım oldu. Nihonki-in'de biraz daha zaman geçirdikten sonra, sıcak ve nemli havanın da katladığı yorgunluğun etkisiyle otele dönmeye karar verdim. Dönüşte, Tokyo tren istasyonunda tesadüfen karşılaştığım Avrupa Go Federasyonu Başkan Yardımcısı Eric Puyt ile epeyce sohbet ettik. Ona Türkiye'de Go'nun özellikle son zamanlarda kaydettiği gelişmelerden ve etkinliklerimizden bahsettim.

Daha önceden tanıdığım Nihonki-in yetkililerine de, ilk günden başlayarak fırsat bulduğum tüm zamanlarda, Türkiye'de Go oyununu giderek daha hızla ama sağlıklı bir biçimde geliştirdiğimiz ve yaydığımızdan söz ettim. Bu gelişimin ifadesi olarak, yanımda orijinallerini götürdüğüm, son zamanlarda dergi ve gazetelerde yayımlanan yazı ve fotoğrafları gösterdim. Geçen yıl ülkemize gelen profesyonel oyuncuların ziyaretinin çok yararlı olduğunu, mümkünse en kısa zamanda yinelenmesini rica ettim. Hiç şüphesiz ki bu gelişmeler, hepsinin hoşuna gitti; kimini ise çok şaşırttı, Kesin sözler vermekten kaçınsalar da, durumu değerlendireceklerini belirttiler.

Hazırlık maçları

22 Mayıs sabahı Şampiyona'nın düzenlendiği Nagoya Kenti'ne doğru otobüslerle yola çıktık. Ancak Nagoya'dan önce, organizasyonun bir parçası olarak Japonya'daki önemli faaliyetlerden biri olan Expo Fuarı'nın düzenlendiği Aichi Kenti'ne uğradık. Fuarın merkez salonlarından birinde düzenlenen ufak çaplı bir basın toplantısı sonrasında, Japonya'nın çeşitli yörelerinden gelen binlerce başvuru arasından yapılan seçimlerle belirlenmiş Japon oyuncularla iyi niyet maçları gerçekleştirdik. Bu iyi niyet maçlarının, hem DAGŞ katılımcılarının yavaş yavaş şampiyona havasına girmesi, hem de geniş çaplı sosyal bir faaliyet gerçekleştirmek gibi önemli amaçları var. Doğal olarak iyi niyet maçları genellikle oldukça samimi ve DAGŞ karşılaşmalarına kıyasla daha yumuşak bir havada geçiyor. Örneğin daha kısa düşünme süresi, ek süre olmaması, vb.

İyi niyet maçlarından sonra, Nagoya'ya geçerek otele yerleştik. DAGŞ boyunca her akşam yaptığım gibi, oyunculara ayrılmış Go odasında, 22 Mayıs akşamı da mümkün olduğunca fazla ve farklı ülkeden oyuncuyla Go oynadım, sohbet ettim.

23 Mayıs'da yine bir iyi niyet maçı düzenlendi. Ancak bu kez katılımcı-

ların şampiyona atmosferine daha da uyum sağlaması için maçlar DAGŞ'ın gerçekleştiği Nagoya Kenti'ndeki Aichi Spor Merkezi'nde yapıldı. Aynı gün içerisinde Uluslararası Go Federasyonu ve Nihonki-in'in düzenlediği bir dizi resmi toplantıya (bütçe onaylanması, ilk tur maçlarının belirlenmesi, vb.) katıldım. Akşam ise açılış kokteyli sırasında bazı televizyon kanallarıyla röportaj yaptım, konu Türkiye ve Türkiye'de Go oyunun durumu, bazı kişisel bilgiler ve oyuncu olarak hedeflerimdi. Türkiye'nin, en azından bazı çevrelerde son derece tutucu bir ülke gibi algılandığını görmek açıkçası üzdü beni, elimden geldiğimce doğruları aktardım, düzeltmeler yaptım.

Kokteyl sırasında bende iz bırakan, ilk rakibim Macar Gyorgy Csizmadia (4d) ile yaptığımız sohbetti. DAGŞ'a ilk katılımıydı ve hayalinin geçekleşmiş olmasından ötürü inanılmaz mutluydu. Macaristan'da DAGŞ katılımcıları belirlenirken uygulanan sistemin (bir tek şampiyona neticesinde birincinin Japonya'ya gitmesi) uygun bir sistem olmadığından, kendisinden kuvvetli en az üç oyuncuları (iki tanesinin profesyonel oyuncu adayı olma geçmişi de varmış) olduğundan dem vurdu. Bizim play-off sistemimizi anlattığımda, aslında uygulanması gerekenin bu olduğunu, benzeri sistemleri daha önce ülkesinde önerdiğini, ancak kabul görmediğini söyledi.

Şampiyona başlıyor

24 Mayıs sabahı başlayan Şampiyona neticesinde, sekiz maçın üçünü kazanarak daha önce kendime ait olan en iyi derecemi yeniledim. Macaristan, Moğolistan, Ermenistan, ABD, Madagaskar, Venezuela, İrlanda ve Ekvator ile yaptığım maçlardan Ermenistan, İrlanda ve Ekvator ile olanları kazandım. DAGŞ öncesi kendime belirlediğim, dört maç kazanarak Türkiye'nin bugüne kadarki en iyi derecesini tekrarlama hedefimi ne yazık ki tutturamadım ve Şampiyona'yı 54. sırada bitirdim.

Her maç öncesinde, sırasında ve sonrasındaki duygulanımlarımı, heyecanımı, tatminimi; kaybettiğimdeki yorgunluğumu; kazandığımdaki sevincimi tarif edebilmem zor. Hele her maç sonrasında, civarda bulunan profesyonel oyunculardan yorum almak, inanılmaz bir keyif ve elbette Go gücünüze ve gelişiminize tarifsiz bir katkı. Bu arada belirtmem gerekir ki, DAGŞ hakem komitesi üç adet "9d" profesyonel oyuncudan meydana geliyordu, ki bunlardan bir tanesi de Kisei unvanına sahip Hane Naoki usta idi. Kendisinden Ermeni oyuncu ile oynadığım maç sırasında takip ettiğim strateji ve bazı hamlelerim hakkında olumlu yorumlar almış olmak, beni çok mutlu etti.

Şampiyona'dan notlar

Şampiyona'dan bazı önemli ve dikkat çekici noktalar şöyle:

- 24 yaşındaki Çinli 7d oyuncu Yu Qing Hu, sekiz maç kazanarak 2005 Dünya Amatör Go Şamiyonu oldu;

- Şampiyona'ya katılan en genç oyuncu Hong Kong'tan 12 yaşında ve 6d seviyesindeki Nai San Chan; en yaşlı oyuncu Japonya'dan 75 yaşında ve 8d seviyesindeki Yasro Kikuchi idi. Nai San babasıyla gelmişti.

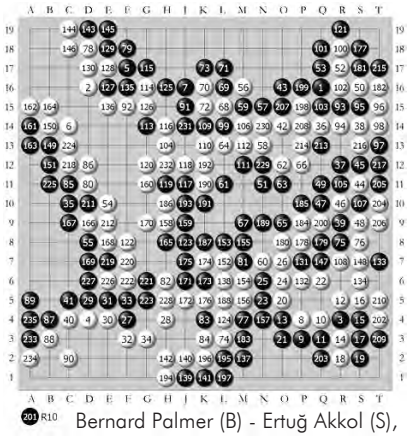
- Moğolistan'dan katılan Tungalag Ravjir Şampiyona'daki tek bayan oyuncuydu. Şampiyona sırasında gösterdiği üstün performanstan ötürü Savaşçı Ruh Ödülü'nü aldı.

- Batı ülkelerinden en iyi dereceyi Almanya'dan Franz-Josef Dickut, altıncılıkla aldı.

- Uzakdoğu kökenli oyuncular grup oluşturup, kendi aralarında ağırlıkla Çince konuşarak zaman geçirdi. Benzer bir durum Latin Amerika ülkelerinden gelen oyuncular arasında da oldu; onlar da İspanyolca konuşuyor ve hemen her etkinliğe birlikte katılıyorlardı.

- Yanımda götürdüğüm bir şişe rakı ve lokumlar, akşamları birlikte zaman geçirilen Go odasındaki havanın keyfine katkıda bulundu.

Şampiyona sonrasındaki bir günlük boşluk için oyunculara sunulmuş iki seçenek vardı: Birincisi Nagoya Kenti'nde turistik bir tur yapmak; ikincisi Yasuda Yasutoshi ustanın (9d) "Fureai Go" adlı etkinliğine katılmaktı. Elbette ikincisini seçtim ve bir otobüs dolusu katılımcıyla birlikte Nagoya Açık Öğretim Fakültesi Kampüsü'nde düzenlenen etkinliğe katıldım. "Fureai" Japonca'da temas etmek, iletişimde bulunmak demek. Etkinlikte, yaklaşık 2 saat boyunca, Go'ya yeni başlamış genellikle ilkokul döneminde olan çocuklarla Pon-nuki ya da başka deyişle Atari Go (tek bir taş alanın galip kabul edilmesi kuralı) oynadık. İlk oyunlar, Furai Go'nun amacıyla tam uyumlu olarak, yere konulan, 3x3 m büyüklüğündeki, 9x9'luk tahtalar üzerinde ve DAGŞ katılımcılarının halktan oyuncularla karıştırıldığı ekipler arasında oynandı. Sonraki oyunlarda her DAGŞ oyuncusu, her seferinde 3-4 farklı yerel oyuncuyla eşzamanlı Pon-nuki Go oynadı. Özellikle çocuklarla oynadığım oyunları usturuplu bir biçimde kaybetmeye ve oyunu mümkün olduğunca uzun tutarak öğretici olmaya gayret ettim. Annelerinin elinden tutarak yere oturan ve kazanınca acayip sevinen ufaklıklar doğrusu görülmeye değerdi.

Bernard Palmer (B) - Ertuğ Akkol (S), DAGŞ 7. tur

Bu yazıyla, DAGŞ havasını daha önce koklamamış arkadaşlarıma ve Go oynamayı düşünenlere gördüklerimi, yaşadıklarımı aktarmaya çalıştım. Uzun yıllardır oynadığım, öğrenmeye devam ettiğim ve büyük keyifle öğrettiğim Go'nun taşlı yoluna herkesi davet ediyorum.

DİPNOTLAR

1) Nihonki-in: Japon Go Derneği.
2) JAL: Japon Havayolları.
3) Byo-yomi: Turnuvalarda normal oynama süresini dolduran oyuncuya geri kalan hamlelerini oynaması için tanınan süre.

IM Umut Atakişi Türkiye Şampiyonu

IM Umut Atakişi 2005 Türkiye Şampiyonası'nın eşitlik bozma maçında FM Yakup Erturan'ı 1.5-0.5 yenerek Türkiye Şampiyonu oldu. Atakişi 1999 ve 2001 yıllarında da Türkiye Şampiyonu olmuştu. 27 Mayıs-12 Haziran tarihlerinde 14 oyuncu arasında kapalı döner turnuva olarak oynanan Türkiye Birinciliği'nde Yakup Erturan 2., Emre Can ise 3.'lük derecelerini elde etti. 15 yaşındaki Emre Can'ın pek çok kuvvetli oyuncu arasında derece yapması turnuvanın en büyük başarılarından biriydi şüphesiz.

Umut Atakişi - Doğan Reyhan 2005

1. e4 e5 2. Af3 Af6 3. Axe5 d6 4. Af3 Axe4 5. d4 d5 6. Fd3 Fd6 7. 0-0 0-0 8. c4 c6 9. Ac3 Ff5 10. Vc2 Aa6 11. a3 Ke8 12. Ke1 Fg4 13. Ae5 Fxe5 14. dxe5 Axc3 15. Fxh7+ Şh8 16. bxc3 dxc4 17. Ff5 Fxf5 18. Vxf5 Ac5 19. Fg5 Vd7 20. Vf4 Ad3 21. Vh4+ Şg8 22. Ke3 Axe5 23. Kh3 f6 IM Umut Atakişi, h7 erinin ortadan kalkmasıyla zaten zayıflamış olan Şah kanadını taş fedasıyla dağıtmaya karar veriyor.

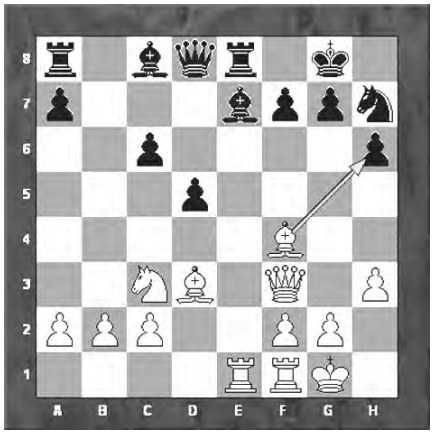

24. Fxf6! gxf6 25. Vxf6 Af7 26. Kg3+ Şf8 27. Vg7+ Şe7 28. Kf3 Ve6 29. Ke3 Vxe3 30. fxe3 Kg8 31. Vd4 Kad8 32. Ve4+ Şf8 33. Kf1 Kd2 1-0.

Emre Can - IM Mert Erdoğdu 2005

Turnuvanın 15 yaşındaki en genç oyuncusu Emre Can, rakibi IM Erdoğdu'yu güzel bir şekilde yenmeyi başardı.

1. e4 e5 2. Af3 Ac6 3. Ac3 Af6 4. d4 exd4 5. Axd4 Fb4 6. Axc6 bxc6 7. Fd3 d5 8. exd5 cxd5 9. 0-0 0-0 10. Fg5 c6 11. Vf3 Fe7 12. Kae1 Ke8 13. h3 h6 14. Ff4 Ah7?

15. Fxh6! Ff6 (15...gxh6 16. Fxh7+ Şxh7 17. Vxf7 Şh8 18. Vg6 Fd7 19. Vxh6+ yolundan sonra beyaz çok üstün konuma geçerdi) **16. Kxe8+ Vxe8 17. Fd2 Ag5 18. Fxg5 Fxg5 19. Axd5 Kb8 20. Vh5 Fh6 21. Af6+ gxf6 22. Vxh6 f5 23. Vg5+ Şf8 24. Vf6 Fe6 25. Ke1 Kb4 26. .Fxf5 1-0**

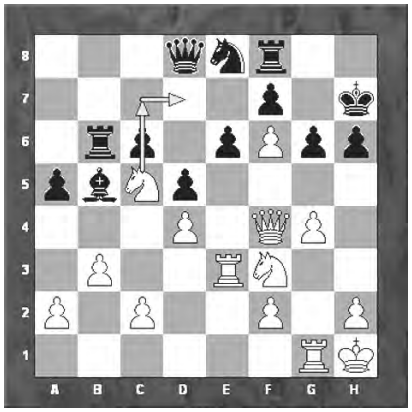
Vishwanathan Anand Ciudad de Leon'u kazandı

Dünyanın 1 numarası Anand, çılgın saldırılarıyla ünlü Shirov, sürpriz bir şekilde FIDE Şampiyonu olan Kasimdzhanov ve dahi çocuk Büyükusta Carlsen 18. Ciudad de Leon Turnuvası'nda buluştu. İspanya'da 9-13 Haziran tarihlerinde düzenlenenen turnuvayı Anand kazandı. Final maçı, yarı finalde Shirov'u yenen Kasimdzhanov ile Carlsen'i yenen Anand arasında gerçekleşti. Kasimdzhanov'u 2.5-1.5 yenen Anand dünyanın en iyi hızlı satranç oyuncusu olarak yeni bir başarıya daha imza attı.

Anand, V (2785) - Kasimdzhanov, R (2670)
Final Maçı (2)

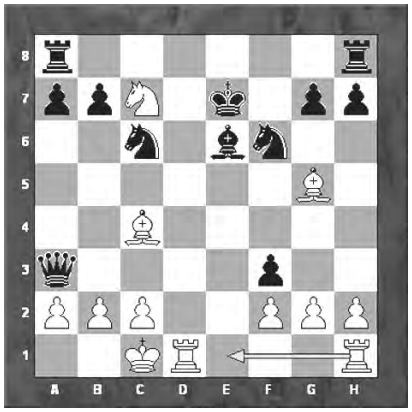
1. e4 c5 2. Af3 d6 3. d4 cxd4 4. Axd4 Af6 5. Ac3 a6 6. Fe3 e6 7. f3 b5 8. Vd2 Abd7 9. g4 h6 10. 0-0-0 Fb7 11. h4 b4 12. Aa4 Va5 13. b3 Ac5 14. a3 Kc8 15. Vxb4 Vc7 16. Şb1 Afd7 17. Ab2 d5 18. Vd2 dxe4 19. f4 Af6 20. Fe2 Ad5 21. Ac4 Ad7 22. g5 Axe3 23. Vxe3 Fd5 24. Khf1 Fc5 25. Vc3 hxg5 26. Af5 Fxc4 27. Axg7+ Şe7 28. Fxc4 Khg8 29. hxg5 e3 30. f5 Ae5 31. fxe6 Kxg7 32. Kd7+ Axd7 33. Vxg7 1-0.

Satranç tarihinde oynanmış en fantastik hamleler-6

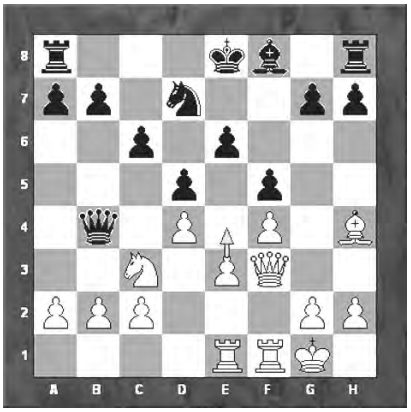
Stanishevsky - Nikonov 1993 (26)

Beyaz, Siyah'ın 23. … Axf6 tehdidine karşı dahiyane bir çözüm buluyor. 23. g5 h5'den sonra atak imkânı çıkmaza girerdi. **23. Ad7! Vxd7 24. Ae5 Vd8**. Beyaz'ın ne yapmak istediği hâlâ anlaşılır gibi değil. Siyah hâlâ kendini sıkıntıya sokan f6 erini ortadan kaldırmak istiyor. 25. Ad7! Yine aynı tema! Böyle şahane bir fikrin arka arkaya gerçekleşebilmesi oldukça nadir. Şimdi Beyaz yine f6 erini savunuyor ve Kale'sini saldırıya sokmak için de zaman buluyor. Oyunun devamı da birkaç diyagramı hak edecek kadar güzel aslında. **25. ... Vxd7 26. Kh3 h5 27. gxh5 g5 28. Vxg5 Vd8 29. h6 Vxf6 30. Vg7+! Axg7 31. hxg7+ Vh6 32. gxf8A+! Şh8 33. Kxh6# 1-0**.

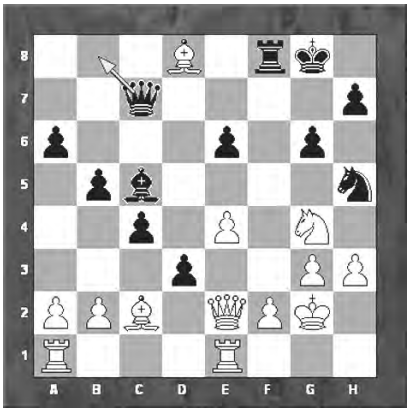
Tal - Lutikov 1964 (27)

Son hamlesinde 15. ... Vxa3 oynayan Siyah 16. bxa3 bekliyor. Atak oyunu ile her zaman satrançseverlerin gönlünde ayrı bir yere sahip olan eski Dünya Şampiyonu Tal ise farklı düşünmekte! **16. Khe1!** Rakip Şah Tal'in oyunlarında hep ana hedef olmuştur. **16. ... Vc5 17. Kxe6+ Şf8 18. Kxf6+ gxf6 19. Ae6+ Şe7 20. Axc5 fxg5 21. Kd7+ Şf6 22. Kd6+ Şe7 23. Ke6+ Şd8 24. Axb7+ Şc7 25. Fd5 Ab4 26. Fxf3 Kae8 27. Ac5 Axa2+ 28. Şb1 Kxe6 29. Axe6+ Şd7 30. Ac5+ Şd6 31. Ad3 1-0**.

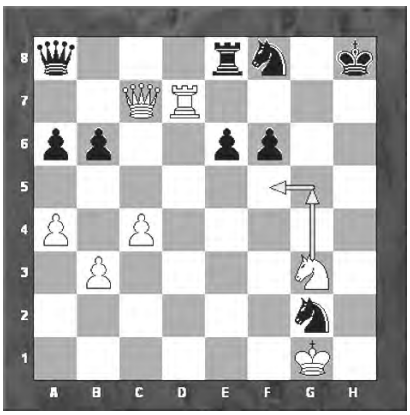
Richter - Baratz 1931 (28)

Rakip Şah ortadaysa gerektiğinde oyunu açmak için taş bile feda edilebilir. **14. e4! dxe4 15. Axe4 fxe4 16. Vxe4 Vd6 17. Vf5 Vxd4+ 18. Şh1 Fe7 19. Vxe6 0-0-0 20. Fxe7 Khe8 21. Vh3 Vxb2 22. Fxd8 Kxd8 23. Vb3 Vf6 24. Ve6 Vc3 25. Ke2 Şc7 26. h3 Af6 27. Ve5+ Vxe5 28. fxe5 Ad5 29. Kf7+ 1-0**.

Voronov - Estrin 1972 (29)

Beyaz son hamlesinde **24. Fxd8** oynadı. Siyah asıl planını bozmamak için File dokunmamaya karar veriyor. **24. … Vb8! 25. Ah6+ Şh8 26. Vd2 Kxf2+! Vezir veya Kale ile d8 Fil'inin almamanın fikri işte bu. 27. Vxf2 (27. Axf2 Vxg3 ve kazanır) Fxf2 28. Ff6+ Axf6 29. Şxf2 Vf8 0-1**.

Karpov - Csom 1977 (30)

Satrançta geometrik ilişkiler üzerine örnek gösterecek olsak herhalde bu oyun oldukça uygun düşerdi. Yataydan oyunu kazanamayacağını gören Karpov çapraz yoldan dikey kazanca gidiyor! **50. Af5! 1-0. Rakip terk ediyor. Tehdit 51. Kh7+ Axh7 52. Vg7 mat. Atı alsa oyun şöyle biterdi: 50. … exf5 51. Vh2+ Şg8 52. Vg3+ Şh8 53. Vg7 mat.**

www.satrancokulu kursları

Tel: 0212 230 86 28
Selim Gürcan: 0536 841 22 10
Adres: Perpa Ticaret Merkezi
B Blok Kat 11 No: 2019
Okmeydanı - İstanbul

Q[√d]'nin Çıkarma ve Kare Alma Altında Kapalı Altkümeleri

Ali Nesin

İstanbul Bilgi Üniversitesi Matematik Bölümü Öğretim Üyesi

anesin@bilgi.edu.tr

İstanbul Bilgi Üniversitesi'nin lise öğrencileri için düzenlediği Cahit Arf Matematik Günleri'nin 2002 yılının ikinci sınavının son sorusu şöyleydi:

> $\mathbb{Q}[\sqrt{2}]$ *ya da* $\mathbb{Z}[\sqrt{2}]$ *kümesinin bir altkümesi çıkarma ve kare alma altında kapalıysa çarpma altında da kapalı mıdır*?

Burada, $\mathbb{Q}[\sqrt{2}] = \{a + b\sqrt{2} : a, b \in \mathbb{Q}\}$ ve

$$\mathbb{Z}[\sqrt{2}] = \{a + b\sqrt{2} : a, b \in \mathbb{Z}\}$$

kümeleridir. Soru, daha açık bir dille şunu soruyor: Eğer A bu iki kümeden birinin bir altkümesiyse ve her $\alpha, \beta \in A$ için $\alpha - \beta \in A$ ve $\alpha^2 \in A$ ise, o zaman her $\alpha, \beta \in A$ için illa $\alpha\beta \in A$ mıdır?

Sınavı ben hazırlamıştım. Sınav tek bir konu üzerineydi: Çeşitli sayı kümelerinin çıkarma ve kare alma altında kapalı altkümeleri acaba çarpma altında kapalı mıdırlar?

$\mathbb{Z}$ için yanıtın olumlu olduğunun kanıtı oldukça kolaydır. $\mathbb{Q}$ için de yanıt olumludur ancak kanıtı biraz daha dişlidir. $\mathbb{R}$ için ise yanıt olumsuz. Sınavda öğrencilerin bu sonuçları kanıtlamalarını istemiş, bir de hızımı alamayıp en son soru olarak aynı soruyu $\mathbb{Q}[\sqrt{2}]$ ve $\mathbb{Z}[\sqrt{2}]$ sayı kümeleri için sormuştum. Oysa bu soruların yanıtlarını bilmiyordum, bulamamıştım... Olsun... Gene de sordum, sormamak olmazdı, çünkü soru son derece doğal ve kendiliğinden ortaya çıkıyor.

Sınavdan sonra $\mathbb{Z}[\sqrt{2}]$ için soruyu olumlu olarak kanıtlayabilmiştim ama ne yazık ki kanıt lise öğrencilerini aşan soyut cebir kullanıyordu.

Daha sonra $\mathbb{Q}[\sqrt{2}]$ için soruyu ödüllü soru olarak web siteme koydum. Bilkent Üniversitesi'nden Serhat Doğan, diğer ödüllü sorularımı çözdüğü gibi bu soruyu da çözdü. Bundan sonrasını Serhat Doğan'a bırakıyorum.

Soruyu $\mathbb{Q}[\sqrt{2}]$ yerine, daha genel olarak, bir $d \in \mathbb{Z}$ için $\mathbb{Q}[\sqrt{d}]$ kümeleri için yanıtlayacağız.

Teorem. $\mathbb{Q}[\sqrt{d}]$ *kümesinin, dolayısıyla* $\mathbb{Z}[\sqrt{d}]$*'nin de bir altkümesi çıkarma ve kare alma altında kapalıysa çarpma altında da kapalıdır*.

Teoremi kanıtlamadan önce kolay bir önsav:

Önsav. *Eğer* $A \subseteq \mathbb{R}$, *çıkarma ve kare altında kapalıysa, o zaman her* $\alpha, \beta \in A$ *için,* $\alpha + \beta \in A$ *ve* $2\alpha\beta \in A$. *Dolayısıyla her* $n \in \mathbb{Z}$ için $n\alpha \in A$.

Kanıt: $0 = \alpha - \alpha \in A$ olduğundan, $-\beta = 0 - \beta \in A$. Dolayısıyla $\alpha + \beta = \alpha - (-\beta) \in A$. Bundan da $2\alpha\beta = (\alpha + \beta)^2 - \alpha^2 - \beta^2 \in A$ çıkar. Eğer $n > 0$ ise, $n\alpha = \alpha + \ldots + \alpha$ olduğundan, $n\alpha \in A$. Buradan, her $n \in \mathbb{Z}$ için, $n\alpha \in A$ çıkar. □

Teoremin Kanıtı. Eğer d bir tamkareyse o zaman $\mathbb{Q}[\sqrt{d}] = \mathbb{Q}$ olduğundan, bu durumda lise seviyesinde bir kanıt www.alinesin.org sitesinde verilmiştir. Bundan böyle d'nin bir tamkare olmadığını varsayalım.

$A \subseteq \mathbb{Q}[\sqrt{d}]$ çıkarma ve kare alma altında kapalı bir küme olsun. $\alpha, \beta \in A$ olsun. $\alpha\beta$'nın da A'da olduğunu kanıtlayacağız. Önsav'dan dolayı α^2, β^2, $2\alpha\beta \in A$.

Kanıtımız iki adımdan oluşacak: İlki bu iki sayıdan birinin kesirli olduğu, diğeriyse ikisinin de kesirli olmadığı durum.

Birinci Şık. α *ya da* β *Kesirliyse.* α'nın kesirli olduğunu varsayabiliriz. Birbirine asal p ve q tamsayıları için $\alpha = p/q$ yazalım.

Eğer q Tekse. p bir tamsayı olduğundan, $p\beta \in A$. Ama $p\beta = q\alpha\beta$. Demek ki $q\alpha\beta \in A$. şimdi, q tek olduğundan, $q\alpha\beta$'dan yeterince $2\alpha\beta$ çıkararak $\alpha\beta$'nın A'da olduğunu görürüz.

Eğer q Çiftse. O zaman p bir tek sayıdır ve bir r tamsayısı için $q = 2r$ yazabiliriz. $\alpha \in A$ olduğundan, $\alpha^2 \in A$ ve Önsav'dan dolayı $2\alpha^2\beta \in A$, ve dolayısıyla $r(2\alpha^2\beta) \in A$. Ama $r(2\alpha^2\beta) = 2r\alpha^2\beta = 2r\alpha(\alpha\beta) = p\alpha\beta$. Demek ki $p\alpha\beta \in A$. Burada p tek sayı olduğundan, $p\alpha\beta$'dan yeterinde $2\alpha\beta$ çıkararak $\alpha\beta \in A$ elde ederiz.

İkinci Şık. α *ve* β *Kesirli Değilse.* Bu durumda bir önsava daha ihtiyacımız var:

Önsav. *Eğer* $\alpha, \beta \in \mathbb{Q}[\sqrt{d}]$ *kesirli sayılar değillerse, o zaman aralarında asal olan öyle x ve y tamsayıları vardır ki,* $\alpha x + \beta y \in \mathbb{Q}$.

Kanıt: $\alpha = u_1 + u\sqrt{d}$ ve $\beta = v_1 + v\sqrt{d}$ olsun. Burada, u, u_1, v, $v_1 \in \mathbb{Q}$. Birbirine asal olan ve $ux + vy = 0$ eşitliğini sağlayan x ve y tamsayılarını bulmak istiyoruz. u_1, u_2, v_1, v_2 tamsayıları için, $u = u_1/u_2$ ve $v = v_1/v_2$ yazalım. Ayrıca u_1'le u_2'nin ve v_1'le v_2'nin birbirlerine asal olduklarını varsayalım. ebob$(u_1, v_1) = w_1$ ve ebob$(u_2, v_2) = w_2$ olsun. $u_1 = w_1r_1$, $v_1 = w_1s_1$, $u_2 = w_2r_2$, $v_2 = w_2s_2$ olsun. Burada, r_i'le s_i birbirlerine asaldır. Ayrıca, u_1'le u_2 ve v_1'le v_2 birbirlerine asal olduklarından r_1'le r_2 ve s_1'le s_2 birbirlerine asaldır. Şimdi $x = r_2s_1$ ve $y = -r_1s_2$ olsun. Söylediklerimizden x'le y'nin birbirlerine asal oldukları çıkar. Şimdi,

$$ux + vy = \frac{u_1}{u_2}x + \frac{v_1}{v_2}y = \frac{w_1r_1}{w_2r_2}x + \frac{w_1s_1}{w_2s_2}y$$

$$= \frac{w_1r_1}{w_2r_2}r_2s_1 + \frac{w_1s_1}{w_2s_2}(-r_1s_2) = \frac{w_1r_1s_1}{w_2} - \frac{w_1r_1s_1}{w_2} = 0$$

Bu önsavımız da kanıtlanmıştır. □

Önsavdaki gibi x ve y sayıları alalım. O zaman $\alpha x + \beta y \in \mathbb{Q} \cap A$. Birbirlerine asal olduklarından x ya da y sayılarından biri tek olmalı. Genelliği bozmadan x'in tek olduğunu varsayabiliriz. Elbette $\alpha x + \beta y \in \mathbb{Q} \cap A$. İlk şıktan dolayı, $(\alpha x + \beta y)\beta \in A$. Ama $\beta^2 \in A$ ve $\beta^2 y \in A$. Dolayısıyla $x\alpha\beta = (\alpha x + \beta y)\beta - \beta^2 y \in A$. Ama x tek sayı olduğundan, $x\alpha\beta$'dan yeterince $2\alpha\beta$'yı çıkararak $\alpha\beta \in A$ elde ederiz.

Teoremimiz kanıtlanmıştır.

Dengeli Ellerle Sanzatuya Cevaplar

Sanzatu açışına 4'lü majör olmadığında dengeli bir el ile cevapçının konuşmaları:

0-7	puan	pass
8-9	puan	2 NT davet
11-14	puan	3 NT (zon ilanı)
15-16-17	puan	4 NT (Bu, elimizde 15-17 puanın bulunduğunu ve ortağımızda çok iyi bir 17 puan varsa Şlem oynayabileceğimizi anlatır. Ancak 15-16 puan varken sağlam ve uzun bir rengimizin olmasına dikkat etmeliyiz)
18-19	puan	6 NT (Şlem)
20-21	puan	7 NT (Grand Şlem araştırması yapılır.)
22+	puan	7 NT

Sanzatu açışına dengesiz 5'li majörü olan ellerle cevapçının konuşmaları

0-7 puan ve 5'li majörümüz varsa 5'li majöre transfer edip pass deriz.

Beşli majöre transfer etmek için, 5'li rengin bir altındaki rengi okuruz. Örneğin cevapçı ;

2♦ derse, NT açan 2♥ der.

2♥ derse, NT açan 2♠ der.

8-9 puan ile rengimizi transfer edip 2 NT diyerek davet konuşması yaparız.

10-14 puan ile rengimizi transfer edip 3 NT deriz.

Nasıl 12 Löve alırız?

Geçen sayımızda,

EL NO 6:

G	K
1 NT	2 ♦ (1)
3 ♥ (2)	4 ♣ (3)
4NT (4)	5 ♠ (5)
6 ♥ (6)	P

♠86
♥AD1082
♦D543
♣AD

K
B D
G

♠AD5
♥RV53
♦A2
♣R832

Kontrat: 6♥
Atak: ♦Vale diye sormuştuk.
Açıklama:
1) Jacoby Transfer.
2) 4'lü Kör tutuşu ve maximum puan.
3) Kontrol.
4) Key-card sorusu.
5) 2 Key-card + Koz Dam.
6) Kontrat.

Düşünceler: Bir Karo kaybımız var. Pik empası düşünülebilir; ama riskli. Trefl Rua'ya yerden bir pik kaçarız.
Çözüm: Burada en önemli hamle 1. Karo'yu **Boşlamaktır**. Karo devamını As ile alır, küçük koz ile yere geçer, Karo'ya büyük çakar, tekrar koz ile yere geçer, büyük koz ile son karoya çakıp Trefl ile yere geçerek kozları toplarız.
Yerden 5 koz+1 Karo+2 Karo kup+3 Trefl+1 Pik=12 löve

Tüm dağılım

♠86
♥AD1082
♦D543
♣AD

♠RV1042
♥976
♦V109
♣76

K
B D
G

♠973
♥4
♦R876
♣V10954

♠AD5
♥RV53
♦A2
♣R832

EL NO 7: BASİT KONTRAT

G	K
1 NT	2 ♣ (1)
2 ♥ (2)	3 NT
4 ♠	P

♠V1076
♥A108
♦5432
♣A10

K
B D
G

♠AR92
♥RV76
♦A6
♣R98

Kontrat: 4♠
Atak: ♦Rua
1) Stayman
2) 4'lü Kör var, 4'lü Pik de olabilir.

Karo Rua atak, Karo'dan RDxx gibi bir sekans olabileceği gibi, Rx'den de olabilir. Sekanstan atak yapılmış ise kontratımızı yapmak daha basittir.

En çok 1 Pik, 1 Kör ve 1 Karo kaybımız var.

Yanıt: Karo'yu boşlarız. 2. Karo' yu As ile alır, bir tur Pik As çekeriz. Trefl As ile yere geçer, bir Karo'ya 9'lu Pik ile çakarız. Rakip üste çakmaz ise 1 Karo, 2 Karo kup, 3 Pik, 2 Trefl ve 2 Kör ile kontratı yaparız.

Tüm dağılım

♠V1076
♥A108
♦5432
♣A10

♠D853
♥543
♦RDV10
♣V7

K
B D
G

♠4
♥D92
♦987
♣D65432

♠AR92
♥RV76
♦A6
♣R98

EL NO 8:

G	K
1 ♠	2 ♦
2 ♠	4 ♠
P	

♠RD8
♥AD
♦86543
♣AV9

K
B D
G

♠AV1096
♥987
♦R72
♣RD

Kontrat: 4♠
Atak: ♦D
Doğu Karo As ve Karo Vale ile devam eder...

Çözüm gelecek sayıda...

Sosyolojide bazı temel kavramlar

Batı kültürü "Uygar" mıdır?

Kimi kavram "devingen (dinamik)"-dir, kimi kavram "durağan (statik)"... Devingen kavramlar zaman içinde bizimle birlikte ilerler, gelişir, içeriği değişir. Durağan kavramların içeriği değişmez, tarih içinde belli bir süre yaşar, işlevini yitirir.

"Sol", devingen bir kavramdır. Toplumu ileriye doğru iten, hareket ettiren her türlü enerjinin, hareketin adıdır. Fransız Burjuva Devrimi'nde burjuvalar, krallık aristokrasisi karşısında "sol"dadır. Kemalist Devrim, sultanlık aristokrasisine karşı "sol"cudur.

Fransız Devrimi'nde "ulus", "ulusçuluk", aristokrasinin Hıristiyan "ümmet"i karşısında toplumu ileriye doğru çekme işlevini üstlenir. Ama burjuva egemenliğinde gitgide gücünü yitiren Hıristiyanlık'la birlikte Fransız ulusçuğunun gücü de anlamsız kalır. İşte o zaman bazıları, onu bir "inanç", bir "dogma" olarak algılar. Anlamını yitirmiş bu gücün verdiğini sandıkları güçlülükle, oluşmakta olan geleceğin yeni toplumsal yapısına direnmeye başlarlar.

Biz kendimizi istediğimiz kadar "solcu" sayalım, bunun adı, "tutuculuk / muhafazakârlık / conservatism"dir.

Oysa "sol" ve "solcu"luk, bu arada, devingen bir kavram olarak çoktan içeriğini değiştirmiş, geleceğin yepyeni kavramlarıyla birlikte davranmaya başlamıştır bile. 19. ve 20. yüzyıllarda artık "sol" olarak nitelenen, işçi sınıfının kültürel, ekonomik ve toplumsal egemenliği, yani Marksçılık'tır. Aristokrat toplumsal bilinç kavramı "ümmet"in yerine geçmiş olan "millet / ulus / nation" kavramının yerini de artık "halk (yönetilen) / people" alacaktır. Emeğiyle geçinenlerin kültüründe, bu kavram devingendir. "Halk", kendini yenileyebilme özelliğiyle, devingen bir kavram olarak kültür tarihine girmektedir. "Yönetilen", ister aristokrasi karşısında üretici, esnaf ya da tüccar olsun, ister burjuva karşısında "emeğiyle geçinenler" olsun, "halk"tır. Dahası, insanoğlu, kendini yönetmeyi becerdiğinde de bu kavramın yaşamını sürdürmesi kuvvetle beklenmelidir. Çünkü bu durumda yönetenin, aynı zamanda yönetilen olacağı, demokrasinin kültür tarihindeki gerçek amacına ulaşacağı düşünülür.

Kemalizm, aristokrat kültürün antitezi olarak oluşmaktadır.

Devingen ve durağan kavramların örnekleri az değildir. Bazen kendimizi eskimiş durağan bir kavramın tutucusu olarak yakalayiveririz. Bakarız ki, geleceği bu kavrama göre kurmaya çalışıyoruz; oysa akış, peşine düştüğümüz kavramı, çoktan tutucu hale getirmiş!..

Bazen de bakarız, bugün bizim için tutucu olan bir kavram, bir zamanlar devrimcileri peşinden sürüklemiş... Bu durumda da hemen bugünün ölçütleriyle suçlamaya hazırız: "Kemalizm mi; tepeden inmeci bir diktatörlüktür! Hem zaten İstiklâl Mahkemeleri ile şu kadar insanı asmadı mı?.."

Oysa unutuyoruz, Kemalizm, aristokrat kültürün, aristokrat değerler dizgesinin içinde, onun antitezi olarak oluşmaktadır. O değerler dizgesinde Osmanlı tepeden inmeciliğini, mutlakiyeti (bir tür diktatörlük), insan katledilmesini hızla bugünün değerlerine yaklaştırmaya, bugünün kültürünü kurmaya çalışmaktadır. Ayakta kalabilmesi için gerekseme duyduğu, ama henüz oluşturmadığı kimi değerleri, aristokrat kültürden ödünç alarak kullanmaktadır.

Yargılarımızı oluştururken "akış"a dikkat etmiyoruz. Kullandığımız değerleri, "mutlak", "değişmez" ölçütler olarak alıyor ve yargımızda kullanıyoruz.

Oysa yargıların, dolayısıyla ölçütlerin, değişmez değerler olarak alınması, aristokrat kültürün özelliğidir. Bu kültürde, değerler, Tanrısal yargılar olarak, değişmezlik içinde, karşımıza çıkarlar. Bize yalnızca onları olduğu gibi alıp kullanma hakkı verilir. "Akış"a oturtmadan vereceğimiz bütün yargılar aristokrat kültürün bu etkisiyle oluşmaktadır.

M. Kemal, genç Türkiye'nin katılması gereken dünyayı, değişmez, durağan "Batı" kavramıyla değil, devingen "muasır / çağdaş", ya da "medeni / uygar" kavramlarıyla anlatmaktadır. Günümüzde çok az sosyal yapı, geleceğin, dolayısıyla "güncel doğru"nun, devingen kavramlarla oluşacağını görmüş, devingen kavramları temel almıştır. Kuramsal düzeyde, devingenliği önder edinmiş Marksçı sosyal yapı bile, anlamları saptırılmış, durağanlaştırılmış kavramlara tutsak olmuyor mu? (1)

Osmanlı'da "Batıcı" kültür, kendini Sultan II. Mehmet (Fatih) ile göstermeye başlar, Lale Devri'nden geçer, Tanzimat ile resmileşir, devlet politikasına dönüşür. Ancak bütün bu dönemlerde "Batı" kavramıyla "çağdaş" ve "uygar" kavramları örtüşmektedir. Bir yandan Fransız Devrimi'nde, öte yandan Anadolu Kemalist Devrim'indeki "ulusalcılık"ın "solcu" ya da "ilerici" niteliği, II. Mehmet'ten Kemalist Devrim'e değin bütün dönemler içinde "Batıcı"lığın "uygar" ya da "çağdaş"lığıyla örtüşmektedir. Bu yüzden de bugünkü değerlerimizle yargılayıp, Tanzimat'ı da içine alan hiçbir Osmanlı yenilik hareketini "tutucu", ya da daha saldırgan bir tutumla "gerici" görmek anlamlı değildir.

Hangi şovenlik (!) derecesinde olursa olsun, bütün ulusçuların, özellikle de kendini "devrimci" sananların, yıllardır yineledikleri düşüncelerinde, gözden kaçırdıkları, devrimciliğin temel alması gereken devingenliktir.

Tanzimat Batıcılığı olmasa, Türkiye'de Kemalist Burjuva Devrimi için gereken ortam hazırlanmış olabilir miydi?

Ömer Tuncer

DİPNOT

1) Geleceğin insanı, yaşamını, kültürünü devingen kavramlarla oluşturabilen insan olacak gibi görünüyor. Günümüzde uygarlık, "akış"ı, yurttaşımız Herakleitos'un iki kez girilemeyen "ırmak"ını, Einstein'in dördüncü boyutu "zaman"ı kültürümüzün temeline yerleştirebilmektir. En yaygın örneği, yönetilen anlamındaki devingen "halk" kavramının saptırılarak çoğullaştırılması, "halklar" kavramı biçimine dönüştürüp ve "uluslar" anlamının yüklenmesidir! Burjuva "ulusçu" kültürden kendisini kurtaramayan dünya görüşü de Marksçı olduğu savına karşın, durağan "uluslar" anlamındaki "halklar" kavramına sarılarak, "devrimci ulusçu"luğu olanaklı ve kendini bu nitelemeye uyan bir yapı içinde sanmaktadır.

"SCI" bilimsel değil, ticari bir şirkettir

Türkiye üniversitelerinde yapılan akademik/bilimsel araştırmaların "değerini" ölçmek için çalışmanın SCI şirketi tarafından taranan dergilerde yayımlanması modeli, özellikle üniversite yönetimleri ve YÖK tarafından dayatılıyor. Bu modelin öncelikle bilimsel geleneğe uyumlu olmadığını ve ikinci olarak, tüm dünyada olduğu gibi Türkiye'de de yasal olarak kabul edilmiş jüri sistemini ortadan kaldırmaya yöneldiğini belirtmek gerekir. Ne yazık ki bu durumun birçok "bilim insanı-yöneticisi" tarafından "pazarlandığını" ve birçok bilim insanının da buna sorgusuz uyduğunu ya da ses çıkarmadığını gözlüyoruz. En son, *Cumhuriyet Bilim-Teknik*'in 23 Nisan 2005 tarihli sayısında, bu görüşlerin Prof. Dr. İbrahim Ortaş tarafından dile getirildiğini gördük.

Açıkça söyleyelim, biz buna bilimsel görüş değil, "pazarlama" diyoruz. Çünkü SCI bilimsel değil, ticari bir şirkettir. Bu indekse hangi dergilerin nasıl alındığı bilim dünyasında bilinmektedir ve başta bazı tarikat çevreleri olmak üzere, Türkiye'de bu ticari ilişkiler ağı, akademik yükselmede ve kadrolaşmada basamak olarak kullanılmaktadır. Bu ağın içinde, ücretle makale yayımlayan dergiler, satın alınan makaleler ve daha fazlası da yer almaktadır.

Yakın zaman içerisinde yapılan bir değerlendirme sonucu Türkiye'de hiçbir üniversitenin ilk 500'e girememesi nedeniyle üniversite rektörleri tarafından acil toplantılar yapılmış ve bilim işçilerinin daha fazla yayın yapması rica edilmiştir. Uğur Mumcu'nun belirttiği gibi, bilgi sahibi olmadan fikir sahibi olunduğu ve müstemleke ruhunun ince biçimi olan Batımerkezli bilim anlayışı içselleştirildiği için bu listenin gerçekten de bilimsel bir ölçü olduğu sanılmaktadır. ODTÜ Öğretim Üyeleri Derneği'nin bir toplantısında bu konu gündeme getirildiğinde (eleştirildiğinde) ODTÜ Mühendislik Fakültesi Dekanı Prof. Mustafa Tokyay, "Geçen günlerde katıldığım uluslararası bir akademik toplantıda, üniversite yöneticilerinin böyle bir sıralamadan haberdar olmadıklarını ya da önemseyip konuşmaya değer bile bulmadıklarını şaşkınlıkla fark ettim" demiştir. Yine, ODTÜ eski Matematik Bölüm Başkanı ve TÜBİTAK Matematik Çalışma Grubu Başkanı Prof. Ersan Akyıldız, "Yurtdışında katıldığım bilimsel toplantılarda yaptığım görüşmelerde, bizde yaygın olarak tanınan SCI-şirketi toplantıya katılan bilim insanları tarafından tanınmamaktadır" demiştir.

SCI-şirketi ile çalışmanın ya da ilk 500'e girmenin ne anlama geldiği sorgulanmamakta; ama ilk 500'e girmek hedeflenmektedir. Prof. Dr. İbrahim Ortaş, "Öğretim üyesi profilimiz nasıl düzeltilir?" başlıklı iddialı yazısında da, "Doktora öğrencisinin savunma sınavına girmesi için mutlaka tezinden bir veya tercihen daha fazla SCI sıralamasına giren uluslararası dergilerde yayın yapılması teşvik edilmelidir" demekte ve bu görüşünü desteklemek için yazısını "İsveç ve Norveç'te yapılan tezlere bakıldığı zaman tezin ana gövdesini değişik dergilerde yapılmış makaleler oluşturmaktadır. Veya tezin apendiks kısmında yapılan makaleler iliştirilir" diye sürdürmektedir. Bu iddia, tehlikeli derecede yayılmaya başlayan bir görüşü temsil ediyor ve mutlaka yanıtı hak ediyor. Bu iddia temelsizdir; çünkü Sayın Prof. Ortaş, "Türkiye'den başka, bilimsel değerlendirmelerde SCI-şirketine giren dergilerde yayın yapmayı 'olmazsa olmaz' koşulu yapan ülke var mıdır?" gibi temel bir soru ile ilgilenmemiştir. Bu temel sorunu tartışmaya başlamadan, Ortaş'ın yaklaşımının şu üç noktada da problemli olduğu açıktır: 1) Bazı bilim dalları için çalışmanın hakemlik süreci 3 ay (örneğin, kimya ve ziraat) bazıları içinse 3 yıl alabilmektedir (örneğin, matematik). Sayın Ortaş'ın genel önerisi, daha baştan bu noktada çökmektedir. 2) İsveç ve Norveç'te doktorasını sunan öğrencinin yayınının SCI-şirketine dahil bir dergide olması isteniyor mu? Elbette, hayır! Sayın Prof. Ortaş'ın bunlardan haberdar olmaması mümkün değil, ama yayın yapmayı değil, SCI şirketinde yayın yapmayı teklif ediyor. 3) Norveç ve İsveç'te uygulamanın yayın yapmayı teşvik yönünde olduğunu varsayalım -ama SCI şirketi kıstası burada da yok!- fakat, Rusya'da, Polonya'da uygulanan yöntem tamamen farklı, ki bu ülkeler, kendi alanım olduğu için biliyorum, örneğin matematikte çok önemlidir, bu örnekleri ne yapacağız?

Peki nedir SCI-şirketi? Bir derginin SCI-şirketine üye olması için gerekli koşullarda bilimsellik öncelikli midir? SCI-şirketine giren bir dergide yayınlanmış çalışma, şirkete üye olmayan bir dergide yapılan çalışmadan bilimsel olarak daha mı iyidir? SCI-şirketine üye olmada bilim dallarında öncelik var mıdır? Bir çalışmanın iyi/kötü olup olmadığını SCI-şirketi indeksine giriyor olup olmamasıyla ölçen Türkiye'den başka bir ülke var mıdır? Yüzyılımızda çok önemli çalışmalar yapmış bilim insanları çalışmalarını SCI-şirketine giren dergilerde yayımlamayı mı amaçlamışlardır? Bu ve bu tür sorularla pazarlanmaya çalışılan yöntemin ne olduğu açığa çıkartıldığında, tablo da netleşmektedir: 1) Her şeyden önce SCI-şirketi bilimselliği olmayan ticari bir şirkettir ve tanım gereği önceliğini ticari kazançlar üzerinde kurar. 2) SCI-şirketine bir derginin üye olması için gerekli kriterler: a. Makale başlığının İngilizce olması; b. Düzenli periyotlarla çıkıyor olması; c. Yarılanma süresi; d. Hakemli dergi olması; e. Araştırmada öncelikli konulara yer verilmesi olup, açıkça görüleceği gibi bu koşullardan bilimsel niteliğe önem veren koşul sadece "hakem sürecinden geçme" koşuludur. Bu neyi gösterir? Eğer bilimsel nitelik aranıyorsa, derginin ciddi bir hakemlik sürecinden geçiyor olup olmamasına bakmak gerekir. Diğer bütün koşullar ticari kaygıdır. Araştırmada öncelikli olup olmama ise bir muammadır ve bu anlayış felsefeyi ya da matematiğin birçok soyut konusunu öncelikleri içerisine almayacaktır ve tanım gereği bu konularda yapılan çalışmalar "işe yaramaz" olarak tanımlanacaktır. Ayrıca yarılanma süresi bazı bilimlerde ilk birkaç ay içerisinde olmakta, bazı bilim dalları için 30-40 yılda olmaktadır. Dolayısıyla "d" koşulu da genele hitap etmemektedir. 3) Akademik değerlendirmelerde SCI-şirketine üye olmayı "olmazsa olmaz" koşul olarak koyan Türkiye'den başka bir ülke bildiğimiz kadarıyla yoktur. 4) Matematiğe yüzyılımızda çok önemli katkıları bulu-

nan Doğu Avrupa dergileri SCI-şirketine üye olmadığı için "iyi değildir" iddiasına ancak Can Yücel'in -zaman zaman bu iddiadan daha bilimsel olan- üslubuyla cevap verilebilir.

Olması gereken nedir? Yer nedeni ile burada konuya fazla giremedik. Şimdilik, olmaması gerekenin SCI-şirketine üye olmayı önemsemek olduğunu belirtelim ve bunun bize olması gerekenin ne olduğu konusunda düşünme ortamı yaratmasına olanak sağlayacağını vurgulayalım.

İlk elden, akademik ve bilimsel bir değerlendirmeyi jüri üyelerinin yapması gerektiğini ve bu değerlendirmenin makale sayılarına indirgenemeyeceğini, 2547 sayılı yasanın da benimsediği ve puanlama sistemi ile dolaylı olarak çökertilen jüri sisteminin de elbette değerlendirme sorunlarını tümüyle çözemeyeceğini, ek bir tedbir olarak jüri üyelerinin uluslararası olabilmesinin yolunun açılmasının düşünülebileceğini, fakat daha da önemlisi, Prof. Dr. Ersan Akyıldız'ın *Bilim ve Ütopya* dergisinde yazdığı yazıda ODTÜ'ye sunulan değerlendirme esasları ile ilgili kapsamlı rapordan (http://www.iam.metu.edu.tr/reports/2.html) aktarıldığı üzere, mektuplara başvurulması gerektiğini belirtelim: "Oysa, uluslararası dergilerdeki makalelerin sayılması ve Bilimsel Atıf Dizininin kullanılması belli ölçüde bilgi vermesi açısından yararlı olmakla birlikte başı çeken araştırma üniversitelerinde mektuplar çok daha önem taşımaktadır. ODTÜ içindeki fakülteden, adayın çalışmasını iyi bilen en az dört kişiden mektup istenmelidir. Daha fazla mektup tartışmalı ve şüpheli durumlarda yararlı olur" (ODTÜ'ye sunulan rapordan). Bunlar, jüri sisteminin iyileştirilmesi için ilk elden yapılacak önerilerdir. Fakat, jüri sisteminin alternatifi, Türkiye'de bilimi ve bilim insanlarını bir ticari şirkete teslim etmeye çalışan zihniyetten çıkmaz.

Son olarak, bu vesileyle, tartışılma zamanı gelip geçen ve Türkiye'de neredeyse yerleşen ve jüri sistemini ortadan kaldıran bu değerlendirme biçiminin (SCI şirketine ayrıcalık tanıyan puanlama sisteminin) iptali için dava açıldığını okurlara duyurmak isteriz.

Doç. Dr. Zafer Ercan
ODTÜ Matematik Bölümü

Koklayacağım yurdumun tüm çiçeklerini...

Bilim ve Gelecek'in Mayıs 2005 tarihli 15. sayısında Sayın Hasan Torlak'ın "Koklayın ülkenizi!" başlıklı yazısını okuyunca hayli duygulandım. Bu yazı ile Anadolulu olmanın bir kez daha tadına vardım. Zaten daha önceden de Sayın yazarımızın Anadolu'nun endemik bitkilerini anlattığı yazılarının tutkunuydum. Sayın Torlak kendi çalışmalarıyla, bizlere yepyeni ufuklar açtı. Onun kaleminde Anadolu'nun endemik bitkileri, endemik hayvanları farklı anlatımlara büründü. Bizleri çoğu zaman Anadolu'nun binlerce yıl öncesine götürdü. Orada gördük ki, her birinin Anadolu'ya has birer öyküsü var. Öyle ki, Anadolu'nun ıssız bir köşesinde, baharı mıştularcasına açan salkım saçak çiçekler, kimi zaman, bulunduğu dağın binlerce yıl öncesinin derinliklerinden geliveren mitolojik öyküsünü üzerinde taşıyıvermiş. Binlerce yıl öncesinde yaşamış olan insanların inancını, doğa sevgisini, kısacası; insana dair ne varsa taşımış yıllarca. Her bahar aylarında, geçmişten geleceğe süren bir devinimle, var oluşun öyküsünü fısıldamış bizlere. Kimi zaman Anadolu'ya has duruşuyla.

Sakın, "Bir çiçeğin de duruşu mu olurmuş?" demeyin. Anadolu'nun binlerce yıl öncesine dayanan, güç ve cesaretin sembolü olmuş bir bitkimiz vardır. Asıl vatanının neresi olduğunu bilmiyorum açıkçası. Ama halkımız bu bitkiye "aslanağzı" der. Gerçekten de çiçekleri bir aslanın ağzına benzer. Elinizle çiçeğin arkasından bastırdığınızda çiçek, sanki bir aslan gibi ağzını açar. Sanırsınız ki, Selçuklu motiflerindeki aslan dile gelmiş kükrüyor.

Sayın Torlak tüm içtenliğiyle diyor ki, "Milyarlarca yıldır kokular saçan bitkilerimiz Anadolu topraklarına farklı coğrafya ve topraklardan gelen insanları kendi kokularının potasında kaynaştırmış, benzer kokular farklı kültürlere ait insanların zihinlerinde aynı hayalleri canlandırmıştır. Yapay, kültürel sınırlarla birbirinden ayrılmaya zorlanan insanoğlunun, doğal olaylar karşısında benzer tepkiler vermesinin en güzel örneklerini kokulu bitkiler alanında görmekteyiz".

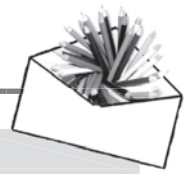
Anadolu'nun farklı kültürlerinde olduğu gibi, çiçeklerin kokularını da aynı potada kaynaştırıp, Anadolu'ya has bir kimlik kazandırması ve bunu her türlü olumsuzluğa karşı sürdürmesi, bu toprakların direncine en güzel örnek.

Artık, "Ülkenizi koklayın" önerisi benim için daha anlamlı hale geldi. Adını bilmesem de, dağların, ovaların yaylaların ıssız bir yerinde karşıma çıkıveren bir gülü, onu incitmeden koklayacağım. Yalnızlığına ortak olmaya çalışacağım.

Eğer yolum Kazdağları'na düşerse, bir kır kahvesinde içine birkaç Göknar yaprağı atılmış çayımı yudumlarken, kendimi mitolojik bir öykünün içinde bulacağım. Hititler zamanında dinsel törenlerde tütsü olarak kullanılan Toros Sediri'nin kokusunu, geçmişten gelen izleriyle duyumsayacağım.

Dünyada yalnızca Muğla yöresinde olduğunu bildiğim Günlük ağacından elde edilen katılaşmış yağ taneciklerinin bir kapta yakılırken kokusunu duyunca, mistik bir duyguda kaybolup gitmeyeceğim ama, bu tütsünün binlerce yıl öncesi bir geçmişi olduğunu bileceğim.

Yakın zamanlara kadar yiğitliğin timsali sayılan ve Kurtuluş Savaşı'nda

çok büyük yararlıklar gösteren efelerin bağlılığını anlatan "Defne" ağacının, Ege dağlarının kutsal ağacı olması yanında, Güneş Tanrısından kaçarken yaşamını yitiren genç bir kızı temsil ettiğini ve mitolojide Artemis'in bitkisi olduğunu anımsayacağım.

Antik mitolojide "Mersin ağacı" ölen kadını sembol edermiş. Ayrıca, Tanrıça Artemis'in de bitkisiymiş. Günümüzde de mezarları mersin dallarıyla süslemenin inanç yönünden derin bir anlatımı olduğunun farkına varacağım.

İnsana dair tüm yaşayış biçimlerinde kendini gösteren tüm inançlarda olduğu gibi, ölü gömme adetlerinde de kendini gösteren bitki ve hayvan motiflerinde binlerce yıla dayanan bir geçmiş olduğunu bileceğim. Günümüzden 50 binyıl önce yaşamış *Neanderthal* insanının mezarlarında keşfedilmiş olan mezara çiçek koyma inancı ile bitkilerin ölüm ve yaşam arasında taşıdığı gizli gerçeği, geçmişin bir izi olarak hep anacağım.

Yaz başında ekili olduğu tarlalarda yeterince büyüyüp boy verdikten sonra yüzlerini güneşe dönen, her daim ezilen halkının yanında olan aydın insanların yüzü gibi parlak, Anadolu'nun direnç timsali o günebakan çiçeklerini hiç mi hiç unutmayacağım.

Sözün kısası, Anadolulu olmanın bilincine varacağım. Bu bilince varmak için önce yaşadığım ülkenin doğasını tanımakla işe başlayacağım.

Sayın Torlak, bizlere Anadolu çiçeklerinin kokusunu içimizde daha bilinçle duyumsattığın için size ne desek az. Bilinmezlerin peşinde dağ bayır dolaşıp, Anadolu'yu dile getiriyorsunuz. En önemlisi, bunları bizimle paylaşıyor ve coşkunuza bizi de ortak ediyorsunuz. Hani o Anadolu söylencesinde olduğu gibi, "Tuttuğunuz altın olsun" diyeceğim geliyor ama, diyemiyorum. Birincisi, doğasına uygun çiçekleri koklamak için uzandığınızda hemen altına dönüşeceğinden, o çiçeğin kokusunu yitireceğini biliyorum. İkincisi, her şeyi maddiyat olarak gören vahşi kapitalizmin rüzgârına kaptırmış gibi hissedeceğim kendimi...

Mümtaz Başkaya
Öğretmen

"Bilimsel yöntem"e ilişkin...

Derginizi 1. sayısından itibaren takip etmekteyim. Ruhlarımızın bile cendereye alınmak istendiği bugünlerde bizlere soluk oluyorsunuz. Genel geçer doğrularla, eleştirmeden, sorgulamadan kabule dayalı sistemin ezberini bozuyorsunuz.

Ancak bir sisteme dayanmayan bilgi -bilimsel bile olsa- sadece bir yığın oluşturmaktan öteye gidemiyor. Bu bilginin harmanlanması, özümlenmesi ve yaşam pratiğine dönüştürülmesi lazım diye düşünüyorum. Bunun da sadece bilimsel yöntemle olabileceğine inanmaktayım. Bu nedenle bilimsel yönteme ilişkin sayı çıkarmanızı dört gözle beklemekteyim.

Ulaş Sağdıç

"Akıl ve duygu doyumunu birlikte yaşatıyorsunuz"

Dergi yayıncılığında ülkemizde önemli bir boşluğu, izlemiş olduğunuz bilimsel yol ile doldurmanız bizim açımızdan çok sevindirici. Bilimsel bir yaklaşımla olay ve olguları ele alıp, yorumlayıp, bir mantık süzgecinden geçirerek yaptığınız yayınlarla okurlarınızda entelektüel bir tatmin yaratıyorsunuz.

Ülkemizde bilimsel yayınların istenilen düzeyde olmaması göz önüne alınırsa, çalışmalarınızla Aydınlanma misyonunu üstlenmiş oluyorsunuz.

Bilim ve Gelecek'i ilk sayısından beri takip ediyorum. Size cezaevinden yazıyorum, burada sizinki gibi yayınlara ayrı bir gözle bakılıyor. Yayın içeriği, hem bilim hem de gelecek olunca akıl ve duygu doyumunu birlikte yaşamak mümkün oluyor. Sayenizde geleceğe umutla bakıyoruz.

Sanırım *Bilim ve Gelecek*'in 2. sayısında "normal" kavramını tartışmaya açan bir dosya hazırlanmıştı. Doğrusu ilgi ve beğeniyle okuduk. Bu tür kavramları işlemek önemli. Örneğin, "Serbestlik-özgürlük farkı nedir?", "Beyin, akıl, zihin, düşünce, hafıza, zekâ nedir? Bu kavramlar arasındaki farklar ve benzerlikler nelerdir?" gibi konuları zaman zaman dergide işleminizi öneriyoruz.

Hasan Göksungur
Adana F Tipi Cezaevi

"Matematik Sohbetleri için teşekkürler..."

Bilim ve Gelecek'i ilgiyle okuyorum. Ben Niğde Üniversitesi Matematik Bölümü öğrencisiyim. Derginizi ilk aldığımda özellikle matematik üzerine Ali Nesin'in hazırladığı bölüm ilgimi çekti. Birçok bilim dergisinde matematiğe özel bir sayfa ayrılmıyor. Özellikle "Matematik Sohbetleri" için, *Bilim ve Gelecek*'e teşekkürler.

Aysel Toprak
Niğde

"www.bilimtarihi.org" tüm bilim tarihi severlerin ziyaretine açıldı

Editörlüğünü Prof. Dr. Feza Günergun'un yaptığı www.bilimtarihi.org, İÜ Bilim Tarihi Anabilim Dalı üyeleri tarafından hazırlanıyor. Sayfada, bilim ve teknoloji tarihi konusunda Türkiye'de yapılmış ve yapılmakta olan çalışmalar tanıtılıyor; sempozyum, konferans, sergi vb. etkinlikler duyuruluyor. "Bilim Tarihi Kitaplığı" başlığı, bilim tarihi kitaplarının tanıtıldığı bir altbölüm. "Geçmişten Yayınlar" başlıklı altbölüm, sürprizler barındırıyor; bölümde, bilim tarihi kapsamındaki "sahaflık" yayınlardan söz ediliyor. "Kaynakça" başlıklı altbölümdeyse, Türkiye'de yayımlanan süreli yayınlarda çıkan bilim ve teknoloji tarihi konulu yazılar listeleniyor. *Bilim ve Gelecek* dergisi de her ay düzenli taranan dergiler arasında. Ocak 2005'den bu yana dergimizde yer alan, bilim tarihi içerikli makaleler Kaynakça'da yerini almış.

12. Ütopyalar Toplantısı
Gerçeklik, İdeoloji ve Aydınlar…

Bilginin üretildiği içe dönük mahallerin dışında da tartışma ve değerlendirmelerin yapılabilmesi önemli ve gerekli bir adımdır. İşte bu adımlardan biri olarak geleneksel hale gelmiş yolunda emin adımlarla yürüyen "Ütopyalar Toplantıları"nın 12.'si, yine bu işlevi yerine getirmek ve sürdürmek amacında. 4-10 Temmuz tarihleri arasında Karaburun'da gerçekleştirilecek olan 12. Ütopyalar Toplantısı'nın bu yılki konu başlığı, "Gerçeklik, İdeoloji ve Aydınlar" özetle şu tartışmaların sonunda şekillenmiş:

Yeryüzündeki yaşamı, tahrip eden bu sistem neyle ayakta duruyor? Ordular, ekonomik güç, bürokrasi, teknokrasi, son model silahlar, vd. Ama bütün bunların dışında belki de en önemlisi, her şeyi yönlendiren "ideolojik hegemonya". İdeolojik hegemonyası olmasaydı, sistemin işleri bu kadar kolay (!) yürür müydü? İdeolojik hegemonya, sistemin işini, çok zorda kalmadıkça, "mızraksız" halletmesini, "mızrağın çuvala girmesini" sağlamaktadır.

Evet, ideolojik hegemonya bugün için çok daha önemli ama aslında yüzyıllardır işe yarıyor. Kızılırmak'ın sularının içilebildiği günlerde de bu böyleydi. Tabii ki, işlerin sadece "mızrağın ucu" ile yürüdüğü dönemler de oldu; örneğin Afrika'dan köle yükleyip giden bir gemide, kölelerin isyan etmemesini sağlayan şeyin "mızrak" olduğunu hepimiz biliyoruz. Ama ya sonra, kölelik gibi bir sistemi ayakta tutabilecek tek şeyin "mızrak" olmadığı apaçık ortada değil mi? Aşağı ırklar, üstün ırklar gibi, insanlığın en azından bir bölümünün inandığı, bir sürü zırvalığın bu işte hiç mi payı yok?

Ayrıca, ideolojik olarak bu sistemi yeniden üretmek, üstelik bunu bir de "muhalif" bir kimlikle yapmak, bu sistem için çok daha önemli. Geçmişe baktığımızda bize zırvalık olarak gelen birçok şey, insanları o gün için nasıl etki ve boyunduruk altında tuttuysa, bugün de aynı şeyler oluyor? İşte sorun da burada, sistemin değerlerinin, özellikle aydınlar tarafından yeniden yeniden üretilmesi ve kitlelerin iknasında…

İdeolojik hegemonyanın can damarı, "bu sistemden çıkış yok" fikrinin kitlelerin beynine çakılmasıdır. Ne olacaksa bu sistem içinde olacak, muhalif olunacak, aykırı olunacak ama bu sistemin içinde… "Başka türlüsü mümkün" diye bir şey düşünülmeyecek. Mümkün olabildiğini gösterenler, yok edilecek... Bunun için de aydınlara ihtiyaç var. Çünkü ideolojik düzlemde fikir üretebilecek, hem de bunu her gün yapabilecek olanlar onlar. Bilim insanı görevini yapıyor bu sistem için, mühendis de, herhangi bir bakanlıktaki genel müdür de. Ama hepsinden önemlisi fikir üretenler, üretebilenler. Çünkü onlar sayesinde bu sistemin ideolojisi çok farklı alanlarda, çok farklı konularda, yeniden hayat bulabiliyor.

Tüm bu tartışmalar "Gerçeklik, ideoloji ve Aydınlar…" başlığına götürmüş Ütopyalar Toplantısı'nın 12. buluşmasını. Tüm *Bilim ve Gelecek* okurlarıyla buluşmayı bekliyor… Bir haftalık etkinlik boyunca, konuşmaların yanı sıra, Sonia Erem'in rehberliğinde Karaburun gezisi, Kamil Masaracı'nın karikatür, Birol Üzmez ve Özgür Kıran'ın fotoğraf, Hale Dere'nin resim sergileri; tekne ve köy gezileri, doğa yürüyüşleri, kitap ve dergi standları, dia gösterileri vb., etkinlikler katılımcıları bekliyor. Bazı konuşmacılar ve sunuş başlıkları şöyle: Aslan Başer Kafaoğlu, "Aydınlar Tam Doğruyu Söylemiyorlar"; Rennan Pekünlü, "Klik Kozmolojisi"; Ender Helvacıoğlu, "Ütopyalar Savaşı"; Hasan Aydın, "Doğu ve Batı Felsefesinde Geleceği Geçmişte Aramak"; Ümit Zileli, "Türk Aydını"; Sadık Usta, "Antikçağ ve Doğu Ütopyaları"; Umur Gürsoy, "Eğitim ve Meslek Etiği"; Tuncay Neyişçi, "Aklın Ekolojisi"; Gediz Akdeniz, "Ne Ümmetiz Ne de Köylü: Karmaşık-kız, Karmaşık"; Haluk Işık, "Bugünlerde Aydın Olmak"; Akın Evren, "Opus Dei ve Solcu Örgütlenme Üzerine bir Neş'e-i Muhabbet"; Yaşar Aksoy, "Aydın İhaneti", vd.

Katılım için Y. Savaş Emek'e ysemek@superonline.com e-posta adresinden veya 0232 731 30 71- 0533 354 32 41 telefon numaralarından ulaşabilirsiniz. http://www.utopyacilar.4t.com

"Vedat Günyol Deneme Ödülü 2005" Nermi Uygur'a verildi…

Nermi Uygur

İMEV (İstanbul Marmara Eğitim Vakfı), Marmara Eğitim Kurumları ve TC Maltepe Üniversitesi'nin, 9 Temmuz 2004'te yitirdiğimiz ünlü deneme yazarımız Vedat Günyol'un anısına kurduğu "Vedat Günyol Deneme Ödülü", bu yıl Nermi Uygur'a verildi.

Deneme alanındaki çalışmaları destekleme, yüreklendirme ve başarıları ödüllendirme amacını taşıyan "Vedat Günyol Deneme Ödülü 2005"in Seçiciler Kurulu (Doğan Hızlan, Mehmet Başaran, Prof. Dr. Betül Çotuksöken, Doç. Dr. Füsun Akatlı, Enis Batur, Yusuf Çotuksöken), "Türk deneme yazınında, felsefeyle edebiyatı buluşturması; yaşamı çevreleyen kavram ve kurumlarla yaşama yön veren kişilere irdeleyici ve duyarlı yaklaşımı; Türkçe'ye tat veren renkli, kıvrak, ele avuca sığmaz dil kullanımı; soru ve yanıtlarla, belirleme ve öykülemelerle, açıklama ve tartışmalarla zenginleştirdiği söylemiyle kendine, özgün bir yer edinmesi" gerekçesiyle bu yılki Vedat Günyol Deneme Ödülü'ne, 2005'in 21 Şubat'ında yitirdiğimiz ünlü denemecimiz Nermi Uygur'un *Eşekler, İkindiler, Yetişimler* (Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, Ocak 2004) adlı yapıtını layık gördü.

Vedat Günyol Deneme Ödülü töreni, Maltepe Üniversitesi'nde, 29 Mayıs tarihinde gerçekleştirildi. Vedat Günyol ve Nermi Uygur üzerine yapılan değerlendirme konuşmalarından sonra plaket ve 3000 YTL değerindeki ödül, Nermi Uygur'un ailesine verildi.

I. Ulusal Botanik Bahçeleri Sempozyumu

Ülkemizde ilk kez düzenlenen I. Ulusal Botanik Bahçeleri Sempozyumu, Ege Üniversitesi'nin (EÜ) 50., Botanik Bahçesi ve Herbaryum Araştırma-Uygulama Merkezi'nin 40. kuruluş yılı olması nedeniyle; bu merkezin koordinatörlüğünde EÜ Kampüs Kültür Merkezi'nde 26-27 Mayıs 2005 tarihleri arasında gerçekleştirildi. Merkez Müdürü Prof. Dr. Hüseyin Güner, bildiri özetleri kitabında sempozyumun yapılış amaçlarını "Türkiye üniversiteleri ve özel kurumlara bağlı faaliyet gösteren botanik bahçelerinin içerisinde bulundukları sorunların ortaya konulması ve çözüm önerileri getirilmesi" olarak belirtmiş; bitki gen kaynaklarının korunmasında botanik bahçelerinin işlevinin ne olması gerektiği ve son yıllarda önem kazanan eğitim ve turizm alanlarında botanik bahçelerinin etkinliği gibi konuların ele alınacağını söylemiştir.

Sempozyuma Türkiye'deki 32 üniversiteden 110, özel botanik bahçelerinden 10 olmak üzere 120 kişi katılmış, 26 sözlü bildiri sunulmuştur.

Açılış konuşmalarından ilkini, Botanik Bahçesi ve Herbaryum Araştırma-Uygulama Merkezi'nin kurucusu Prof. Dr. Yusuf Vardar "Balkondan Bahçeye Ege Üniversitesi Botanik Bahçesi" adlı bildirisiyle yapmıştır. İkinci konuşma, EÜ Fen Fakültesi Botanik Bahçesi'ni kuran Prof. Dr. Necmettin Zeybek'in "Dünya Botanik Bahçelerine Genel bakış ve Floradan Bazı Örnekler" adlı bildirisi olmuştur.

Sempozyumda sunulan bildiriler

Sempozyumda sözlü sunulan bildiriler ve araştırıcıları şöyledir:

Dr. Hatice Yılmaz-"Atatürk Arboretumu", Zir. Yük. Müh. Habibe Güler, "Karaca Arboretum", Prof. Dr. Orhan Küçüker-"İstanbul Üniversitesi Alfred Heilbronn Botanik Bahçesi'nin Tarihçesi", Prof. Dr. Adil Güner-"Avrupa Birliği, Uluslararası Koruma İçin Botanik Bahçeleri'nin Hedefleri ve Türkiye'de Nezahat Gökyiğit Botanik Bahçesi Örneği", Prof. Dr. Atabay Düzenli-"Çukurova Üniversitesi Botanik Bahçesini Oluşturma Aşamaları", Doç. Dr. Ragıp Esener-"Palmiye Merkezi", Yrd. Doç. Dr. Erdal Üzen-"Alfred Heilbronn Botanik Bahçesi: Bitkisel Varlığı, Eğitim ve Öğretim ile Sosyal Yaşama Katkıları", Prof. Dr. Hüseyin Güner-"Ege Üniversitesi Botanik Bahçesi ve Herbaryum Araştırma-Uygulama Merkezi", Prof. Dr. Ertuğrul Acun-"Boğaziçi Botanik Bahçesi'nin Tanıtımı", Aylin Atasever-"Palmiye Merkezi Subtropik, Tropik ve Egzotik Meyveleri", Doç. Dr. Yusuf Zeynalov-"Gaziantep Üniversitesi Botanik Bahçesi", Yrd. Doç. Dr. Hasan Akan-"Harran Üniversitesi Botanik Bahçesi ve Atatürk Arboretumunun Mevcut Durumu ve Geliştirme Stratejisi", Yrd. Doç. Dr. İsmail Dutkuner-"Kovadaçayı Arboretumu (Isparta)", Yrd. Doç. Dr. Fevzi Özgökçe-"Yüzüncü Yıl Üniversitesi Geofit Bahçesi ve Bitki Genetik Kaynakları", M. Maruf Balos-"Şanlıurfa'da Doğal Yayılış Gösteren Bazı Geofitlerin Kaya Bahçelerinde Değerlendirilmesi", Prof. Dr. Hasan Özçelik-"Süleyman Demirel Botanik Bahçesi'nin Tanıtımı", Emine Alçıtepe-"Cumhuriyet Dönemi İlk Botanik Bahçesi: Atatürk Orman Çiftliği", Emre Çakır-"Palmiye Merkezi Kaktüs Evi Bitkileri", Prof. Dr. Ersin Yücel-"Biyoçeşitliliğin Korunmasında Botanik Bahçelerinin Rolü", Yrd. Doç. Dr. Kemal Yıldız-"Botanik Bahçelerinin Önemi ve Bir Ex-Situ Koruma Çalışması", Doç. Dr. Ali A. Dönmez-"Türkiye Geofitlerini Hacettepe Üniversitesi'nde Kültüre Alma Çalışmaları ve Eğitim Amaçlı Yeni Girişimler", Dr. Füsun Ertuğ-"Botanik Bahçelerinde Bitkisel Malzeme Koleksiyonları: Bu Koleksiyonların Kültürel-Biyolojik Miras Açısından Önemi", Prof. Dr. Musa Doğan-"Avrupa Topluluğu ile Entegrasyon Sürecinde Türkiye'de Bitkisel Biyoçeşitliliğin Korunması Arayışları ve Botanik Bahçeleri", Prof. Dr. Şinasi Yıldırımlı-"Botanik Bahçeleri ve İşlevleri", Doç. Dr. Adnan Erdağ-"Nasıl Bir Ulusal Botanik Bahçesi?", Yrd. Doç. Dr. Fergan Karaer-"Botanik Bahçelerinin Bilim Öğretimindeki Yeri", Necmi Aksoy-"Botanik Tarihi Araştırmaları ve Doğa Felsefesinin Botanik Bahçeleri Oluşumuna Etkileri", Aslı Sezen-"Botanik Bahçesi Eğitim Projesi", Doç. Dr. Ali Dönmez-"Botanik Bahçelerinin Eğitime Katkısında Evolution House (R.B.Kew Garden Örneği)"

Sonuç bildirgesi

Sempozyumda, ülkemizde kurulmuş ve kurulma aşamasındaki botanik bahçeleriyle diğer canlı bitki koleksiyonlarının amaçları, işlevleri ve çalışma usulleri ve bahçelerin maddi kaynak, teknik ve akademik eleman sıkıntıları gibi sorunlar tartışılmış ve sonuç bildirgesi yayımlanmıştır. Bildirgeye göre:

- Ülkemizde Ulusal Bahçe ve Arboretum'un kurulmasının ülkemize getireceği faydalar yanında, ülkemizin diğer yörelerinde de botanik bahçeleri ve arboretumların kurulmasının gerekliliği; floristik açıdan zengin olan ülkemizde bu bahçelerin, yörelerinin nesli tehlikede olan bitkilerini toplayıp canlı kolleksiyonlar halinde yetiştirmelerinin ülkemiz florasının korunması açısından önemli olduğu görüşüne varılmıştır.

- Bu kurumların çalışmalarını kamuoyu ve halkın ilgisini çekecek ve ülkemiz doğasının korunması yönünde şekillendirmelerinin son derece önemli olduğu konusunda fikir birliğine varılmıştır.

- Araştırma, uygulama ve eğitim yönünden önemli kuruluşlar olan botanik bahçeleri ve arboretumların sorunlarının çözülmesi için, ilgili makamlara destek çağrısı yapılmasının gerekliliğine değinilmiştir.

- Mevcut botanik bahçesi ve arboretumların bir birlik çatısında bir araya gelerek görüş alışverişinde bulunması gerekliliği konuşulmuş ve bir ilk adım olarak, iç haberleşmeyi sağlayacak bir web sitesinin hazırlanmasına karar verilmiştir. Web sitesi çalışmalarının EÜ Botanik Bahçesi & Herbaryum Araştırma ve Uygulama Merkezi tarafından gerçekleştirilmesi yönünde görüş birliğine varılmıştır.

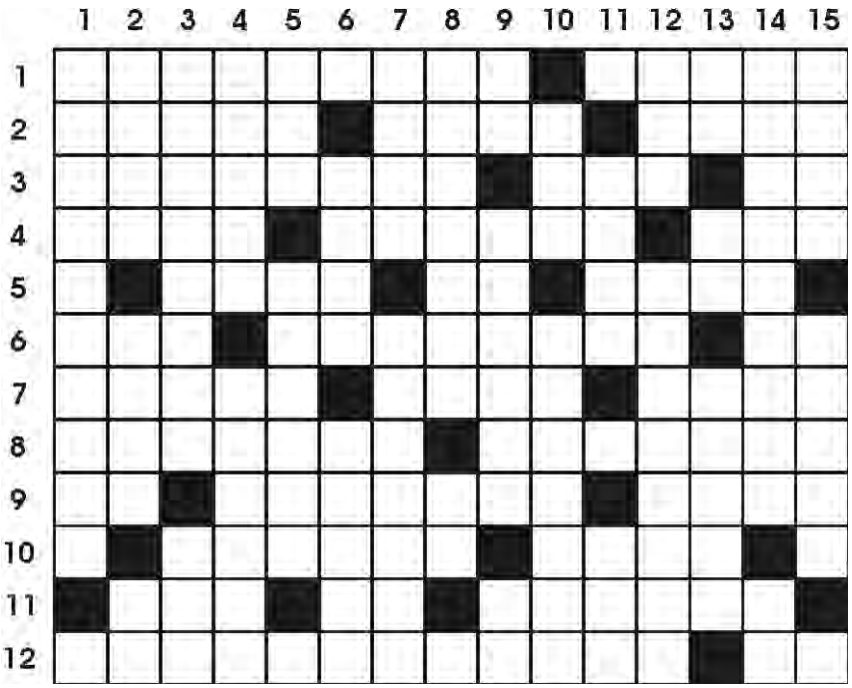
Prof. Dr. Orhan Küçüker
İÜ Fen Fak. Biyoloji Bölümü Botanik Anabilim Dalı öğretim üyesi, İÜ Doğal Zenginlikleri Araştırma ve Uygulama Merkezi Müdürü

Bulmaca

Hikmet Uğurlu

Soldan sağa

1) Halk kaynaklarına dayandırdığı şiirini büyük okur kitlelerine ulaştıran, "Hasretinden Prangalar Eskittim" diyen ozanımız.- "Ercüment ..." (*Kuyuda Yusuf*, *Ziba Sokağı*, *Yırtık Sözler* gibi yapıtları da üretmiş şairimiz).
2) Orta Afrika'da bir devlet.- Pay, hisse.- Gaziantep yöresinde kullanılan bir zeytinyağı ölçü birimi ve kabı.
3) "... Medreseleri" (Selçuklu veziri Nizamülmülk'ün girişimi ile kurulan İslam eğitim ve öğretim kurumları).- Uluslararası Telekomünikasyon Birliği'nin kısa yazılışı.- Holmium'un simgesi.
4) Diretme, direnim.- Ahşap yapılarda iskeleti kurmak.- "Vahdetin şarabından/ Bir cüra nuş edeyim/ Enel ... çağıruban/ Dara gireyim mevla" (Yunus Emre).
5) Hıristiyanlar'ın en büyük bayramı.- Eski Mısır dininde BA ve AH ile birlikte, Tanrının ya da insan ruhunun başlıca özelliklerinden biri.- İbadet.
6) Özgü.- "Jean ..." (1865-1957 yılları arasında yaşamış Finlandiyalı besteci).- Laedri sözcüğünün kısa yazılışı.
7) Siyaset, fikir, sanat tartışmalarının geçtiği yer.- Halk dilinde "doğurmayan kadın".- Yemek, aş.
8) Buzullar arasında yüzeye doğru uzanmış kaya çıkıntıları.- Kaybetme.
9) Sahip.- "Cümlenin maksudu bir amma ... muhtelif" (Kanuni Sultan Süleyman).- Çemberin 400'de birine eşit uzunluktaki bir yayı gören merkez açıya eşit açı birimi.
10) İtalya'da bir kent.- "Vasco da ..." (1469-1524 yılları arasında yaşamış ünlü Portekizli denizci).
11) "Sakiya ... sun ki bir gün lalezar elden gider/ İrişür fasl-ı hazan bağ-ı bahar elden gider" (Avni).- Sodyum'un simgesi.- Ödünleme.
12) Soyutlamadan kaynaklanan ve yapıtın değişken niteliği, görünüşteki ya da gerçek devinimi üzerine kurulmuş çağdaş sanat akımı.- İtalya'da bir ırmak.

Yukarıdan aşağıya

1) Genellikle mağrur, haşin kadın rolleriyle Türk ve Ermeni kaynana rollerini başarıyla canlandırmış, 1864-1929 yılları arasında yaşamış tiyatro oyuncumuz.
2) Kötü bir amaç, niyet taşıyan.- Eski dilde "gelin".- Bir soru eki.
3) Yönetmenin, bir oyunu anlamlı ve uyumlu bir biçimde sahneye koyma çalışmalarının tümü.- İnsan bedeninin dış yüzü.
4) Antikçağ'da lirik şiirin Tanrıçası.- Ateşli, patlayıcı.
5) "Bire ağalar bire beyler/ Ölmeden bir ... sürelim" (Karacaoğlan).- Söylencebilim, mitoloji.
6) "Şerif ..." (*Yine bir sızı var içimde*, *Sen de Leyla'dan mı ayrı öğrendin cefakâr olmayı*, *Ezelden aşinanım ben*, *Derdimi ummana döktüm asumana inledim* gibi yapıtları da üretmiş bestecimiz).- Batılı tacirlerin, ticaret için geldikleri Osmanlı limanlarında gümrük dışında ödemek zorunda kaldıkları her şey için kullandıkları deyim.
7) Düş.- Halk dilinde "ayna".
8) Elektrik akımını, ısıyı, sesi, vb. kesiksiz olarak geçiren (madde).- Hayır.
9) Demir'in simgesi.- Konusu kamu gelir ve harcamalarını incelemek olan bilim dalı.- Uzaklık bildiren sözcük.
10) Işın.- Halk dilinde "kulak".
11) Mustafa (bas) ile Mesut (bariton) kardeşlerin soyadı.- Karışık renkli.
12) İki tepe arasındaki geçit.- Duru göremeyen gözler için kullanılan tıbbi sözcük.
13) "... ışığı renginde kar/ Gece çizmelerim ağır/ İçimde söylenen türkü/ Beni nereye çağırır" (Nazım Hikmet).- Osmanlı abecesi'nin sekizinci harfi.- Eski dilde "münecciim, kahin, falcı".
14) Üzüntü, sıkıntı, kaygı, vb. gibi rahatsızlık veren bir durumun ortadan kalkmasıyla ya da azalmasıyla erince kavuşma.- "... Oyunu" (Refik Erduran'ın bir oyunu).
15) Mardin yöresine özgü bir tür içliköfte.- Osmanlı Devleti'ndeki kalemlerden biri.

GEÇEN SAYININ YANITI

Haziran sayımızdaki bulmacayı doğru yanıtlayan okurlarımızdan **Gülay Karakuş Aslan** (İstanbul), **Kemal Tozlu** (İstanbul), **Orhun Ülgen** (Antalya) Cevat Turan'ın, Chiviyazıları Yayınevi'nden çıkan *Usuldan Bir Hüzün* adlı kitabını kazandı. Temmuz bulmacamızı doğru yanıtlayacak okurlarımız arasında belirleyeceğimiz 3 kişi, Erdoğan Çınar'ın, Chiviyazıları Yayınevi'nden çıkan *Aleviliğin Gizli Tarihi* adlı kitabını kazanacak. Çözümlerinizin değerlendirmeye girebilmesi için, en geç 20 Temmuz tarihine kadar posta, faks veya e-posta yoluyla elimize ulaşması gerekiyor. Kolay gelsin…

